శ్రీకృష్ణాయపరమాత్మనేనమః

గౌతమీతీరస్థిత

శ్రీమత్పరమహంస

శంకరానందసరస్వతీస్వాములవారిచే

సర్వజనోపయోగముకొరకు రచియింపబడిన

శ్రీమద్భగవద్గీతాశంకరభాష్యప్రతిపద ఆంధ్రటీకాఅంతరార్థము.

ప్రథమముద్రణము_1000 కాపీలు.

1941

రాజమండ్రి.

గబ్బిట కామేశ్వరమ్మగారిచే ప్రచురణము.

రాజన్ ఎలెక్ట్రిక్ ప్రెస్‌నందు

చిత్రపు నాగరాజు, బి.ఏ. గారిచే ముద్రితము.

పోష్టేజీగాక పుస్తకమువెల రూ. 2—8—0

ఓం

శ్రీ గురుపరబ్రహ్మణేనమః

ప్రకాశకురాలి విజ్ఞప్తి

వేదవేదాంత శాస్త్రతత్వజ్ఞులు, ప్రస్థానత్రయభాష్యతత్వ సుధాధారాభివర్షిత ప్రబోధ బ్రహ్మోపదేశకులు అగు శ్రీమత్పరమహంస శంకరానందసరస్వతీస్వాములవారి శిష్యుల సేవకులలో ఒక్కరైన నేను జ్ఞానాపేక్షయా ఈ శ్రీవారి అనుగ్రహమునుపొంది పఠనశ్రవణములచే 12 సంవత్సరములుగా సన్నిధియందుండి సేవా శుశ్రూషాదులు చేయుచు నాకు అత్యంతాభిమానమైన శ్రీమద్భగవద్గీతా శంకరభాష్యమునకు అంతరార్థము వారివలన గ్రహించగా, ఈ అంతరార్థము లోకులకు తెలిపినయెడల లోకులు ధన్యులగుదురని తెలిసి, వారు విడివిడిగ సర్వులకు అనగా అన్నివర్ణాశ్రమముల స్త్రీ బాల యువ వృద్ధులకు తెలియునట్లు "శ్రీమద్భగవద్గీతా శంకరభాష్య ప్రతిపద ఆంధ్రటీకా అంతరార్థము" అను ఈపేర, రచించుచుండెడి గ్రంథమునందు 1. అర్జున విషాద యోగము, 2. సాంఖ్య యోగము, 3. కర్మ యోగము పూర్తియైనది. 4వ జ్ఞానయోగమును వ్రాయుచున్నారు గాని, అందుల మొదటి రెండు అధ్యాయములను అనేకులు శిష్యులు, ఇతరులు కోరినందువలన గ్రంథకర్తలగు శ్రీస్వామివారిని ప్రార్థించి వారివలన ముద్రింపించి ప్రచురముచేసుకొనుటకు అన్నిహక్కులతో సమ్మతినిపొంది

రాజమండ్రి మెయిన్ రోడ్డు రాజన్ ఎలెక్ట్రిక్ ప్రెస్ నందు ముద్రింపించి ప్రచురపరచినాను. జ్ఞానాపేక్షకులవారందరును పుచ్చుకొని బ్రహ్మజ్ఞానముచే కృతార్థులౌదురుగాక !

ఇట్లు,

రాజమండ్రి,
తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
22—9—41

శ్రీమత్పరమహంస శంకరానంద సరస్వతీస్వాములవారి
పాదపద్మారాధకురాలు
గబ్బిట కామేశ్వరమ్మ
ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి.

పుస్తకము వెల రూ 2—8—0.

వలయువారు :

వాసిరెడ్డి శ్రీరాములు అండ్ సన్స్, ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి వారివద్దగాని, లేక

కారుమూరి వెంకన్న సన్స జనరల్ మర్చెంట్స్, మెయిన్ రోడ్, రాజమండ్రి వారివద్దగాని పుచ్చుకొనవచ్చును.

శ్రీమత్పరమహంస శంకరానందసరస్వతీస్వాములవారు.

పీఠిక.

శ్లో. యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామ స్తథాఽన్తర్జ్యోతిరేవయః।
సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి॥

ఏ ఉపాసకుడు తన లోపలి సుఖమును బొందినవాడై, హృదయపుండరీకనగరాంతర్వర్తి యగుపరమాత్మయందు రమింపగలవాడై, అట్లే ఆపరమాత్మయగు తేజస్సునందు ఏకాగ్రతను బొంది ఆ తేజస్సు తానే యైనవాడు యెవడో ఆజ్ఞాని తానే బ్రహ్మమై బ్రహ్మకైవల్యమును బొందుచున్నాడు. ఇట్లు పరమాత్మను బొందినవాని జన్మ సార్థకము. బ్రహ్మమును బొందవలయును. ఇదే మోక్షము. అని అర్జునునకు ఉపదేశించిన భగవద్వచనము. పరమాత్మయొక్క ఆత్మ మాయయందు లీలావినోదముగ సృష్టియైన మనుష్యుల అన్ని విచారములును వ్యాసవిరచిత, మహాభారత, భీష్మపర్వాంతర్గత, శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూప, బ్రహ్మవిచారమగు శ్రీమద్భగవద్గీతా అను ఏడువందల శ్లోకముల శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదుల భాష్యమునందు ఆఅన్ని విచారములను వ్రాసి తెలిపియుండినను, ఆ వ్రాయుట గీర్వాణభాషా, ఆ తెలుపుట పండితవాదము. ఇదియుంగాక వేదముయొక్క జ్ఞానకాండ యను ఉపనిషత్తుల భాష్యములు, వ్యాసవిరచిత బ్రహ్మసూత్రముల భాష్యము అను ప్రస్థానత్రయములను లోకోపకారార్థమై వ్రాసి తెలిపియున్నారు. ఈ భాష్యముల అర్థము తెలియుటకు సాంగవేదాధ్యయన, కావ్యనాటకాలంకార తర్క-వ్యాకరణ శాస్త్రములను బాగచదివిన పండితుడై సదాచారసంపత్తిచే కర్మాచరణపరాయణుడై సద్గురువును బొంది గురుకృపాకటాక్షమునకు పాత్రుడై,

వారివలన ఉపదేశింపబడి లెస్సగా ఈ ప్రస్థానత్రయములను చదువుకొనినవాడు వేదాంతశాస్త్రజ్ఞుడు. అయిననూ ఆత్మజ్ఞానము కలుగుట కష్టము. ఆత్మజ్ఞానము విషయప్రపంచమునందు రాగము లేని "విరాగికి" కలుగునుగాని యెంతచదివిన శాస్త్రజ్ఞునికైననూ కలుగదు. శాస్త్రజ్ఞులలో శాస్త్రము తెలిసినవారుగనుక ఉపనిష ద్వాక్యములచే బ్రహ్మమును వర్ణించుచు "బ్రహ్మము" 'ఇదిగో' 'అదిగో' చూడుము, అని కండ్లకు అగుబడినట్లు చిటికెలు వేయుచు చెప్పుకొనుచుందురు. ఆ చెప్పుట వినుట మాత్రమున బ్రహ్మము దొరకదు. శాంతి, శమదమాదులు, సదాచారసంపత్తు, విద్యా, కర్మాచరణ, శ్రద్ధా, భక్తి, జ్ఞానము, ఇన్ని యుండినను ముఖ్య మైనది విషయప్రపంచమునందు రాగములేని వైరాగ్యము, అనగా తాను, తనది అనుదానియందు గూడా ఏకాంచెమైనను ఆశ, అభిమానము లేనివానికి దొరుకును. అట్లుపొందిన మనుష్యుని జన్మ సార్థకము. అని పొందుటకుగాను లోకోపకారార్థమై అర్జును డను జీవునికి పరమాత్మ యగు శ్రీకృష్ణమూర్తి ఉపదేశించిన భగవద్గీతలు = బ్రహ్మతత్వమునకు అనేకులు గీర్వాణ, ఆంగ్ల, ఆంధ్ర, ద్రవిడ, కర్నాటక, మహారాష్ట్ర, హిందీ ఇత్యాది భాషల యందు అర్థమును రచియించియుండినను, భగవంతుని సదుపదేశ ము ఇట్టిదని భగవత్పాదులవారు గీర్వాణభాషయందు వ్రాసి తెలిపిన "బ్రహ్మైవసత్యం" "జగన్మిథ్య" యను అర్థమును తెలి యుట చాలాకష్టమైనదానిచేత సర్వులూ వారివారి ఆచరణానుష్ఠా నములకొలది బోధకు తెచ్చుకొనుటకు అనుకూలముగా ఈ భగవద్గీత సంపూర్ణముగా ౧౮ పదిఎనిమిది .అధ్యాయముల అంతరార్థమును వ్రాయుటకు నేను అసంకల్పితుడైనను, నాకు తెలిసినసద్గుణ తెలుపవలసినదే ధర్మము. తెలుసుకొనినయెడల లోకులు బాగుపడుదురు. అని పరమాత్మ నాబుద్ధిని ప్రేరేపించగా

గురుకృపాకటాక్షముచేతను, శ్రీమద్భగవద్గీతా శంకరభాష్యము వలనను,ఆనందగిరిటీకా, మధుసూదన సరస్వతీ,శంకరానందీయమే మొదలగు సంస్కృత టీకా వ్యాఖ్యానములవలనను, పరమార్థ చంద్రికా (చదులువాడ సుందరరామశాస్త్రివిరచితము),గూఢార్థ దీపికా (బాలసుబ్రహ్మణ్యస్వామి విరచితము), భగవద్గీతా ఆంధ్ర టీకా (రామచంద్రానంద సరస్వతీస్వామి విరచితము) ఇత్యాది ఆంధ్రటీకా వ్యాఖ్యానములవలనను, అమరగురు బాలప్రబోధికా ఇత్యాది నిఘంటువులవలనను, వ్యాసనిర్మిత బ్రహ్మసూత్ర శంకర భాష్య ఉపనిషద్భాష్యముల సహాయమువలనను అనేకవిషయములను సంగ్రహించియున్నందున వారలందరుకు కృతజ్ఞుడను. ఇత్యాది గ్రంథముల సహాయమువలనను, స్వయం వేదవేదాంత శాస్త్రజ్ఞుడగు నేను నా జ్ఞానానుభవములవలనను వ్రాయుటకు ప్రారంభించిన శ్రీమద్భగవద్గీతా శంకరభాష్య ప్రతిపద ఆంధ్ర టీకా అంతరార్థము. ఈ అంతరార్థగ్రంథము చిక్కులేక అందరుకును తెలియునట్లు విడివిడిగ పదములకు అర్థము వ్రాయబడినది. దీనిని చదువుకొనిన స్త్రీ బాల యువ వృద్ధులును, బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రాదులును, బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ సన్యాసులును; పరమాత్మయొక్క అభిప్రాయప్రకారము "బ్రహ్మజ్ఞానమును" ఇతరసహాయములు అవసరములేక స్వయం తాముగానే పొందుటయందు ఏమాత్రమూ సంశయము లేదని నా నిశ్చయము.

దీనియందు 1. అర్జున విషాదయోగము అను ప్రథమాధ్యాయము, 2. సాంఖ్యయోగము అను ద్వితీయాధ్యాయము, 3. కర్మయోగము అను తృతీయాధ్యాయము పూర్తియైనది. 4 వ అధ్యాయమును వ్రాయుచున్నాను. ముందు అధ్యాయములను

గూడా వ్రాయ సంకల్పితుడను గాని, ప్రస్తుతం ఈ మొదటి రెండు అధ్యాయముల ముద్రిణ ప్రచారములను అనేకులు కోరుచుండు టచే బహుకాలముగ మా సేవాశుశ్రూషాదులయందుండు మా శిష్యులలో ఒకరైన రాజమంద్రికాపురస్థురాలగు "ఉత్తమభక్తురాలైన" గబ్బిట కామేశ్వరమ్మగారు ముద్రింపించి ప్రచురపరచు చున్నానని ప్రార్థించినందువలన గ్రంథాభివృద్ధికొరకు మొదటి రెండు అధ్యాయములను ముద్రింపించి ప్రచురణము చేసుకొను సర్వహక్కులును మేము సమ్మతించి ఆమెకు ఇవ్వడమైనది.

ముద్రితవిషయములయందు చదువువారలకును వినువారలకును తప్పులు తెలిసినయెడల హంసపక్షి నీళ్ళుగలసిన పాలుయందలి నీళ్ళను వదిలి క్షీరమునే పానముచేసినట్లు తప్పులను వదిలి సత్తు అగు బ్రహ్మమును తెలిసి బ్రహ్మానందమునుబొంది ఆనందామృతరసపానముచే కృతార్థులౌదురుగాక.

ఇతి నారాయణస్మృతిః

శ్రీమత్పరమహంస శంకరానంద సరస్వతీస్వామి.

ఓమ్

నమో భగవతే వాసుదేవాయ.

శ్రీమద్భగవద్గీతా

శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదవిరచితేన భాష్యేణసహితా.

శ్రీశంకరభాష్య ప్రతిపద ఆంధ్రటీకా అంతరార్థము.

ఓం = పరమాత్మయనియు వేదము అనియు చెప్పాదురు. ఓం అనునది ఉపాసకులనిమిత్తమై అకార, ఉకార, మకారములనెడి త్రిపుటిగానున్నది. ఇందులో అకారము అభ్యుదయార్థము. ఉకార మకారములు మోక్షార్థములు. ఈవివరము మాండూక్యోపనిషత్తు సంపూర్ణముగా చెప్పాచున్నది.

భగవతే = అష్టాదశ (18) గుణములతో కూడిన
వాసుదేవాయ = వాసుదేవ శబ్ద వాచ్యమైన పరమాత్మయగు నీకు
నమః = నమస్కారము. చిత్తసమర్పణము.

భగవచ్ఛబ్దనిర్వచనము.

భగవద్గీత 3 అ, 37 శ్లో. భాష్యమునందు చెప్పియుండునట్లు ఐశ్వర్యాదిషట్కముతోనూ, ఉత్పత్త్యాదిషట్కముతోనూ, భాష్యారంభమునందు చెప్పియుండుజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్య తేజస్సులతో కూడినవాడు భగవంతుడు అని చెప్పియున్నారు. ఇందులో భగవతే అనునది భగవచ్ఛబ్దముయొక్క చతుర్థీవిభక్తి. ఇందులో పరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కార జన్య జ్ఞానము కలుగును గనుక చతుర్థ్యంతము, చతుర్థ్యంతములు అన్నియు సాక్షాత్కారములు. మరియు వాసుదేవాయ అనునది చతుర్థీవిభక్తి. వాసుదేవ శబ్ద

నిర్వచనము = వసతి + ఇతి = వాసుః, వాసుశ్చ, అసౌ, దేవశ్చ, వాసుదేవః తస్మై వాసుదేవాయ = ప్రాణుల హృదయ కమలమునందు వసించు తేజోరూపి యగు నీకు నమస్కారము.

శ్రీమత్ భగవత్ గీతా.

శ్రీ = అనగా లక్ష్మి, సంపత్తు. ఈసంపత్తు రెండువిధములు. శ్రీకారమునకు అనేక అర్థములు. ఇచట ఇహ లక్ష్మిసామ్రాజ్యమనియు, మోక్షలక్ష్మిసామ్రాజ్యమనియూ సంపత్తు రెండువిధములు. ఈ రెంటియందును లక్ష్యము లేనివానికి శ్రీ అనునది విషమగును.

మత్ = అనగా యుక్తమైన అనగా సంపత్తులతో గూడినది

భగవత్ = మహామహిమలతో (అనగా అణిమాది అష్ట సిద్ధులతో) గూడినది.

గీతా = ఇందులో రెండు అక్షరములు (గ కార, త కారములు) తకారము తచ్ఛబ్దము (బ్రహ్మము). గకారము గీః = వాక్కు, గీతా = బ్రహ్మవాక్కు.

ఈవాక్కులు ఏడువందలు శ్లోకములు. ఈ శ్లోకములకు గీతలు అనియు, ఈ గీతలకు బ్రహ్మవాక్కులు అనియు పేరు.

శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాద విరచితేన భాష్యేణ సహితా = మోక్షసామ్రాజ్యమును గలుగజేయు బ్రహ్మస్వరూపులును, సుఖమును కలుగజేయు పదస్థానీయులును అగు వీరిచే రచింపబడిన భాష్యసహితము.

శ్లో. నారాయణః పరోఽవ్యక్తా దండ మవ్యక్తసంభవం|
అండ స్యాంత స్త్విమే లోకాస్సప్తద్వీపా చ మేదినీ॥

నారాయణః = మోక్షస్థానవాచ్యుడు, అవ్యక్తాత్ = ప్రకృతికన్న, పరః = వేరైనవాడు. అండం = గోళముగు బ్రహ్మాండము. అవ్యక్త సంభవం = ప్రకృతివలన పుట్టినది. అండస్య = బ్రహ్మాండముయొక్క, అంతస్తు = లోపలనో, ఇమేలోకాః = ఈ పదునాలుగు లోకములు, చ = మరియు, సప్తద్వీపాః = ఏడులంకలతో గూడిన, మేదినీ = ధరణియు, భవంతి = ఉన్నవి.

ఇచ్చట అవ్యక్తమునకన్న అని యున్నది గనుక అవ్యక్తము అనునది పరమాత్మయొక్క మాయ. అనగా ఛాయా జడము ప్రకృతి అని చెప్పుదురు. ఈ ప్రకృతియందు పరమాత్మ ప్రతిబింబితము కాగా, ఆజడము చేతనమై సదసద్రూపమైన జగత్తు గోళాకారముగా ఏర్పడెను. దీనికన్న "అవ్యక్తాత్పురుషః పరః" = మాయకన్న పురుషుడు వేరు, అను శ్రుతిని బట్టి నారాయణుడు వేరు. ఆ అండము మాయయందు బుట్టినది. ఆ బ్రహ్మాండము లోపల ఈ భూమి ఆదిగా ఏడు లోకములు పైభాగమునందును, భూరాది ఏడులోకములు క్రిందిభాగమునందును ఉన్నవి. ఇందులో జంబూ, ప్లక్ష, కుశ, క్రౌంచ, శాక, శాల్మల, పుష్కర ద్వీపములనెడి ఏడు ద్వీపములతో గూడిన మేదినీ = భూమి ఉన్నది. ఈ భూమియందు జంబూద్వీప మనుభరతఖండము అంగ వంగేత్యాది ఏబదియారు దేశములుగా విభజింపబడినది. ఇందులో ఏ దేశమో ఏస్థలమో ఆస్థలమున ఏగ్రామమో ఆగ్రామమునందు ఏప్రదేశమో ఆప్రదేశమున ఈ ఉపాసకుడు యెంత పరిమితిగల భూభాగమునందు కూర్చుండి, వ్యవహారమో లేక పరమార్థమో చూచును గదా! అట్టిపురుషుని భుక్తమగు స్థానము ఈ బ్రహ్మాండమునందు యెంత అణువు అయినదో దానిని బట్టి తన స్థాన నిర్దేశ్య మటులనే తనయందుండగల అనంతాయామ విస్తారమగు అణుస్వరూపమైన పరమాత్మ వారివారి హృదయకమలమునందు యెంత సూక్ష్మమై ప్రకాశించుచూ ఉన్నాడో, వానిని తెలియుటకు ఆ పరమాత్మ ఎట్టివాడో, ఎటుల సృష్టించెనో, ఎటుల వ్యవహరింపజేయుచున్నాడో పరమార్థ మెట్లు లభించునో వ్యవహారమగు సంసారము ఎటుల నశించునో బ్రహ్మమును ఎటుల పొంది జన్మరాహిత్యమును కలుగజేసుకొనునో అట్టి విచారము లన్నియు తెలియగోరు ముముక్షువునకు తెలియపరచుటకై ఈ శ్లోకమును ఉదహరించి సంబంధమును కలుగజేసిపిమ్మట అర్జునునకు ఉపదేశించినపరమాత్మయొక్క ముఖారవిందగళితమైన తత్వమును సర్వజ్ఞులగు వేదవ్యాసులు

ఏడువందలు శ్లోకములుగ రచించిన బ్రహ్మభావములను సర్వజ్ఞులగు "శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదులవారు" లోకోపకారార్థమై అర్థవిచారం బొనరించిన గీతాభాష్యార్థము.

భాష్యము మూలము.

స భగవాన్ వాసుదేవః సృష్ట్వేదం జగత్ తస్య చ స్థితిం చికీర్షుః, మరీచ్యాదీన్ అగ్రే సృష్ట్వా ప్రజాపతీన్, ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం గ్రాహయామాస వేదోక్తం. తతోఽన్యాంశ్చ సనక సనందనాదీ నుత్పాద్య, నివృత్తి లక్షణం ధర్మం జ్ఞానవైరాగ్యస్వరూపం గ్రాహయామాస. స ద్వివిధోహి వేదోక్తో ధర్మః, ప్రవృత్తి లక్షణో నివృత్తి లక్షణశ్చ, జగతః స్థితి కారణం. ప్రాణినాం సాక్షాదభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసహేతు ర్యస్స ధర్మో బ్రాహ్మణాద్యై ర్వర్ణిభి రాశ్రమిభి శ్చ శ్రేయోర్థిభి రనుష్ఠీయమానో దీర్ఘేణ కాలేన. అనుష్ఠాతౄణాం కామోద్భవా ద్ధీయమాన వివేక విజ్ఞాన హేతుకేన అధర్మేణ అభిభూయమానే ధర్మే, ప్రవర్ధమానే చ అధర్మే, జగతః స్థితిం పరిపాలయిషు స్స ఆదికర్తా నారాయణాఖ్యో విష్ణు ర్భౌమస్య బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణత్వస్య చ రక్షణార్థం దేవక్యాం వసుదేవా దంశేన కృష్ణః కిల సంబభూవ. బ్రాహ్మణత్వస్య హి రక్షణే, రక్షితస్యా ద్వైదికో ధర్మః. తదధీనత్వా ద్వర్ణాశ్రమ భేదానాం.

అర్థము:

భగవాన్ = స్వకీయ మహిమాతిశయుడగు,
వాసుదేవః = ప్రాణినివాసుడైన,
సః = చేతనమను పరమాత్మ తనమహిమ్నియందుకూడియుండు
ఇదం = ఈ కనుబడుచుండు వేరను భ్రాంతిరూపమైన,
జగత్ = రత్నగర్భము అను ఈ దేహమును,
సృష్ట్వా = ఉత్పత్తి జేసి తాను చేతనుడుగనుక
స్థితిం = ధరియింపును,
చికీర్షుః = చేయ నిచ్ఛించినవాడై,

అగ్రే = ఆదియందు
మరీచ్యాదీన్ = ఎండమావులవలె లేకనే యుండునట్లు కను పించు,
ప్రజావతీన్ = తమ ఆశ్రితము లగు ప్రయత్నములతో బుట్టిన దేహములను రక్షించు తన స్వల్పాంశులగు జీవులను, అంతకూ స్వల్పమైన తన తేజోంశలచే ఇం ద్రియములను,
సృష్ట్వా = సృష్టించి, దేహమునందు జేర్చి, (ఇదే ఆత్మ లీల- ఆత్మ పరిణామ చక్రము నందు విశదముగా తెలి యవచ్చును.)
వేదోక్తం = తన స్వరూపమైన కర్మకాండయగు వేద భాగమునందు చెప్పిన మహారుచికర మైన దేహ భోగములే మంచివి, శాశ్వతములు, వాటినే బొందు చుండవలెను అను ఆశతో
ప్రవృత్తిలక్షణం = భూలోక స్వర్గలోక సుఖములను బొం దురూపమైన
ధర్మం = ఆచరణమును
గ్రాహయామాస = పట్టు బడునట్లు జేసెను.
ఈ రక్తమాంస పిండ దేహమును, దేహ ఇంద్రియములతో అను భవించు భోగములను, వాటి అనర్థములను చూచి విసుకు బొంది విరాగియై బ్రహ్మమును బొందు గోరువారికి,
తతః = పిమ్మట
అన్యాంశ్చ = ఈమట్టి దేహముల కన్న వేరైన తన సత్వాం శములతో గూడిన తేజోశరీరములునూ ఆ దేహములం దుండుటకు
సనక సనందనాదీన్ = తన పూర్ణాంశులనుస్వచ్ఛజీవులును ఇంద్రియములను,
ఉత్పాద్య = ఉత్పత్తిజేసి, దేహము నందు జేర్చి,

జ్ఞానవైరాగ్యస్వరూపం = తన స్వరూపమైన జ్ఞానకాండ యగు వేదభాగమునందు చెప్పిన బ్రహ్మాలింగములను జ్ఞానవైరాగ్యములే తనరూపములుగా గల
నివృత్తిలక్షణం = ఆ దేహ భోగములను బొత్తిగ వదలించు
ధర్మం = ఆచరణమును
గ్రాహయామాస = పట్టు బడునట్లు జేసెను.
సః వేదోక్తః = ఆ వేదమునందు చెప్పిన స్వర్గ అపవర్గములను బొందు
ధర్మః = ఆచరణము
ద్వివిధోహి = రెండుభాగములు గదా!
ప్రవృత్తిలక్షణో నివృత్తిలక్షణ శ్చ = ఈ భోగఅభోగ రూపములు.
జగతః ప్రాణినాం = దేహ జీవ ఇంద్రియములయొక్క,
స్థితి కారణం = బ్రతుకు కారణమగు,
సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమైన,
అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస = భోగ అభోగములకు,
హేతుః = కారణమైన,
యః = ఏ
ధర్మః = ఆచరణమో,
సః = ఆ ఆచరణము,
శ్రేయోర్థిభిః = మేలును అపేక్షించగల,
బ్రాహ్మణాద్యైః = జాతి నిర్ణయము గల బ్రాహ్మణులే ఆదిగా,
వర్ణిభిః = బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రాది అన్ని వర్ణములవారి చేతనూ,
ఆశ్రమిభిశ్చ = నిర్ణయించిన బ్రహ్మచారి, గృహస్థు, వానప్రస్థ, సన్యాస ఆశ్రమములవారిచేతనూ,
దీర్ఘేణకాలేన = బహు దీర్ఘకాలముగా

అనుష్ఠీయమానః = ఆచరింపబడినది.
ఆచరించు కర్మముల అన్నిటికిని అన్ని ఫలములు కనబడుచు, మహా రుచికరములుగా దేహేంద్రియ అనుభవములకు అంటి వచ్చుచుండు ఫలములు అను విషయముల రుచులయందు మరిగి వదల లేక మరి మరీ అనుభవించవలెనని,

కామోద్భవాత్ = ఆశ పుట్టుటవలన
అనుష్ఠాతౄణాం = ఆచరించువారలకు (యెంతశీలురైనను)
హీయమాన = పోగొట్టబడిన
వివేక విజ్ఞాన = వివేక అనుభవములే
హేతుకేన = బీజముగా గల
అధర్మేణ = అనాచారముచే
ధర్మే = సదాచారము
అభిభూయమానే = కప్పబడి
అధర్మే = దురాచారము
ప్రవర్ధమానే చ = ప్రబలించుచుండగా— తన లీలావినోదమునందు ఏర్పడిన దేహములు విహిత భోగానుభవములకు అనుకూలము లేక దురాచారదోషములచే ఉత్తమ దేహములతో అనుభవించు భోగములు, సదాచరణములు లేకపోగా దేహములు చెడి అధర్ములైన ఆ జీవులు పశ్వాది అధోజన్మలయందు పడి వ్యర్థులై పోవుదురు. వ్యర్థులై పోయినయెడల తన సంకల్పిత ధర్మము చెడును. అట్లు చెడకూడదను అభిప్రాయముచే,
జగతః = దేహముయొక్క,
స్థితిం = మర్యాదను,
పరిపాలయిషుః = కాపాడ నిచ్ఛించిన,
ఆదికర్తా = మొదలు దేహసృష్టి చేయ సంకల్పించిన,
నారాయణాఖ్యః = అవతారములయందు నరజన్మమును బొందువాడను పేరుగల,

సః విష్ణుః = ఆ విశ్వవ్యాపకుడైన పరమాత్మ,
భౌమస్య = పృథివీవికారమైన దేహమునందుండగల,
బ్రాహ్మణః = భ్రాంతి జీవునియొక్క,
బ్రాహ్మణత్వస్య చ = విహితస్వర్గ భోగానుష్ఠానకర్మమును
రక్షణార్థం = కాపాడుకొరకు
దేవక్యాం = పరాప్రకృతియగు తేజస్సునందు
వసుదేవాత్ = స్వయంప్రకాశ తేజోధనమువలన
అంశేన = తన భాగముతో
కృష్ణః = సంకల్పిత కాలపర్యంతము సృష్టిని బాగుచేయు
గల పరమాత్మ మనుష్యునివలె యుండు కృష్ణుడుగా
సంబభూవ కిల! = ఆవిర్భవించెనుగదా!
హి = ఎందుకనగా
వర్ణాశ్రమభేదానాం = వివిధములైన దేహభోగములు
తత్ = ఆ ఆచరణముయొక్క
అధీనత్వాత్ = వశమునందుండుటవలన
బ్రాహ్మణత్వస్య = దేహేంద్రియ భోగాచారమును
రక్షణే = కాపాడగా
వైదికః = వేదముయొక్క కర్మకాండమునందు విహితము
గ జెప్పు దేహేంద్రియముల స్వర్గభోగముయొక్క
ధర్మః = ఆచరణము
రక్షితః = కాపాడబడినది
స్యాత్ = కాగలదు
ఇతి = అని,

భాష్యము.

స చ భగవాన్ జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజోభిః సదా సంపన్న స్త్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం స్వాం మాయాం మూలప్రకృతిం వశీకృత్య, అజోఽవ్యయో భూతానామీశ్వరో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్త స్వభావోఽపి సన్, స్వమాయయా దేహవానివ జాత ఇవ చ లోకా

నుగ్రహం కుర్వన్ లక్ష్యతే స్వప్రయోజనాభావేఽపి భూతానుజిఘృక్షయా వైదికం ధర్మద్వయ మర్జునాయ శోకమోహమహోదధౌ నిమగ్నా యోపదిదేశ. గుణాధికైర్హి గృహీతోఽనుష్ఠీయమానశ్చ ధర్మః ప్రచయం గమిష్యతీతి. తద్ధర్మద్వయం భగవతా యథోపదిష్టం భగవాన్ వేదవ్యాస స్సర్వజ్ఞో గీతాఖ్యై స్సప్తభిః శ్లోకశతై రుపనిబబంధ.

అర్థము:

జ్ఞానైశ్వర్య శక్తిబలవీర్య తేజోభిః=1. జ్ఞానము, 2. ఐశ్వర్యము, 3. శక్తి, 4. బలము, 5. వీర్యము, 6. తేజస్సు,

1. జ్ఞానం=మోక్షసాధనమైన తెలివి.
2. ఐశ్వర్యం=అణిమాది అష్టైశ్వర్యములు.
3. శక్తిః=అత్యధికమైన విక్రమచేష్ట.
4. బల-ప్రాణనే=దేహమునందుండు ప్రాణవాయువు యొక్క బలము.
5. వీర్యం=మిక్కిలి దృఢమైన ఉత్సాహము.
6. తేజః=కాంతి.

అను ఈ బ్రహ్మలింగములతో,

సదా=సర్వదా

సంపన్నః=కూడుకొనిన

సచభగవాన్=స్వయంప్రకాశ తేజోరూపమైన పరమాత్మ

స్వాం=తనయొక్క

త్రిగుణాత్మికాం=సాత్విక రాజస తామసములతో గూడిన

వైష్ణవీం=విశ్వవ్యాపకుడను తన సంబంధమైన

మూలప్రకృతిం=వికారరూపమైన

మాయాం=మాయను

వశీకృత్య=ఆధీనము చేసుకొని

అజః=పుట్టుక లేనివాడు

అవ్యయః=మరణము లేనివాడు
భూతానాం=ప్రాణులకు
ఈశ్వరః=నియామకుడు
నిత్యః=త్రికాలాబాధ్యుడు
శుద్ధః=అశుద్ధమైన దేహము లేనివాడు
బుద్ధః=ఉపనిషద్వాక్యములచేత బోధకువచ్చువాడు
ముక్తః=బంధములను వదలించువాడు ఇత్యాది
స్వభావోపేసన్=తనభావముతో గూడిన వాడైనను
స్వమాయయా=తన, లేక యుండునట్టి, మాయచేత
లోకానుగ్రహం=దేహరక్షను
కుర్వన్=ఆచరించుటకు
దేహవాన్ ఇవ=దేహమును బొందినవానివలె
జాత ఇవ=పుట్టినవానివలె
లక్ష్యతే=కనబడుచున్నాడు. ఇందులో
స్వప్రయోజనాభావేఽపి=తనకు ఇంచుకంతయూ ప్రయోజనము లేక యుండిననూ గూడ
భూతానుజిఘృక్షయా=మలినులైన భోగజీవులను బాగుచేయుటకును గాను
వైదికం=తానే కూగు తనయొక్క
ధర్మద్వయం=భోగమోక్షములను అనుభవించు ఆచరణములను
శోక మోహమహోదధౌ=ఉదకములు నిండినట్లు దుఃఖమాంద్యభ్రాంతులచే నిండి తనవల్లు తనకు తెలియక తన దేహమునందు,
నిమగ్నాయ=మునిగిన జీవుడు అను అర్జునునకు
ఉపదిదేశ=చెప్పెను.
(కిం=ఏలననగా)
గుణాధికైః=మిక్కిలి సాత్వికులచేత

గృహీతః=పట్టుబడి
అనుష్ఠీయమానశ్చ=ఆచరింపబడిన
ధర్మః=ఆచరణము
పరిచయం=పరిబలించి
గమిష్యతి=పోవుచున్నది
ఇతి=అని
తత్=ఆ ఆచరణముయొక్క
ధర్మద్వయం=భోగమోక్ష ఆచరణములను
భగవతా=పరమాత్మచేత
యథా=ఏవిధముగా
ఉపదిష్టం=చెప్పబడెనో
(తథా=అట్లే)
భగవాన్=మహిమాతిశయుడు,
సర్వజ్ఞః=అన్నియు తెలిసినవాడు అగు
వేదవ్యాసః=వేదములను విభజించిన పరాశరపుత్రుడు,
గీతాఖ్యైః=బ్రహ్మవాక్కులను పేరుగల
సప్తభిః శ్లోకశతైః=ఏడువందల శ్లోకములను
ఉపనిబబంధ=రచియించెను.

భాష్యము.

తదిదం గీతాశాస్త్రం సమస్తవేదార్థ సారసంగ్రహభూతం దుర్విజ్ఞేయార్థం, తదర్థావిష్కరణాయానేకై ర్వివృత పదపదార్థ వాక్యవాక్యార్థ న్యాయమపి అత్యంత విరుద్ధానేకార్థత్వేన లౌకికై ర్గృహ్యమాణ ముపలభ్యాహం వివేకతోఽర్థ నిర్ధారణార్థం సంక్షేపతో వివరణం కరిష్యామి.

అర్థము.

తత్=ఆ భోగమోక్షముల నొసంగు
ఇదం=ఈ,
సమస్తవేదార్థసారసంగ్రహ భూతం=సమస్త వేదార్థసార

మగు బ్రహ్మమును సంక్షేపముగా ఇమిడ్చిన,
గీతాశాస్త్రం=హితబోధ చేయు గీతాశాస్త్రము
దుర్విజ్ఞేయార్థం=తెలియుటకు సాధ్యము గానిదగుటచే
తదర్థావిష్కరణాయ=ఆభోగమోక్షములను బొందు ఆచరణములను దెలుపుటకు
అనేకైః=దేహాభోగులచే
పద=పదములయొక్కయు
పదార్థ=పదప్రయోజనముల యొక్కయు
వాక్య=వాక్యములయొక్కయు
వాక్యార్థ=వాక్యప్రయోజనముల యొక్కయు
న్యాయం=తీర్పును
వివృతమపి=విమర్శింపబడియున్ననూ
అత్యంత=ఎక్కువ
విరుద్ధ=వైరములైన
అనేకార్థత్వేన=క్షుద్రభోగాచరణములు గలదిగా
లౌకికైః=క్షుద్ర భోగప్రమాణికులచే
గృహ్యమాణం=తెలిసికొను చుండుటను,
ఉపలభ్య=గ్రహించి
అహం=శ్రీ శంకరభగవత్పాదాచార్యుడగు నేను
వివేకతః=వేదవిహితమైన దేహభోగ ఆచరణముల విభాగము తెలియుట అను తెలివితో
అర్థనిర్ధారణార్థం=గీతార్థ నియతము కొరకు
సంక్షేపతః=కొంచెముగా
వివరణం=వెల్లడి
కరిష్యామి=పరచుచున్నాను.

భాష్యము.

తస్యాస్య గీతాశాస్త్రస్య సంక్షేపతః ప్రయోజనం పరం నిశ్శ్రేయసం సహేతుకస్య సంసారస్యాత్యంతోపరమ లక్షణం

తచ్చ సర్వకర్మ సంన్యాస పూర్వకా దాత్మజ్ఞాన నిష్ఠారూపాద్ధ ర్మాద్భవతి తథేమ మేవ గీతార్థం ధర్మ ముద్దిశ్య భగవతైవోక్తం —"సహిధర్మ స్సుపర్యాప్తో బ్రహ్మణః—పద వేద నే" ఇత్యను గీతాసు తత్రైవచోక్తం—"నైవ ధర్మీ నచాధర్మీ నచైవహి శుభాశుభీ యస్స్యా దేకాసనే లీన స్తూష్ణీం కించిదచింతయన్॥" ఇతి "జ్ఞానం సన్న్యాస లక్షణం ఇతి చ ఇహాపి చాంతే ఉక్త మర్జునాయ —"సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ" ఇతి. అభ్యుదయార్థోఽపి ప్రవృత్తి లక్షణో ధర్మో వర్ణా నాశ్రమాం శ్చోద్దిశ్య విహితః, స దేవాదిస్థాన ప్రాప్తి హేతురపి సన్నీశ్వరార్పణ బుద్ధ్యాఽనుష్ఠీయమాన స్సత్వశుద్ధయే భవతి ఫలాభిసంధివర్జితః. శుద్ధసత్వస్య చ జ్ఞాననిష్ఠా యోగ్యతా ప్రాప్తి ద్వారేణ జ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వేన చ నిశ్శ్రేయస హేతుత్వమపి ప్రతిపద్యతే. తథా చేమమర్థ మభిసంధాయ వక్ష్యతి—"బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి" "యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే" ఇతి.

అర్థము:

తస్య=ఆ భోగమోక్షముల నొసంగు
అస్య=ఈ,
గీతాశాస్త్రస్య=శాసనము చేయు గీతాశాస్త్రమునకు
సంక్షేపతః=అంతయును ఇమిడ్చిన, కొంచమైన,
ప్రయోజనం=అనుకూలము
పరం=ఉత్కృష్టమైన,
నిశ్శ్రేయసం=కైవల్యము,
సంసారస్య=ఎడతెగని పుట్టుక యను సంసరణమునకు,
అత్యంత=మిక్కిలి
సహేతుకస్య=సకారణమైన
ఉపరమలక్షణం=శాంతిరూపము.
తచ్చ=ఆశాంతి

సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్ = దేహేంద్రియ మనోభోగ కర్మముల నన్నిటియును వదలుటయే పూర్వకముగా గల
ఆత్మజ్ఞాన = బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క
నిష్ఠారూపాత్ = నియత స్థితిరూపమగు
ధర్మాత్ = ఆచరణమువలన
భవతి = ప్రాప్తమగుచున్నది.
తథా = అట్లే
ఇమం = ఈ
గీతార్థం = బ్రహ్మయొక్క
ధర్మం ఏవ = ఆచరణమునే
ఉద్దిశ్య = గురించి
భగవతైవ = పరమాత్మచేతనే
"బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క
పదం = స్థానమును
వేద నే = తెలియుటకు
సః = ఆ
ధర్మః = గీతాధర్మము
సుపర్యాప్తోహి = చాలునుగదా!"
ఇతి = అని
అనుగీతాసు = అనుగీతలయందు
ఉక్తం = ఉదహరింపబడినది.
తత్రైవచ = మరియును ఆ అనుగీతలయందే
"యః = యెవ్వడు
కించిత్ = కొంచమైనను
అచింతయాన్ = ప్రపంచవిషయములను చింతించక
ఏకాసనే = బ్రహ్మయందు
తూష్ణీం = నిశ్చేష్టుడగు

లీనః=లయము,
స్యాత్=అగునో,
(సః=వాడు)
ధర్మీ=ధర్మియు—సదాచరణమును గలవాడును,
నైవ=కాడు.
అధర్మీ=అధర్మియు—దురాచరణము గలవాడును,
నచ=కాడు.
శుభాశుభీ=మంగళామంగళములు గలవాడును.
నచైవహి=కానేకాడుగదా !
ఇతిచ=అనిన్నీ
"జ్ఞానం=జ్ఞానము
సన్యాసలక్షణః=బ్రహ్మరూపము"
ఇతి=అని
ఉక్తం=ఉదహరింపబడినది.
ఇహాపిచ=ఈ భగవద్గీతయందును గూడ
అంతే=చివరయందు
"సర్వధర్మాన్=సమస్త ఆచరణములను
పరిత్యజ్య=వదలి
ఏకం=ఒక్కడైన
మాం=నన్ను
శరణం=శరణమును
వ్రజ=పొందుము."
ఇతి=అని
అర్జునాయ=ములిన జీవునికి
ఉక్తం=ఉపదేశింపబడినది.
అభ్యుదయార్థోఽపి=సుఖమును గలిగించునట్టి
ప్రవృత్తిలక్షణం=భూలోక స్వర్గలోక సుఖములను బొందు
రూపమైన

ధర్మం=ఆచరణము
వర్ణాన్=వేదనియత బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర జాతులును,
ఆశ్రమాంశ్చ=వేదనియత బ్రహ్మచారి, గృహస్థ, వాన ప్రస్థ, సన్యాసము అను ర తపోస్థానములను
ఉద్దిశ్య=గురించి
విహితః=నిరుక చేయబడినదో
సః=ఆ ఆచరణము
దేవాదిస్థాన ప్రాప్తి హేతురపిసన్=సగు కాది బ్రహ్మపర్యం తము ఉండగల తేజోస్థానములను బొందుటకు కారణ మైననూ,
ఫలాభిసంధివర్జితః=ఆలోక భోగముల ఫలములయందలి ఆశను వదిలి
ఈశ్వరః=ఈశ్వరునకు
అర్పణ=ఒప్పగించు
బుధ్యా=జ్ఞానముచే
అనుష్ఠీయమానః=ఆచరింపబడినది.
సత్వశుద్ధయేభవతి=మనో నిర్మలమునకు సాధనమగును.
శుద్ధసత్వస్యచ=ఆనిర్మల చిత్తునకు
జ్ఞాననిష్ఠా=బ్రహ్మమునుబొందు నియతస్థితియందు
యోగ్యతా=గొప్పను
ప్రాప్తిః=పొందించు
ద్వారేణ=మార్గమున
జ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వేనచ= తెలివిపుట్టుటకు కారణమగునట్లు జేసి,
నిశ్శ్రేయసమపి=కైవల్యమునకు గూడా
హేతుత్వం=కారణము
ప్రతిపద్యతే=కాగలదు.

తథాచ=అశ్లో
ఇమమర్థం=ఈ ఆశయమును
అభిసంధాయ=చేర్చి (ముందు)
"కర్మాణి=కర్మములను
బ్రహ్మణి=బ్రహ్మయందు
ఆధాయ=ఉంచి"
"యోగినః=బ్రహ్మోపాసకులు
ఆత్మశుద్ధయే=చిత్తశుద్ధికొరకు
సంగం=ఫలాశను
త్యక్త్వా=విడిచి
కర్మ=భోగకర్మమును
కుర్వంతి=చేయుచున్నారు"
ఇతి=అని
వక్ష్యతి=వచించుచున్నాడు.

భాష్యము.

ఇమం ద్విప్రకారం ధర్మం నిశ్శ్రేయసప్రయోజనం, పరమార్థతత్త్వం చ వాసుదేవాఖ్యం పరబ్రహ్మాభిధేయభూతం విశేషతోఽభివ్యంజయద్విశిష్టప్రయోజన సంబంధాభిధేయవద్గీతాశాస్త్రం. యత స్తదర్థే విజ్ఞాతే సమస్త పురుషార్థసిద్ధిః,అత స్తద్వివరణే యత్నః క్రియతే మయా.

అర్థము.

నిశ్శ్రేయస ప్రయోజనం=కైవల్య ప్రయోజనమైన,
ఇమం=ఈ,
ద్విప్రకారం=భోగ మోక్షముల,
ధర్మం=ఆచరణంబును,
పరమార్థతత్త్వం=బ్రహ్మతత్త్వమయిన,
వాసుదేవాఖ్యం=ప్రాణి నివాసభూతుడగు
పరబ్రహ్మాభిధేయభూతం=పరబ్రహ్మము అను పేరును,

విశేషతః=గొప్పదిగా
అభివ్యంజయత్=ప్రకాశింప జేయుటవలన
గీతాశాస్త్రం=ఈ బ్రహ్మవాక్యల హితబోధశాస్త్రము
విశిష్టప్రయోజన సంబంధాభిధేయవత్=అన్ని ప్రయోజనముల సంబంధము ఉన్నదను పేరు గలది. అనగా
ప్రయోజనం=అధ్యాస నివృత్తి పూర్వకమగు బ్రహ్మానందావాప్తి,
సంబంధం=బ్రహ్మమునకును, వేదాంతమునకును గల బోధ్య బోధక భావము.
అభిధేయం=విషయం=బ్రహ్మము అను అనుబంధ త్రయము గలది. (ఆనందగిరి టీకా)
యతః=యేవేళ
తదర్థే=ఆగీతార్థము
విజ్ఞాతే=లెస్సగా గోచరించునో
(తతః=అప్పుడే)
సమస్తపురుషార్థసిద్ధిః=ధర్మ, అర్థ, కామ, మోక్షాది అన్ని పురుషార్థములు లభించును.
అతః=అందువలన
తత్=ఆ గీతార్థమును
వివరణే=విస్తరింపజేయుటయందు
మయా=శ్రీ శంకరభగవత్పాదాచార్యుడగు నాచే
యత్నః క్రియతే=ప్రయత్నింపబడుచున్నది.
ధృతరాష్ట్రః=ధృతరాష్ట్రుడు—అనగా జీవుడు తాను తన కర్మములను బట్టి కల్పించుకొనిన తన ఆకారమునందు 14 లోకములు అవయవములుగా ఇమిడి యుండినను, తాను బ్రహ్మమైననూ తనస్థితి తనకు తెలిసి, తెలియని దేహాభిమానశీలుడు ధృతరాష్ట్రుడు. ఇతడు—
సంజయః=సంజయుడు—అనగా యే జీవుడు తన దేహ

గతమైన అన్ని ఇంద్రియములను ఉపాసనాకాండ
యందు చెప్పినట్లు ఆచార్యానుభవములను గ్రహించి
లెస్సగా జయించిన వశీకృత చిత్తుడో వాడు సంజ
యుడు. అట్టి సంజయుని సంబోధనచే హేసంజయ=
ఓసంజయుడా—అని

ఉవాచ=అడుగు చున్నాడు.

శ్లో. ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః
మామకాః పాండవా శ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ॥ 1

ధర్మక్షేత్రే=ధర్మస్యక్షేత్రం ధర్మక్షేత్రం తస్మిన్ ధర్మక్షేత్రేడు-ధాఙ్=ధారణ పోషణయోః అను అర్థమును బట్టి దేహమును ధరించు కొన్నవాడు ధర్మః=బ్రహ్మ, తస్య=బ్రహ్మణః ఆబ్రహ్మయొక్క-క్షేత్రం=దేహం=బ్రహ్మక్షేత్రం, తస్మిన్ బ్రహ్మక్షేత్రే=బ్రహ్మ దేహమునందు "తదిదం బ్రహ్మపురం" అని శృతి తెలుపుట వలన అట్టి బ్రహ్మపురమైన ఈదేహమునందే బ్రహ్మభావమును బొందుటకుగాను కురుక్షేత్రమనుచున్నాడు. కురుక్షేత్రే=కురుక్షేత్రం—అనగా "యోవై కురుక్షేత్రం దేవానాం దేవయజనం" అని శృతి తెలుపుచున్నదిగనుక, కురోః క్షేత్రం=కురుక్షేత్రం తస్మిన్ కురుక్షేత్రే=ఆత్మానుసంధానము చేయుటకు అనుకూలమైన దేహముగనుక ఈ దేహమునందు తేజస్సులకు తేజస్సైన ఆ ప్రత్యక్ జ్యోతిని అంతర్ముఖమునందు ఆరాధించు కొనుటకు తగిన దేహము కురుక్షేత్రము ఇట్టి పవిత్ర దేహమునందు, చేయదగిన చిత్తైకాగ్రతచే పొందదగినబ్రహ్మమును పొందుటకు చాలని ఆశాబద్ధమైన మనస్సు కామక్రోధములతోనూ శమదమాదులతోనూ కూడినది గనుక దీనితో గూడిన జీవుడు దేహాభిమాని గనుక తానుండు దేహము మనస్సు వృత్తులు వీటితోచేరి, వీట్లతో చేరిన జీవులు శాంతిగ నుండరు గనుక వృత్తులచే మదించి విషయసుఖములనే ఆశించి మనోరాజ్యమునందు

యుయుత్సవః=యుద్ధముచేయ నిశ్చయించి కొట్లాడుటకు

సమవేతాః=చేరియున్న విషయేంద్రియ వృత్తులతో
మామకాః=నావారను అహంకారముతోగూడి కామాదు
లతో కలసిన జీవులునూ
పాండవాఃచఏవ=స్వచ్ఛులు అను సాత్వికములైన శమద
మాదులతో కలసిన జీవులునూ
కిం=ఏమి ?
అకుర్వత=చేసిరి.
సంజయ ఉవాచ=సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు

శ్లో॥ దృష్ట్వా తు పాండవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధన స్తదా।
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥ 2

రాజా=దేహేంద్రియములను ప్రకాశింపజేయు
దుర్యోధనః=కామము అనుజీవుడు
వ్యూఢం=శకట పద్మాకారములుగ రచించిన
పాండవానీకం=శమదమాదులు అను స్వచ్ఛసైన్యమును
దృష్ట్వా=ఈక్షించి
తదా=అప్పుడు
ఆచార్యం=ద్రోణాచార్యుడగు ధనుర్వేదాచార్యుని
అనగా ధనుర్బాణములతో వ్యాధుడు బ్రతికియుండు
వరకు జీవనమని బాగ తెలసి ఆవ్యాధకర్మమును లెస్స
గా ఆచరించువానివలె, ద్రోప్పవంటి దేహముతో కల
సియుండువరకు జగత్తును బాగ అనుభవించ వచ్చునని
బాగ తెలిసి తాను విషయానుభవములను ఆచరించుచు
సర్వులుకునూ చెప్పి ఆచరింపచేయించుచునూ ఉండు
దేహేంద్రియ విషయ ఆశాభిలాష సమర్థుడగు జీవుని,
ఉపసంగమ్య=ఏకాగ్రతను పొంది
వచనం=అహంకారాది కామక్రోధములతో గూడిన తన
సేనచే భయమొంది నిర్భయమగు స్వచ్ఛసేనాతిశయ
మును వర్ణించు వాక్యమును

అభ్రవీత్=చెప్పెను.

శ్లో॥ పశ్యైతాం పాండుపుత్రాణా మాచార్య మహతీం చమూం
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా 3

ఆచార్య=గురువర్యా—గురు అనగా భారము, భారము-దేహము దేహసంబంధము గలవాడు గురువు--జీవుడు ఇట్లు జీవులయందు వర్యుడు=శ్రేష్ఠుడు—గురువర్యుడు సంబోధనచే హే ఆచార్య=ఓగురువర్యా= ఓజీవుడా!

తవ=నీకు

శిష్యేణ=నీ సేవచే విషయానుభవములకు దేహమే గొప్ప ఆశ్రయమని గ్రహించిన సమర్థుడును

ధీమతా=జీవకర్తృకము దేహము ఆ దేహమును శకటవ ద్మాకారములుగా జ్ఞాన అజ్ఞానములకు దగినట్లు రచించుటయందు తెలివి గలవాడైన,

ద్రుపదపుత్రేణ=రచించుకొనిన బొందకొయ్యవంటి దేహమునందు ఆవిర్భవించిన ధృష్టద్యుమ్నుడు=తెలియు తేజోరూపుడగు జీవునిచే

వ్యూఢాం=శకట పద్మాది వ్యూహాకారముగా -అనగా- శకటః=బండి—రథము. దేహోవై దేవరథః = ఈ దేహమే జీవుని రథము. బండి ప్రయాణమునకు బండి యట్లో, అట్లే జ్ఞానముతో బ్రహ్మలోకమునకు బోవుటకునూ, అజ్ఞానదృష్టితో జగద్వ్యాపారమును చేయుటకునూ "అన్యం నవతరం కల్యాణ తరగుం రూపం కురుతే=ఇతరమైన క్రొత్తదియైన మంగళకరమైన,కోమలరూపమును కల్పించుకొనుచున్నాడను" తెలువు శృతిప్రకారము అనుకూలముగా కల్పించుకొనిన దేహ ఆకారమునకు శకటవ్యూహము.

పద్మవ్యూహము=పద్మాకారము అనగా—పద్మ, పద్-గతౌ, ఇత్యస్మాద్ధాతోఃపద్యతే=గమ్యతే, ఇతి=పద్మం

స్థానం— పద్మస్థానం=మోక్షస్థానం=బ్రహ్మేత్యర్థః.
ఈ అర్థమునుబట్టి బ్రహ్మమును బొందుటకు అనుకూలముగా రచించుకొనిన దేహఆకారము పద్మవ్యూహము.
ఇందు ఏర్పరచబడిన
మహతీం=గొప్పదియైన
ఏతాం=ఈ
పాండుపుత్రాణాం=స్వచ్ఛజీవుల
చమూం=గుంపును
పశ్య=చూడుము.

శ్లో. అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జున సమా యుధి ।
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః ॥ 4

అత=ఆస్వచ్ఛుల గుంపునందు
మహేష్వాసాః=మిక్కిలి దేహేంద్రియాభిమానములు గలవారలును
యుధి=జీవబ్రహ్మైక్యానుసంధానమునందు
భీమార్జునసమాః=భయపరచునటువంటి, స్వచ్ఛమైనటువంటి భీమార్జునులను జీవులకు సమానులైన
శూరాః=ఆత్మానుసంధానశౌర్యులు
యుయుధానః=జగన్మిథ్య=జగత్తే మిథ్యయనియూ, బ్రహ్మైవసత్యం బ్రహ్మమే సత్యమనియూ, జగత్తునందు అభిమానము లేక యుద్ధము చేయుజీవుడును,
విరాటశ్చ=అమిత విషయ సామ్రాజ్య భోగానుభవము గల దేహరాజ్యమునందు ఆశలేని విరాటుడగు జీవుడును,
మహారథః ద్రుపదః=వసా శుక్ర మసృజ్మజ్జా కర్ణవిణ్మూత్రవిణ్ణఖాః శ్లేష్మాశ్రు దూషకా స్వేద ద్వాదశైతేమలా నృణాం॥ ఇతి గురుబాలప్రబోధికాయాం
క్రొవ్వు, తేజస్సు, నెత్తురు, మెదడు, గులిమి, మూత్రము,

పిష్ట, చీమిడి, తెమడ, కన్నీరు, కంటిపుసి, చమట-ఇట్టి ద్వాదశమలముల అసహ్యాకరమైన బొండకొయ్యవంటి దేహమునే పుష్టిగ మహారథమువలె మహారథికుడై దృఢముగనుండుమనలనుత్సాహకరించు జీవుడును,

శ్లో. దృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశీరాజశ్చ వీర్యవాన్ ।
పురుజిత్కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః ॥ 5

దృష్టకేతుః=బ్రహ్మదర్శనమునందు పతాకమువంటిజీవుడు,
చెకితానః=జగత్తునగా భయపడుజీవుడు
వీర్యవాన్ కాశీరాజః=బలిష్ఠుడైన తేజోరూపజీవుడు
పురుజిత్=అనేకజన్మములను జయించినజీవుడు
కుంతిభోజశ్చ=తన దేహమునందే ఆత్మతో ఆనందించు జీవుడు
నరపుంగవః శైబ్యః=శిబిరమువంటి జీవశ్రేష్ఠుడు శైబ్యుడను జీవుడు,

శ్లో. యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్ ।
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వఏవ మహారథాః॥ 6

విక్రాంతః యుధామన్యుః చ=ఆత్మోపాసనయందు పరాక్రమముగల జీవుడు
వీర్యవాన్ ఉత్తమౌజః=అమితబలముగల ఓజస్కుడగు జీవుడు,
సౌభద్రః=పరాప్రకృతి యను అమిత మంగళస్వరూపమునందు మిణుగురువలె వేరుపడిన జీవుడు,
ద్రౌపదేయాః చ=ద్రౌపదిపుత్రులును — ద్రుపదుడు=బొండకొయ్యవంటి అసహ్యమైన మలపిండమునందు ప్రతిబింబించి తాదాత్మ్యమును బొందిన జీవుడు — జీవాచార్యుడనే ద్రోణాచార్యుడగు దేహాచార్యుని దేహసంబంధము తప్పించుకొను ఆత్మానుసంధానమనే అంతర్యాగము చేయుచుండగా ఆ చిదగ్నికుండసంభూత

మైన పరాప్రకృతి, ద్రుపదస్యాపత్యం స్త్రీ ద్రౌపది అను పరాప్రకృతియందు, తేజోలింగములుగా ఆవిర్భవించిన చుక్కలు.

సర్వ ఏవ=ఈ జీవులందరూ

మహారథాః=రథమువలె దృఢమైన దేహములుగల దేహరూఢులై

(సన్తి=ఉన్నారు.)

శ్లో. అస్మాకం తు విశిష్టా యే తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ।
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి తే॥ 7

ద్విజోత్తమ=ద్రోణాచార్యా— దేహాచార్యా=ద్విజః — అనగా జీవుడు పురుషునియందు శుక్లరూపుడగుట ప్రథమజన్మ. ఆశుక్లము స్త్రీయందుపిండమైనవాడు ద్విజుడు. వీనిజన్మ ద్విజన్మ. ఇట్టి ద్విజన్మ దేహము. ఈదేహముతోనే కలసి దేహమే నేనని మరణకాలపర్యంతం ఆదేహేంద్రియములతో ధర్మాధర్మములను ఆచరించుచుండువాడు దేహాచార్యుడు. ఇట్టి దేహాచార్యులను ద్విజులు అనేకులు. ఆద్విజులయందు ఉత్తమః=ఉత్తముడు. ద్విజోత్తముడు సంబోధనచే హేద్విజోత్తమ! ఓ ద్రోణాచార్యా! ఓ దేహాచార్యుడా!

యే=యెవరు

అస్మాకం=మన అను అహంకారసేనలో

విశిష్టాః=ప్రధానులో

మమ=నా అహంకారముయొక్క

సైన్యస్య=గుంపుకు

నాయకాః=నాథులో

తాన్=ఆ క్రోధాదులను

తే=నీకు

సంజ్ఞార్థం=గుర్తు తెలియుటకొరకు

బ్రవీమి=చెప్పుచున్నాను
తాన్=ఆక్రోధాదులను
నిబోధ=తెలిసికొనుము.

నీవు నేను అను పదములకు వేదాంతమునందు
నీవు అనగా దేహము
నేను అనగా బ్రహ్మము అని అర్థము

శ్లో॥ భవాన్భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తి ర్జయద్రథః 8

భవాన్=నీవను దేహము
భీష్మశ్చ=భయపరచు జీవుడు
కర్ణశ్చ=కర్ణుడను శ్రోత్రేంద్రియము
సమితింజయః కృపశ్చ=యుద్ధమును జయించు కృపాచార్యుడను దయావృత్తి
అశ్వత్థామా=రేపు లేక ఈదినం ఉన్న దేహమందుండగల జీవుడు
వికర్ణశ్చ=యెంతచెప్పినను శబ్దగ్రహణము లేనివాడు
సౌమదత్తః=శంతుడు అను పేరుబడినవాడు.
జయద్రథః=సైంధవుడు, తన దేహపోషణయందు కూడా తన్ను తా తెలియని మొద్దువాడు.

శ్లో. అన్యే చ బహవశ్శూరాః మదర్థే త్యక్తజీవితాః ।
నానాశస్త్రప్రహరణాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః ॥ 9

సర్వే=ఈ పైచెప్పిన వారందరును
మదర్థే=అహంకారము కొరకు
త్యక్తజీవితాః=విడువ బడిన ప్రాణములు గలవారు.
నానాశస్త్రప్రహరణాః=అనేక ఆయుధములను అజ్ఞానములనే కొట్లాటకు గలవారు
యుద్ధవిశారదాః=యుద్ధనిపుణులు
బహవఃశూరాః=అనేకులు శూరులు

అన్యేచ=మరియూ ఇతర ఆశాభిమానులూ
సంతి=ఉన్నారు. అయినను

శ్లో. అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం ।
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం భీమాభి రక్షితం॥ 10

తత్=ఆ
భీష్మాభిరక్షితం=భయపరచు జీవునిచే రక్షింపబడు
అస్మాకం=అహంకారములయొక్క
బలం=కామక్రోధాదులసేన ఏకాదశేంద్రియములతోగూడినదైననూ, స్వచ్ఛల శాంతిశమదమాదుల సేనను జయించుటకు
అపర్యాప్తం=చాలదు.
తు=అయితే
ఏతేషాం=ఆపాండవులనే స్వచ్ఛలయొక్క
ఇదం=ఈ
భీమాభిరక్షితం=భయపరచు భీమునిచే రక్షింపబడు
బలం=శాంతి శమదమాదులసేన సప్తేంద్రియములతోగూడినదైననూ, మమ్ములను—అహంకారుల కామక్రోధాదులసేనను జయించుటకు
పర్యాప్తం=చాలును.

శ్లో. అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః ।
భీష్మమేవాభిరక్షంతు భవంత స్సర్వ ఏవహి॥ 11

భవంతః సర్వే=దేహము, ఇంద్రియములు, వృత్తులు అను మీరు అందరునూ,
యథాభాగం=పృథివీ వికారమైన రణభువమనే ఈదేహమునందు,
సర్వేషు అయనేషు=నిరుకైన మీ అన్ని యునికి స్థానములందు మిక్కిలి జాగ్రతతో
అవస్థితాస్సంతః=ఉన్నవారలై

భీష్మమేవ=మన అభిమానాచార్యుడైన భీష్మునినే
అభిరక్షంతుహి=అన్నివిధముల రక్షింతురుగాక.

శ్లో. తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః ।
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥ 12

ప్రతాపవాన్=దేహదృష్టియం దేపరాక్రమముగలవాడును
కురువృద్ధః=కుటిల ధ్వనులతో నిండిన కౌరవలులో అధికుడును,
పితామహః=భయమును పుట్టించు అభిమానాచార్యుడును అగు భీష్ముడు అను జీవుడు,
తస్య=అభిమానమునే స్తుతించుచున్న ఆశాపతియగు దుర్యోధనునకు
హర్షం=సంతోషమును
సంజనయన్=కలిగించుచు
సింహనాదం=శత్రు భంగార్థమై చేయు బొబ్బరింతను
ఉచ్చైః=ఊర్ధ్వముఖముగా
వినద్య=చేసి వ్యర్థుడై నాదానుసంధానము లేక
శంఖం=అహంకారస్వరూపమైనధ్వని చేయుశంఖమును
దధ్మౌ=ఊదెను.

శ్లో. తత శ్శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః ।
సహసైవా భ్యహన్యంత సశబ్ద స్తుములోభవత్॥ 13

తతః=అంతట దేహాచార్యులే మొదలగు అహంకారుల
శంఖాశ్చ=శత్రువులను శమింపజేయు అహంకారధ్వనులను
భేర్యశ్చ=శత్రువులు భయపడదగిన భేరులను
పణవః=తన్ను తాను స్తుతించుకొను సూక్ష్మమర్దళములను
ఆనకః=అన్ని గొప్పలను పొగడుకొను స్థూలవాద్యములను
గోముఖాః=అంతలో వళ్ళుమరవు సంగీతములను
సహసైవ=వెంబడే
అభ్యహన్యంత=గదబడించుకొనిరి.

సశబ్దః=ఆధ్వని
తుములః=భూమి అంతరిక్షములను ఏకము జేసినది. అనగా భూవికారమైన దేహము, దేహాంతర్గత అవకాశ భాగము దీనియందే ఇమిడినది.
అభవత్=ఆయెను.

శ్లో. తత శ్శ్వేతై ర్హయై ర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ।
మాధవః పాండవ శ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః॥ 14

తతః=అటుపిమ్మట
శ్వేతైః=స్వచ్ఛములైన
హయైః=ఇంద్రియములతో
యుక్తే=గూడిన
మహతి=మహత్తరమైన
స్యందనే=దేహరథమునందు
స్థితౌ=ఉండునట్టి
మాధవః చ=మోదనహేతుత్వాత్ మధుః తస్మాత్ మాధవః, సర్వులచే తేనెవలె ప్రీతిగా పొందుటకు కారణుడుగాన మాధవుడు ఈమాధవుడును
పాండవః చ=అర్జునుడను స్వచ్ఛుడును
దివ్యౌ=తేజోమయములగు
శంఖౌ=తమ అహంకార విజృంభణ ధ్వనిపాత్రలను శంఖములను
ప్రదధ్మతుః=బాగుగా ఊదిరి.

శ్లో. పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః॥
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥ 15

హృషీకేశః=ఇంద్రియములకు నియామకుడైన శ్రీకృష్ణుడు.
ఇతని కర్షతి ఇతి కృష్ణః=భక్తుల పాపములను బాగ చిలికి పొగొట్టి శుద్ధులనుగా చేయువాడనియు,
కృష్ భూశబ్దోచ్ఛారమాంతేన ణశ్చ నిర్వృతివాచకః।

పూర్ణానందపరంబ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే.
భూవికారమైన దేహమునందుండగల కామక్రోధాదుల భారమును కృష్ అన్నంతమాత్రాన బొత్తిగ పోగొట్టి ణ అన్నంతమాత్రాన మోక్షమును ఇచ్చు సంపూర్ణమైన ఆనందపరంబ్రహ్మమే ఈ కృష్ణుడని చెప్పబడుచున్నది. ఈ కృష్ణుడు,
పాంచజన్యం=భూతాద్యహంకారాత్మకం=ప్రాణుల అహంకారములు ఇట్లుండునని తెలుపు శంఖమును
దధ్మౌ=ఊదెను.
ధనంజయః=ధనమను మదమును జయించిన స్వచ్ఛుడగు అర్జునుడు
దేవదత్తం=తేజోమయునిచే ఇవ్వబడిన జగత్తు మిథ్యయని చెప్పు శంఖమును
దధ్మౌ=ఊదెను.
భీమకర్మా=శత్రునాశకరమైన—తనయందుండు తనశత్రువులైన అరిషడ్వర్గములను నాశము చేయు భీమ=భయంకరమైన, కర్మా=ఆత్మానుసంధానమను అంతర్ముఖనిష్ఠయగు కర్మగల,
వృకోదరః=వృక=జగద్రూపమైన దేహమును శుద్ధిచేయు యోగాగ్నిగ మారిన వృకమను పేరుగల కాక్షేయజ్యోతి, ఉపాసనాగ్నిగా ఉదరమునందుండు భీముడు,
పౌండ్రం=పట్టెలు=రేఖలు=గీతలు గల అనగా—వ్రాత తప్పలమీద గీచు గీతలచే వ్రాత ఎట్లు వ్యర్థము అని తెలుపుచున్నదో, అట్లే జగత్తు వ్యర్థమని తెలుపు గీతలతో గూడిన,
మహాశంఖం=తన సామర్థ్యమును విస్తరించు ధ్వని చేయు గొప్పశంఖమును
దధ్మౌ=ఊదెను.

శ్లో. అనంత విజయం రాజా కుంతీ పుత్రో యుధిష్ఠిరః ।
నకులస్సహదేవశ్చ సుఘోష మణిపుష్పకౌ॥ 16

కుంతీపుత్రః=కు అనగా భూమి భూవికారమైన దేహము
నందు మనస్సున ఆత్మప్రతిబింబించగా చిత్తముచే గ్ర
హింపబడిన ఆయాత్మ మనస్సే మొదలగు దేహేం
ద్రియములతో కలసి పుత్రుడు పుట్టినట్లు జనమైన దేహ
మును చేతనము జేసి ఆవిర్భవించి

యుధిష్ఠిరః=జీవబ్రహ్మైక్యానుసంధానయుద్ధమునందు స్థిర=
జంకులేక ఆత్మానుసంధానమునే దృఢముగా లక్షీక
రించిచెప్పుచు నిలచియుండు

రాజా=ధర్మప్రకాశకుడగు ధర్మరాజు

అనంతవిజయం=బ్రహ్మసత్యమని చెప్పి, శంఖం=శం=సు
ఖం, ఖనతి=జనయతియితిశంఖం=సుఖమును గలుగ
జేయు అనంతవిజయమను శంఖమును

దధ్మౌ=ఊదెను.

నకులః=ప్రకృతిశూన్యుడు

సుఘోషః=ధర్మరాజు చెప్పినదే సత్యమని స్వచ్ఛముగ
ఘోషించు శంఖమును

సహదేవః=ఆత్మారాముడగు ఈసహదేవుడు మణిపుష్ప
కః=దేహావై దేవరథః=దేహము విద్వచ్ఛరీరమైన
యెడల, ఆదేహాంతర్గత సూక్ష్మదేహముతోనే ఆజీవుడు
బ్రహ్మలోకమునకేగును. మరియు ఆజీవుడు ఆదేహ
మునందే రథికుడగుటవలన ఆదేహమే దేవరథము.
దీనినే విమానమనియూ, పుష్పకమనియూ చెప్పుదురు.
ఈపుష్పకమగు ఈదేహమునందు, ఈజీవుడు మనన
శీలుడై యిట్టి బ్రహ్మలోకనివాసమునకు దగిన ఉత్త
మసంస్కారమును పొందిన జన్మమే కమనీయమని
చాటించు శంఖమును

ప్రదధ్మతుః=ఊదిరి.

శ్లో. కాశ్యశ్చ పరమేష్వాస శ్శిఖండీ చ మహారథః ।
దృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చా పరాజితః॥ 17

పరమేష్వాసః=ఉత్కృష్టమగు విద్యచ్ఛరీరగతుడైన
కాశ్యశ్చ=తేజోప్రకాశకుడగు కాశీరాజను జీవుడును,
మహారథః=స్థూలసూక్ష్మములగు మహారథమను ఈదేహ
ము నందు రథికుడైన,
శిఖండీచ=స్త్రీయు, పురుషుడు, రెండునూకాని జీవుడును
దృష్టద్యుమ్నశ్చ=దృపదుని అంతర్యాగ చిదగ్నియందు
పుట్టిన తెలియు తేజోరూపుడు
విరాటశ్చ=రాజ్యసుఖములు లేని జీవుడును
అపరాజితః=చిత్తైకాగ్రత భంగమును జయించు యుద్ధ
మునందు శత్రువులను రాగద్వేషములచే జయింపబడని
సాత్యకిశ్చ=ఏకారణముచేతనూ ఏకాలమునందునూ మనో
వికారమనునది ఎంతమాత్రము లేక ఒకేదృష్టితో
ఆత్మావలోకనము చేయు జీవుడును

శ్లో. దృపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీ పతే ।
సౌభద్రశ్చమహాబాహుశ్శంఖాన్ దధ్ముఃపృథక్ పృథక్॥ 18

పృథివీపతే=ఓ జగదాకార వికారనాథా!
దృపదశ్చ=దృపదుడును
ద్రౌపదేయాశ్చ=ద్రౌపదీ పుత్రులును
మహాబాహుః=మహాబలుడగు
సౌభద్రశ్చ=అభిమన్యుడును
సర్వశః=గుంపులుగం దంతనూ
పృథక్ పృథక్=వేరు వేరుగా
శంఖాన్=శంఖములను
దధ్ముః=ఊదిరి.
(ఇవన్నియు వెనుక వ్రాయబడినవి. అన్వయించుకొన

వలెను.)

శ్లో. సఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్।
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయన్॥ 19

తుములః=ఒకొ్కటికొకటి కలసిన సేనల దొమ్మియందు
సఘోషః=ఆ యాత్మజీవుల బ్రహ్మానువాదధ్వనుల చాటింపు నాదానుసంధానమే గనుక
పృథివీం చ=భూమిని } బాహ్యాభ్యంతరములను
నభశ్చ ఏవచ=ఆకాశమునుగూడ }
వ్యనునాదయన్=ఆ నాదానుసంధానముచే నింపినదై
ధార్తరాష్ట్రాణాం=దేహమే నేననుకొను నీసంబంధులై గుంపుగూడిన క్షుద్రజీవులయొక్క
హృదయాని=అంతఃకరణములను
వ్యదారయత్=చీల్చి ఛిద్రించెను.

శ్లో. అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః।
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధనురుద్యమ్య పాండవః॥ 20
హృషీకేశం తదావాక్య మిదమాహ మహీపతే। ½

మహీపతే=ఓ దేహపంజరాధ్యక్షా!
అథ=ఈ ఉభయసంఘములు ఇట్లు ధ్వనించినపిమ్మట,
శస్త్రసంపాతే=ఆయా విషయములందు మనస్సంయోగములు
ప్రవృత్తేసతి=ప్రారంభము కాగా
కపిధ్వజః=కీశమువలె చపలచిత్తముగల
పాండవః=స్వచ్ఛజీవుడగు అర్జునుడు,
వ్యవస్థితాన్=సర్వథా విషయ త్యాగము కాకూడదనే యుద్ధమునందు కొట్లాటకు సిద్ధమై నిలచియున్న
ధార్తరాష్ట్రాన్=నీవు అనే దేహశ్రియావిర్భావులై మహాకాఠిన్యముగా కొట్లాడు ఆక్షుద్రజీవులను
దృష్ట్వా=లక్షీకరించి

ధనుః= దేహమును
ఉద్యమ్య=ఊర్ధ్వముఖముగా నిలపరచి
తదా=అప్పుడు
హృషీకేశం=ఇంద్రియాధీశుడైన అపూర్ణానంద పరబ్రహ్మమయుడు కృష్ణుని గురించి
ఇదం=ఈ
వాక్యం=కార్యగౌరవ వాక్యమును
అహ=చెప్పెను.

అర్జున ఉవాచ=అర్జునుడు చెప్పుచున్నాడు

శ్లో. సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మే చ్యుత| 21
యావదేతాన్ నిరీక్షేహం యోద్ధుకామా నవస్థితాన్ |
కైర్మయా సహ యోద్ధవ్య మస్మిన్ రణసముద్యమే॥ 22
యోత్స్యమానా నవేక్షేహం య ఏతేఽత్ర సమాగతాః|
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధే ర్యుద్ధే ప్రియచికీర్షవః 23

అచ్యుత=త్రివిధపరిచ్ఛేద శూన్యుడగుటవలన, చ్యుతః= జారిపోవుట, నభవతి=లేనివాడు, ఇతి=అనుటచే, అచ్యుతుడు సంబోధనచే హేఅచ్యుత=ఓకృష్ణస్వామీ!
దుర్బుద్ధేః=వేదశాస్త్రనిషిద్ధములైన విషయములను కోరెడి జీవుడు దుర్బుద్ధిగలవాడు. అట్టి దుర్బుద్ధిగల
ధార్తరాష్ట్రస్య=స్వస్వరూప జన్య జ్ఞానహీనమై, దేహమే నేనను అభిమానముతో భోగముల అనుభవించుచు ఈ రాజ్యభోగము లంతయు తనపుత్రులకేగాని ఇతరులకు గూడదను మమకారచిత్తుడగు జగదాకారవికారుని పుత్రుడై చెడ్డపట్టుదలతో పోట్లాడు ఆశాభిమాని యైన దుర్యోధనుడను జీవుడు,
యుధి=ఆ విషయభంగ యుద్ధమునందు
ప్రియచికీర్షవః=శాశ్వత భోగేచ్ఛయు రహితమును చేయ నిచ్ఛించిన

యః, ఏతే=యే, ఈ దేహాచార్య, అభిమానాచార్యులే
ఆదిగాగల వీరజీవులు
అత్ర=ఈ విషయభంగ యుద్ధస్థానమునకు
సమాగతాః=వచ్చియున్నారో
ఏతాన్=ఆ
యోత్స్యమానాన్=కొట్లాడు వీరజీవులను
అవేక్షే=లక్షీకరించెదను
అస్మిన్=ఈ
రణసముద్యమే=విషయ యుద్ధారంభ కాలమునందు
కైస్సహ=యే దేహాచార్య అభిమానాచార్యులతో కూడ
మయా=సాత్వికాహంకార విశిష్టుడగు నాచే
యోద్ధవ్యం=పోట్లాడదగినది.
అహం=నేను
యోద్ధుకామాన్=విషయ సామ్రాజ్యము కొరకు కొట్లాడ
నిచ్ఛించి
అవస్థితాన్=దృఢముగా నిలిచియుండు
ఏతాన్=ఈ దేహాచార్య అభిమానాచార్యులగు శూరులను
యావత్=యంత సూక్ష్మముగా
నిరీక్షే=లక్షించగలనో
(తావత్=అంతలో)
ఉభయోః=కామక్రోధాదులు శమదమాదులు అను ఈ
రెండైన
సేనయోః=సేనలు అను గుంపులుయొక్క
మధ్యే=నడుమ
మే=అహంకార విశిష్టుడగు జీవుడను నాయొక్క
రథం=దేహరథమును
స్థాపయ=నిలుపుము.
ఇతి=అని

ఆజ్ఞాపయామాస=ఆజ్ఞాపించెను.
సంజయ ఉవాచ=సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.—
శ్లో. ఏవ ముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత ।
సేనయో రుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమం॥ 24
భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం చ మహీక్షితాం ।
ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూనితి॥ 25
భారత=భరతవంశోత్పన్నా అని సంబోధన. దీనిచే హే
భారత=ఓధృతరాష్ట్ర— తేజస్సునందు మిణుగురవలె వేరు
పడి మలిన సత్వప్రధానుడై తన్ను తాను తెలియని
జగదాకార వికార జీవుడా!
గుడాకేశేన="అసుప్త స్సుప్తా నభిచాకశీతి=తాను నిద్రిం
చక నిద్రించువానివలె ప్రకాశించువాడని" శ్రుతి తెలు
పునట్లు నిద్రను జయించి స్వస్వరూపుడుగ ప్రకా
శించు స్వచ్ఛజీవునిచే
ఏవం=ఇట్లు
ఉక్తస్సన్=చెప్పబడినవాడై
(తదా=అప్పుడు)
హృషీకేశః=ఇంద్రియములకు నియామకుడగు సంపూర్ణ
మైన ఆనందపరబ్రహ్మమనే ఉపాధి పరిచ్ఛిన్నుడైన
శ్రీకృష్ణమూర్తి
ఉభయోః=రెండైన కామక్రోధాదుల. శమదమాదుల
సేనయోః=సైన్య సమూహములయొక్క
మధ్యే=నడుమ
భీష్మ=భయంకరుడైన అభిమానాచార్యునియొక్కయు
ద్రోణ=దేహాచార్యునియొక్కయు
సర్వేషాం=సమస్తులైన
మహీక్షితాంచ=దేహధారులై విషయభోగములను అను
భవించుటకు దేహమేప్రమాణమని కుణికమగు తుచ్ఛ

భోగములనే గొప్పదిగా తెలిసి నిలచియుండు జీవుల

ప్రముఖతః=ఎదుట

రథోత్తమం=అనేక కామ కర్మ సంస్కారములచే స్థూలశుద్ధిని నిష్కామకర్మ సంస్కారములచే చిత్తశుద్ధినిబొంది హృదయ పుండరీక నగరాంతర్వర్తియగు తేజోమయ బ్రహ్మోపాసనార్హమగు రథమును ఈ ఉత్తమదేహమును

స్థాపయిత్వా=నిలపి

పార్థ=పృథివీవికారమగు శుద్ధసత్వమయమైన దేహమునందు ప్రకాశించు స్వచ్ఛజీవుడు వీనికి సంబోధన హేపార్థ=ఓ అర్జునుడా!

ఏతాన్=ఈ దేహేంద్రియ సంఘాతరూపములుగా

సమవేతాన్=చేరియున్న

కురూన్=ద్వేష, నిందా, అనృతాది లక్షణ ధ్వనులతో గూడిన విషయ లంపటులగు దేహములే తామను దేహధారులైన ఈజీవులును

పశ్య=చూడుము.

ఇతి=అని

ఉవాచ=చెప్పెను.

శ్లో. తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్
ఆచార్యాన్మాతులాన్ భ్రాతౄన్ పౌత్రాన్ సఖీంస్తథా॥
శ్వశురాన్ సుహృదశ్చైవ సేనయో రుభయో రపి। 26½

అథ=లోకానుగ్రహార్థం దేహముకలవానివలె, పుట్టినవానివలె, తన మాయచే మనిషివలె అవతరించిన కృష్ణుడు, జీవులు ధరించిన దేహములను చూపిన పిమ్మట,

పార్థః=స్వచ్ఛజీవుడగు అర్జునుడు,

తత్ర=మనోరాజ్యసంబంధమైన ఆకోట్లాటస్థానమునందు,

ఉభయో=కామక్రోధాద్యులు, శమదమాద్యులు ఈ రెండిటి

తో గూడిన,

సేనయోః అపి=గుంపుల దేహములయందు

స్థితాన్=ఉన్నట్టి

పితౄన్=తండ్రులు తమ పుత్రులకు పరంపరాచార ధర్మములతో వివాహాదులచే విషయలంపటుల గావించి, తేనెలో అంటిన ఈగవలె హింసపడుచుండు ఈపుత్రులను చూచి, ఇట్టి విషయానంద పరంపరలుగా అభివృద్ధి కావలెననియు, ఆయవస్థే తమ ఆనందము, ఇదే కీర్తి ఇంతకన్న అధికము లేదని యెన్ని జన్మములకైనను వదలని తమ తమ ఆశాపాశములచే తామే బంధింపబడునట్లు జేసి, తమ ఆర్జితము అంతయును వారికి ఇచ్చి, వారిని వెలుతురే అగబడని అంధపరంపరలో బడత్రోయు తండ్రులవలె జీవునికి అనేక కోట్ల జన్మములకైనను విడుదలగాని దృఢమగు విషయప్రపంచమునందే, ధర్మాధర్మములచే కలిగిన దేహసంబంధముతో జననానంతరం మరణపర్యంతమూ విషయానందములనే అనుభవించు రాగ, ద్వేష, హింస, అనృతాది అంధపరంపరలయందే బడద్రోయు విషయప్రదాతలను, గొప్ప కీర్తినిపొందిన పినతండ్రులు— పెదతండ్రులవలె అంధపరంపరల నొసంగు పాలన వృత్తులునూ,

పితామహాన్=నయ, వినయ, గాంభీర్య, ఔదార్య, భయ, రాగ, ద్వేషాది ప్రీతి లౌల్య వాక్యములను దానంతట అవే అభివృద్ధియగునట్లు 'మృదుమధురముగా చెప్పుచూ అభిమానములయందే ఉంచదగిన తాతల వంటి వృత్తులునూ

ఆచార్యాన్=దేహాచార్యుడగు జీవుడు విషయలోలుడై ఆమరణాంతము తాను అనుభవించు విషయములకు

దగిన రాక్షసవృత్తులచే బరువైన దేహములనూ,

మాతులాన్=మాతులః=ఉన్మాదక ద్రవ్యేషు మా నాస్తి తులా స్యేతి మాతులః=ఉన్మాదక ద్రవ్యములలో సాటిలేనిది. అట్టి వల్లమరుపుతనము గలవాడు మాతులుడు. తాన్=మాతులాన్=అట్టి మేనమామలునూ, వీరెంత వారు అనగా

యాషిశ్లో॥ శ్యాలకో గృహనాశాయ సర్వంనాశాయ మాతులః= అంతవారు ఎట్లనిన పిల్లలకు తల్లి తోబుట్టు పురుషులను మేనమామలని అందురు, తల్లిదండ్రులు లేనిపిల్లలు ఏ జగద్వ్యవహారమునకునూ అసమర్థులై యున్నప్పుడు కొందరు మేనమామలు ఆ పిల్లల పితార్జితములగు ధన, కనక, వస్తు వాహనాది చరస్థిర స్వామ్యములకును, పిల్లల దేహపోషణాది జీవితములకునూ మేమే ఆధారులమని పోషించుచూ, సర్వస్వాతంత్ర్యముతో స్వామ్యములను పాడుజేసి పిల్లలను పాడుజేయు మేనమామలు యెట్లు ఆధారులో అట్లు దేహాధారములైన యముకలునూ, అట్టే యముకలు వంటి వృత్తులును

భ్రాతౄన్=అన్నదమ్ములవలె అనుసరించు రాగద్వేషములను

పుత్రాన్=పుత్రులవలెనుండు విషయములను

పౌత్రాన్=పౌత్రులవలెయుండు మధురములగు విషయానుభవములను

సఖీన్=వేనియందైనను సరే అంతటనూ అంటుకొను స్నేహమువంటి అభిమానములను

శ్వశురాన్=సర్వాలంకారసోపస్కారములతో పిల్లను ఇచ్చి వివాహముచేసి పిల్లఅల్లుని ఆనందములనూ, వారి సంతానములను చూచి ఆ ఆనందాది సంతానపరంపరలు తమవే అని విఱ్ఱవీగి నటించుచూ నిశ్శ్రేయస సంబంధ

మెంతమాత్రమూ కలుగక యుండునట్లు విషయ లౌల్య
ములే ప్రమాణమను ప్రకృతిసంబంధమైన మామూలు
పద్ధతులందుంచు మామలువంటి ఆశాభిమానములనూ
సుహృదః=దేహేంద్రియములతో విషయములను అనుభ
వించవలెనను కోరికలేని ఆత్మలును
అపశ్యత్=చూచెను.

శ్లో. తాన్ సమీక్ష్య స కౌంతేయః సర్వాన్ బంధూనవస్థితాన్।
కృపయా పరయాఽఽవిష్టో విషీదన్నిద మబ్రవీత్॥ 27½

సః కౌంతేయః=ఆ విద్వచ్ఛరీరగతుడైన స్వచ్ఛజీవుడు,
అవస్థితాన్=సామ్రాజ్య విషయ భోగ భ్రష్ట యుద్ధరంగము
నందు నిండియున్న
సర్వాన్=సమస్తములైన
తాన్ బంధూన్=జీవునికి చుట్టబారియున్న బంధన హేతువు
లైన పైవృత్తులతోగూడిన ఆజీవుల దేహములను
సమీక్ష్య=చూచి,
పరయా=ఎక్కువ
కృపయా=ఆహా! నేను చేయు బ్రహ్మదర్శనమునకు సాధన
మైన చిత్తైకాగ్రతయందు దేహేంద్రియమనోవృత్తులు
అన్నియు ఒక్కసారి లయమైపోవుచున్నవిగదా! అని
తన మలినముచే తానే కప్పబడి, దేహాభిమానము
నొంది అయ్యో! ముందు జీవిత మెట్లు అని మొద్దు
బారిన దయతో
ఆవిష్టః=కప్పబడినవాడై
విషీదన్=దుఃఖించుచు
ఇదం=ఈ ముందు చెప్పబోవు వాక్యమును
అబ్రవీత్=చెప్పెను.
అర్జున ఉవాచ=ఈ మొద్దుబారిన అర్జునుడను జీవుడు
దేహాభిమానశీలుడై చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో. దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ యుయుత్సుం సముపస్థితం॥
సీదంతి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి।
వేపథుశ్చ శరీరేమే రోమహర్షశ్చ జాయతే॥ 28-29

కృష్ణ=పాపములను కర్షించి పోగొట్టు సంపూర్ణమైన ఆనందపరబ్రహ్మ=కృష్ణుడు సంబోధనచే
హేకృష్ణ=ఓకృష్ణుడా!
యుయుత్సుం=ఆత్మానుసంధానమును భ్రష్టుపరచు కొట్లాటను గోరి
సముపస్థితం=విషయాభిలాషులై చేరియున్న
ఇమం=ఈ
స్వజనం=నేను అను అహంకారమునకు ఆశ్రయమైన విషయములనే అనుభవించవలను గాని వదలగూడదని మరి మరీ గోరుచు నిర్బంధించెడి బంధన హేతువులను దేహేంద్రియ మనోవృత్తి సంఘాతమును
దృష్ట్వా=చూడగా
మమ=అహంకారాశ్రయమైన దేహముయొక్క
గాత్రాణి=అసంబంద్ధమైన ముక్కలు
సీదంతి=పట్టు తప్పిజారుచున్నవి.
మే=నా దేహముయొక్క
ముఖం=జగద్భక్షణాకారమైన ద్వారము
పరిశుష్యతి=విషయసేవనచే తడిలేక ఎండుచున్నది.
మే=నాయొక్క
శరీరే=దేహమునందు
వేపథుశ్చ=భయకంపమును
రోమహర్షశ్చ=నిలువరోమములు పడుటనూ
జాయతే=పుట్టుచున్నది.

శ్లో. గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్ త్వక్చైవ పరిదహ్యతే।
న చ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః॥ 30

మే=నాయొక్క ధనుస్సు అను
గాండీవం=పృథివీవికారమైన దేహము
హస్తాత్=చేతినుండి పట్టుదప్పి
స్రంసతే=జారుచున్నది.
త్వక్చైవ=చర్మముగూడా భయాగ్నిప్రకోపన జ్వాలలచే
పరిదహ్యతే=దహింపబడుచున్నది.
మనశ్చ=కామ, సంకల్ప, శ్రద్ధా, అశ్రద్ధా, ధృతిః, అధృతిః, హ్రీః ధీః భీః=ఆశ, సంకల్పము, శ్రద్ధా, అశ్రద్ధ, ధైర్యము, అధైర్యము, సిగ్గు, బుద్ధి, భయము, ఇత్యాది ధర్మములు గల మనస్సు, ఆయాధర్మములనుండి
భ్రమతి ఇవ=భ్రమణబొందుచున్నట్లున్నది.
(అతః=ఇందువలన)
అవస్థాతుం=ఈ దేహరథమునం దుండుటకు
నశక్నోమి=సమర్థుడను కాను.

శ్లో. నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ।
న చ శ్రేయోనుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహవే॥ 31

కేశవ="కేశవక్లేశనాశకః" అని శృతి తెలుపుటవలన మనోగతమైన దుఃఖములను పోగొట్టి సుఖమును కలుగజేయువాడు సంబోధనచే హే కేశవ=ఓకృష్ణా!
విపరీతాని=అహంకారముతో గూడిన జీవుడు మలినసత్త్వుడై దేహేంద్రియమనోవృత్తులతో చేరి, నేను అనుభవించదగిన యేయేవిషయములు గొప్పప్రయోజనములని తలచితినో అవి అన్నియు వ్యర్థములైనట్లు,
నిమిత్తానిచ=గుర్తులును గూడా
పశ్యామి=చూచుచున్నాను.
ఆహవే=ఈ సంకల్పరాజ్యానుభవ భంగయుద్ధమందు
స్వజనం=తాత్కాలిక క్షణిక సుఖములనే అనుభవించి ఆనందించుచుండవలెనని బోధించి బంధించుచుండెడి బంధనహేతు

వులను ఆశాభిమానములను

హత్వా=ఉపసంహరించి

శ్రేయశ్చ=ప్రపంచమునందైనను, పరమునందైనను ఒక మంచిని

న అనుపశ్యామి=చూడనేరను.

శ్లో. న కాంక్షే విజయం కృష్ణ న చ రాజ్యం సుఖానిచ।
కిం నో రాజ్యేన గోవింద కిం భోగై ర్జీవితేన వా॥ 32

కృష=హేకృష్ణ=ఓ పూర్ణానంద పరబ్రహ్మస్వరూపమా!

అహం=నేను—అర్జునుడు నేను అని అంటున్నాడు. ఇతడు స్వచ్ఛుడే. సైనికుల గుంపులమధ్యే నిలచి పరదేహములను చూచినంతమాత్రాన భ్రాంతుడై, అందరూ నావారు, చంపను; యుద్ధము చేయను అని తెలుసుకున్నాడు గాని, వారివలన తనకు కలుగు అనర్థములు దేనినియు తెలియక అజ్ఞానముచే నిండి భయపడి అవివేకవైరాగ్యపు పలుకులను పలుకుటకు ప్రారంభించి,

విజయం=దేహేంద్రియమనోవృత్తులను, జగద్వ్యాపారములను ఉపసంహరించు గెలుపును, లేక జయమును

న కాంక్షే=కోరను.

రాజ్యం=ఆ జయముచే గలుగు సామ్రాజ్యమును

సుఖానిచ=ఆసామ్రాజ్యమువలన కలుగు సుఖములను,

నచ=కోరను.

గోవింద=పృథివీ పాలకా సంబోధనచే హేగోవింద=ఓ పృథివీపాలకుడా! కృష్ణా!

రాజ్యేన=వృత్తులు నశించినపిమ్మట ఆ ప్రకాశించు సామ్రాజ్యముతో

నః=మనకు

కిం=ఏమి ఉపయోగము?

వా=లేక

జీవితేన=బ్రతుకుటచేతనేగాని

కిం=ఏమిప్రయోజనము?

శ్లో. యేషామర్థే కాంక్షితంనో రాజ్యం భోగా స్సుఖానిచ|
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనానిచ|| 33

అర్జునుడు తనంతట తాను పాడుకాదగిన అవివేకమును బొందినది చాలక అనర్థమును గలుగజేయు వైరాగ్యశబ్దములను ఉచ్చరించుచు, పైగా ఇక ముందు శాస్త్రానువాదము చేయుచున్నాడు.

యేషాం=యే నాహారను అంహంకారసమూహము లగు కామక్రోధాదులు, శాంతి శమదమాదులు, వీటిని అనుసరించిన జీవులయొక్క—

అర్థే=విషయానుభవములయందు

నః=మన అహంకారములయొక్క—

రాజ్యం=భోగార్థ్యములైన రుచికరమగు ఈ విషయ సామ్రాజ్యమును

కాంక్షితం=అపేక్షింపబడెనో

చ=మరియును

భోగాః=స్త్రీ, గంధ, పుష్ప, తాంబూల, ధన, కనక, వస్తువాహనాది భోగములను

సుఖానిచ=ఆభోగములను అనుభవించు లౌల్యములను ఆశించిన

తే=ఆభోగవృత్తులు అను

ఇమే=దేహధారులగు జీవులు చచ్చిననూ చింతలేదు. మా భోగములను మేము అనుభవించు మా సామ్రాజ్యమును వదలము అని

యుద్ధే=విషయానుభవ భంగయుద్ధమునందు

ప్రాణాంశ్చ=అనుభవించుచుండెడివిషయసుఖములు,ధనము పోవునేమో యని భయపడి ఆసుఖములు పోకుండుటకు—అనుభవించుచుండు సుఖములే తమప్రాణములు అనుకొనిన ఆప్రాణములను

ధనానిచ=రత్నాదులవంటి కుటిల క్రౌర్య దంభ దర్పములే ఆదిగాగల జీవధనములను మదములను గూడా

త్యక్త్వా=విడిచి, ఆహా! ఏమిఆశ్చర్యము? విషయ భోగ ములు మరణముకన్న రుచికరములు అని కొట్లాటకు

అవస్థితాః=నిలచియున్న

శ్లో. ఆచార్యాః పితరః పుత్రా స్తథైవ చ పితామహాః।
మాతులా శ్శ్వశురాః పౌత్రా స్స్యాలా స్సంబంధిన స్తథా॥ 34

ఆచార్యాః=దేహాచార్యులు అభిమానాచార్యులూనూ

పితరః=జీవుని జీవత్వనివృత్తికాని పరంపరాను సంధేయ మైన అంధపరంపరలను వంశాభివృద్ధియని నొసంగు ప్రదాతలను ఆశావృత్తులునూ,

పుత్రాః=విషయములనూ,

తథైవచ=అట్లే,

పితామహాః=తీపిమాటలచే విషయాసక్తిని కలిగించు తాత లవలె, విషయాసక్తిని కలుగజేయు అభిమానవృత్తులునూ,

మాతులాః=దేహాధిష్ఠిత జీవుని వల్లుమరవువృత్తులను

శ్వశురాః=ప్రకృతి ప్రదాత శాండులను వృత్తులను

పౌత్రాః=తాత్కాలిక క్షుద్రసౌఖ్యములను కలుగజేయు లౌల్యవృత్తుల నెడి అణువులును

స్యాలాః—శ్యాలాః=భావమరదులు. అనగా భార్యతో బుట్టు పురుషులను భావమరుదులందరు. భార్యయనగా పురు షునియొక్క కష్టసుఖములను, సంతతి సంపత్తులను భరించి పురు షుని అభ్యుదయములకు నేనే ఆధారభూతురాలను, నావలననే ఈ సంతతి సంపత్తు సంసారాభివృద్ధి యని యాజమాన్యమును వహిం చి విర్రవీగు స్త్రీయొక్క సకల భోగ భాగ్యములకును తోడుబడి అనగా పురుషుని ప్రక్కజేరి వల్లిగదా క్షుతములేక దేహాగత రక్తపానముచే తన పొట్ట నింపుకొని, నిదురను లేవగొట్టి తనప్రాణ ములను రక్షించుకొని తాను దాచుకొనునట్లు ఇంటిలో వంటిలో

యుండు అనగా—ఇంటినంతతి, సంపత్తులును, విషయసుఖముల తో వంటి రక్తమాంసములను పీల్చి, పానము చేయుచు సుఖపెట్టి నట్లు నటించి, పురుషునకు అంతటనూ అస్వతంత్రమును, అశక్త తను గలుగజేసి, తాను సర్వస్వతంత్రముచే యాజమాన్యమును వహించి విర్రవీగు స్త్రీయొక్క సకల భోగభాగ్యములకును మునలి వాని ఊతకర్రవలె తోడుబడి అక్కగారి మనోక్లేశములకు కారణ మైన భావగారి మాటలకు ఏ అణుమాత్రమైనను సహించక, ఆ ఇల్లుజేరి ఆయింటి సంపత్తు లన్నియు తనవేయని "భగినీ భగ భాగ్య భవో విభవః=ఈ భగినీ భగ భాగ్య భవ విభవములను" అనుభవించు క్షుద్రుని భావమరిది యందురు. ఇట్టి భావమరదులు అనగా తన ప్రకృతియొక్క క్షుద్రాభివృద్ధికి ఆధారమై తోడుబడు క్షుద్రవృత్తులును,

తథా=అట్లే, సంబంధినః=జీవుని చక్కగా బంధించు తన లో బుట్టిన బంధనహేతువులగు అభిమానములనే బంధువులను

(దృష్ట్వా=చూచి,)

శ్లో. ఏతా న్నహంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన ।
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిన్ను మహీకృతే॥ 35

మధుసూదన=తీపియను మహారుచికరమైన విషయసుఖ ములను అనుభవించు రాక్షసప్రవృత్తిని, తన్ను అంతర్ముఖముసభజించు భక్తుని ఉద్ధరించు లక్ష్యముచే నశింపజేయువాడు మధుసూదనుడు సంబోధనచే

హేమధుసూదన=ఓకృష్ణా!

ఘ్నతోఽపి=నా దేహేంద్రియ మనోవృత్తులతోగూడిన జీవుని ఆవృత్తులజీవులు ఉపసంహరించిననూ

ఏతాన్=ఈ బంధువులగు ఆశాభిమానాది వృత్తుల జీవులను

త్రైలోక్య రాజస్య=ఈ మనోవాక్కాయములను మూడు లోకముల ప్రకాశమునకు

హేతోఃఅపి=కారణమైనను

హంతుం=ఆ జీవుల జీవత్వవృత్తులను నశింపజేయుటకు
నఇచ్ఛామి=అపేక్షించను
మహీకృతే=పృథివీవికారమైన నా దేహభోగానుభవముల కొరకు
కింను=నశింపజేయుదునని వేరుగా చెప్పవలయునా?

శ్లో. నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతి స్స్యాజ్జనార్దన 37
పాపమేవాశ్రయె దస్మా న్హత్వైతా నాతతాయినః॥

జనార్దన=దేవప్రతిపక్షభూతములైన అసురవృత్తులను బొత్తిగ నశింపజేసి సత్పక్షభూతులను ఉద్ధరించు కృష్ణా!
ధార్తరాష్ట్రాన్=తన్ను తాను తెలియని మందాధికారియై ఆశాభిమానములచే నిండిన జీవునియొక్క ఉపాంశములను
నిహత్య=ఉపసంహరించిన
నః=మనకు
కాప్రీతిః=ఏమిసంతోషము
స్యాత్=కలుగును
(కించ=మరియును)

శ్లో. అగ్నిదో గరదశ్చైవ క్షేత్రదారాపహారకః।
శస్త్రపాణి ర్ధనాహారి షడేతే హ్యాతతాయినః॥

అగ్నిదః=అగ్గి పెట్టినవాడు
గరదః=విషము వేసినవాడు
క్షేత్ర=భూమిని అపహరించినవాడు
దారాపహారకః=భార్యను హరించినవాడు
శస్త్రపాణిః=శత్రుపట్టి కొట్టవచ్చినవాడు
ధనాహారిః=ధనమును హరించినవాడు, అను
ఏతే షట్ ఏవహి=ఈ ఆరుగురి సేగదా!
ఆతతాయినః=ఆతతాయులు అని అందురు.
ఇట్టి పాపాంధకారచక్రవర్తులైన
ఆతతాయినః=పరద్రోహులు అను ఆజీవులు మన అహం

కారములను ఉపసంహరించుటకు ఉన్ముఖులై యుండినను,

ఏతాన్=ఆ ఆశాంధకారజీవుల జీవత్వములను

హత్వా=హతపరచిన

అస్మాన్=మనలందరకును

పాపమేవ=పాపమే

ఆశ్రయేత్=కలుగును. అనగా పాపపురుష లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. పాపాంధకారచక్రవర్తియగు విషయబద్ధ జీవుడు

అగ్నివంటి—ఆశ

విషమువంటి—అభిమానము

క్షేత్రహరణమువంటి—అట్టహాసము

దారాపహరణమువంటి—మదము

ఆయుధమువంటి—అజ్ఞానము

ధనహరణమువంటి—ఆత్మద్రోహము. ఈ లక్షణములచే గూడి మా అహంకారవృత్తులను పోగొట్టవచ్చిన ఆ దురాశపాతకులను దేహేంద్రియ మనోవృత్తి జీవులను సంహరించిన యెడల వంశనష్టమగు గోత్రహత్యాదోషము సంభవించును. గనుక ప్రవృత్తి నాశము కాగూడదు అని అభిప్రాయము.

శ్లో॥ తస్మాన్నార్హా వయం హంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్ సబాంధవాన్
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖిన స్స్యామ మాధవ.

హేమాధవ=ఓ శ్రీకృష్ణా! (వెనుక రాశినది.)

తస్మాత్=వంశనష్టమైన గోత్రహత్యా దోషము సంభవించుటవలన

వయం=అహంకార విశిష్టులము.

సబాంధవాన్=బంధన హేతువులైన ఆశాభిమానవృత్తులతో

ధార్తరాష్ట్రాన్=అంధనృపతియొక్క ఉపాంశములను,

హంతుం=ఉపసంహరించుటకు

నార్హాః=సరియైన ఏకాగ్రచిత్తులు కాము.

స్వజనం=విషయ లంపటులము గనుక మన విషయానుభ

వములందే మనలను బంధించ దగిన బంధనహేతువులగు పృత్తు
లునూ—వృత్తిమిశ్రులగు జీవులనూ
హత్వా=సంహరించి
కథం=ఏ ఉపాసనాపద్ధతిప్రకారం
సుఖనః=నిరతిశయ సుఖము గలవారము
స్యామ=అగుదుము.

శ్లో॥ యద్యప్యేతే నపశ్యంతి లోభోప హత చేతసః
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకం 38
కథం నజ్ఞేయ మస్మాభిః పాపాదస్మా న్నివర్తితుం
కులక్షయ కృతం దోషం ప్రపశ్యద్భి ర్జనార్దన॥ 39

జనార్దన=ప్రళయమునందు జనులను పీడించు ఓ పరబ్రహ్మ
స్వరూపమా!
లోభ=విషయ సామ్రాజ్యమును అపహరించు దుర్బుద్ధిచే
ఉపహత=లెస్సగా మిశ్రమైన
చేతసః=చిత్తముగల
ఏతే=ఈ ఆశాభిమానులగు క్షుద్రులు
కులక్షయ=ప్రకృతిసంబంధమగు *పరంపరాను సంధేయ
మైన దేహము=కులము పరంపరాప్రాప్తమైన ఈ దేహము, క్షయ=
నశించుటచే ఇక నేమి విషయభోగములను అనుభవించుట?
అయ్యో! లేదుగదా! దేహము ఉండుటచేతనే గదా మనము
సమస్తమైన సుఖభోగములను అనుభవించుచూ వల్లు తెలియక
కుబేరపుత్రులైన నలకూబరమణిగ్రీవులవలె విహరించి ఆనందించు
చున్నాము. ఇట్టి ఆనందాధారమగు దేహమును అభివృద్ధి చేయవ
లసినదే గాని ఏ విధముచేతనూ నశింపజేయగూడదు. అట్టి దేహ
నాశముచే
కృతం=ప్రాప్తించు
దోషంచ=మహాపాపమును
(కించ=మరియును)

మిత్రద్రోహే=దేహము ఏర్పడగా ఈ దేహమును నమ్మి గదా! దేవతలు మలిన సత్వప్రధానులై విషయానందములకు ఆశబడి ఇంద్రియములుగా దేహమునందు ప్రవేశించి దేహముతోనే గదా సుఖభోగములననుభవించుట అట్టి దేహము నాశమైనప్పుడు దేవతలు అనుభవించు ఆనందసుఖములు నాశమగును. అట్టి దేహ నాశములు మనవలన అయినప్పుడు ఆద్రోహముల పాపములు మనకే ప్రాప్తించును. ఇదియొకటి మరియొకటి ఏమనగా ఆజనులు జన్మాదిగా ఏకత్ర శయన ఆసన అశన క్రీడా సరస సల్లాప స్నేహ ధర్మములతో యుండినవారిని ఇప్పుడు యుద్ధమున సంహరించితే ద్రోహముగదా! అట్టి మిత్రద్రోహమందలి

పాతకంచ=పాపమును

యద్యపినపశ్యంతి=ఆ కుబుద్ధులు తెలియుటకు అసమర్థులై యున్నను

కులక్షయకృతం=వంశనాశముచేగలుగు

దోషం=గోత్రహత్యా దోషమును

ప్రపశ్యద్భిః=చూచుచున్న

అస్మాభిః=ఆశాభిమానశీలులై రాగభోగ సామ్రాజ్య పండితులై అన్నీ తెలిసిన మనచేత

అస్మాత్=ఈ

పాపాత్=పైఉదహరించిన మహాపాతకమునుండి

నివర్తితుం=విడుదల యగుటకు

కథం=ఎందుకు (అథవా) ఎట్లు

నజ్ఞేయం=తెలిసిన వారము గాము?

శ్లో. కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాస్సనాతనాః।
ధర్మే నష్టే కులంకృత్స్న మధర్మోఽభి భవత్యుత॥ 40

కులక్షయే=దేహములుండగా ధర్మములను నడుపుట అట్టి దేహములు నశించినయెడల

సనాతనాః=పరంపరాప్రాప్తమైన ప్రకృతి సంబంధములగు

జీవుని జీవత్వమును వదలించని శాశ్వతములైన

కులధర్మాః=దేహేంద్రియ మనోవృత్తులచే ఆచరించదగిన ధర్మములు

ప్రణశ్యంతి=నష్టమైపోవుచున్నవి

ధర్మే=ఆకర్మాచరణము

నష్టేసతి=నష్టమైపోగా

కృత్స్నం=సమస్తమైన

కులం ఉత=దేహమంతటను

అధర్మః=దురాచారము

అభిభవతి=పింతుకొనును అని శాస్త్రము చెప్పుటకు ప్రారంభించినవాడయ్యెను—పరమాత్మను బ్రహ్మము అని చెప్పుదురు. బ్రహ్మమునకు వేదము అని అర్థము. వేదము కాండద్వయములచే కర్మ, బ్రహ్మములను దేలుపుచున్నది. తెలిపిన కర్మాచరణము సకామ నిష్కామములని రెండువిధములు. నిష్కామము బ్రహ్మము ఈవిచారములేని భోగులకును మాకు సకామమను కామ్య కర్మానుష్ఠానము ఆధారము, దీనిచే ఆచమనము మొదలు అశ్వమేధాంతము విధించిన కామ్య కర్మములను ఇష్టాపూర్త దత్త సాధనములచే ఆచరించి భూలోకసుఖములకన్నను మిక్కిలి రుచికరమైన ఎక్కువ సుఖభోగములను స్వర్గమునందనుభవించ వచ్చును అని చెప్పిన కర్మకాండధర్మమును బట్టి గౌతమధర్మమునందు చెప్పినట్లు పురుషుడు నక్షత్రోదయము కాగానే నిదురలేచి అభ్యాసము కొలది ఆత్మానుష్ఠానము చేసి అనంతరం నిత్యకృత్యములను తీర్చుకొని మృత్తికాజలములచే నదియందు గాని జలాశయములందు గాని అవగాహన స్నానము చేసి, ధౌతశుభ్రవస్త్రములను ధరించి సంధ్యావందనమను కర్మమును గాయత్రీ ఉపాసనాపూర్వకముగా నెరవేర్చి ప్రాతరగ్ని ఉపాసనానంతరం స్వశాఖోపనిషత్తులనూ భగవద్గీతలునూ, విష్ణుసహస్రనామముల పఠనమునూచేసి అనంతరం పంచమహాయజ్ఞ సంబంధములగు బ్రహ్మయజ్ఞ పితృతర్పణములకొ

రకు మధ్యాహ్న స్నానముచేసి, అతిథిపూజా ప్రత్యామ్నాయము విధించిన మాధ్యాహ్నిక కర్మమును బ్రహ్మయజ్ఞపితృతర్పణములను జేసి సూనాది దోషనివృత్తికరమగు శాలగ్రామార్చనమును శ్రీరుద్ర పురుషసూక్తములతో యథావిధి శ్రద్ధా భక్తిగ విష్ణుపూజచేసి అవసరనివేదనముతో ఆపి, వైశ్వదేవ బలిహరణముల నెరవేర్చి అనంతరం మహానివేదన నీరాజనమంత్రపుష్పములతో, భగవదారాధన తృప్తిగ నెరవేర్చుకొని ఆదేవతా నివేదన పదార్థములను భోజన పద్ధతి శాస్త్రమునందు ఎట్లు విధింపబడినదో అట్లు అనగా నిర్మలస్థానమునందు ఆసనము వేసుకొని భగవన్నామ స్మరణముతో కూర్చుండి తన ముంభాగమున గాయత్రీ మంత్రాభిమంత్రిత జలముచే చతురశ్రముగా మండలము చేసుకొని నీళ్ళచే బాగ శుభ్రపరచిన పాలాశపత్రమును గాని, కదళీపత్రమును గాని కేవల సీతలప్రాంతమైన పకుమున కదళీపత్రమును అగ్నిశుద్ధిచేసి, ఈ భోజనపాత్రమును ఆమండలముమీద ఉంచి, మళ్ళీ నీళ్ళు ప్రోక్షించి ఘృతాభిగారముచేసి యథావిధిగా క్షీరాన్నము మొదలు అన్నాంతమువరకు సవ్యప్రదక్షిణముగా పక్వపదార్థములను వడ్డించవలెను. ఆ పరివేషణకాలమునందు తైత్తరీయ ఉపనిషత్తు బ్రహ్మానందవల్లిని గాని భగవద్గీతా ౧౫ వ అధ్యాయమును గాని పఠించి, మంత్రపూర్వకముగా శాలగ్రామ తీర్థమును పుచ్చుకొని గంధాక్షతధారణము చేసి పిమ్మట గాయత్రీమంత్రప్రోక్షణ పరివేషణములతో భార్యచేగాని శిష్టులగు యితరులచేగాని ఆపోశనము పుచ్చుకొని భుజించవలెను. భోజనకాలమునందు దేహమునందున్న బ్రహ్మమునందు అన్నబ్రహ్మమును చేర్చుచున్నాననను లక్ష్యముతో కేశవాది చతుర్వింశతి నామములను ఉచ్చరించుచు, ఒకనామమునకు ఒక ముద్దచొప్పున (ముద్దతప్పినను నామము తప్పక) విధిప్రకారము భక్షించి, ఉత్తరాపోశనము పుచ్చుకొని చేతులు కాళ్ళు కడిగి నిర్మలప్రదేశమునందు కూర్చుండి జితమనస్కుడై సాయంసంధ్యాకాల పర్యంతం మోక్షశాస్త్రములనుగాని,

అశాస్త్రజ్ఞుడైన పక్షమున పురాణశ్రవణమును గాని లేక నామ సంకీర్తనమునుగాని చేయుచుండి సూర్యు డుండగనే సాయం సంధ్యావందనము చేసి గాయత్రీ అనుష్ఠానంతరం సాయమగ్నిహోత్రములను నెరవేర్చి శివ కేశవుల దర్శనముచేసి ఇల్లుచేరి ఆపేక్షయుండిన యెడల నూతన పక్వములను గాని లేక ఉపాహారమును గాని అథవా క్షీరమును గాని, ఫలములనుగాని భక్షించి పూర్వయామాంతమునందు అగ్నిహోత్రశాలా సమీపమున శుచిర్భూతుడుగా నిద్రించి, నక్షత్రోదయముతో నిదురలేచి యథాప్రకారము దినచర్యకర్మము చేయు పురుషుడు ధర్మాచరణపరాయణుడు. ఇతని కనుగుణముగా ఇతనిపత్నీ ధర్మపత్నిగా నుండవలెను. యెట్లనగా-గర్భాష్టమమునందు ఉపనీతుడై విద్యుక్తముగ బ్రహ్మచర్యము, గురుకులవాసము, గురుసేవా, భిక్షాన్నభోజనము, సాయంప్రాతఃఅగ్నికార్యములు మొదలగువ్రతములచే సంస్కృతుడై నియమాధ్యయనమును శాస్త్రాధ్యయనమును చేసి గురు ఆజ్ఞాప్రకారము స్నాతకవ్రతానంతరం, శ్లో. "యువసీం భాతృమతీ మసగోత్రా మసపిండజాం। బంధు లక్షణ సంపన్నా మరోగీ ముపయేచ్ఛతాం॥ పదిసంవత్సరములకు లోవయస్సు గలదియును, అన్నదమ్ములు గలదియును, సగోత్రికానిదియును, సపిండము గానిదియును, రూపవంతురాలుగను, సంపత్తుగల తలిదండ్రులు బంధువులుగల అరోగియైన పిల్లను ధర్మ ప్రజా సంపద్యర్థం పాణిగ్రహణము చేసుకొనవలయును అనియున్నది గనుక అట్లు పాణిగ్రహణమైన కన్య పతి చేయు సత్కర్మానుష్ఠానమునకు ముఖ్యాంగభూతురాలై, ఇహపరములను సాధించుటకుసాధకురాలై వివాహ కాలాగ్ని హోత్రములను విచ్ఛిన్నము కానట్లు పతికి తోడై, సర్వకాల సర్వావస్థల యందును పతిసేవా పరాయణురాలై గృహకార్యములను నెరవేర్చుచు, పతిచేయు దేవతా అతిథి పూజా సత్కారములకు ఏమాత్రము లోటులేక తోడుపడి నెరవేర్చుచు పతిధర్మములే తనధర్మములని పతిని సేవించు వ్రత

పరిపాలకురాలని పతివ్రతయని యందురు./ ఈధర్మములు అనం
తములు అయిననూ సాధ్యమయినంత తెలియవలసినదిముఖ్యము
గనుక వివరించ బోవుచున్నాడు. పతిసన్నిధియందుండు పతివ్రత
యైనస్త్రీ పతితోగూడ లేచి పతివలెనే తాను పతి ఉపదిష్టప్రకా
రము స్వాధీనమైనంత చిత్తైకాగ్రతతో ఆత్మానుష్ఠానమును చేసు
కొని లేచి పతికన్న ముందు దంతధావనాది నిత్యకృత్యములను
తీర్చుకొని శిరస్స్నన యత్కించిత్తైల లేపనముచేసి, ఇతరులదృష్టి
లేని విజన ప్రదేశ జలాశయమునందుగాని, లేక స్నానగృహము
నందుగాని దేహగత స్వేదగంధనాశపర్యంతము మృత్తికాజలముచే
ప్రథమస్నానమును హరిద్రా లేపన హరిద్రోదకముచే ద్వితీయస్నా
నమును శుభ్రముగచేసి ఆర్ద్రవస్త్రమును వదిలి విహిత శుష్కవ
స్త్రకంచుకములను యథావిధిగా ధరించి, అశక్తభర్తయైనను శక్తు
డైనను అతని ఇష్టానుసారం అతని ఉపచరించి అగ్నిగారము ప్రవే
శించునంతలో అగ్నిగారము గృహము, గృహోపస్కరములను
అగ్నిహోత్ర దేవతార్చన సోపస్కరములను శుద్ధిచే సిద్ధపరచి
నంతరం గృహ గృహాంగణములను శుద్ధిచేసి అథవా చేయించి
రంగవల్ల్యాది అలంకారములచే గృహ, గృహాంగణ, ద్వారస్తంభ
ములను అగ్నిస్థాన, దేవస్థాన దేవతారాధన మంటపములనుఅలం
కరింపజేసి, వారి ఆహ్నికములకు లోటులేక అన్నిసోపస్కరములను
ఒకటివెనుక ఒకటి అనుకూలించునట్లు సిద్ధపరచి వారి సంధ్యాకర్మా
నంతరం వారు చేయు అగ్ని ఉపాసన కాలమునకు మరల తాను
హరిద్రోదక మార్జన స్నానముచే వేరు మడివస్త్ర కంచుకములను
ధరించి, అంగరాగాలంకారములచే శోభిల్లుచు భర్తతో గూడా
అగ్నిహోత్రములను నెరవేర్చి రక్షాధారణానంతరం పతియొక్క
ముందుకర్మములకు కర్మసోపస్కరములను సిద్ధపరచి అతని ఆజ్ఞా
ప్రకారము పాకశాలాప్రవేశము చేసి సంకల్పించిన పదార్థములను
పరిశుభ్రముగను, రుచికరముగను, పక్వముచేయుచు తనకు ఉపది
ష్టమైన పంచాక్షరీ మంత్రాధిష్ఠాన దేవతయగు గౌరిదేవిని జగజ్జ

నని లోకమాత తేజోరూపిణి యని తలచుచు, పాకశాలయందే ఉండి పదార్థములను రక్షించుచూ దేవతాకర్మములకు సహాయము చేయుచూ, వారి కర్మానుష్ఠాన వైశ్వదేవ బలిహరణ దేవతా నివేదనాది కర్మానంతరం యథావిధిగా వారికి భోజనము చేయించి పత్నీ భాగమని వారు ఆ ఉచ్ఛిష్టపాత్రయందు వదలిన కొంతభాగమునకు జోతగా తనకు కాబట్టినంత పక్వములను ఆపాత్రయందే ఉంచుకొని పతిరుచ్ఛిష్టభోజనము పరమామృతము అని భుజించి నంతరం అతిశీఘ్రముగా పాకశాలా పాకసోపస్కరములను శుద్ధి చేసి లేక చేయించి భర్తసన్నిధికివచ్చి వారు చేయు బ్రహ్మవిచారమునుగాని పురాణశ్రవణమునుగాని, నామసంకీర్తనమును గాని ఏకచిత్తమనోభావముచే శ్రవణముచేయుచు వారు కర్మానుష్ఠానమునకు లేవగానే వారి అనుమతిప్రకారం రాత్రి ఉపహారములను కల్పించి అగ్నిహోత్రకాలమునకు సిద్ధమై సాయమగ్నిహోత్రము కాగానే అవకాశముండినయెడల వారితో వెళ్ళి శివకేశవులు, గౌరీ, లక్ష్మీదేవుల దర్శనము చేసుకొని ఇల్లుచేరి ఉపాహారములు చేసి, లేదా భోజనములుజేసి, ప్రథమయామము కాగానే భర్తతోగూడ గంధ పుష్ప తాంబూలములను గ్రహించి నిదురించవలెను. మరల నక్షత్రోదయముతో లేచి యథాప్రకారము దినచర్యనడుపుకొనుచు పతివ్రతాపరాయణురాలై ఉండగా స్త్రీజన్మకు విహితమైన ఆర్తవకాలమునందు ఏ పురుషుల దర్శనమూ చేయక మరుగునయుండి మూడురోజులు కడచినపిమ్మట నాలగవ రోజు గోమయ, గోమూత్ర, మృత్తికా, జలాదులచే దేహగత దుర్గంధ నాశమగునట్లు శుభ్రముగ ప్రథమస్నానముజేసి, పత్రిగడ్డి జ్వాలలతో కాచుకొని హరిద్రా లేపనానంతరం తిలపిష్ట ఆమలక పిష్టములతోను హరిద్రోదకముచే ద్వితీయస్నానము జేసి గృహముచేరి సాయం నక్షత్రదర్శనానంతరం తైలలేపనముచే తృతీయ మంగళస్నానము చేసి శుద్ధురాలై ఆ అయిదవరోజునుంచి యథాప్రకారము భర్తతోగూడ దినచర్య కర్మములు చేయుచు, ఏ అణు

మాత్రమైననూ పాపకర్మములను చింతించక రాగ, ద్వేష, డంభ, దర్ప, అహంకార, అసహనాదులను పొందక,దయ, దాన, శాంతి, శమ, దమాదులతోగూడి సదా సంతోష చిత్తురాలై యుండు స్త్రీగదా పతివ్రత (బహువచనముచే) పతివ్రతలు. అట్టి పతివ్రతల యందు వారిధర్మములేగాక పతియొక్క ధర్మములు వ్యాపించి స్వచ్ఛలైన పతివ్రతలూ, అట్టిపురుషులూ పాపరహితులై విద్వచ్ఛరీరులై యుందురు. అధర్మములు వారియందు బుట్టవు,వ్యాపింపవు. ఇట్టిధర్మములు లేని లోకాయతికులగు విషయలంపటులైన ఆశాభిమానచిత్తులము చేయు దురాచార అసద్ధర్మములు అన్నియూ స్త్రీలు పురుషుల సమీపవర్తులు గనుక స్ఫోటక విషూచ్యాది రోగములు జనులయందు వ్యాపించునట్లు పురుషుని అన్ని అధర్మములూ స్త్రీలయందు వ్యాపించును.

శ్లో॥ అధర్మాభిభవా త్కృష్ణ ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః।
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః॥ 41

కృష్ణ=ఉపాసకుల సమస్త పాపములను పోగొట్టు సంపూర్ణమైన ఆనందపరబ్రహ్మము కృష్ణుడు సంబోధనచే హేకృష్ణ= ఓ కృష్ణస్వామీ!

అధర్మాభిభవాత్=పురుషుని రాజసవృత్తుల దురాచారములన్నియు స్త్రీలయందు వ్యాపించుట వలన

2. స్త్రీయను ప్రకృతిరూపమైన దేహమునందు వ్యాపించుట వలన

కులస్త్రియః=1. ఆ ఉత్తమ సంస్కారవతులైన వంశపావనులగు స్త్రీలు అధర్మములు అను దుష్టసహవాసములచే—

2. ఉత్తమ సంస్కారములచే శుద్ధి, సిద్ధి, పొందిన విద్వచ్ఛరీరములైననూ దురాచారముల వ్యాప్తిచే

ప్రదుష్యంతి=1. పసుపు, సున్నము చేరగా వెంబడే రంగు మారినట్లు స్త్రీలునూ చెడిపోవుచున్నారు.

2. దేహములు చెడిపోవుచున్నవి.

స్త్రీషు=1. స్త్రీలు,

2. దేహములు,

దుష్టాసు సతీషు=1. పరపురుషగమనాది అధర్మాచరణములను స్వతంత్రముగా ఆచరించి తన వైవాహిక భర్తసంబంధము కాని పరపురుష సంబంధమగు అంటుమామిడికాయలవలె అవిహిత సంతానములను పొంది చెడినవార లగుచుండగా—

2. దురాచారములగు స్త్రీ, మద్య, మాంసాది, మాదక పదార్థముల సేవనలచే మార్పు గలిగి చెడుచుండగా—

వర్ణః=1. ఆయా జాతులవారు తమతమ ధర్మములను పైన చెప్పినట్లు అతిక్రమించుటకు లోటుఏమి? లోటు లేక అతిక్రమించి వ్యవహరించుటవలన,

2. అతిక్రమ ధర్మములతో గూడుటచే మిశ్రమగు,

సంకరః=1. అనులోమ విలోమము అను మిశ్రజాతి

2. దేహమాంద్యము

జాయతే=1. పుట్టుచున్నది.

2. పుట్టుచున్నది.

శ్లో. సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ।
పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః॥ 42

సంకరః=1. జాతిమిశ్రము

2. దేహమాంద్యము

కులఘ్నానాం=1 శాశ్వత స్వర్గసుఖములను అనుభవించు ధర్మాచరణములకు అనుగుణమైన విద్వచ్ఛరీరములను తుచ్ఛసుఖములచే పాడుజేసి, ఆ దేహములందు పొందెడి ఉత్తమ సంతానములను భ్రష్టుపరచి వంశములను పాడుచేసిన స్త్రీపురుషులకును,

2. పొందదగిన అభ్యుదయ సత్కర్మానుష్ఠానములను పాడుజేసి నిద్ర, ఆలస్యము, ప్రమాదములతోగూడిన సోమరితనముచే పరంపరాప్రాప్తమయిన దేహసంతానములను చెడుపుకొ

హీన జీవులకునూ

కులస్య=1. అట్టివాడైన వంశమునకునూ,

2. అట్లు చెడిన దేహములకునూ,

నరకాయైవ=1. నరకమే

2. అంధతామిస్రమే అగు అవివేకము

భవతి=1. కలుగుచున్నది.

2. కలుగుచున్నది.

(కించ=మరియును)

ఏషాం=1. ఈజాతిమిశ్రులయొక్క

2. ఈ భ్రష్టుజీవులయొక్క

పితరః=తల్లితండ్రులే ఆదిగ సమస్త పితృదేవతలు,

2. విషయ సుఖములందే ఉంచు ఆశావృత్తులు,

లుప్తపిండోదకాస్సన్తి=1. విహిత సంతానములు అను ఔరసపుత్రులచే ఇవ్వబడిన తిలోదక పిండప్రదానముల చేతనే పితృులకు తృప్తిగాని ఇతరముచే గాదని చెప్పుటవలన, తల్లితండ్రులే ఆదిగ సమస్తులునూ తిలోదక పిండప్రదాన కర్మములులేని వారగుచూ

2. స్వర్గాది విషయ సుఖముల ననుభవించు దోహదములే లేనివగుచూ

పతంతి=1. అధోలోకమను నరకమున బడుచున్నారు.

2. ముందు మానవజన్మమే కలుగని శ్వసూకరాదిజన్మములు కలుగు అవివేకమునందే బడుచున్నారు.

శ్లో. దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః।

ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥ 43

కులఘ్నానాం=1. అట్టి వంశఘాతుకులయొక్క,

2. అట్టి విషయసుఖములను అనుభవించుటకు ఆధారమైన తమ దేహమును తామే పాడుచేసుకొను దేహఘాతుకులయొక్క

వర్ణసంకర=1. జాతిసంకలసమును

2. సోమరితనముతో గూడిన వృత్తి తాదాత్మ్యమును

కారకైః=1. కల్పించునట్టి

2. పొందునట్టి

ఏతే=1. ఈ

2. ఈ

దోషైః=1. వ్యభిచారాదిదోషములచేత,

2. నిద్ర, ఆలస్య, ప్రమాదములచేత,

శాశ్వతాః=1. వంశానుక్రమముగా ప్రాప్తమైన,

2. దేహము కలిగినదిమొదలు తప్పక అనుభవించుచుండు రుచికరములైన,

జాతిధర్మాశ్చ=1. జాతిధర్మములను

2. శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాదులు అనువిషయములను

కులధర్మాశ్చ=1. వంశాచారధర్మములును, అనగా అతి నిష్ఠగా ఆచరించు వ్రతములు మొదలైనవియును,

2. ఆయా విషయములను అనుభవించు దేహధర్మములను

ఉత్సాద్యంతే=1. నశింపజేయబడుచున్నవి.

2. నశించిపోవుచున్నవి.

శ్లో. ఉత్సన్న కులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన।
నరకే నియతం వాసో భవతీ త్యనుశుశ్రుమ॥ 44

జనార్దన=దుష్టులను నిగ్రహించి బ్రహ్మమార్గావలంబులైన ఆత్మనిష్ఠులను కైవల్యపదము జేర్చువాడు జనార్దనుడు, సంబోధనచే హేజనార్దన=ఓ పరబ్రహ్మస్వరూపమా!

ఉత్సన్న=1. నశించిన

2. నష్టమైన

కులధర్మాణాం=1. వంశమునందు ఆచరించుచుండు ధర్మములుగల

2. దేహములతో భోగములను అనుభవించుచుండు

మనుష్యాణాం=1. జనులకు

2. జీవులకు

నరకే=1. దుర్గతియందు

2. సహించని దుఃఖములందు

నియతం=1. స్థిరమైన

2. నిశ్చయమైన

వాసః=1. నివాసము

2. ఉనికి

భవతి=1. అగుచున్నది.

2. ప్రాప్తమగుచున్నది.

ఇతి=1. అని

2. అని

అనుశుశ్రుమ=1. శిష్టులవలన వినియున్నాము.

2. భోగరహితులవలన వినియున్నాము.

శ్లో. అహో! బత! మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయం।
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజన ముద్యతాః॥ 45

భూలోక స్వర్గలోక సుఖములను అనుభవించుటకు ఆధారమైన దేహమును చంపగూడదు. కాపాడుకొనవలయును అని భోగసామ్రాజ్యానుభవభూపతులచే వినియున్న

యత్=ఏ వినియుందు దానివలన

వయం=అహంకారములతో గూడిన ఆశపాతకులము

రాజ్యసుఖ=విషయ సామ్రాజ్యానుభవ భోగములయందు

లోభేన=లుబ్ధబుద్ధిచేత

స్వజనం=బంధుజనులను - మనయందుబుట్టిన మన దేహపోషణాభివృద్ధులకు అనుకూలమైన మన ఆశాభిమానవృత్తులను

హంతుం=మనమే ఉపసంహరించుటకు

ఉద్యతాః=ఉపక్రమించితిమో

తత్=ఆ వినియుండుదానివలన

మహత్=గొప్పదియైన

పాపం=దేహములను చంపుట అను పాపములను
కర్తుం=ఆచరించుటకు
వ్యవసితాః=నిలచినవారమైతిమి
అహో! బత!=ఓహో ఆశ్చర్యమా! ఓహో ఆశ్చర్యమా!

శ్లో॥ యది మామప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః।
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు స్తన్మే క్షేమతరం భవేత్॥ 46

అశస్త్రం=శస్త్రమువంటి జ్ఞానములేనివాడను
అప్రతీకారం=ఆతురుదప్రవృత్తులు ఏమిహింసించిననూ వారిని ఎదురు పీడించని
మాం=నా అహంకారమును
రణే=విషయ సామ్రాజ్యానుభవ యుద్ధమందు
శస్త్రపాణయః=సుఖభోగములను అనుభవించుచుండినను మరిమరి శ్వసూకర, సిమ్హ, వ్యాఘ్ర, భల్లూక వనమహిషముల వలె అనుభవించుచునే యుండవలెనను జ్ఞానముగల
ధార్తరాష్ట్రాణాం=తన్ను తాను తెలియని ఆశాభిమాన వృత్తులను అనుసరించిన వల్లు తెలియని పోరాడు తుదప్రజీవులు.
హన్యుర్యది=నా దేహరక్షాసంబంధమైన నాబ్రతుకులను నాశపరచిననూ
తత్=ఆ ఉపసంహారము
మే=నేనను అహంకారాభిమానమునకు
క్షేమతరం=విషయాభిగమనము లేక గొప్ప శ్రేయము
భవేత్=కలుగును.
సంజయ ఉవాచ=సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏవముక్త్వార్జున స్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్।
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్న మానసః॥ 47.

(ఇతి=అని)
అర్జునః=జీవుడు స్వచ్ఛుడైననూ దేహేంద్రియ మనోవృ

త్రి సంకలనమాత్రముచే మాసిపోయిన భ్రాంతుడు అగు అర్జునుడు
ఏవం=సమయసందర్భములు తెలియక ఈపైన నెప్పినట్లు
ఉక్త్వా=అవైరాగ్య వచనములను చెప్పి
శోక=అనవసరదుఃఖముచే
సంవిగ్న=నిలుకడ లేని
మానసః=చిత్తముగలవాడై
సశరం=మనస్సుతోగూడిన
చాపం=దేహమును (మొద్దుపరచుకొనిన తానను) (భావ
మునుగూడా)
విసృజ్య=వదిలి
సంఖ్యే=శాంతిశమదమాదులు కామక్రోధాదుల పోట్లాట
భూవికార దేహమధ్యమున నుండు
రథం=భోగసాధనము, సూక్ష్మశరీము అనే పంచప్రాణ
ములు, మనస్సు, బుద్ధి, దశేంద్రియములతోగూడిన అపంచీకృత
భూతోత్థమైనరథమునను తనస్థూలదేహగతసూక్ష్మశరీరముయొక్క
ఉపస్థే=సమీపమునందు (మనస్సునందు)
ఉపావిశత్=తృణాముల గంటవలె మొద్దుబారినవాడాయెను.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయా
సిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు
బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదే అర్జునవిషాదయోగో
నామప్రథమోఽధ్యాయః

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస శంకరానందయతివిరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా
శంకరభాష్య ప్రతిపద ఆంధ్రటీకా అంతరార్థమునందు
అర్జువిషాదయోగమనెడి ప్రథమాధ్యాయము.

ఓంతత్సత్

శ్రీః

ద్వితీయోఽధ్యాయః=రెండవ అధ్యాయము.

సాంఖ్య యోగః=సాంఖ్య యోగము.

సంజయ ఉవాచ=సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో. తం తథా కృపయా విష్ట మశ్రుపూర్ణా కులేక్షణం।
విషీదంత మిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః॥ 1

తథా=దేహములను చంపగూడదు, వృత్తుల నశింపజేయ గూడదు. దేహేంద్రియమనోవృత్తులతోనే, విషయ సుఖ భోగములను అనుభవించుచుండవలెను అను

కృపయా=అవివేకముచే బుట్టిన దయతో

అవిష్టం=పసుపు సున్నము కలసినట్లు మిశ్రితై యుండు వాడును

అశ్రు=బంధువులను బంధనహేతువులైన నావిషయాను భవములందు నన్ను ప్రవేశపెట్టి (దింపి) ఆనందింపజేయు నా యానందవృత్తులను నేనే చంపవలసి వచ్చెనుగదా అను మనోతాపముచే బుట్టిన నేత్రజలములతో

పూర్ణ=పూరితమై

ఆకుల=చూపు కనబడని చంచలమైన

ఈక్షణం=నేత్రములు గలవాడును

విషీదంతం=ఏడ్చుచున్నవాడును అగు

తం=ఆ అజ్ఞానాంధకారచక్రవర్తిని గురించి

మధుసూదనః=ఇంద్రియములకు క్షుద్ర లౌల్యములను కలుగజేయు తీపి మొదలగు రసములను నివృత్తిజేసి, తనను ఉపాసించు భక్తులకు నిరతిశయమైన ఆనందరసమును ఇచ్చి అమృతులను జేయు కృష్ణుడు

ఇదం=ఈ ముందు ఉపదేశింపబడు

వాక్యం=కలిగిన అజ్ఞానాంధకారము వదిలి తన స్థితిని తాను

దెలిసి తన పరమార్థమునందు తనకు శౌర్యసాహసములు కలుగు నట్లు సదసద్వివేక వాక్యమును,

ఉవాచ=ఉపదేశించెను.

శ్రీ భగవానువాచ=శ్రీ=నొసంగు మోక్షలక్ష్మి సామ్రాజ్యముతోఁగూడిన, భగవాన్=అనగా భగవద్గీత 3 అ. 37 వశ్లోక శంకరభాష్యము నందు చెప్పియుండునట్లు, ఐశ్వర్యము, సమగ్రమైన ధర్మము, కీర్తి సంపత్తు జ్ఞానం వైరాగ్యము అను ఆరునూగలవాడు, మరియు రాబోయెడి భూతములసృష్టి, నాశము, ముందు గలిగెడి సంపత్తు, విపత్తు, అజ్ఞానము, జ్ఞానము వీట్లను యెవ్వడు ఎరుగునో వాడు భగవంతుడు అని చెప్పియున్నారు. అట్టి భగవంతుడు ఉవాచ=చెప్పుచున్నాడు.

తాను ధర్మప్రతిష్ఠ నిమిత్తమై ఆవిర్భవించినవాడు అనగా దేహేంద్రియ మనోవృత్తులనే నమ్మి విషయ భోగములందుండు నరపశువులకు ఈ అవివేక తాదాత్మ్యమును తప్పించి వారివారి స్వస్వరూపాను సంధానమునందు కైవల్యప్రాప్తిని నొందునట్లు చేయునదే తనధర్మము. అధర్మమునకు విరుద్ధముగా ఆ రథమనే దేహమునందు తనయెదుట దుర్భావమును పొందుచున్న జీవుని చూచుచున్న "ద్వాసువర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే। తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్య నశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి॥" సుపర్ణ=శాంతి శమద మాదులు, కామక్రోధాదులు అను రెండుపక్షములు గలిగినట్టియు, సయుజా=వీటిలో సర్వదా కూడియుండు నట్టియూ, సఖాయా=జీవుడే బ్రహ్మ, బ్రహ్మమే జీవుడు అను తుల్యాభిధానులైనట్టి, ద్వా=జీవుడు ఈశ్వరుడు అను వీరిద్దరు, సమానే=సమమయిన, వృక్షం=దేహవృక్షమును, పరిషస్వజాతే=కౌగలించినట్లు ఆశ్రయించుకొనియున్న, తయోః=ఆజీవేశ్వరులలో, అన్యః=సూక్ష్మశరీరమను దేహవృక్షమును ఆశ్రయించిన ఒక్కడైన జీవుడు. స్వాదు=అజ్ఞానముచే మహారుచికరములైన, పిప్పలం=కర్మఫలములను సుఖదుఃఖములను, అత్తి=భ

శించునట్లు లెస్సగా అనుభవించుచున్నాడు. అన్యః=ఈ దేహమందేయుండు-ఈ జీవునికంటె వేరగు ఈశ్వరుడు, అనశ్నన్=కర్మ ఫలములు అను యే సుఖదుఃఖములను అనుభవించక, అభిచాకశీతి=ప్రకాశించుచు సాక్షిమాత్రుడై చూచుచుండును” అని(ముండకోపనిషత్తు 3 ముం ౧ ఖం ౧వ మంత్రము) శృతి తెలుపునట్లు పరమాత్మయగు కృష్ణుడు గొప్పదయతోఁగూడినవాడై, ఈ జీవుని, ఈ దేహేంద్రియమనోవృత్తులు, తన తెలివి తనకులేక అనగా తాను బ్రహ్మమైననూ తన నిత్య శుద్ధ, బుద్ధ, ముక్త, అజ, అవ్యయములు అను బ్రహ్మలింగములను తెలియక ఆత్మోపాసనచే కైవల్యమును పొందుటకు సాధనమైన దేహసంబంధముతోఁగూడిన జీవుడు విషయభోగముల ననుభవించు తుచ్ఛవృత్తుల ననుసరించి ముందు మానవజన్మముగూడా సంభవించని అధోజన్మములు అను శ్వసూకరాది జన్మలలో పడిపోవుచున్నాడుగదా! వీనిని బాగుచేయవలయునని తలచి,.

శ్లో. కుతస్త్వాకశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితం।
అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యమకీర్తికర మర్జున ॥ 2

అర్జున=స్వచ్ఛజీవుడు అర్జునుడు సంబోధనచే
హేఅర్జున=ఓస్వచ్ఛజీవుడా!
అనార్య=జడములైన దేహేంద్రియ మనోవృత్తులచేత
జుష్టం=అనుభవింపదగినదియు
అస్వర్గ్యం=నిఃతిశయసుఖమును లెస్సగా అనుభవించుటకు కానిదియు
అకీర్తికరంచ=చెడ్డ చెప్పుకొనుటకు సాధనమైన
ఇదం=ఈ దేహాభిమానరూపమైన
కశ్మలం=మోహ భ్రాంతి
కుతః=ఏకారణమువలన,
విషమే=ఇరకటపు సమయమునందు,
త్వా=నిన్ను

సముపస్థితం=పొందెను? అనగా బొందగూడదు అయితే పొందిన భ్రాంతి పోవుటకుగాను—

శ్లో. క్లైబ్యం మాస్మగమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే।
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప॥ 3

పార్థ=పృథివీవికారమైన దేహజన్యుడు జీవుడు, సంబోధనచే హేపార్థ=జీవుడను అర్జునా!

క్లైబ్యం=ఇట్టి అధైర్యమును

మాస్మగమః=ఈ సమయమునందు అవలంభించకుము.

ఏతత్=ఈ పైత్యము, ఈ దేహేంద్రియ మనోవృత్తుల వికారము.

త్వయి=నీ దేహేంద్రియమనోవృత్తులయందు

న ఉపపద్యతే=కలుగగూడదు.

పరంతప=శత్రుతాపకుడు. సంబోధనచే హేపరంతప= ఓశత్రుతాపకుడగు అర్జునా!

క్షుద్రం=నీచమైన

హృదయ=హృదయమునందలి

దౌర్బల్యం=నీ దనుకొనిన దుర్బలమైన దేహేంద్రియమనో వృత్తుల ఆశను, వృత్తులను ఆచరించు దేహాచార్యులయందలి అభిమానమునూ,

త్యక్త్వా=వదిలి

ఉత్తిష్ఠ=బ్రహ్మకైవల్యమును బొందు ఇంద్రియోపసంహారమునకు లేవుము.

అర్జున ఉవాచ= మలినుడైన జీవుడు అడుగుచున్నాడు.

శ్లో॥ కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణంచ మధుసూదన।
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హౌ వరిసూదన॥ 4.

అరిసూదన-మధుసూదన=సంబోధనచే, హే అరిసూదన, హే మధుసూదన=కామక్రోధములను చంపి, ఇంద్రియలోలత్వ

ములను నశింపజేయు నాథా! కృష్ణా!

పూజార్హౌ=అతినమ్మకముగా దేహేంద్రియ మనోవృత్తులను అర్పించి దేవతార్చనవలె తాదాత్మ్యముచే బ్రతికినంతకాలమూ, ముందు యన్నిజన్మములకునూ అర్చనానుకూలముగ తోడు పడదగిన,

భీష్మం=హిరణ్యగర్భుడే ఆదిగ అవిచ్ఛిన్నమై అవివేకపరంపరాప్రాప్తమైన గుణములతో వృద్ధిబొందుచుండు భయంకరుడైన దేహవృద్ధుడగు ఆ అభిమానాచార్యుని,

ద్రోణంచ=విషయానుభవములకు,(ద్రోణం=దొప్పవలెఆధారమైన దేహముతోనే భోగములను అనుభవించవలెను అని బోధించు విషయ విద్యాప్రదాతయగు గురువైన దేహాచార్యుని,

సంఖ్యే=ఇంద్రియోపసంహార యుద్ధమునందు,

అహం=దేహేంద్రియ మనోవృత్తుల తాదాత్మ్యమును బొందిన అహంకారియగు నేను,

ఇషుభిః=మహారుచిశరములని వారివలన ఉపదేశింపబడిన శబ్దాదివిషయముల లక్ష్యములనుగురించి పోవుచున్న మనస్సులచేత

కథం=ఎట్లు,

ప్రతియోత్స్యామి=ఎదురించి ఉపసంహరింతును.

శ్లో. గురూన హత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం భైక్షమపీహ లోకే।
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ
భుంజీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్॥ 5

మహానుభావాన్=జీవుని అంధపరంపరాప్రాప్తమైన గొప్ప దేహములతోగూడి

గురూన్=విషయ సామ్రాజ్యానుభవ అఖిల విద్యాప్రదాయకులైన, ఇరుకుగ గ్రుచ్చబడిన అమ్ముల పొదివలె ఆశాభిమానాది సమస్త విషయభోగ అనుకవృత్తులచే గ్రుచ్చబడి బరువైయున్న దేహాచార్య అభిమానాచార్యాదులను

అహత్వా=చంపక=ఉపసంహరించక

ఇహలోకే=ఈ ఇంద్రియ మనోవృత్తులతో గూడిన ఈ దేహమునందే

భైక్షమపి=అడుక్కొతిను అన్నమువలె సమస్త విషయములను చింతించుచు మనస్సున లోలోపల

భోక్తుం=అనుభవించుటకు

శ్రేయః=చాలా బాగ ఉన్నది.

అర్థకామాన్=విషయ ప్రయోజనములనే కోరి

గురూన్=ఆ విషయానుభవ లేపనములచే బరువైన దేహాచార్యాదులను

హత్వాతు=ఉపసంహరించిన యెడల

ఇహైవ=ఈ దేహమునందే

విషయానుభవములు ఇంద్రియములవి. ఇంద్రియముల అనుభవములకు దేహమే ఆధారము. ఆ దేహమునందు సకలేంద్రియమనోవృత్తులు, వృత్తి అనుభవములు గ్రుచ్చబడినవి. ఈ దేహము సప్తధాతువులు. అనగా చర్మ, రక్త, మాంస, అస్థి, నరములు మేధస్సు, మజ్జ, అను ధాతువులతో గూడినదైనను రక్తమే ముఖ్యమైనది గనుక రక్తము మాంసమై మాంసపిండమని చెప్పబడిననూ రక్తముచే అభివృద్ధియై రక్తమేనిండియుండుట చేత ఆ మాంసపిండమను దేహము దేహగతమైన వృత్తులు విషయములు విషయానుభవములు అన్నియూ రక్తలేపకము లేగావా? రక్తలేపకములైనట్టి వారిదనిప్రకృతము అనుభవించుచుండు,।

రుధిర=వారిరక్తముచే

ప్రదిగ్ధాన్=పూత పూయబడి తడిసిన,

భోగాన్=విషయ సుఖములను

(భోక్తవ్యం=అనుభవింపవలసివచ్చును)

కథం=యెట్లు

భుంజీయ=అనుభవింతును?

శ్లో. న చైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యదివా నో జయేయుః
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామః
తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః 6

వయం=విషయలంపటులగు ఆశాభిమాన అహంకారముల తో గూడిన మనము)

జయేమయద్వా=ప్రాణములుపోయిననూ విషయ భోగములను వదలమని విషయ సామ్రాజ్యమును సాధించు పోట్లాటయందు చెడ్డపట్టుదలగా పోరాడుటకు నిలచియుండు ఆశాభిమాన అహంకారవృత్తులను ఉపసంహరించి స్వాధీనపరచుకొనగలమో లేమో!

ధార్తరాష్ట్రాః=ఆ ఆశాభిమానాహంకారులూ, తత్సంబంధికులూ, అందరూ,

నః=అస్మదీయ ఆశాభిమాన వృత్తులను

జయేయుః యది=నిగ్రహించి వశపరచుకొనుదురో,ఏమో!

ఏతయోః=మన ఆశాభిమానవృత్తులు వారి ఆశాభిమాన వృత్తులను జయించడమా? లేక వారి ఆశాభిమానవృత్తులు మన ఆశాభిమానవృత్తులను జయించడమా? అను ఈ రెండుపక్షముల యందు

నః=మన ఆశాభిమానవృత్తుల

గరీయః కతరత్=మన విషయానుభవములకు ఏదిగొప్పది?

ఏతత్=ఆ ఆశాభిమానవృత్తులను నిగ్రహించడమా? లేక ఆవృత్తులచే నిగ్రహించబడడమా? అను దానిని

నవిద్మః=తెరుగము.

యాన్=ఏ ఆశాభిమాన వృత్తి సంబంధములను

హత్వా=ఉపసంహరించి

నజిజీవిషామః=బ్రతుకజాలమో

తే=ఆవృత్తులు, ఆజీవులు

ప్రముఖే=ఇచ్చట దేహమునందే
అవస్థితాః=నిలిచియున్నవి. నిలిచియున్నారు.

శ్లో. కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామిత్వాం ధర్మసంమూఢచేతాః।
యచ్ఛ్రేయః స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే
శిష్యస్తేఽహం శాధిమాం త్వాం ప్రపన్నం॥ 7

కార్పణ్య=బ్రహ్మదర్శనములేని
దోష=పాపముచేత
ఉపహత=కొట్టబడి శిథిలమైన
స్వభావః=భావమును గలవాడును
ధర్మ=ధర్మాచరణమునందు
సంమూఢ=మొద్దుబారిన
చేతాస్సన్=బుద్ధిగలవాడును అయి
త్వాం=అంతులేని అవివేకసముద్రమునందు మునిగిన నన్ను పైకి లేవనెత్త సమర్థతగల నిన్ను
పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను.
మే=భ్రాంతుడగు నాకు
యత్=ఏది
శ్రేయః=మంచి
నిశ్చితం=యదార్థముగా
స్యాత్=కలుగునో
తత్=ఆమంచిని
బ్రూహి=చెప్పుము.
తే=విమర్శనగా ఉపదేశించు ఉద్ధారకర్తయైన నీకు,
అహం=మంచిచెడ్డలు ఏదియూ తెలియని స్తబ్ధుడైన నేను,
శిష్యః=నీచేత లెస్సగా శిక్షింపబడదగిన శిష్యుడును
త్వాం=అనేకవిధములైన బోధలచే నా మొద్దుబారిన భ్రాంతులను బారదోలి నామనస్సును నిర్మలపరచి, నామేలును

నేను బొందునట్లు అనుగ్రహించగల నిన్ను
ప్రపన్నం=శరణుబొందిన
మాం=జ్ఞానహీనుని
శాధి=శిక్షించి బాగుచేయుము.

శ్లో. న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా,
ద్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మింద్రియాణాం।
అవాప్య భూమా వసపత్న మృద్ధం,
రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యం॥ 8

మమ=నా దేహమునందు ఉండగల
ఇంద్రియాణాం=విషయముల అనుభవించు దేవతారూపములగు ఇంద్రియముల
ఉచ్ఛోషణం=దుఃఖాగ్నిమంటలచే మాడుచున్న
శోకం=సహించని దుఃఖమును
యత్=ఏ శాంతికలుగు వృత్తి నాశకార్యము
అపనుద్యాత్=నివృత్తిచేసునో
తత్=ఆశాంతిని
అహం=అహంకారవిశిష్టుడగు నేను
భూమౌ=ఈ పృథివీవికారదేహమునందు
అసపత్నం=ఆత్మశత్రువులగు కామక్రోధాదులు చచ్చి, యథేచ్ఛముగాబొందు ఏమాత్రమూ అడ్డులేని
ఋద్ధం=ఆనందామృతముచే పూర్తిగ నింపియుండు
రాజ్యం=బ్రహ్మరాజ్యమును
సురాణాం=సమస్త ఐశ్వర్యములతో గూడిన దేవతలయొక్క
ఆధిపత్యం=మహేంద్ర సామ్రాజ్యాధిపత్యమును
అవాప్యాపి=పొందినను
నప్రపశ్యామిహి=నా చల్లతనమును నేను చూడనుగదా!
సంజయ ఉవాచ=సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో. ఏవముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః ।
నయోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ॥ 9

పరంతపః=బ్రహ్మలింగములను చంపుకొనిన

గుడాకేశః=నిదురలేని విషయ చింతాతప్తుడగు జీవుడను అర్జునుడు

హృషీకేశం=ఇంద్రియాధీశుడైన ఆనందపరబ్రహ్మమూర్తి యగు శ్రీకృష్ణునిగురించి

ఏవం=ఈ వెనుక చెప్పిన ప్రకారముగా

ఉక్త్వా=చెప్పి

గోవిందం=పృథివీపాలకుడైన శ్రీకృష్ణస్వామినిగురించి

నయోత్స్యే=ఈ విషయానుభవములయందు కొట్లాడను.

ఇతి=అని, అవివేకప్రజ్ఞతో

ఉక్త్వా=చెప్పి

తూష్ణీంబభూవ=మొద్దుబారి ఊరికే ఆయను

హా!=ఎంత అద్భుతము!

శ్లో. తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత।
సేనయో రుభయోర్మధ్యే విషీదతం మిదంవచః॥ 10

భారత!=సంభోధనచే హే భారత!=ఓ జగదాకారవికార తేజోనాథా!

ఉభయోః=కామక్రోధాదులు శమదమాదులు అను ఈ రెండైన

సేనయోః=గుంపులయొక్క

మధ్యే=నడుమ

విషీదతం=ఇట్లు ఏడ్పుచున్న

తం=ఆమలినమిశ్రుని గురించి

ఇతడు పశువువలె ఏమాత్రమూ తెలివిలేక విషయసుఖములనే చింతించుచు, ఆచింతలనే గోళ్ళచే తనలో తానే తనమనస్సును గిల్లుకొనుచు వ్యర్థుడై యున్నాడు అని తెలిసి

హృషీకేశః=ఇంద్రియాదినాథుడగు శ్రీకృష్ణమూర్తి

ప్రహసన్ ఇవ=వీని లౌల్యములభ్రాంతి వీనిని ఇట్లు చేసిన దని చిరునవ్వుతో గూడినవాడై వీనిని బాగుచేయదలచి మిక్కిలి దయతో

ఇదం=ఈ ముందుచెప్పెడి ఆత్మానాత్మవివేకపూర్వకముగ బ్రహ్మోపదేశము అను

వచః=వచనమును

ఉవాచ=చెప్పుటకు ఆరంభించెను.

భాష్యము.

అత్ర 'దృష్ట్వాతు పాండవానీకం' ఇత్యారభ్య యావత్ 'నయోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ' త్యేతదంతః ప్రాణినాం శోకమోహాది సంసారబీజ దోషోద్భవకారణప్రదర్శనార్థత్వేన వ్యాఖ్యేయో గ్రంథః. తథాహి — అర్జునేన రాజ్యగురుపుత్రమిత్రసుహృత్స్వజనసంబంధి బాంధవేషు 'అహమేతేషాం' 'మమైతే' ఇత్యేవం ప్రత్యయ నిమిత్త స్నేహవిచ్ఛేదాది నిమిత్తా వాత్మన శ్శోకమోహౌ దర్శితౌ కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ఇత్యాదినా. శోక మోహాభ్యాం హ్యభిభూత వివేక విజ్ఞానః స్వత ఏవ క్షత్రధర్మే యుద్ధే ప్రవృత్తోఽపి తస్మా ద్యుద్ధా దుపరరామ; పరధర్మం చ భిక్షా జీవనాదికం కర్తుం ప్రవవృతే.

అర్థము.

అత్ర=కామ క్రోధాదులతోను, శమదమాదులతోను గూడి మలినమైన యుద్ధరంగమను మనస్సునందుండగల క్షుద్రజీవుడగు దుర్యోధనుడు,

"పాండవానీకం=స్వచ్ఛజీవుల సంఘాతమును

దృష్ట్వాతు=చూచినవాడై"

ఇతి=అనునదే

ఆరభ్య=ఆదిగా ప్రారంభించి

గోవిందం (ప్రతి)=పృథివీవికారమైన దేహమును పాలించు

పరమాత్మను గురించి స్వచ్ఛజీవుడగు అర్జునుడు

నయోత్స్యె=విషయానుభవముల వృత్తినాశము చేయును.

ఇతి=అని

ఉక్త్వా=చెప్పి

తూష్ణీం=నిశ్చేష్టుడు

బభూవ=ఆయెను

హ=విస్మయము.

ఇతి=అను, ఏతత్=ఈ, అంతః=చివరకుంగల విషయములు

యావత్=యంత

గ్రంథః=గుర్తించబడినదో

(తావత్=అంతయును)

ప్రాణినాం=జీవుల

శోక=దుఃఖసంయోగము

మోహ=సుఖవియోగము-వల్లమరుపుతనము, మాంద్యము

ఆది=మొదలుగాగల

దోష=పాపములు

సంసార=ప్రాణుల=జీవుల దేహముల ఉత్పత్తికి

బీజ=పుట్టు కారణమైన విత్తనమై

ఉద్భవ=పుట్టుటకు

కారణ=బీజమును

ప్రదర్శన=చూపుటయే

అర్థత్వేన=ప్రయోజనముగా

వ్యాఖ్యాతః=వివరించబడినది.

తథాహి=అట్లుండగా

అర్జునేన=స్వచ్ఛజీవునిచే

రాజ్య=విషయాభిమాన మనోరాజ్యము

గురు=అన్ని విషయప్రయోజనములను దెలుపువాడు

పుత్ర=పుట్టినవాడు

మిత్ర=అంటుచే మొత్తడువంటివాడు
సుహృత్=ప్రత్యుపకారమును అపేక్షించక ఉపకారము చేయువాడు
స్వజన=తనయందు బుట్టిన అభిమానులు అను
సంబంధి=బాగ బంధించు బంధనహేతువులైన
బాంధవేషు=బంధువులను ఆశలయందు
"అహం=దేహేంద్రియముల తాదాత్మ్యమును బొంది అహంకారముతోగూడిన నేను
ఏతేషాం=ఈ పైచెప్పిన లక్షణములు గలవారల వానిని"
"ఏతే=వీరులందరూ
మమ=నా అహంకారసంబంధికులు"
ఇతి, ఏవం=అను ఇట్టి
ప్రత్యయ నిమిత్తః=నమ్మకము ప్రీతి యనుపైత్యము। వీట్లయందు
స్నేహవిచ్ఛేదాదినిమిత్తః=అంటు విడులు తెలుగునేమోయనుకొనిన
ఆత్మనః=స్వకీయమైన అహంకారముయొక్క
శోకమోహౌ=దుఃఖమాంద్యాంకురములగు జడబీజములను
"అహం=అహంకారాభిమానియగు నేను
సంఖ్యే=విషయానుభవ విచారమునందు
భీష్మం=నా అభిమానాచార్యుని
కథం=ఎట్లు"
ఇత్యాదినా=అని ఇట్లు కూర్పబడిన విషయముచే
దర్శితౌ=చూపబడెను.
శోకమోహాభ్యాం=దుఃఖమాంద్యములచేత
అభిభూతః=ముర్ఛ్యబడిన
వివేక=ప్రకృతి పురుషులు వేరని ఎరుగు
విజ్ఞానోపి=విపరీతజ్ఞానముచేగదా,

(సః=ఆస్వచ్ఛజీవుడు) దేహేంద్రియములతో కలసి
స్వతఏవ=వేరు ప్రేరణలేక రంగుమారినట్లు వికారుడై,
క్షత్రధర్మే=దెబ్బనోర్వలనుధరించగల
యుద్ధే=విషయేంద్రియముల పెనుగులాటయందు
ప్రవృత్తోపి=ఎడదెగక దిగబడినవాడై
తస్మాత్=ఆ
యుద్ధాత్=ఎడతెగని పెనుగులాటనుండి
ఉపరరామ=భోగనష్టములు అని ఎంచి అతిక్షిప్రముగా మారి మాంద్యుడై శమించెను.
చ=మరిన్ని
పరధర్మం=దేహాచరణమైన
భిక్షాజీవనాదికం=అడుక్కతినుటయే మొదలగు బ్రతుకులను
కర్తుం=చేయుట చెప్పుటకునూ
ప్రవవృతే=మొదలుబెట్టెను.

భాష్యము:—

తథా చ సర్వప్రాణినాం శోకమోహాది దోషావిష్టచేతసాం స్వభావత ఏవ స్వధర్మపరిత్యాగః ప్రతిషిద్ధసేవా చ స్యాత్ స్వధర్మే ప్రవృత్తానామపి తేషాం వాఙ్మనః కాయాదీనాం ప్రవృత్తిః ఫలాభిసంధిపూర్వకైవ సాహంకారా చ భవతి. తత్రైవం సతి ధర్మాధర్మోపచయా దిష్టానిష్టజన్మసుఖదుఃఖసంప్రాప్తిలక్షణస్సంసారోఽనుపరతో భవతి. ఇత్యేతస్సంసారబీజభూతౌ శోకమోహౌ తయోశ్చ సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞానా న్నాన్యతో నివృత్తిరితి తదుపదిదిక్షుః సర్వలోకానుగ్రహార్థ మర్జునం నిమిత్తీకృత్యాహ భగవాన్వాసుదేవః అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వ మిత్యాది

అర్థము

చ=మరిన్ని
తథా=రంగుమారిన జీవుడు ఇటు వికారుడై యుండునట్లు
సర్వప్రాణినాం=అన్నిజీవులకునూ అనగా

శ్లో॥ మోహాదిదోషావిష్టచేతసాం=దుఃఖమూఢాద్యాది మలినముతో గూడిన మనస్సుగల జీవులకు.

స్వభావతఏవ=తమంతట తమకే- దేహేంద్రియములతో చేరి విషయములను గోరుటచే రంగుమారి వెంబడే వికారములు ఏర్పడి,

స్వధర్మపరిత్యాగః=తమ ఆచారములను విడుచుటయు- అనగా ఆత్మానుసంధానాది సదాచరణములను వదలుకొనుటయూ

ప్రతిషిద్ధసేవాచ=చేయరాని నీచపనులు చేయుట అనగా పరస్త్రీ, ద్యూతి, ఆసవాది నీచాచారములను ఆచరించుటకు ఆరంభమునూ,

స్యాత్=కలుగును

(తే=ఆ ఆశాభిమాన అహంకారవృత్తులచే దేహేంద్రియములనే సేవించు విషయలంపటులగు ఆ నీచజీవులు.)

స్వధర్మే=ఒకవేళ, తమధర్మము అను ఆత్మానుసంధాన ఆచరణమునందు

ప్రవృత్తానామపి=ప్రవేశించిన వారలైననూ.

తేషాం=ఆ జీవులయొక్క-

వాఙ్మనః కాయాదీనాం=మాట మనస్సు దేహాదుల

ప్రవృత్తిః=ఆచరణము,

ఫలాభిసంధిపూర్వ కైవ=ఫలమును బొందునదే ఆదిగనూ.

సాహంకారాచ=నేను ఉత్కృష్టుడను గర్వముతో గూడినదిగనూ,

భవతి=కాగలదు.

తత్ర=ఈ ఆశాభిమానవృత్తుల దేహమునందు,

ఏవంసతి=ఇట్లు తాదాత్మ్యమును బొంది,

ధర్మ=సదాచారములుఅను రమణీయచరణముల

అధర్మ=నీచాచారములు అను కపూయచరణముల

ఉపచయాత్=ఆచరణ వృద్ధివలన

ఇష్ట (జన్మ)=దేవతాజన్మములనూ

అనిష్టజన్మ=శ్వ సూకర, మార్జార, సింహ, వ్యాఘ్ర, వనమాహిష భల్లూకాది నీచజన్మములనూ,

సుఖ=మనోహర్షమునూ,

దుఃఖ=మానస్తాపమునూ,

సంప్రాప్తి=లెస్సగా బొందుటకు

లక్షణః=ఆధారమైన

సంసారః=ఎడతెగని ఉత్పత్తియను సంసరణము

అనుపరతః=శాంతి లేనిదియు, విడదెగనిదియు

భవతి=కాగలదు

ఇతి, అతః=ఇట్టి విడదెగని తాదాత్మ్యము ఉండుటవలన

సంసార=ఎడతెగని దేహముల ఉత్పత్తికి

బీజభూతౌ=కారణవిత్తనములు

శోకమోహౌ=దుఃఖమాంద్యములు

తయోఃచ=ఆదుఃఖమాంద్యములయొక్క

నివృత్తి=విడుదల

సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకాత్=విషయేంద్రియ సంబంధకర్మములన్నియును వదలుటయే ఆదిగాగల

ఆత్మజ్ఞానాత్=బ్రహ్మజ్ఞానముకన్న

అన్యతఃన=వేరుసాధనములచేత కాజాలదు.

ఇతి=అను ఈబ్రహ్మయోగమును

సర్వలోకానుగ్రహార్థం=సాధన చతుష్టయ సంపత్తిగల ర్వజీవుల గ్రహింపుకొరకు

తత్=ఆ బ్రహ్మయోగమును

ఉపదిదిక్షుః=బోధింపనిచ్ఛించినవాడై

అర్జునం=భ్రాంతిబొందిన ఈస్వచ్ఛజీవుని

నిమిత్తీకృత్య=కారణముగజేసి

భగవాన్=మహిమావంతుడు

వాసుదేవః=ప్రాణినివాసుడు అగు పరమాత్మ
"త్వం=ఓ జీవుడా! నీవు
అశోచ్యాన్=దుఃఖపడగని దేహములను గురించి
అన్వశోచః=దుఃఖించితివి."
ఇత్యాది=అనునదే మొదలుగా
ఆహ=పచించుచున్నాడు.—ఇందుకు సముచ్చయవాదుల పూర్వపక్షము.

భాష్యము:

అత్ర కేచిదాహుః—సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకా దాత్మజ్ఞాన నిష్ఠామాత్రా దేవ కేవలాత్ కైవల్యం న ప్రాప్యత ఏవ. కిం తర్హి? అగ్నిహోత్రాది శ్రౌతస్మార్తకర్మసహితాత్ జ్ఞానాత్ కైవల్యప్రాప్తి రితి సర్వాసు గీతాసు నిశ్చితోఽర్థః జ్ఞాపకం చాహు రస్యార్థస్య—"అథ చేత్త్వమిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి" "కర్మణ్యేవాధికార స్తే" 'కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వ'మిత్యాది హింసాది యుక్తత్వా ద్వైదికం కర్మా ధర్మాయేతీ యమాశంకా నకార్యాంకథం? క్షాత్రం కర్మ యుద్ధలక్షణం గురుభ్రాతృపుత్రాది హింసాలక్షణ మత్యంతం కౄరమపి స్వధర్మ ఇతి కృత్వా నాధర్మాయ, తదకరణేచ "తత స్స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా పాపమవాప్స్యసీ"తి బ్రువతా యావజ్జీవ శ్రుతిచోదితానాం పశ్వాది హింసాది లక్షణానాం చ కర్మణాం ప్రాగేవ నాధర్మత్వమితి సునిశ్చిత ముక్తం భవతీతి.

అర్థము.

అత్ర=ఈ బ్రహ్మయోగవిచారమునందు
కేచిత్=కొందరు సముచ్చయవాదులను భోగకర్మప్రామాణికులు,
ఆహుః=జ్ఞానమునకు విపరీతముగా పలుకుచున్నారు.
సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్=విషయేంద్రియ సంబంధ కర్మములన్నియు వదలుటయే ఆదిగాగల

కేవలాత్ = ఒక్కటియైన

ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రాదేవ = నియతమైన బ్రహ్మజ్ఞాన మాత్రము వలననే

కైవల్యం = శరీరేంద్రియాది విరహిత ఆత్మని అద్వితీయతయా అవస్థానం కైవల్యం = దేహేంద్రియములులేని పరమాత్మయందు అద్వితీయమై యుండుట కైవల్యము = మోక్షమును

నప్రాప్యత ఏవ = పొందనే పొందడు.

కింతర్హి? = ఏమనగా?

అగ్నిహోత్రాది = అగ్నియందు హోమము చేయునదే ఆదిగాగల

శ్రౌతస్మార్తకర్మసహితాత్ = వేదశాస్త్రోదిత కర్మములతో గూడిన

జ్ఞానాత్ = తెలివివలన

కైవల్యప్రాప్తిః ఇతి = ముక్తికలుగును అని

సర్వాసుగీతాసు = ఈ అన్నిగీతలయందును

నిశ్చితః = నిశ్చయింపబడిన

అర్థః ఇతి = అర్థమని

(ఉక్తం = చెప్పబడినది.)

అస్యార్థస్య = ఈ అర్థమునకు,

జ్ఞాపకంచ = ఎరుకను గూడ

ఆహుః = తెలుపుచున్నాడు.

"అథ = జయించితివా భూరాజ్యము గలుగును, మరణించితివా వీరస్వర్గము గలుగునుఅని చెప్పినపిమ్మట

త్వం = ఆశాభిమానుడైన నీవు

ఇమం = ఈ దేహసంబంధమైన

ధర్మ్యం = నీ ఆచరణతోగూడిన

సంగ్రామం = పెనుగులాటను

నకరిష్యసిచేత్ = చేయవేని"

"తే=అభిమానశీలుడైన నీకు
కర్మణ్యేవ=దేహేంద్రియ చేష్టావ్యాపారమునందే
అధికారః=అధికారము"
తస్మాత్=నీ ధర్మాచరణముచే నీకు పాపములు అంటవని చెప్పినందువలన
త్వం=అభిమానశీలుడవైన నీవు
కర్మైవ=దేహేంద్రియ చేష్టావ్యాపారముచే
కురు=చేయుము.''
ఇత్యాది=అనునదే ఆదిగా
(ఉక్తం=చెప్పబడినది.)
హింసాదియుక్తత్వాత్=హింసతో గూడినదైననూ
వైదికం=వేదమునందు జెప్పిన
కర్మ=ఆచరించదగిన ఆచరణము
అధర్మాయ=అనాచరణము
ఇతి=అని
ఇయం=ఈ
ఆశంకా=సందేహము
నకార్యా=పడకూడదు=చేయకూడదు.
కథం=ఏలననగా యుద్ధమునందు నిలచినవాడవైతివిగనుక మర్యాదచూడనక్కరలేక
గురు=విద్యాప్రదాతలు
భ్రాతృపుత్రాది=తోబుట్టువులు పుత్రులు మొదలగువారిని
హింసాలక్షణం=చంపులక్షణముగు
యుద్ధలక్షణం=కొట్లాట రూపమైన
క్షాత్రంకర్మ=క్షత్రియసంబంధకృత్యము
అత్యంతం=ఎక్కువగా
క్రూరమపి=వ్యధబెట్టునదైననూ
స్వధర్మ ఇతి కృత్వా=నా ఆచరణము అని చేయవలసినదే

నఅధర్మాయ=అనాచరణమని, కాదు
చ=మరియును
తదకరణే=ఆ యుద్ధము చేయవేని
"తతః=చేయకపోవుటవలన
స్వధర్మం=నీ ఆచారమును
కీర్తించ=పొగడింపును
హిత్వా=పోగొట్టుకొని
పాపం=దోషమును
అవాప్స్యసి=పొందగలవు."
ఇతిబ్రువతా=అని భగవంతునిచే ఉపదేశించినట్టి
యావజ్జీవాదిశ్రుతిచోదితానాం=బ్రతికినంతకాలమూ ఆచరింపవలసిన దేయని వేదాదులచే విధింపబడిన
పశ్వాది=మేకలు మొదలగు వాటిని
హింసాదిలక్షణానాంచ=చంపురూపములైన
కర్మణాం=కర్మాచరణములు
ప్రాగేవ=పూర్వమే
అధర్మత్వంన=అనాచరణములుకావు
ఇతి=అని
సునిశ్చితం=నిర్ణయముగా
ఉక్తం=పలుకబడినది
భవతిఇతి=కాగలదుఅనునది
యత్=ఏదో

సిద్ధాంతము.

భాష్యము.

తదసత్; జ్ఞానకర్మనిష్ఠయోః విభాగవచనా ద్బుద్ధిద్వయాశ్రయయో 'రశోచ్యా' నిత్యాదినా భగవతా యావత్ 'స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య' త్యేతదంతేన గ్రంథేన, యత్పరమార్థాత్మతత్వనిరూపణం కృతం తత్సాంఖ్యం తద్విషయా బుద్ధిరాత్మనో జన్మాది

షడ్విధక్రియాభావా దకర్తాత్మేతి ప్రకరణార్థనిరూపణా ద్యా జాయతే సాసాంఖ్యబుద్ధిః. సా యేషాం జ్ఞానినా ముచితా భవతి తే సాంఖ్యాస్స్యుః. ఏతస్యాబుద్ధే ర్జన్మనః ప్రాగాత్మనో దేహాది వ్యతిరిక్తత్వ కర్తృత్వ భోక్తృత్వాద్యపేక్షో ధర్మాధర్మవివేకపూర్వకో మోక్షసాధనానుష్ఠానలక్షణో యోగః. తద్విషయాబుద్ధిర్యోగబుద్ధిః. సా యేషాం కర్మిణా ముచితా భవతి తే యోగినః.

అర్థము.

తత్ = ఆ శంకాభిప్రాయము
అసత్ = సరియైనదికాదు.
బుద్ధిద్వయాశ్రయయోః = రెండుప్రజ్ఞలకును ఉనికియైన
జ్ఞాన = బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క
కర్మ = ఆ బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందు యోగముయొక్క
నిష్ఠయోః = నియతస్థితుల
విభాగవచనాత్ = వేరువేరు వాక్యమువలన
యావత్ = అంతయునూ
"అశోచ్యాన్ = దుఃఖింపదగని దేహాదులనుగురించి"
ఇత్యాదినా = అనునదే ఆదిగా గ్రుచ్చబడిన
"అపిచ = మరియును
స్వధర్మం = నీదైన ఆచరణమును
అవేక్ష్య = లెస్సగా చూచి"
ఇతి = అను
ఏతత్ = ఆ
అంతేన = చివరవరకు
గ్రంథేన = అనేకసందర్భములను కూర్చబడిన గ్రంథముచే
పరమార్థతత్వనిరూపణంయత్ = బ్రహ్మనిశ్చయము ఏది
భగవతా = పరమాత్మచే
కృతం = నిశ్చయింపబడెనో
తత్ = ఆనిశ్చయము

సాంఖ్యం=బ్రహ్మజ్ఞానము
ఆత్మనః=పరమాత్మకు
జన్మాది షడ్విధక్రియాభావాత్=పుట్టుకయేఆదిగాగల జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, పరిణమతే, అపక్షీయతే, నశ్యతి, అను
షడ్విధ=ఆరువిధములగు వికారములనే
క్రియా=కర్మ=చేష్టావ్యాపారము
అభావాత్=అభావమైయుండుటవలన
ఆత్మ=పరమాత్మ
అకర్తృ=పనిచేయువాడుకాడు
ఇతి=అని
ప్రకరణార్థనిరూపణాత్=ఈ బ్రహ్మఘట్ట ప్రయోజన నిశ్చయమువలన
యా=ఏ
తత్ విషయా=ఆ బ్రహ్మవిషయమైన
బుద్ధిః=జ్ఞానము
జాయతే=జన్మించుచున్నదో
సా=అదియే
సాంఖ్యబుద్ధిః=బ్రహ్మజ్ఞానము
సా=ఆ బుద్ధి
యేషాం=ఏ వేత్తలుకు
ఉచితా=వర్ధనము
భవతి=కాగలదో
తే=అట్టిసంస్కారులు
సాంఖ్యాః=బ్రహ్మజ్ఞానులు
స్యుః=అగుదురు.
ఏతస్యాఃబుద్ధేః=ఈబ్రహ్మజ్ఞానము
జన్మనః=పుట్టుటకు
ప్రాక్=పూర్వము

ఆత్మనః=పరమాత్మ

దేహాదివ్యతిరిక్తత్వ=దేహేంద్రియములకంటె వేరువాడు

కర్తృత్వభోక్తృత్వాది = పనిచేయుట అనుభవించుట మొదలగు

అపేక్షః=ఎన్నికతో

ధర్మాధర్మవివేక పూర్వకః=ఆచరణ అనాచరణముల తెలివి మూలకమైన

మోక్షసాధనానుష్ఠానలక్షణః=బ్రహ్మమునుపొందు ఆచరణ రూపము

యోగః=యోగము. దీనిని ఆత్మానుసంధానము, కర్మము అని అందురు.

తద్విషయా=ఈ కర్మాచరణసంబంధమైన

బుద్ధిః=తెలివి

యోగబుద్ధిః=బ్రహ్మమునుబొందు ప్రజ్ఞ

సా=ఆ కర్మయోగప్రజ్ఞ

యేషాంకర్మిణాం=ఏ ఆత్మోపాసకులకు

ఉచితా=వృద్ధి (పెరుగుట)

భవతి=కాగలదో

తే=ఆ ఉపాసకులు

యోగినః=కర్మయోగులు.

భాష్యము.

తథా చ భగవతా విభక్తే ద్వే బుద్ధీ నిర్దిష్టే "ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగేత్విమాం శృణ్వి"తి. తయోశ్చ సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్రయాం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం సాంఖ్యానాం విభక్తాం వక్ష్యతి, 'పురావేదాత్మనా మయా ప్రోక్తే'తి. తథా చ యోగబుద్ధ్యాశ్రయాం కర్మయోగేననిష్ఠాం యోగినాం విభక్తాం వక్ష్యతి 'కర్మయోగేన యోగినా'మితి. ఏవం సాంఖ్యబుద్ధిం యోగబుద్ధిం చాశ్రిత్య ద్వేనిష్ఠే విభక్తే భగవతైవోక్తే, జ్ఞానకర్మణోః కర్తృ

తావర్తృత్వానేకత్వైకత్వబుద్ధ్యాశ్రియయో ర్యుగపదేక పురుషాశ్రియత్వాసంభవం పశ్యతా,

అర్థము.

తథాచ=మరిన్ని

భగవతా=పరమాత్మచే

“సాంఖ్యే=బ్రహ్మమందు ప్రవేశించు

ఏషా=ఈ

బుద్ధిః=జ్ఞానము

తే=వినగోరిన నీకు

అభిహితా=చెప్పబడెను.

యోగేతు=కర్మయోగమునందైతేనో

ఇమాం=ఈ ముందు చెప్పబోవు ఈశ్వరారాధన బుద్ధిని

శృణు=వినుము.”

ఇతి=అని

ద్వేబుద్ధీ=రెండుప్రజ్ఞలును

విభక్తే=వేరువేరుగా

నిర్దిష్టే=ఉపదేశింపబడినవి.

తయోశ్చ=ఆరెంటిలోను

సాంఖ్యబుధ్యాశ్రియాం=ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనమైన,

జ్ఞానయోగేననిష్ఠాం=అంతర్ముఖనిష్ఠచే బొందు పూర్ణభావమును

“పురా=ముందు

వేదాత్మనా=వేదస్వరూపుడైన

మయా=నాచేత

ప్రోక్తా=చెప్పబడినది”

ఇతి=అని

సాంఖ్యానాం=జ్ఞానులకు

విభక్తాం=వేరుగా

వక్ష్యతి=ఉపదేశింపబోవుచున్నాడు.
తథాచ=అట్లే
యోగబుద్ధ్యాశ్రయాం=ప్రాణాయామాది కర్మాచరణజ్ఞాన ఆశ్రయమైన
కర్మయోగేన=ఆచరణానుష్ఠానముచే
నిష్ఠాం=నియతస్థితిని
"యోగినాం=కర్మఠులకు
కర్మయోగేన=కర్మయోగముచే"
ఇతి=అని
యోగినాం=ఉపాసకులకు
విభక్తాం=వేరుగా
వక్ష్యతి=వచింపబోవుచున్నాడు.
ఏవం=ఈ పైనచెప్పినట్లు
సాంఖ్యబుద్ధిం=బ్రహ్మజ్ఞానమునూ
యోగబుద్ధించ=కర్మానుష్ఠానమునూ
ఆశ్రిత్య=పట్టుకొని
ద్వేనిష్ఠే=రెండుభావములనూ
విభక్తే=వేరువేరుగా
భగవతైవ=పరమాత్మచేతనే
ఉక్తే=చెప్పబడెను.
అకర్తృత్వ=పనిచేయుటలేక
ఏకత్వ=నిశ్చయమైన
బుద్ధ్యాశ్రయస్య=తెలివిని బొందిన
జ్ఞాన=విజ్ఞను.
కర్తృత్వ=పనిచేయుడము
అనేకత్వ=అనియతములై,
బుద్ధ్యాశ్రయస్య=జ్ఞానమును పొందిన,
కర్మణాః=దేహేంద్రియముల చేష్టావ్యాపారమునూ

యుగపత్=ఒకేకాలమునందు

ఏక, పురుష, ఆశ్రయత్వ, అసంభవం, పశ్యతా=ఒక పురుషునిచేత ఆచరించడము కలుగదని చూచినవాడగుటచేత,

భాష్యము.

యథా ఏతద్విభాగవచనం, తథైవదర్శితం శాతపథీయే బ్రాహ్మణే 'ఏతమేవప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతీ'తి, సర్వకర్మసన్యాసం విధాయ తచ్ఛేషేణ—'కింప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాఽయం లోక' ఇతి. తత్ర చ ప్రాగ్దారపరిగ్రహాత్పురుషః ఆత్మా ప్రాకృతో ధర్మ జిజ్ఞాసోత్తరకాలం లోకత్రయసాధనం—పుత్రం, ద్విప్రకారం చ విత్తం మానుషం దైవం చ; తత్ర మానుషం విత్తం కర్మరూపం పితృలోకప్రాప్తి సాధనం విద్యాంచ దైవం విత్తం దేవలోక ప్రాప్తి సాధనం — 'సోఽకామయత' త్యవిద్యా కామవతఏవ కర్మాణి శ్రౌతాని దర్శితాని తేభ్యో 'వ్యుత్థాయ ప్రవ్రజంతి' ఇతి వ్యుత్థాన మాత్మాన మేవ లోకమిచ్ఛతోఽకామస్య విహితం. తదేతద్విభాగవచనమనుపపన్నం స్యాద్యది శ్రౌతకర్మ జ్ఞానయో స్సముచ్చయోఽభిప్రేతః స్యాద్భగవతః.

అర్థము.

యథా=యేవిధముగా

ఏతత్=ఈ జ్ఞానకర్మముయొక్క

విభాగవచనం=పంపకవాక్యము.

(అత్ర=ఆ భోగకర్మప్రామాణికవాద నిరాకరణమునందు)

(దర్శితం=తెలుపబడెనో)

తథైవ=అట్లే

శాతపథీయే=శతపథమను అనేక ఉపాసనలతోకూడిన

బ్రాహ్మణే=బ్రాహ్మణమున=ముఖ్యమైన బ్రహ్మోపాసనమునందు

దర్శితం=తెలుపబడియున్నది.

యథా=యెట్లనగా
ఏతం=ఈ
ప్రవ్రాజినః=సన్యాసుల
లోకమేవ=లోకమునే
ఇచ్ఛంతః=కోరిన
బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు
ప్రవ్రజంతి=సన్యసించెదరు"
ఇతి=అని
సర్వకర్మసన్యాసం=అన్నికర్మలనువదలుటను
విధాయ=నిరుకుజేసి
తచ్ఛేషేణ=ఆమిగతచే
"యేషాం=యెవరియొక్క
(ఆత్మా=ఉపాస్యమగు బ్రహ్మ)
అయం=ఈ
ఆత్మా=బ్రహ్మమో
(సః=ఆ)
(ఆత్మా=బ్రహ్మ
నః=మనయొక్క
(ఆత్మా=బ్రహ్మ)
(యేషాం=యెవరియొక్క)
(లోకః=నివాసలోకము)
అయం=ఈ
లోకః=బ్రహ్మలోకమో
సఃలోకః=ఆబ్రహ్మలోకము
నః=మనయొక్క
లోకః=బ్రహ్మలోకమైనప్పుడు,
ప్రజయా=పుత్రులతో
కిం కరిష్యామః=ఏమిచేయుదుము."

ఇతి=అను శ్రుతిచే తెలివి గొప్పయని వర్ణింపబడినది. ।

ఈ స్థూలవిచారప్రసంగముచే జీవుని ఆశాభిమానవృత్తుల ఫలానుభవముల నిరసనమునకు తగిన జ్ఞానమును, జ్ఞానమును కలుగజేయు కర్మయోగానుష్ఠానమును వివరించి ఒకేకాలమునందు ఒకే పురుషుడు=జీవుడు జ్ఞానకర్మములు, రెంటినీ ఆచరించుట కలుగదని సముచ్చయవాదమును ఉపసంహరించుచు

తత్రచ=అందే జీవావిర్భావమును, ప్రకృతిసంబంధమును, జ్ఞానాజ్ఞానములనూ తెలుపుటకుగాను

ఆత్మా=తానును అహంకారవిశిష్టుడగు ॥

పురుషః=పురిశయనాత్ పురుషః = దేహమునం దుండు పురుషుడు=జీవుడు, అనగా చిత్తముచే గ్రహింపబడిన చేతనము, మనస్సనే ఉపాధియందు ఆశాభిమానాదివృత్తులతో మిశ్రమై భ్రాంతిబొంది దేహమే నేనను అహంకారముతో మహారుచికరమని గ్రహించిన భార్య క్రమక్రమముగా మృత్యురూపమై భయపరచునట్లు తానును జీవుడు కల్పించుకొనిన మాంస, కర్దమ, పంకిల దేహము, దారయంతి- ఉద్వేజయంతి-పతీనితి దారా, దృ= భయమే అను అర్థమున పతులను భయపెట్టువారు దారలు. అట్లే దేహస్వామి= దేహపతి=జీవుడు. ఈజీవుడు మరణపర్యంతం దేహమందే యుండువాడుగనుక ఈ జీవుని, రక్త మాంస అస్థి వాత పిత్త శ్లేష్మ మూత్ర పురీషాది అసహ్య పదార్థముల దర్శన స్పర్శ సాంగత్యములచే వ్యర్థునిగజేసి భయపరచుచు మృత్యువైయుండెడి దేహము

దారపరిగ్రహాత్ =ఇట్టి దేహమును గ్రహించుటకన్న,

ప్రాక్ = మొదలు తన అంధపరంపరాభివృద్ధినే సంకల్పించి దేహమే పుత్రుడను భావముతో కోరినసంతానము,

ప్రాకృతః=ఎక్కువ తెలివిలేని

పుత్రం=పుత్రుని,=అజ్ఞానముచే కప్పబడిన పుత్రుడనే భార్యయందు బుట్టిన పుత్రునివలె దేహమునందు ఆవిర్భవించిన జీవుని,

ధర్మజిజ్ఞాసోత్తరకాలం=సదాచార విచారములు తెలిసిన అనంతరకాలమునందు జీవుని స్వర్గభోగప్రాప్తివిచారములు తెలిసిన పిమ్మట,

లోకత్రయసాధనం=దేహేంద్రియ మనస్సుల అభివృద్ధికిని దృఢమునకును సాధనమైన,

విత్తం=ఈ పుత్రధనము,

మానుషందైవంచ=అజ్ఞానముచే మానుషమని,జ్ఞానముచే దైవమని,

ద్వివప్రకారం=రెండువిధములుగా-ఒకే దేహగతమైన ఒకే జీవునకే జ్ఞానపుత్రుడని, అజ్ఞానపుత్రుడని, చెప్పబడినది.

తత్ర=ఆ దేహమునందు ఆవిర్భవించి

మానుషంవిత్తం=దేహమే నేననుకొను అజ్ఞానపుత్రుడగు జీవుడు

కర్మరూపం=చేష్టారూపము

పితృలోకప్రాప్తిసాధనం=దేహమును దృఢపరచుటకును, దేహభోగ ప్రాప్తికిని ఉపకర్తవంటివాడు, మలినుడు

విద్యాంచ=జ్ఞానమో,

దైవంవిత్తం=జ్ఞానపుత్రుడు—నిండుజ్ఞానమున ఆవిర్భవించిన తేజోరూపము.

దేవలోకప్రాప్తిసాధనం=బ్రహ్మస్థానమును బొందుటకు లాంఛనము ఇట్లుండగా

"సః=వాడు-జీవుడు

అకామయత=కోరెను,,

ఇతి=అని

అవిద్యాకామవతఏవ=అజ్ఞానముచే ఆవరించిన ఆశాపరునికే

శ్రౌతాని=వేదోదితములైన,

కర్మాణి=దేహభోగ సంబంధమైన రాజసచేష్టలను,

దర్శితాని=చూపబడినవి.

తేభ్యః=ఆవిషబీజములనుండి,
వ్యుత్థాయ=లేచి తప్పించుకొని
ప్రవ్రజంతి=సన్యసింతురు.
ఇతి=అని,
వ్యుత్థానం=లేవుట,
ఆత్మానంఏవ=బ్రహ్మము అనే,
లోక=లోకమును
ఇచ్ఛతః=కోరిన,
అకామస్య=ఆశారహితునకు,
విహితం=చెప్పబడినది.
తత్=ఆవిధించిన,
ఏతత్=ఈ,
విభాగవచనం=పంపక వాక్యము,
అనుపపన్నం=కలసిరానిది,
స్యాత్=కాగలదు.
శ్రౌతకర్మ=భోగబీజ చేష్టలకును
జ్ఞానయోః=బ్రహ్మజ్ఞానమునకును
సముచ్చయః=చేరికయనుట
భగవతః=పరమాత్మయొక్క
అభిప్రేతః=ఇష్టము
స్యాత్ యది=అగుయెడల

భాష్యము.

న చార్జునస్య ప్రశ్న ఉపపన్నో భవతి 'జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే' ఇత్యాదిః. ఏకపురుషానుష్ఠేయత్వాసంభవం బుద్ధికర్మణో ర్భగవతా పూర్వమనుక్తం కథమర్జునోఽశ్రుతం బుద్ధేశ్చ కర్మణో జ్యాయస్త్వం భగవత్యధ్యారోపయేన్మృషైవ 'జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధి'రితి.

అర్థము.

"బుద్ధిః=బ్రహ్మజ్ఞానము
కర్మణః=భోగబీజములకన్న
జ్యాయసి=ప్రశస్తమైనదని
తే=నీకు"
ఇత్యాది=అనునది ఆదిగాగల
అర్జునస్య=అర్జునునియొక్క-
ప్రశ్నః=అడుగుట
ఉపపన్నః=సరియైనది
నభవతి=కాదు.
బుద్ధికర్మణోః=ప్రజ్ఞ, ఆచరణములు
ఏకపురుషానుష్ఠేయత్వాసంభవం=ఒకే పురుషునిచే (ఒకె కాలమునందు) ఆచరించుట కలుగదనియు,
చ=మరిన్ని
కర్మణః=భోగబీజముల ఆచరణముకన్న
బుద్ధేః=బ్రహ్మజ్ఞానము
జ్యాయస్త్వం=ప్రశస్తమనియూ
పూర్వం=ఆదియందు
భగవతా=పరమాత్మునిచే
అనుక్తం=వచియించకయూ
అర్జునః=భ్రాంతుడగు అర్జునుడు, అశ్రుతం=శ్రవణము చేయకయు
కథం=ఎట్లు
భగవతిఏవ=పరమాత్మునియందే
"బుద్ధిః=జ్ఞానము
కర్మణః=కర్మమునకంటె
జ్యాయసి=శ్రేష్ఠమైనదని
తే=నీకు

మతా చేత్=ఇష్టమైనదాయె నేని॥
ఇతి=అని
మృషా=అబద్ధమును
అధ్యారోపయేత్=మోపును.

భాష్యము.

కించ--యది బుద్ధికర్మణో స్సర్వేషాం సముచ్చయ ఉక్తః స్యాదర్జునస్యాపి స ఉక్త ఏవేతి, 'యచ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చిత'మితి కథముభయో రుపదేశే సతి అన్యతర విషయ ఏవ ప్రశ్నస్స్యాత్? న హి పిత్తప్రశమనార్థినో వైద్యేన మధురం శీతలం చ భోక్తవ్యమితి ఉపదిష్టే ఏతయో రన్యతరత్పిత్తప్రశమన కారణం బ్రూహీతి ప్రశ్నః సంభవతి.

అర్థము.

కించ=గాక ను
బుద్ధికర్మణోః=బ్రహ్మజ్ఞానము యొక్కయు భోగబీజముల యొక్కయు,
సముచ్చయః=చేరిక
సర్వేషాం=అన్ని జీవులకును
ఉక్తః=చెప్పినది
స్యాత్ యది=అయినపక్షమున
అర్జునస్యాపి=ఈ భ్రాంతి జీవునకును,
సః=ఆ చేరిక,
ఉక్త ఏవ=చెప్పినదియే,
ఇతి=అని (చెప్పపక్షమున)
"ఏతయోః=ఆ రెంటిలోపల,
యత్=ఏది,
శ్రేయః=శ్రేష్ఠమో,
మే=నాకు,
సునిశ్చితం=లెస్సగా నిశ్చయింపబడిన,

తత్ = ఆ,
ఏకం = ఒక్కదానిని,
బ్రూహి = చెప్పుము."
ఇతి = అని,
ఉభయోః = రెండుఆచరణములను,
ఉపదేశేసతి = చెప్పియుండగా,
కథం = ఏట్లు,
అన్యతరవిషయఏవ = ఒకటిని గురించియే,
ప్రశ్నః స్యాత్ = అడుగుట కలుగును.
పిత్త = పొట్టనుండు తలతిక్కడు వికార రసవ్యాపకమును,
ప్రశమన = అనగింప,
అర్థినః = కోరినవానికి,
వైద్యేన = రోగనివారణ చికిత్సలు తెలిసిన వానిచే,
మధురం = తీపివస్తువును,
శీతలంచ = చల్లనివస్తువును, జేర్చి
భోక్తవ్యం = పుచ్చుకొనుము
ఇతి = అని,
ఉపదిష్టే = చెప్పగా,
ఏతయోః = ఆ చల్లనితీపివస్తువులలో,
అన్యతరత్ = ఏదియొక్కటి,
పిత్తప్రశమనకారణం = వికారరసమును అణగించునది,
బ్రూహి = ఉదహరింపుము
ఇతి = అని
ప్రశ్నః = ప్రశ్న చేయుట
నహిసంభవతి = కలుగదు గదా!

భాష్యము.

అథావ్యర్జునస్య భగవదుక్తార్థ వివేకానవధారణ నిమిత్తః ప్రశ్నః కల్ప్యతే, తథాపి భగవతా ప్రశ్నానురూపం ప్రతివచనం

దేయం—మయా బుద్ధికర్మణో స్సముచ్చయ ఉక్తః, కిమర్థ మిత్థం త్వం భ్రాంతో౽సి?—ఇతి. న తు పునః ప్రతివచన మనను రూపం పృష్టా దన్యదేవ 'ద్వైవిధ్యం మయా పురా ప్రోక్తే' ఇతి వక్తుం యుక్తం.

అర్థము.

అథాపి=అట్లైతే
అర్జునస్య=అర్జునుడు
భగవదుక్త=పరమాత్మ వచించిన
అర్థవివేక=అర్థవివేచనమును
అనవధారణనిమిత్తః=లెస్సగా తెలియనికారణమువలన
ప్రశ్నః=అడుగుట కలిగెనని
కల్ప్యేత=విధింపవలెను.
తథాపి=విధించినను
భగవతా = పరమాత్మ
ప్రశ్నానురూపం = అడుగుటకు సరియైన
మయా = నాచే
బుద్ధికర్మణోః = ప్రజ్ఞాఆచరణముల
సముచ్చయః = చేరిక
ఉక్తః = వచింపబడెను.
కిమర్థం = యెందుకు
ఇత్థం = ఈప్రకారముగా
త్వం = స్వచ్ఛుడగునీవు
భ్రాంతః = అసత్యమైన బుద్ధిగలవాడవు
అసి = అయితివి?
ఇతి = అని
ప్రతివచనం = బదులుమాట
దేయం = చెప్పవలెను.
(తతః = అట్లుగాక)

" ద్వేనిష్ఠే = రెండుఆచరణములు
మయా = నాచే
పురా = ఆదియందు
ప్రోక్తా = ఉదహరింపబడినవి
పునః = మళ్ళీ
(ఇదానీం = ఇప్పుడు)
పృష్టాత్ = ప్రశ్నించినదానికి
అన్యదేవ = వేరుగా
అనురూపం = సరియైన
ప్రతివచనం = సమాధానము
ఇతి = అని
వక్తుం = పలుకుట
నతుయుక్తం = బాగలేదు అనెను. అయితే జ్ఞానమునకు, శ్రౌతకర్మముల చేరిక లేకపోతే పోవుగాని,

భాష్యము.

నాపి స్మార్తేనైవ కర్మణా బుద్ధిసముచ్చయోఽభిప్రేతే విభాగ వచనాది సర్వముపపన్నంస్యాత్. కించ—క్షత్రియస్య యుద్ధం స్మార్తం కర్మ స్వధర్మ ఇతి జానతః 'తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి' త్యుపాలంభోఽనుపపన్నః.

అర్థము.

స్మార్తేనైవకర్మణా = దేహసంబంధమైన కర్మములతో,
బుద్ధేః సముచ్చయః = తెలివికి చేరిక యున్నదని,
అభిప్రేతే = అభిప్రాయమాయెనేని,
విభాగవచనాది = పంపక వాక్యములు,
సర్వం = అన్నియును,
ఉపపన్నం = ఒప్పుదల,
నస్యాత్ = అగునేరదు.
కించ = గాకను

క్షత్రియస్య = జీవునిచే ధరింపబడిన దెబ్బలను సహించగల దేహమునకు,

యుద్ధం=పెనుగులాట అను దేహకర్మము,

స్మార్తం కర్మ=వదలని నిత్యసంబంధమైనది అనగా స్థూల దేహసంస్కారమునకు చెప్పిన సంధ్యావందనకర్మమువంటిది. దీనిని

స్వధర్మః=తన ఆచరణము,

ఇతి=అని

జానతః=కను గొనినజీవుడను అర్జునుడు,

"తత్కిం=అప్పుడెందుకు,

ఘోరే=భయంకరమైన,

కర్మణి=కర్మమునందు,

మాం=నన్ను,

నియోజయసి=ప్రవర్తింప జేయుచున్నావు"

ఇతి=అని,

భగవంతం=భగవంతుని,

ఉపాలంభః=దుర్వాక్యము పలుకుట

అనుపపన్నః=కలుగదు,

భాష్యము:

తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఈషన్మాత్రేణాపి శ్రౌతేన స్మార్తేన వా కర్మణా ఆత్మజ్ఞానస్య సముచ్చయో న కేనచిద్దర్శయితుం శక్యః. యస్య త్వజ్ఞానాద్రాగాదిదోషతో వా కర్మణి ప్రవృత్తస్య యజ్ఞేన దానేన తపసా వాఽపి శుద్ధసత్త్వస్య జ్ఞానముత్పన్నం పరమార్థతత్త్వవిషయం 'ఏకమేవేదం సర్వం బ్రహ్మ అకర్తృ చే'తి తస్య కర్మణి కర్మప్రయోజనే చ నివృత్తేఽపి లోకసంగ్రహార్థం యత్నపూర్వం యథాప్రవృత్తిః, తథైవప్రవృత్తస్య యత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న తత్కర్మ యేనబుద్ధేః సముచ్చయస్స్యాత్ ;—

అర్థము:

తస్మాత్ =జీవుని దేహసంబంధదుఃఖనివృత్తియగు జ్ఞానమునకు

విరుద్ధమైన సముచ్చయవాదముండుటవలన,

గీతాశాస్త్రే=హితమును బోధించు ఈ బ్రహ్మవాక్యముల యందు,

ఈషన్మాత్రేణాపి=ఏ అణుమాత్రమైననూ,

శ్రౌతేన(కర్మణావా)=భోగబీజకర్మములతోగాని,

స్మార్తేనకర్మణావా=మలపిండసంస్కార కర్మములతోగాని,

ఆత్మజ్ఞానస్య=బ్రహ్మజ్ఞానమునకు,

సముచ్చయః=చేరిక,

కేనచిత్ =యేపురుషునిచ్చేతనూ,

దర్శయితుం = చెప్పుటకు

నశక్యః = సాధ్యముగాదు.

యస్య = ఏ దేహేంద్రియములతో గూడినవాడు,

అజ్ఞానాత్తు = మందబుద్ధివలననూ

రాగాదిదోషతోవా = విషయప్రీతులే మొదలుగాగలపాపములవలననూ,

కర్మణి = ఆయాయా పనులయందు

ప్రవృత్తస్య = దిగినవాడై

యజ్ఞేన = అగ్నిష్టోమాదికముచేతను

దానేన = తన కష్టార్జితధనధాన్యముల కొంతభాగమును మంత్రోదకపూర్వకముగా తనమేలుకొరకు సంకల్పించి బ్రాహ్మణులకు ఇవ్వడముచేతనూ,

తపసావాఽపి = లేక, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సుల చేతనూ

శుద్ధసత్వస్య = కర్మములను చేయగా చేయగా మనస్సు నిర్మలమైనవానికి

"ఇదంసర్వం = ఈ జగత్తు అంతయు

ఏకమేవ = ఒక్కటే

అకర్తృ = అకర్తయు

బ్రహ్మ = బ్రహ్మము"
ఇతి = అని
పరమార్థ తత్త్వవిషయం = బ్రహ్మవిచార విషయమైన
జ్ఞానం = తెలివి
ఉత్పన్నం = పుట్టునో,
తస్య = ఈ దేహధారియగు ఉపాసకునికి
కర్మణి = ఆయా ఆచరణమునందునూ
కర్మప్రయోజనేచ = ఫలానుభవమునందును
నివృత్తేఽపి = విరాగియైనను (వదలుట కలిగినవాడైనను)
సః = వాడు
లోకసంగ్రహార్థం = దేహధారులగుజీవులకు బ్రహ్మమార్గమును
తెలుపుటకొరకు,
పూర్వంయథా = ఆది అజ్ఞానావస్థయందువలె,
యత్నప్రవృత్తిః = ఆయాయాపనులు చేయుటయందు దిగి
ననూ,
తథైవ = అట్లే ఆకర్మలయందు
ప్రవృత్తస్య = దిగినవానికి
యత్ = ఏ ఆచరణము,
ప్రవృత్తిరూపం = కర్మరూపముగా
దృశ్యతే = తెలియునో
తత్ = ఆ ఆచరణ
కర్మ = చేష్టావ్యాపారము
యేనబుద్ధేః = ఏ బ్రహ్మజ్ఞానమునకునూ,
సముచ్చయః = చేరిక
నస్యాత్ = కలుగదు.

భాష్యము.

యథా భగవతో వాసుదేవస్య క్షత్రధర్మ చేష్టితం న జ్ఞానేన సముచ్చీయతే పురుషార్థసిద్ధయే, తద్వత్ఫలాభిసంధ్యహం

కారాభావస్య తుల్యత్వాత్ విదుషః. తత్వవిన్నాహంకరోమీతి మన్యతే, న చ ఫలమభిసంధత్తే. యథా చ స్వర్గాది కామార్థినోఽగ్ని హోత్రాది కామ్యసాధనానుష్ఠానాయాహితాగ్నేః కామ్య ఏవాగ్నిహోత్రాదౌ ప్రవృత్తస్య సామికృతే వినష్టేఽపి కామే తదేవాగ్నిహోత్రాద్యనుతిష్ఠతోఽపి న తత్కామ్యమగ్నిహోత్రాది భవతి. తథా చ దర్శయతి భగవాన్—"కుర్వన్నపి న లిప్యతే" "న కరోతి న లిప్యతే" ఇతి తత్ర తత్ర.

అర్థము.

భగవతః=పరమాత్మయగు
వాసుదేవస్య=ప్రాణినివాసుడు,
పురుషార్థసిద్ధయే=ధర్మార్థకామ మోక్షముల సిద్ధికొరకు
చేష్టితం=ఆచరించ జెప్పు,
క్షత్రధర్మః=దేహేంద్రియాచరణములచేష్ట
జ్ఞానేన=తెలివితో
యథా=ఏప్రకారముగా
న సముచ్చీయతే=కలసియుండుటగాదో,
తద్వత్=అట్లే, కలసియుండదు.
విదుషః=జ్ఞానికి,
ఫలాభిసంధిః=ఫలముయొక్క ఆశయు,
అహంకారః=నేను అను భావము ఈరెండునూ
అభావస్య=లేకుండుట
తుల్యత్వాత్=సమమగుటవలన
"తత్వవిత్=తత్వవేత్త
అహం=నేను
నకరోమి=చేయను
ఇతి=అని
మన్యతే=తెలియుచున్నాడు"
"ఫలం=ఆకర్మఫలమును

న చ అభినంధత్తే=అపేక్షించడు॥

ఇట్టి దేహధారియగు జీవుడు తన దేహేంద్రియ మనోభావముల నంతయును తన అంతర్ముఖ బ్రహ్మాగ్నియందు హోమము జేసి బ్రహ్మస్వరూపుడై తనలో తాను ఆనందించు ఆనందభావములను లోకులకు తెలుపుటయే లోకోపకారము. ఇది రూఢియందు లేని గొప్పకష్టసాధ్యము. జ్ఞానముచే తమలో తాము తెలియువిచారము. తెలియుటకుగాను రూఢియందుండగల స్థూలాగ్నిహోత్రదృష్టాంతముచే క్రమక్రమముగా మార్పుగలిగి ఈ హోమములు జేసినట్లే అన్ని కామ్యములనూ అంతర్ముఖాగ్నియందు హోమము జేసి బ్రహ్మమే తానై ఆనందించుట తెలియుటకుగాను

యథాచ=యెటు అనగా

(యోపి=ఏ దేహధారియగు జీవుడు,)

స్వర్గాది కామార్థినః=సుఖాదిభోగముల ఆశను కోరినవాడై

అగ్నిహోత్రాది=అగ్నిహోత్రమే మొదలైన

కామ్య=తద్ఙాచరణముగు

సాధన=పుణ్యమును

అనుష్ఠానాయ=ఆచరించుటకు

ఆహితాగ్నేః=అగ్నిని ఉపాసనాగ్నిగ చేసుకొని

కామ్య=కోరికతో గూడిన

అగ్నిహోత్రాదావేవ=ఆ హోమాగ్నియందే

ప్రవృత్తస్య=హోమము చేయువాడై చేయుచుండగా

సామిక్రృతే=మధ్యకాలమున

కామే=ఆవాంఛ

వినష్టేఽపి=శమించినను

తదేవ అగ్నిహోత్రాది=ఆయగ్నిహోత్రాదులనే,

అనుతిష్ఠతోఽపి=ఆచరించుచుండిననూ,

తత్=ఆ,

అగ్నిహోత్రాది=అగ్నిహోత్రాదికము

కామ్యం=కోరిక
నభవతి=కాదో,
తథా=అట్లు,
(సః=ఆమార్గు గలిగిన బ్రహ్మవిదుడు,)
చేష్టితం=ఆచరించు,
కర్మ=దేహేంద్రియాచరణము,
(కర్మన=కర్మముకాదు.)
చ=మరియు
తథా=అట్లు
భగవాన్=భగవంతుడు
"కుర్వన్నపి=లోకసంగ్రహము కొరకు కర్మమును చేయుచున్నవాడైనను,
నలిప్యతే=అంటబడడు." (భగ. 5 అ. 7 శ్లో.)
"నకరోతి=కర్మమును చేయడు
నలిప్యతే=కర్మఫలముల నంటడు."(భగ.13 అ. 32 శ్లో.)
ఇతి=అని
తత్రతత్ర=అందందు
దర్శయతి=చూపుచున్నాడు.

భాష్యము.

యచ్చ "పూర్వైః పూర్వతరం కృతం" "కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః" ఇతి. తత్తు ప్రవిభజ్య విజ్ఞేయం. తత్ కథం? యది తావత్పూర్వే జనకాదయ స్తత్వవిదోఽపి ప్రవృత్తకర్మాణ స్స్యుః, తే లోకసంగ్రహార్థం 'గుణాగుణేషు వర్తంత' ఇతి జ్ఞానేనైవ సంసిద్ధి మాస్థితాః కర్మసన్యాసే ప్రాప్తేఽపి కర్మణా సహైవ సంసిద్ధిమాస్థితాః న కర్మసన్యాసం కృతవంత ఇత్యర్థః. అథ న తే తత్వవిదః, ఈశ్వరే సమర్పితేన కర్మణా సాధన భూతేన సంసిద్ధిం సత్వశుద్ధిం జ్ఞానోత్పత్తిలక్షణాం వా సంసిద్ధిం, ఆస్థితా జనకాదయ ఇతి వ్యాఖ్యేయం. ఏతమేవార్థం వక్ష్య

తి భగవాన్—'సత్వశుద్ధయే కర్మకుర్వంతీ'తి, 'స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవ' ఇత్యుక్త్వా సిద్ధిం ప్రాప్తస్య పునర్జ్ఞాననిష్ఠాం వక్ష్యతి—"సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మే"త్యాదినా.

అర్థము.

"పూర్వైః=మొదటివారులైన జనకాదులచేత
కృతం=చేయబడిన
పూర్వతరం=పురాతనమైన" (భగ. 4 అ. 15 శ్లో.)
"జనకాదయః=జనకుడే మొదలుగా గలరాజర్షులు,
కర్మణాఏవ=నిష్కామకర్మముచేతనే,
సంసిద్ధిం=చిత్తశుద్ధిని,
ఆస్థితాః=పొందిరిగదా!" (భగ. 3 అ. 20 శ్లో.)
ఇతి=అనునది
యచ్చ=ఏదో,
తత్తు=ఆ చిత్తశుద్ధిని,
ప్రవిభజ్య=పంచి, ప్రయోజనమును
విజ్ఞేయం=బోధకు తెచ్చుకొనవలయును.
తత్కథం=ఆవిషయము ఏప్రకారమనగా
పూర్వే=పెద్దలైన,
జనకాదయః=జనకాదులు,
తత్వవిదోఽపి=బ్రహ్మవేత్తలైననూ,
ప్రవృత్తకర్మాణః=కర్మనిష్ఠులు,
స్యుః=అయిరి.
(తావద్యది=అయిననూ,)
తే=వారు
లోకసంగ్రహార్థం=జనోపకారముకొరకు
"గుణాః=గుణములు,
గుణేషు=విషయములయందు,
వర్తంతే=వర్తించుచున్నవి."

ఇతి=అని,
జ్ఞానేనైవ=తెలివిచేతనే,
సంసిద్ధిం=చిత్తశుద్ధిని,
ఆస్థితాః=కలిగిరి.
కర్మసన్న్యాసే=ఆచరణములను వదలుట
ప్రాప్తేఽపి=కలిగిననూ,
కర్మణా=సదాచరణములతో
సహైవ=యుక్తమయ్యె
సంసిద్ధిం=చిత్తశుద్ధిని,
ఆస్థితాః=కలిగిరి.
కర్మసన్న్యాసం=ఆచరణముల త్యాగమును,
నకృతవంతః=ఆచరించినవారుకారు.
ఇతి=అని
అర్థః=అర్థము.
అథ=అయితే
తే=ఆజనకాదులు
తత్త్వవిదః న=బ్రహ్మవేత్తలుకారు. అనిన
ఈశ్వరే=ఈశ్వరునకు
సమర్పితేన=ఒప్పగించిన
సాధనభూతేన=ధర్మరూపమైన
కర్మణా=విహిత దేహేంద్రియాచరణముచేత
సంసిద్ధిం=సత్త్వశుద్ధిం చిత్తశుద్ధిని
వా=లేక
జ్ఞానోత్పత్తిలక్షణాం=జ్ఞానము పుట్టుటకు తగిన
సంసిద్ధిం=మనోనిర్మలమును
జనకాదయః=జనకాదులు
ఆస్థితాః=కలిగిరి
ఇతి=అని

వ్యాఖ్యేయం=విమర్శ చేయవలెను.
ఏతం=ఈ
అర్థమేవ=ప్రయోజనమునే
భగవాన్=పరమాత్మ
"సత్వశుద్ధయే=చిత్తశుద్ధికొరకు
కర్మ=మృత్తికాస్నాన, సంధ్యావందన, అగ్నిహోత్రాది ఆచరణమును
కుర్వంతి=చేయుచున్నారు.
ఇతి=అనియూ
వక్ష్యతి=చెప్పుచున్నాడు."
"మానవః=మనుష్యుడు
స్వకర్మణా=స్వకీయకర్మముచేత—తనదై తాను చేయుదగిన రుద్రాభిషేకాదులచే
తం=ఆ ఈశ్వరుని,
అభ్యర్చ్య=పూజించి,
సిద్ధిం=యోగ్యతను క్రమక్రమముగా
విందతి=పొందుచున్నాడు. (భగ 18 అ 46 శ్లో.)
ఇతి=అని,
ఉక్త్వా=చెప్పి,
సిద్ధిం=నిష్ఠను
ప్రాప్తస్య=కలిగినవానికి అనగా ముఖ్యమైనది అంతర్ముఖమున ఆత్మలింగార్చన. గనుక అది తెలియుటకు గాను బాహ్యలింగార్చన చెప్పి ఈ కర్మచేయగా చేయగా కామ్యములను వదిలి మార్పుజెందినమనస్సులోపలుండు ఆత్మలింగమునందు జేరి చలనము లేక ఏకాగ్రతను బొందినప్పుడుగదా సిద్ధిం=యోగ్యతనుబొందినవాడగును. ఈ యోగ్యతయు, ఈఆత్మలింగార్చనయు, సులభమైనది కాదు. దేహము పాపబంధముని తెలిసినవాడు ఆపాపనివృత్తికి కర్మలయందు చెప్పిన విరజాహోమము చేయువాడు సమిత్. ఆజ్య

సత్తులతో ఆపాపములను స్మరించి, ఆపాపముల భావములను ఈహాామద ద్రవ్యములతో జేర్చి యట్లు వేల్చుచున్నాడో అట్లే 1. ప్రాణాపానాదివాయువులు, 2. వాఙ్మనశ్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణరేతోబుద్ధి ఆకూతిసంకల్పములు, 3. త్వక్చర్మమాంసరుధిర మేధోమజ్జస్నాయు అస్థులు, 4. శిరఃపాణి పాద పార్శ్వ పృష్ఠ ఊరు ఉదర జంఘ శిశ్న ఉపస్థపాయువులు, 5. పృథివ్యాది భూతములు, 6. శబ్ద స్పర్శాది విషయములు, 7. మనోవాక్కాయ కర్మలు, 8. అప్రకటితాభిప్రాయగర్వములు, ఇత్యాది వీట్లను శుద్ధికొరకు మనోభావనచే లాగి లోపలుండు బ్రహ్మాగ్నియందు వేల్చి ఆమనస్సును బ్రహ్మమునందు జేర్చి నిశ్చేష్టుడైనవాడు గదా - సిద్ధిని బొందినవాడు. అట్టివాడు చెడగూడదను అభిప్రాయముచే,

పునః=మళ్ళీ

జ్ఞాననిష్ఠాం=ఆత్మానుసంధాన నియతస్థితిని,

"సిద్ధిం=నియతస్థితిని

ప్రాప్తః=పొందినవాడు

బ్రహ్మ=పరమాత్మను

యథా=ఏప్రకారముగా

ఆప్నోతి=బొందుచున్నాడో,,

ఇత్యాదినా=అనునదే మొదలుగా పొందిన ఎడతెగని ఆనందభావము దృఢమగునట్లు

వక్ష్యతి=వచించబోవుచున్నాడు.

భాష్యము:

తస్మాద్గీతాశాస్త్రే కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానా న్మోక్షప్రాప్తి ర్నకర్మసముచ్చితాత్, ఇతి నిశ్చితోఽర్థః. యథా చాయమర్థః, తథా ప్రకరణశో విభజ్య తత్రతత్ర ప్రదర్శయిష్యామః.

అర్థము:—

తస్మాత్=దానినిబట్టి

గీతాశాస్త్రే=ఈ గీతాశాస్త్రమను బ్రహ్మవాక్కులయందు
కేవలాత్ =ముఖ్యముగా
తత్వజ్ఞానా దేవ=బ్రహ్మజ్ఞానమువలననే
మోక్షప్రాప్తిః=కైవల్యప్రాప్తియునిగాని
నకర్మసముచ్చితాత్ =కర్మచేరుటవలనగాదు.
ఇతి=అని
యథా=యట్లు
అయమర్థః=ఈఅర్థమును
నిశ్చితః=నిశ్చయింపబడెనో
తథాచ=అట్లే
అర్థః=ప్రయోజనమును=బ్రహ్మజ్ఞానమును
ప్రకరణశః=ఆయా ఘట్టములయందు
తత్రతత్ర=అందందు
విభజ్య=విమర్శనగావించి
ప్రదర్శయిష్యామః=చెప్పెదము.

భాష్యము:

అవంతత్రైవం ధర్మసంమూఢచేతసోమిథ్యాజ్ఞానవతోమహాతి శోకసాగరే నిమగ్నస్యార్జునస్యాత్మజ్ఞానాదన్యత్రోద్ధరణ మపశ్యన్ భగవాన్ వాసుదేవస్తతః కృపయా అర్జున ముద్ధిధారయిషు రాత్మజ్ఞానాయావతారయన్నాహ.

అర్థము.

తత్ర=వివయ విశ్యోదయా వ్యాకయము నందు
ఏవం=ఈప్రకారముగా
ధర్మ=సదాచారముల జ్ఞాపకముచే
సంమూఢ=మొద్దుబారిన
చేతసః=చిత్తముగలవాడును
మిథ్యాజ్ఞానవతః=ప్రత్యక్షగోచరమును వేరొకటిగ తెలిసి భ్రాంతుడైనవాడును,

మహతి=అధికమైన

శోకసాగరే=అవిద్యా కామకర్మప్రభవ దుఃఖోదకములచే నిండిన సముద్రమునందు మునిగిన వానివలె, మాంసకర్దమపంకిల మహానరక ఆశాభిమాన దేహమునందు,

నిమగ్నస్య=దేహమే నేనని భ్రాంతుడై మగ్నుడైన

అర్జునస్య=ఈ జీవునకు

ఆత్మజ్ఞానాత్=బ్రహ్మజ్ఞానముకన్న

అన్యత్ర=వేరు ఏ సాధనము చేతనూ

ఉద్ధరణం=దేహేంద్రియముల అంటుపట్టులను వదిలించి బ్రహ్మముఖముగా లేవనెత్తుటకు,

అపశ్యన్=కాదని

భగవాన్=అమిత మహిమావంతుడగు

వాసుదేవః=ప్రాణినివాసుడు పరమాత్మ

తతః=జీవుని దేహభ్రాంతిని చూచిన పిమ్మట

కృపయా=భ్రాంతిని వదిలించు దయచే

అర్జునం=ఈ మలిన జీవుని

ఉద్దిధారయిషుః=ఆ దేహ భ్రాంతి సముద్రమునుండి బ్రహ్మాభిముఖుని చేయదలచినవాడై

ఆత్మజ్ఞానాయ=బ్రహ్మజ్ఞానము కొరకు

అవతారయన్=సాధన చతుష్టయ సంపత్తియందు ఒక్కటైన నిత్య అనిత్యవస్తు వివేకమును తెలుపుటకు ఉపక్రమించి నిత్య వివేక ప్రతిబంధకమైన అనిత్యవస్తువగు దేహవిచారమును

ఆహ=ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్రీభగవానువాచ=సర్వజ్ఞుడగు పరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో. అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చభాషసే
గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః.

భాష్యము.

అశోచ్యానిత్యాది. న శోచ్యా అశోచ్యాః భీష్మద్రోణా

దయః సద్వృత్తత్వాత్ పరమార్థస్వరూపేణ చ నిత్యత్వాత్, తాన శోచ్యా నన్వశోచః అనుశోచితవానసి, 'ఏతే మ్రియంతే మన్నిమిత్త మహం తైర్వినాభూతః కిం కరిష్యామి రాజ్యసుఖాదినే'తి. త్వం ప్రజ్ఞావాదాన్ ప్రజ్ఞావతాం బుద్ధిమతాం వాదాంశ్చ వచనాని చ భాషసే. తదేతన్మౌఢ్యం పాండిత్యం చ విరుద్ధమాత్మని దర్శయ స్యున్మత్త ఇవేత్యభిప్రాయః యస్మాద్గతాసూన్ గతప్రాణా న్మృతాన్ అగతాసూ నగతప్రాణాన్ జీవతశ్చ నానుశోచంతి పండితా ఆత్మజ్ఞాః పండా ఆత్మవిషయా బుద్ధి ర్యేషాం తే హి పండితాః "పాండిత్య నిర్విద్యేతి" శ్రుతేః పరమార్థతస్తు తాన్నిత్యా నశోచ్యా ననుశోచసి, అతో మూఢోఽసీత్యభిప్రాయః.

అర్థము.

న శోచ్యా అశోచ్యాః=ఓ జీవుడను అర్జునా! దుఃఖించుటకు సంబంధములేని దేహములను గురించి దుఃఖించుచున్నావు. దేహమో అన్నవికారము. మనుష్యులు భుజించిన అన్నము పొట్టయందు రసమై, రసము రక్తమై, రక్తము వీర్యమై, వీర్యము స్త్రీ గర్భమునందు ఆ దేహరక్తముచే మాంసపిండమై, ఆ పిండము చర్మరక్తమాంసఅస్థిస్నాయుమేధస్సుమజ్జా, అను సప్తధాతువులతోను, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ అంతరింద్రియములతోనూ, ప్రాణాది వాయువులతోనూ, పృథివ్యాది భూతములతోనూ, వాతపిత్తశ్లేష్మమూత్రపురీషములతోను, లోమనఖములతోను కూడిన దేహమైయున్నది. ఈ దేహమునందు అన్ని ఇంద్రియములలో ముఖ్యమైన మనస్సునందు ఒకభాగమైన నిర్మలమగు గొప్పగ్రహణశక్తిగల చిత్తముచే గ్రహింపబడిన నాఅంశముగావా! నీవు నాఅంశమై యుండినను కామాదులతోగూడి మలినమైన మనస్సంబంధముతో రంగుమారినట్లు మారి భ్రాంతుడై, భ్రాంతిచే అహంకారియై, ఆశాభిమానములతో శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధాది విషయములను అనుభవించుచున్నావుగదా! ఇందులో

నీవు దేనికి సంబంధించిన వాడవు ? నీదిఏది?

దేహమా—మాంసపిండము, అన్నవికారము, తమోగుణ సంభవము.

ఇంద్రియములా—నారజోయుక్త తేజోంశములు.

వాయువులా—ప్రాణ, అపాన, వ్యాన, ఉదాన, సమానములు,

భూతములా—పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయు, ఆకాశములు,

దుర్గంధములా—వాత, పిత్త, శ్లేష్మ, మూత్రపురీషములు,

లోమనఖములా—రోమములు, కండూయననివారణాంశములు,

ఇట్లుండగా

దేహము నీవనుకొందువా—అన్నవికారము, మాంసపిండము అగబడుచునే యున్నది. అది నీవు గావు.

ఇంద్రియములను నేననుకొందువా—దానివారు వేరుంధగా నీవెట్లగుదువు.

జ్ఞానేంద్రియములు.

త్వక్	ఇంద్రియమునకు	వాయువు
చక్షు	,,	సూర్యుడు
శ్రోత్ర	,,	దిగ్దేవతలు
జిహ్వ	,,	వరుణుడు
ఘ్రాణ	,,	అశ్వినీదేవతలు

కర్మేంద్రియములు

వాక్కు	ఇంద్రియమునకు	అగ్ని
పాణి	,,	ఇంద్రుడు
పాద	,,	విష్ణువు
పాయు	,,	రుద్రుడు
ఉపస్థ	,,	ప్రజాపతి

అంతరింద్రియములు

మనస్సు	,,	చంద్రుడు
బుద్ధి	,,	బృహస్పతి
చిత్తము	,,	చేతనము
అహంకారము	,,	రుద్రుడు

ఈ యింద్రియములకు వీరు అధిదేవతలైయుండగా నీవు గావు.

ప్రాణాది వాయువులను నేననుకొందువా. ఒక్కటైన వాయువు ప్రాణ, అపాన, వ్యాన, ఉదాన, సమానములు, అను 5 గా వంపకమై.

ప్రాణ	వాయు	హృదయమందును
అపాన	,,	గుదమునందును
సమాన	,,	నాభియందును
ఉదాన	,,	కంఠమునందును
వ్యాన	,,	శరీరమునందంతటనునిండి

బ్రతికినంతకాలమూ వ్యవహరింపజేయువాయువు నీవుగావు.

భూతములను నేననుకొందువా—పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయు, ఆకాశము, అను ఈ అయిదును నీకన్న వేరుగా కనబడుచుండగా నీవుగావు.

దుర్గంధములను నేననుకొందువా—

వాత—పీడుగాలి దేహములో చేరి చెడి దేహమంతయును వ్యాపించియుండు కంపుగాలి,

పిత్త—పొట్టనుండు తలతిక్కడు వికారరసము.

శ్లేష్మ—అన్నోదకముల చద్దికంపుజిగురు,

మూత్ర—త్రాగిన నీళ్ళయొక్క స్థూలాంశమను కంపు నీళ్ళు.

పురీషము—ఆహారవస్తువుల దుర్గంధస్థూలాంశము. ఇవి ఇట్లుండగా నీవుగావు.

విషయములను నేననుకొందువా—శబ్ద,స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు, బాహ్యములు, మోహభ్రాంతిచే మలినుడై దేహేంద్రియములతో అనుభవించు జీవుని అధోజన్మములయందు బడ ద్రోయు క్షుద్రలౌల్యములు అవి నీవుగావు.

లోమ—శరీరమునందు బుట్టిన వెంట్రుకలు,

నఖ— వ్రేళ్ళయందుబుట్టి దురదను నివారించు సాధనము. ఇవినీవుగావు.

ఇట్లు దేనికిని సంబంధములేని నీవు పొందిన మోహభ్రాంతి కాలికి, కంటక తోదనమైన=(ముల్లుఎక్కిన)ట్లు ఉన్నది. ఎక్కిన ముల్లు తీసిన పిమ్మట సుఖమగును. అట్లే ఈభ్రాంతిజీవునికి ప్రాప్తమైన దేహసంబంధము వదిలినసుఖమగును. ఈ దేహబంధము నీకేకాదు ప్రతిజీవునికిని సదాచార దురాచారముల వలన గలుగునది. ఆశాభిమానముల సంబంధము. వీటిని వదలుకొనుటకు శ్లో. ద్వావిమౌ బంధమోక్షౌచ మమేతి నిర్మమేతి చ। మమేతి బధ్యతే జంతుః నిర్మమేతి విముచ్యతే॥ మమ నిర్మమ అను ఈ రెండుశబ్దములు బంధమోక్షములని చెప్పబడును. ఇందులో మమ అనునది బంధించును. నిర్మమ అనునది వదిలించును. ఇట్లు తెలిసి ఆశాభిమానములచే గలిగిన ఇట్టిదేహమును, "నాది" అని అనుకొన్నంత మాత్రన బంధనమౌను "నాదికాదు" అని ఏవిషయ చింత యంతమాత్రము నిశ్చయముగ లేనివానిని వదిలించును. అట్లు నీవు తెలియవలెను. ఇట్లు నీవు తెలిసినప్పుడు "నీ దేహము నీకు" భ్రాంతిచే గలిగినది అనియూ, అనిత్యమనియూ తెలియును గదా! తెలిసినప్పుడు నీదేహభ్రాంతి నీకు వదలును. వదలదు అని అందువా నీవు నేను అని అనుకొను జీవుడు మనోప్రతిబింబితుడు. చిత్తగ్రాహి. అలేపకుడు. కమలపత్రముమీది జలబిందువులవలె అంటి అంటక యుండును. ఇంద్రియములూ అట్టివే. నాతేజోంశములు. అలేపకములై యుండును. వాయువులు స్పర్శమాత్రములు. ధాతువులు పృథివీ వికారములు (అన్నవికారములు) ఇవన్నియు

కలసి ఏర్పడిన దేహము అను ఈ బుట్టబొమ్మయందు ఉండగల వస్తువులు ఒకొ్కటికొక్కటి సంబంధము లేదు. చూడుము. ఈ మాయాదేహము యట్లు అల్లకమైయున్నది. ఇంత విచిత్రదేహముయొక్క లోపలుండు పదార్థములే ఒక్కటికొక్కటి సంబంధము లేకయుండగా అలేపకుడై తేలుచుండు జీవునికి ఏమిసంబంధము? సంబంధములేదు. ఉన్నదందువా—అది భ్రాంతిసంబంధము. శుక్తియందు రజతము తెలియునట్లు తెలియుడము. బాగ విమర్శించి అన్నియునూ వేరువేరు జేసినప్పుడు తానుగూడా వేరగును. వేరువానికి దేనితో సంబంధము? దేనితోనూ లేదు. కల్పితభ్రాంతి. బుట్టబొమ్మయను దేహమునం దుండగల కల్పితభ్రాంతి పోయినప్పుడు, అన్ని దేహముల భ్రాంతియును పోవును. అట్లు పోనియెడల అన్ని జీవులకును దేహములు కలుగును. ఆ దేహములు కలుగుటకు వారివారి ఆశాభిమానములే కారణములు. ఆశాభిమానములు పోవుటయే ఈగీతాశాస్త్రముయొక్క ముఖ్యాభిప్రాయము. ఒకొ్కక్క జీవునికి ఒకొక ఆశ, ఒకొక వృత్తి, ఒకొక దేహము అని పేరుబెట్టి ఆశాభిమాన విజృంభణములను దెలిపి వీటిని వదలుకొన్న విరాగికి ముందు జెప్పు ఆనందబ్రహ్మప్రాప్తి కలుగును. గనుక ఈ దేహతత్వములను తెలిసినవాడవై అభిమానమును వదిలి తెలియవలయును. ఆ తెలియుడము వానివాని దోషములు వానివానికి గోచరమైనప్పుడు పోవును అని, వాని భ్రాంతిమాంద్యము వానికి తెలుపుటకై అర్జునా! భీష్మద్రోణాదులు

సద్వృత్తత్వాత్=సర్వదా శుచిర్భూతులు,
పరమార్థస్వరూపేణచ=మరియు బ్రహ్మస్వరూపులు,
నిత్యత్వాత్=నియతమైయుండువారులు అగు,
భీష్మద్రోణాదయః=అభిమానాచార్యులు, దేహాచార్యులు మొదలగువారు.

ఏతే=ఈ ఆశాభిమానప్రవృత్తుల దేహములు
మన్నిమిత్తం=నన్నుబట్టి

మిత్రియం తే=మరణించి బోవుచున్నవి.
అహం=అహంకారవిశిష్టుడగు నేను,
తైర్వినాభూతః=దేహము వృత్తులు లేక
రాజ్యసుఖాదినా=విషయసామ్రాజ్యభోగములను
కిం కరిష్యామి=ఏమి చేయగలను,
ఇతి=అని
తాన్ అశోచ్యాన్=అట్టి దుఃఖించుటకు వీలులేని వృత్తులను, దేహములను గురించి,
అన్వశోచః=అనుశోచితవానసి=దుఃఖించినవాడవైతివి.
త్వం=నీవు
ప్రజ్ఞా=ప్రజ్ఞావతాం=బుద్ధిమతాం=శాస్త్రజ్ఞులయొక్క,
వాదాంశ్చ=వచనానిచ=మాటలను గూడా సర్వజ్ఞుడు చెప్పువలె
భాషసే=చెప్పుచున్నావు.
చ=మరిన్ని
విరుద్ధం=ఒక్కటి కొక్కటి శత్రువైన
తత్=ఆ
మౌఢ్యం=మొద్దుతనమును
ఏతత్=ఈ
పాండిత్యం=తెలివిదనమును
ఆత్మని=పండితం మన్యునివలె నీవే నీయందు
దర్శయన్=చూపుకొనుచు
ఉన్మత్త ఇవ=వెర్రెత్తినవానివలె
ఇతి=ఉన్నావని
అభిప్రాయః=ఆశయము.
యస్మాత్=ఏలననగా—
గతాసూన్=గతప్రాణాన్=మృతాన్=దేహమునందుండగల ప్రాణాదివాయువులు లేచిపోయి మరణించినవారలనుగురించియు

నానుశోచంతి=ఏడవరు.
త్వం=నీవు
పరమార్థతస్తు=నిజమున
నిత్యాన్=నిరుతులైన
అశోచ్యాన్=ఏడ్చుటకు గానివారలైన
తాన్=దేహాచార్యులు, అభిమానాచార్యులనుగురించి,
అనుశోచసి=ఏడ్చుచున్నావు.
అతః=అందువలన
త్వం=నీవు
మూఢః=మొద్దుబారినవాడవు
అసి=అయిఉన్నావు.
ఇతి=అని
అభిప్రాయః=ఆశయము.

ఆ భీష్మద్రోణాదురు సదాచారపరులు బ్రహ్మస్వరూపులు అమరణికులు అని చెప్పినను తెలియక తనమాంద్యముచే

భావ్యము.

అవ. కుతస్తే అశోచ్యాః యుతస్తే నిత్యాః కథం?—

అర్థము.

తే=ఆభీష్మద్రోణాదులు
కుతః=ఏల
అశోచ్యాః=దుఃఖించుటకు వీలు లేనివారు.
తే=ఆ భీష్మద్రోణాదులు
యుతః=ఎందువలన
నిత్యాః=శాశ్వతులు
కథం=యెట్లు సనాతనులు? అని అడుగగా

శ్లో. నత్వేవాహం జాతునాసం నత్వం నేమే జనాధిపాః।
న చైవ న భవిష్యామ స్సర్వే వయ మతః పరం॥ 12

భాష్యము.

నేతి. నత్వేవ జాతు కదాచిత్ అహం నాసం కింత్వాసమేవ. అతీతేషు దేహోత్పత్తివినాశేషు ఘటాదిషు వియదివ నిత్య ఏవాహ మాసమిత్యభిప్రాయః. తథా న త్వం నాసీః, కిం త్వాసీరేవ. తథా నే మే జనాధిపా నాసన్ కిం త్వాసన్నేవ. తథా న చ ఏవ న భవిష్యామః, కింతు భవిష్యామ ఏవ. సర్వే వయమతోఽస్మాద్దేహవినాశా త్పరం ఉత్తర కాలేఽపి త్రిష్వపి కాలేషు నిత్యా ఆత్మస్వరూపేణేత్యర్థః. దేహభేదానువృత్త్యా బహువచనం, నాత్మభేదాభిప్రాయేణ.

అర్థము.

జాతు-కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడును, ఏ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందును,

అహం="శ్రుతి—సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ=సత్యము జ్ఞానము అనంతమగు బ్రహ్మము" అను నేను,

నత్వేవనాసం=న ఆసం ఇతి తు న ఏవ=అభావమయినవాడనే గాను.

కిం తు=అయితే

ఆసమేవ=భావమైయే యున్నాను.—యెట్లున్నాననిన

అతీతేషు=గతించినట్టి

దేహోత్పత్తివినాశేషు=దేహముఃలజన్మనాశములయందు

ఘటాదిషు=కుండలు, ముంతలు, కాగులు, మొదలగు వాటియందు,

వియదివ=ఆకాశమువలె—అవకాశభాగమువలె

అహం=సచ్చిదానందస్వరూపుడగు నేను,

నిత్య ఏవ=సర్వదా నియతుడనయ్యే

ఆసం=ఉంటిని.

ఇతి, అభిప్రాయః=అని, ఆశయము.

తథా=అట్లే

త్వం=బ్రహ్మమగు నా అంశమైన నీవును,
నాసీః న=న ఆసీః న=అభావమయిన వాడవు కావు.
కిం తు=అయితే
ఆసీరేవ=భావితుడవే.
తథా=అట్లే
ఇమే=ఈ
జనాధిపాః=ప్రకాశలాంఛనములు అనునృపతులు
ననాసన్=న ఆసన్ ఇతి న=అభావమయినవారు కారు.
కింతు=అయితే
ఆసన్నేవ=భావితులే
తథా=అట్లే
వయం=పూంసపిండవికారదేహములే మేమని అనుకొనిన మనము,
సర్వే=ఈసర్వులు అను దేహధారులు
అతః=అస్మాత్ దేహవినాశాత్=ఈదేహముల మరణములకంటె,
పరం=ఉత్తరకాలేపి=ముందునూగూడా అనగా,
త్రిష్వపి కాలేషు=త్రిషుకాలేష్వపి=ఇప్పుడునూ, వెనుకనూ, ముందునూ, అను మూడుకాలములయందునూ,
నచఏవనభవిష్యామః=అభావభావితులమేకాము.
కింతు=అయితే దేహములు మరణించినసూ
ఆత్మస్వరూపేణ=బ్రహ్మస్వరూపముతో
నిత్యాః=స్థిరులై
భవిష్యామఏవ=భావితులమే.
ఇతి, అర్థః=అని అర్థము.
దేహభేదానువృత్త్యా=శరీరములు అనేకవిధములు. దానిని బట్టి చెప్పుటచేత,
బహువచనం=అనేకశబ్దములు,

న ఆత్మభేదాభిప్రాయేణ=బ్రహ్మమును బట్టి వేరని చెప్పుటచేతగాదు, అనెను.

భాష్యము.

అవ. తత్ర కథమివ నిత్య ఆత్మేతి దృష్టాంతమాహ—

అర్థము

తత్ర=దేహము అనిత్యము. దేహమునందుండు జీవుడు నిత్యుడు అని చెప్పినను తెలియని భ్రాంతియుండు, అయితే నీవు బ్రహ్మము, "సపర్యగా చ్ఛుక్రమకాయమవ్రణ మస్నావిరగుం శుద్ధ మపాపవిద్ధం=సః=ఆపరమాత్మ, పరిఅగాత్=బాహ్యాభ్యంతరముల నిండినవాడు, శుక్రందీప్తిమంతుడు, అకాయం=లింగశరీరము లేనివాడు, అవ్రణం=చీము, రక్త, మాంసముల స్థూలశరీరము లేనివాడు, అస్నావిరం=బోలునరములు లేనివాడు, శుద్ధం=రాగాదులు లేనివాడు, అపాపవిద్ధం=పాపములచే అంటబడనివాడు" అని ఇట్లు శృతి చెప్పు అర్థమునకు సరిబడునట్లున్నదే, దీన్ని బట్టి చూడగా అందు

ఆత్మా=జీవుడు ఉపాధివరిచ్ఛిన్నుడు. అయినను జన్మాది షడ్భావవికారములు లేనివాడని తెలియుచున్నది. సత్యమే జీవుడు నా అంశము. నేనేజీవుడు అని అంటివి. బాగానే ఉన్నది. ఆజీవుడు నీవే అయినప్పుడు జననమరణములు నీకులేనట్లు జీవునికిని లేకయుండవలెను. జీవునికి జననమరణములు ఎదురుగా కనబడుచున్నవి. శరీరోత్పత్తి=శరీరముల పుటుకను జాతో జాతఇతి=పుట్టెను పుట్టెను అనియు, తద్వినాశం, మృతం=ఆదేహమరణమును, మృతోమృతఇతి=మరణించెను మరణించెను అనియు చెప్పుకొనుచున్నారుగదా ఇట్లుండగా—

కథమివ=ఏదేనివలె

నిత్యః=నియతుడు ఈజననమరణములు దేనికి? ఈ జీవుడెట్లుమార్పులేనివాడు, ఆమార్పులును విపులముగా దెలుపుము కృష్ణా!

ఇతి=అని అడగగా
దృష్టాంతం=దేహనిదర్శనమును చూపుచు
ఆహ=పలుకుచున్నాడు.

శ్లో. దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా,
తథా దేహాంతరప్రాప్తిర్ధీర స్తత్ర న ముహ్యతి 13

భాష్యము:—

దేహిన ఇతి. దేహినో దేహోఽస్యాస్తీతి దేహీ తస్య దేహినో దేహవతః ఆత్మనః అస్మిన్ వర్తమానే దేహే యథా యేనప్రకారేణ కౌమారం కుమారభావో బాల్యావస్థా, యౌవనం యూనోభావో మధ్యమావస్థా, జరా వయోహాని ర్జీర్ణావస్థా, ఇత్యేతా స్తిస్రోఽవస్థాః అన్యోన్యవిలక్షణాః. తాసాం ప్రథమావస్థా నాశే ఆత్మనో న నాశః, ద్వితీయావస్థోపజనే న ఉపజన ఆత్మనః కిం తర్హి? అవిక్రియస్యైవ ద్వితీయ తృతీయావస్థా ప్రాప్తి రాత్మనో దృష్టా. తథా తద్వదేవ దేహాత్ అన్యోదేహో దేహాంతరం, తస్యప్రాప్తి ర్దేహాంతరప్రాప్తి రవిక్రియస్యైవ ఆత్మన ఇత్యర్థః. ధీరోధీమాన్, తత్ర ఏవంసతి న ముహ్యతి న మోహమాపద్యతే.

అర్థము.

దేహినః-దేహోఽస్యాస్తీతి దేహీ=దేహము ఎవనికిఉన్నదో వాడు దేహీ,

తస్య దేహినః=దేహవతః=అట్టి శరీరముగల విగ్రహవంతుడగు,

ఆత్మనః=జీవునకు,
అస్మిన్=ఈ
వర్తమానే=ఉండగల
దేహే=పంచాగ్నివిద్యయందు చెప్పిన అన్నరూపమైన జీవుడు ఉదరమునందు అన్నరసమై, రసము రక్తమై, రక్తము వీర్యమై, వీర్యము స్త్రీ గర్భకోశమునందు పడగా యోనిరక్తము

చేరి మాంసమై, మాంసము పిండమై, ఆ మాంసపిండమునందు తప్తాయఃపిండమువలె మిశ్రమైయుండు జీవుడు చక్రవాతమువలె

క్రమక్రమముగా కల్పించుకొనిన తనువునందు,

యథా=ఏ నప్రకారేణ=ఏ విధముగా

కౌమారం=కుమారభావః బాల్యావస్థా= అభిమానము లేక పుట్టియుండు ఆడుకొను కాలాది పదియారేండ్లకు లోపువయస్సు, ఈకాలము బాల్యావస్థా—ప్రథమావస్థా.

యౌవ్వనం=యూనోభావో మధ్యమావస్థా=మంచి నడిమి వయస్సు మధ్యమావస్థా—ద్వితీయావస్థా.

జరా=వయోహానిః=జీర్ణావస్థా=వార్ధిక్యము తృతీయావస్థా.

ఇతి=అను

ఏతాః=ఈ

తిస్రోఽవస్థాః=అవస్థాత్రయములు.

అన్యోన్యవిలక్షణాః=ఒకటికొకటి విరోధములైనవి.

తాసాం=ఆయావస్థలలో,

ఆత్మనః= దేహమునకు

ప్రథమావస్థా=మొదటి అవస్థయగు బాల్యావస్థ,

నాశే=చెడచినప్పుడు,

ననాశః=జీవునికి మరణము లేదో,

ద్వితీయావస్థా=రెండవయవస్థయగు యౌవ్వనావస్థ,

ఉపజనే=కలిగినప్పుడు

ఆత్మనః=ఆత్మకు జీవునికి

నఉపజనః=పుట్టడము లేదో

కింతర్హి=ఏలననగా?

అవిక్రియస్యైవ=వికారము లేనివాడైన

ఆత్మనః=జీవునికి

ద్వితీయతృతీయావస్థా=రెండవ మూడవ యవస్థలు,

ప్రాప్తిః=ప్రాప్తించుట

దృష్టా=తెలియుచున్నదో
తథా=తద్వదేవ=అట్లే
దేహాంతరప్రాప్తిః=(దేహాత్=దేహముకన్న, అన్యః=వేరగు, దేహః=దేహము, దేహాంతరం=దేహాంతరమనబడును. తస్య=అట్టి దేహము, ప్రాప్తిః=కలుగుట) వేరుశరీరముకలుగుట.
అవిక్రియస్యైవ=వికారము లేనివాడైయేయుండు,
ఆత్మనః=జీవునికి-అనగా— ఆత్మా=జీవుడు దేహమునం దుండగనే ఆ దేహమునకు ఈమార్పులు కలిగినప్పుడు తాను మారకయుండునట్లే ఉండునో, అట్లే ఈ దేహము పోయి ఇతర దేహములు కలిగినప్పుడునూ అట్లే ఉండును గనుక నిత్యుడు,
ఇతి=అని,
అర్థః=అర్థము.
ధీరః=ధీమాన్=జ్ఞానియైనవాడు
తత్ర=ఈ అవస్థల మార్పులయందు
ఏవం సతి=ఇట్లుండగా
నముహ్యతి=న మోహమాపద్యతే=భ్రాంతిమాంద్యమును పొందడు.

భాష్యము.

అథ. యద్యప్యాత్మవినాశనిమిత్తః మోహో న సంభవతి నిత్య ఆత్మేతి జానతః, తథాపి శీతోష్ణసుఖదుఃఖప్రాప్తి నిమిత్తో మోహో లౌకికో దృశ్యతే, సుఖవియోగనిమిత్తో మోహః దుఃఖసంయోగనిమిత్తశ్చ శోకః ఇత్యేతదర్జునస్య వచన మాశంక్య భగవానాహ.—

అర్థము.

ఆత్మా=పరమాత్మ
నిత్యః=త్రికాలాబాధితుడు, సచ్చిదానంద స్వరూపుడు, అమరణశీలుడు,

ఇతి, జానతః=అని, గోచరమునకు తెచ్చుకొనినవానికి
ఆత్మవినాశనిమిత్తః=పరమాత్మ మరణించుచునను కారణమైన
మోహః=కల్మలభ్రాంతిమాంద్యము
యద్యపి=యెంతమాత్రముగూడా
నసంభవతి=కలుగదు.
తథాపి=అట్లయినను
శీతోష్ణసుఖదుఃఖప్రాప్తినిమిత్తః=చలవ, వేడి, హర్షము, తాపము కలుగుటకు కారణమైన,
మోహః=కల్మలభ్రాంతిమాంద్యము
లౌకికః=దేహమునకు కలుగునట్లు
దృశ్యతే=కనబడుచున్నది.
సుఖవియోగనిమిత్తః=అనుభవించుచుండు సుఖము తప్పి పోవు కారణముచే,
మోహః=కల్మలభ్రాంతిమాంద్యమును
దుఃఖసంయోగనిమిత్తః=తాపము రాగల కారణముచే
శోకశ్చ=తలచితలచి మనస్సునుపీడించుకొనిఏడ్చుటయును,
భవతి, ఇతి=సంభవించుచున్నవి, అని,
అర్జునస్య=ఈ మలినజీవునియొక్క—
ఏతత్=ఈ
వచనం=మరుపుమాటను
ఆశంక్య=యోచించి
భగవాన్, ఆహ=పరమాత్మ కృష్ణస్వామిపలుకుచున్నాడు.

శ్లో. మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః।
ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాం స్తితిక్షస్వ భారత ॥ 14

భాష్యము.

మాత్రా ఇతి. మాత్రా ఆభిర్మీయంతే శబ్దాదయ ఇతి శ్రోత్రాదీని ఇంద్రియాణి మాత్రాణాం స్పర్శామాత్రాస్పర్శా శబ్దాదిభిస్సంయోగః తే శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః శీతముష్ణం సుఖం

దుఃఖం చ ప్రయచ్ఛంతీతి. అథవా స్పృశ్యంత ఇతి స్పర్శాః శబ్దాదయోవిషయాః మాత్రాశ్చ స్పర్శాశ్చ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః శీతం చ కదాచిత్సుఖదం భవతి, కదాచిద్దుఃఖదం చ. తథోష్ణమప్యనియతస్వరూపం. సుఖదుఃఖేపునర్నియతరూపే యతో న వ్యభిచరతః. అతస్తాభ్యాం పృథక్ శీతోష్ణయోర్గ్రహణం. యస్మాత్తే మాత్రాస్పర్శాదయః ఆగమపాయినః ఆగమపాయశీలా స్తస్మాదనిత్యాః అతస్తాన్ శీతోష్ణాదీం స్తితీక్షస్వ ప్రసహస్వ. తేషు హర్షం విషాదం చ మాకార్షీ రిత్యర్థః.

అర్థము.

కౌంతేయ=పృథివీవికారదేహగత మనోప్రతిబింబితుడా !
ఆభిః=వీటిచే
శబ్దాదయః=విషయములు
మీయంతే=గ్రహింపబడుచున్నవి.
ఇతి=అని
శ్రోత్రాదీని ఇంద్రియాణి=శ్రోత్రాది ఇంద్రియములను
మాత్రాః=మాత్రలని వచింపబడుచున్నవి.
మాత్రాస్పర్శాః మాత్రాణాంస్పర్శాః=ఇంద్రియముల తాకుడులు
శబ్దాదిభిస్సంయోగాః=విషయసంయోగములు
తే=ఆవిషయసంయోగములు
శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః=శీతంఉష్ణంసుఖందుఃఖం చ ప్రయచ్ఛంతి ఇతి=చలువ, వేడి, హర్షము, తాపమును ఇచ్చునవి.
అథవా=లేక
శబ్దాదయోవిషయాః=శబ్దాదివిషయములు
స్పృశ్యంతే=తాకబడుచున్నవి. గనుక
స్పర్శాః=స్పర్శలు
ఇతి=అని చెప్పబడినవి.
మాత్రాశ్చ స్పర్శాశ్చ=ఇంద్రియములునూ తాకుడులునూ

శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః=చలవ, వేడి, హర్షము, తాపము, వీట్లను ఇచ్చునవి.

శీతంచ=చలవయూ
కదాచిత్=ఒకప్పుడు
సుఖదం=సుఖమును ఇచ్చునది
భవతి=అగుచున్నది.
కధాచిత్=ఒకప్పుడు
దుఃఖదంచ=దుఃఖమునిచ్చునదిగూడా
(భవతి=అగుచున్నది.)
తథా=అట్లే
ఉష్ణమపి=వేడిగూడా
అనియతస్వరూపం=ఒకేవిధముగా ఉండు లక్షణము లేనిది.
పునః=మరి,
నియతరూపే=ఉన్నది ఉన్నట్లేయుండు మార్పులేని
సుఖదుఃఖే=హర్షతాపములు
యతః=ఏకారణము చేతనూ
నవ్యభిచరతః=చెడదు.
అతః=అందువలన
తాభ్యాం=హర్షతాపములకంటె
పృథక్=వేరుగా
శీతోష్ణయోః=వేడి చలవలను
గ్రిహాణం=గ్రిహింపబడినవి.
యస్మాత్=ఎందువలన
తే=ఆ
మాత్రాస్పర్శాదయః=ఇంద్రియ స్పర్శాదులు
ఆగమాపాయినః=ఆగమాపాయ శీలాః=కాలానుగుణము గా వచ్చి పోవు లక్షణముగలవి.
తస్మాత్=అందువలన

అనిత్యాః=ఉన్నది ఉన్నట్లే ఉండునవిగావు.
అతః=అందువలన
భారత=ఓ తేజోంశుడా!
తాన్=శీతోష్ణాదీన్=ఆ వేడి చలవలను
తితిక్షస్వ=ప్రసహస్వ=ఓర్చుకొనుము.
తేషు=ఆ వేడిచలవలయందు
హర్షం=సంతోషమును గాని
విషాదంచ=దుఃఖమును గాని
మాకార్షీః=అపేక్షించకుము.
ఇతి=అని,
అర్థః=అర్థము.

భాష్యము:

అవ. శీతోష్ణాదీన్ ప్రసహత స్తవ కిం స్యాదితి శృణు.—

అర్థము.

శీతోష్ణాదీన్=వేడిచలవలే మొదలగువాటిని,
ప్రసహతః=ఓర్చుటచేత;
తవ=తెలియ నిచ్ఛించిన నీకు,
కిం=ఏమిలాభము.
స్యాత్=కలుగును.
ఇతి=అని అందువా
శృణు=శ్రవణము చేయుము.

శ్లో. యం హి న వ్యథయంత్యేతే పురుషం పురుషర్షభ!
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥ 15.

భాష్యము.

యమితి. యం హి పురుషం సమదుఃఖసుఖం సమేదుఃఖ సుఖే యస్యతం సమదుఃఖసుఖం సుఖదుఃఖప్రాప్తౌ హర్షవిషాద రహితం ధీరం ధీమంతం న వ్యథయంతి న చాలయంతి నిత్యాత్మ దర్శనా దేతే యథోక్తా శ్శీతోష్ణాదయః, స నిత్యాత్మస్వరూప

దర్శననిష్ఠో ద్వంద్వసహిష్ణు రమృతత్వాయ అమృతభావాయ మోక్షాయేత్యర్థః, కల్పతే సమర్థోభవతి.

అర్థము.

పురుషర్షభ=జీవశ్రేష్ఠుడా!

సుఖదుఃఖప్రాప్తౌ-హర్షవిషాదరహితం = సుఖప్రాప్తౌ-హర్షరహితం=ప్రమోదకాలమునందు సంతోషములేని, దుఃఖప్రాప్తౌ-విషాదరహితం=బాధ గలిగినప్పుడు విషాదములేని

సమదుఃఖసుఖం = సమేదుఃఖసుఖేయస్యతం = సమదుఃఖసుఖం=సరియైన తాపము హర్షము కలిగిన

యం=ఏ ఓర్పుగల

ధీరం=ధీమంతం=జ్ఞానియగు

పురుషం=ఆత్మనిష్ఠుని

ఏతే=యథోక్తాశ్శీతోష్ణాదయః=ఈచెప్పిన వేడి చలువలు,

నవ్యథయంతి=నచాలయంతి=పీడించవో

తథా=అట్టి

ద్వంద్వసహిష్ణుః=వేడి చలవలాది జంటలను సహించువాడును.

నిత్యాత్మ స్వరూపదర్శననిష్ఠః=చూచిన బ్రహ్మమునందు చలనములేక మనస్సును ఉంచుకొనువాడును అగు

సహి=ఆమానవుడుగదా!

నిత్యాత్మదర్శనాత్=బ్రహ్మదర్శనమువలన

అమృతత్వాయ=అమృతభావాయ,- మోక్షాయ=ముక్తికి

కల్పతే=సమర్థోభవతి=యోగ్యుడగున్నాచుసు.

ఇతి=అని

అర్థః=అర్థము.

అర్జునా! అమిత శీతోష్ణస్థానము బ్రహ్మము. ఈబ్రహ్మము తనయందుండగల అనంతకోటిబ్రహ్మాండములకునాయకుడు. ఒకొక బ్రహ్మాండమునకునూ ఒకొకసూర్యుడునూ చంద్రుడునూ గలరు.

వేడికి సూర్యుని చలవకు చంద్రుని సృజించి తన వేడిచలవలను అనంతకోటి బ్రహ్మాండముల సూర్యచంద్రులకు పంచి అందులో ఒక అంశమును మనముండు బ్రహ్మాండగత సూర్యచంద్రులయందు ప్రకాశింపజేసి, సూర్యుని వలన వేడిని చంద్రుని వలన చలవనూ ఈ బ్రహ్మాండమునకు కలుగజేసి, లోకములు అనుభవించునట్లు ఏర్పరచిన ఈ శీతోష్ణములను యోచించిచూడగా ఒకమనుష్యునికి యెంతవేడి యెంతచలవ కలుగుచున్నదో, కలిగిన ఆవేడిచలవలను సహించలేక ఉష్ణకాలమునందు శీతలప్రాంతములను గురించి పోవువారికి కలుగు "స్వస్థానవర్జిత, ద్రవ్యనష్ట, దేహాయాస, అకాలభోజన, పరివారరహిత ప్రాప్తాన్నభక్షణ, అకారణభయదుఃఖాదిపీడిత, అంతర్ముఖ అనవరత దారాపుత్రాది చింతా పరాయణ, దేశకాలవస్తు వ్యత్యయ ప్రాప్త వ్యాధిపీడిత, ఉపచారరహిత, తాపపూర్వక గృహాగత, దీర్ఘకాల చికిత్సోపచార పూర్వక కుశలీభూత, యథాప్రకార వ్యవహార నిష్ఠతలునూ, శీతకాలమునందు శైత్యమును సహించనివారికి కలుగు, గాత్రకంపన, స్నానవర్జిత, నిరంతర కంబళాది రోమవస్త్రధారణ, తాత్కాలిక పక్వ స్నిగ్ధోష్ణభోజన, తాంబూలచర్వణ, బ్రహ్మపత్రసేవన, అంతర్గృహప్రతిష్ఠిత, కాంతాలింగన, అవిహిత అహోరాత్ర నిద్రాధురీణ, వ్యవహారశూన్య. వీతిహోత్రాశ్రయ, క్షుద్రకలహ, వ్యర్థకాలక్షేప" ములను, చూచుచున్నాముగదా! ఇట్టి ఈ కొంతవేడిచలవలనే ఓర్చుటకు శక్తిలేనివారు అమితశీతోష్ణరాశియగు బ్రహ్మమును సహించగలరా—బ్రహ్మమును పొందుటకు సహనశక్తి ముఖ్యమైనదిగనుక వ్యత్యస్త ధర్మములైన వేడిచలవలే ఆదియగు జంటలు అన్నిటినీ కొద్దికొద్దిగ సహించగా సహించగా సూర్యలోకము, సూర్యుడే ఆదిగ అన్నిలోకములనూ, అన్ని దేవతలనూ జయించి, బ్రహ్మమును చేరి బ్రహ్మానందసుఖమును నిరతిశయముగ అనుభవించుచూ బ్రహ్మమే తానై ఉండుటకు సాధన

మైన "ఓర్పును" నీవు చెప్పితివి గనుక ఓర్పుగలుగవలయు నని అభిప్రాయము.

భాష్యము:

అవ. ఇతశ్చ శోకమోహావకృత్వా శీతోష్ణాదిసహనం యుక్తం యస్మాత్.—

అర్థము:—

ఇతశ్చ=తత్త్వవేత్తల విచారమును బట్టి చూచిననూ గూడా
శోకమోహౌ=ఈ అభిమానబీజములను
అవకృత్వా=పొందక వదిలి
శీతోష్ణాదిః=వేడిచలవలాది జంటలను
సహనం=ఓర్చుట
యుక్తం=న్యాయము
యస్మాత్=దేనినిబట్టి అని అందువా

శ్లో. నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః।
ఉభయోరపి దృష్టోంత స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః॥ 16

భాష్యము.

నేతి. అసతః అవిద్యమానస్య శీతోష్ణాదేస్సకారణస్య న విద్యతే నాస్తి, భావో భవన మస్తితా.

అర్థము:

అసతః—అవిద్యమానస్య=నశించిపోవునట్టి
సకారణస్య=హేతువుతోగూడిన
శీతోష్ణాదేః=వేడిచలవలాది జంటకు
భావః=భవనం - అస్తితా=ఒకే విధము గానుండుట
నవిద్యతే-నాస్తి=కలుగదు.

భాష్యము.

న హి శీతోష్ణాదిసకారణం ప్రమాణై ర్నిరూప్యమాణం వస్తు సంభవతి. వికారో హి సః, వికారశ్చ వ్యభిచరతి. యథా

ఘటాది సంస్థానం చక్షుషా నిరూప్యమాణం మృద్వ్యతిరేకేణా నుపలబ్ధే రసత్, తథా సర్వోఽపి వికారః కారణవ్యతిరేకేణానుపలబ్ధే రసన్ జన్మప్రధ్వంసాభ్యాం ప్రాగూర్ధ్వం చానుపలబ్ధేః ఘటాదేః మృదాదికారణస్య చ తత్కారణ వ్యతిరేకేణాఽనుపలబ్ధేరసత్త్వం.

అర్థము.

సకారణం=హేతువుతోఁగూడిన
శీతోష్ణాదిః=వేడిచలవలాదికము
ప్రమాణైః=ఇంద్రియములచే
నిరూప్యమాణం=అనుభవమునకు తెచ్చుకొనినయెడల
వస్తు=ఒకేవిధముగా ఉండునట్టి వస్తువుగా
నహిసంభవతి=ఏర్పడదు.
సః=ఆవేడి చలవల జంట
వికారోహి=మనోపైత్యముగదా!
వికారశ్చ=ఆపైత్యము
వ్యభిచరతి=మారుచుండును.
యథా=యెట్లనగా
ఘటాదిసంస్థానం=కుండ, ముంత, కాగు మొదలగు రూపమును,
చక్షుషా=కంటిచే చూచి
నిరూప్యమాణం=అనుభవమునకు తెచ్చుకొనినప్పుడు,
మృద్వ్యతిరేకేణ=మట్టికన్న వేఱుగా
అనుపలబ్ధేః=తెలియకుండుటవలన
అసత్=అభావవస్తువగునో
తథా=అట్లే
సర్వోఽపివికారః=మాయావికారసమస్తనామరూపములు
కారణవ్యతిరేకేణ=మాయకన్న వేరుగా
అనుపలబ్ధేః=తెలియకుండుటవలన
అసన్=లేకపోవును

17

చ=మఱియు

ఘటాదేః=చేతిచే చేయు కుండ, ముంత, కాగు మొదలగు వాటియొక్క

జన్మ=పుట్టుటకు

ప్రాక్=ఆదియందునూ

ప్రధ్వంసాభ్యాం=నాశమునకు

ఊర్ధ్వం=అంతరమునూ

అనుపలబ్ధేః=వస్తువే (కుండే) తెలియకుండుటవలన

(సృష్టిప్రపంచముకూడా నశించిపోవును అని, కనబడుచున్నది.)

మృదాదికారణస్య చ=మరియు మట్టి మొదలగునవే కారణమై చేయబడిన ఘటము.

తత్కారణవ్యతిరేకేణ=ఘటనిర్మాణకారణములైన మృత్తికాదులకన్న వేరుగా, అనుపలబ్ధేః=తెలియకుండుటవలన

అసత్వం=పోవునదే అగును.

పూర్వపక్షము.

భా. తదసత్త్వే సర్వాభావ ప్రసంగ ఇతిచేత్,

అర్థ. తత్=ఆఘటము

అసత్త్వే=నశించిపోయినప్పుడు

ఇతిచేత్=అని చెప్పినపక్షమున

సర్వాభావః=కనబడుచుండు నామరూపములను కూడా లేదని చెప్పుట

ప్రసంగః=కలుగును.

సిద్ధాంతము.

భా. న; సర్వత్ర బుద్ధిద్వయోపలబ్ధేః, సద్బుద్ధి రసద్బుద్ధిశ్చేతి. యద్విషయాబుద్ధిర్న వ్యభిచరతి, తత్సత్, యద్విషయా వ్యభిచరతి, తదసత్; ఇతి సదసద్విభాగే బుద్ధితంత్రేస్థితే, సర్వత్ర ద్వేబుద్ధీ సర్వైరుపలభ్యేతే సమానాధికరణే న నీలోత్పలవత్, సన్ఘటః, సన్

పటః, సన్ హస్తీ ఇతి. ఏవం సర్వత్ర. తయోర్బుద్ధ్యోర్ఘటాదిబుద్ధిర్వ్యభిచరతి. తథాచ దర్శితం. నతు సద్బుద్ధిః తస్మాత్ ఘటాదిబుద్ధివిషయోఽసన్, వ్యభిచారాత్; నతు సద్బుద్ధి విషయః, అవ్యభిచారాత్.

అర్థము.

న; అట్లు చెప్పుట సరికాదు.
సర్వత్ర=ఆ నామరూపములజగత్తంతటనూ గూడా
సద్బుద్ధిః=ఉండునది
అసద్బుద్ధిః=పోవునది
ఇతి=అని
బుద్ధిద్వయః=రెండుజ్ఞానములు
ఉపలబ్ధేః=తెలియుచుండుటవలన
యద్విషయా=దేనివిషయమైన
బుద్ధిః=తెలివి
నవ్యభిచరతి=చెడదో
తత్ సత్=అది, ఉండునది
యద్విషయా=దేనివిషయమైన
(బుద్ధిః=జ్ఞానము)
వ్యభిచరతి=చెడునో
తత్ అసత్=అది పోవునది
సదసదితి=ఉండునది పోవునది అను
విభాగే=పంపకము
బుద్ధితంత్రే=బుద్ధివిస్తారమునందు
స్థితే=ఇమిడియుండగా
సర్వత్ర=జగత్తుయందంతటనూ,
సర్వైః=సమస్తులచేతనూ
ద్వేబుద్ధీ=రెండు తెలువులు
సమానాధికరణే=గూడియుండుట

ఉపలభ్యేతే=కనబడుచున్నవి. అనగా

నీలోత్పలవత్ న=నల్లకలువవలె గాదు. నల్లకలువయందు నలుపు కలువ రెండు రూపములున్నవి. దానియందు తెలియు రెండు నామరూపములూ పోవును. వస్తువూ పోవును. నల్లకలువ యందు నామరూపములు నశించునట్లు, ఘటఃసన్ పటఃసన్ అను చోట ఘటపటాదులనామరూపములు వస్తువులతోగూడా [illegible]చు చున్నవి గాని ఉన్నది అనునది యెప్పుడునూ వికారమును[illegible]క నశించక ఉన్నది,ఉన్నది అని ఉండనే ఉండును. గనుక ఉండునది బ్రహ్మము సత్యము నామరూపముల జగత్తు అసత్యమని తెలువుటకు గాను,

ఘటఃసన్=ఘటము ఉన్నది, కుండ ఉన్నది.

పటఃసన్=వస్త్రము ఉన్నది

హస్తీసన్=గజము ఉన్నది

ఇతి=అని తెలువుచూ

ఏవం=ఇట్లే

సర్వత్ర=నామరూపముల జగత్తుయందంతటనూ ఊహించి తెలుసుకొనవలయును. యెట్లనగా—

తయోర్బుద్ధ్యోః=ఉన్నది,పోవునదిఅను ఆ రెండు తెలువులలో

ఘటాదిబుద్ధిః=ఘటపటాదుల తెలివి

వ్యభిచరతి=చెడిపోవుచున్నది.

సద్బుద్ధిః నతు=ఉన్నదను బుద్ధి చెడదు.

తథాచ=ఇట్లు తెలియుటకుగాను

దర్శితం=నిదర్శనముగా చూపితిమి.

తస్మాత్ వ్యభిచారాత్ =ఆ చెడుటవలన,

ఘటాదిబుద్ధివిషయః=కుండలు వస్త్రములు మొదలగు తెలివి విషయము

అసన్=నశించిపోవును. ఉండదు.

సద్బుద్ధివిషయః=ఉన్నది అను బుద్ధి విషయము:(బ్రహ్మము)

అవ్యభిచారాత్ = వికారము లేమివలన
సతు = చెడకు.——

పూర్వపక్షము.

భా. నను, ఘటే నష్టే ఘటబుద్ధౌ వ్యభిచరంత్యాం సద్బుద్ధిరపి వ్యభిచరతీతిచేత్,

అ. నను = సరి, అయితే
ఘటే = ఘటము. (కుండ)
నష్టే = బద్దలు కాగా
ఘటబుద్ధౌ = కుండజ్ఞానము
వ్యభిచరంత్యాం = చెడిపోవునట్లు
సద్బుద్ధిరపి = ఉన్నదను బ్రహ్మబుద్ధి కూడా
వ్యభిచరతి = చెడిపోవుచున్నది.
ఇతిచేత్ = అని అందువా

సిద్ధాంతము.

భా. న; పటాదావపి సద్బుద్ధిదర్శనాత్ విశేషణ విషయైవ సాసద్బుద్ధిః

అర్థము.

న = అదికాదు
పటాదావపి = వస్త్రాదులయందుగూడా
సద్బుద్ధిః = ఉన్నదను బుద్ధి
దర్శనాత్ = తెలియుచుండుటవలన
సాసద్బుద్ధిః = ఆ ఉన్నదను బ్రహ్మబుద్ధి
విశేషణవిషయైవ = ఘటవస్తువుగనే,
భవతి = ఉండును.

పూర్వపక్షము.

భా. సద్బుద్ధివత్ ఘటబుద్ధిరపిఘటాంతరే దృశ్యత ఇతి చేత్,

అర్థము.

సద్బుద్ధివత్ = ఉన్నదను తెలివివలె

ఘటబుద్ధిరపి=కుండజ్ఞానముకూడా
ఘటాంతరే=వేరు కుండయందు
దృశ్యతే=తెలియుచున్నది
ఇతిచేత్=అనిచెప్పుదువా

సిద్ధాంతము.

భా. న; పటాదా వదర్శనాత్

అర్థము.

న=అది గాదు
పటాదౌ=వస్త్రాదులయందు,
అదర్శనాత్=తెలియకుండుటవలన.

పూర్వపక్షము

భా. నను సద్బుద్ధిరపి నష్టే ఘటే న దృశ్యత ఇతి చేత్

అర్థము.

నను=సరి, అయితే,
సద్బుద్ధిరపి=ఉన్నదను బుద్ధికూడా
నష్టేఘటే=కుండ బద్దలై పోయినప్పుడు,
నదృశ్యతే=తెలియబడదు.
ఇతిచేత్=అని చెప్పుదువా

సిద్ధాంతము.

భా. న; విశేష్యాభావాత్. సద్బుద్ధిర్విశేషణ విషయా సతీ విశేష్యాభావే విశేషణా నుపపత్తౌ కిం విషయా స్యాత్? నతు పున స్సద్బుద్ధే ర్విషయాభావాత్.

అర్థము.

న=అది కాదు.
విశేష్యాభావాత్=ఆకారము లేకుండుటవలన
సద్బుద్ధిః=ఉన్నదను జ్ఞానము.
విశేషణవిషయా సతీ=ఘటవస్తువైయుండగా
విశేష్యాభావే=ఆకారము లేనందున

విశేషణానుపపత్తౌ=ఘటము లేకుండునప్పుడు
కిం విషయా స్యాత్=ఏవస్తు విషయమై ప్రవేశించును?
తు=అయితే
పునః=మరి చూడగా
సద్బుద్ధా=ఉన్నదను తెలివికి
విషయాభావాత్=ఘటమే (కుండే) లేకుండుటవలన
న=చెప్పడమని కాదు.

పూర్వపక్షము.

భా. ఏకాధికరణత్వం ఘటాది విశేష్యాభావే న యుక్త మితిచేత్.

అర్థము.

ఘటాది విశేష్యాభావే=కుండలు మొదలగువాటి ఆకారములే లేనప్పుడు

ఏకాధికరణత్వం=చేరికలను చెప్పుట
నయుక్తం=న్యాయము కాదు
ఇతిచేత్=అని అందువా—

సిద్ధాంతము.

భా. న; "ఇదముదక" మితి మరీచ్యాదా అన్యతరాభావేఽపి సామానాధికరణ్యదర్శనాత్.

అర్థము.

న=అది సరికాదు.
(అస్తి=ఉన్నది)
ఇదం=ఈ
ఉదకం=నీళ్ళు
ఇతి=అని
మరీచ్యాదౌ=నీటికుదురులు మొదలగువాటియందు
అన్యతర=నీరుగాని, నీటికుదురుగాని ఏయొకటి

అభావేఽపి=లేక ఉండినను కూడా

సామానాధికరణ్యదర్శనాత్=చేరికలు ఉన్నట్లు తెలియుట వలన (చెప్పడము)

భాష్యము.

తస్మాద్దేహాదే ర్ద్వంద్వస్య చ సకారణస్య అసతో న విద్యతే భావ ఇతి. తథా సతశ్చ ఆత్మనః అభావః అవిద్యమానతా న విద్యతే, సర్వత్రా వ్యభిచారాదిత్యవోచామ.

అర్థము.

తస్మాత్=దానినిబట్టి
దేహాదేః=శరీరేంద్రియాదులకును
ద్వంద్వస్యచ=వేడిచలవలను జంటలకును
సకారణస్యచ=దాని కారణములగు విషయబీజములకును
అసతః=నవిద్యతే భావః=అసత్తుగనుక— ఉండుట లేదు.
ఇతి=అనియు
తథా=అట్లే
సతశ్చ-ఆత్మనః=ఉండు పరమాత్మకు
అభావః-అవిద్యమానతా = లేకపోవుట
నవిద్యతే = లేదు.
సర్వత్ర = అంతటను
అవ్యభిచారాత్=చెడకుండ యుండుటవలన
ఇతి=ఈ విధముగా
అవోచామ=చెప్పితిమి.

భాష్యము.

ఏవ మాత్మానాత్మనో స్సదసతో రుభయోరపి దృష్ట ఉపలబ్ధోఽంతో నిర్ణయః సత్ సదేవ (అసత్) అసదేవేతి, తు అనయో ర్యథోక్తయో స్తత్త్వదర్శిభిః తదితి సర్వనామ సర్వం చ బ్రహ్మ, తస్య నామ తదితి, తద్భావస్తత్త్వం, బ్రహ్మణో యాథాత్మ్యం. తత్ ద్రష్టుం శీలం యేషాం తే తత్త్వదర్శినః తైః=

తత్త్వదర్శిభిః. త్వమపి తత్త్వదర్శినాం దృష్టిమాశ్రిత్య, శోకం మోహంచ త్యక్త్వా శీతోష్ణాదీని నియతానియతరూపాణిద్వంద్వాని 'వికారోఽయమసన్నేవ మరీచిజలవన్మిథ్యావభాసతే' ఇతి మనసి నిశ్చిత్య తితిక్షస్వేత్యభిప్రాయః.

అర్థము.

ఏవం=ఈరీతిగా

అనయోఃసదసతోః=ఈ ఉండు పోవు రూపములుగల

యథోక్తయోః=యథావిధిశాస్త్రమునందు చెప్పిన

ఆత్మానాత్మయోః=బ్రహ్మజీవుల

ఉభయోరపి=ఈ రెండునూ గూడా

సత్ -సదేవ=ఉండునదే

అసత్ -అసదేవ=పోవునదే

ఇతి=అను

దృష్టః=ఉపలబ్ధః=ఆత్మసాక్షాత్కారమును పొందిన

తత్త్వదర్శిభిః—తదితి సర్వనామ=తత్ అనునది సర్వనామము, సర్వంచ=అంతయునూ, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, తస్యనామ= ఆ బ్రహ్మము యొక్క పేరు, తదితి = తత్ అని, తద్భావః = బ్రహ్మ భావము, తత్త్వం = తత్త్వము, అనగా— బ్రహ్మణః=బ్రహ్మ యొక్క, యాథాత్మ్యం=నిశ్చయము

తత్=దానిని, ద్రష్టుం=చూచుట, శీలం=స్వభావముగా గలవారు, యేషాం=యెవరో, తే=వారు, తత్త్వదర్శినః బ్రహ్మమును చూచిన వారలు, తైః తత్త్వదర్శిభిః=అట్టిబ్రహ్మమును చూచిన వారల చేత,

అంతః=నిర్ణయః=నిశ్చయము

(కృతః=చేయబడినది)

(అతః=గనుక)

త్వమపి=భ్రాంతుడగునీవును

తత్త్వదర్శినాం=బ్రహ్మమును చూచిన వారల

దృష్టిం=లక్ష్యమునే
ఆశ్రిత్య=నియతము గా ఉంచుకొని
శోకం మోహంచ=జననకారణమగు దుఃఖమాంద్య బీజము [లను
త్యక్త్వా=వదిలి
నియతానియతరూపాణి=ఒకప్పుడుండునది ఒకప్పుడు లేనిది
యైన
శీతోష్ణాదీని=వేడిచలవలే మొదలగు
ద్వంద్వాని=జంటలను
'అయం=ఇది
వికారః=పైత్యము వంటిది,
అసన్నేవ=ఉండునదే గాదు,
మరీచిజలవత్ =ఎండమావుల నీటివలె
మిథ్యా=వ్యర్థబెట్టునదిగా
అవభాసతే=తెలియుచున్నది'
ఇతి=అని
మనసి=మనస్సున
నిశ్చిత్య=నిర్ణయించి
తితీక్షస్వ=ఓర్చుకొనుము.
ఇతి=అని
అభిప్రాయః=ఆశయము.

17

భా. అవ. కిం పునస్తత్, యత్సర్వదైవ సదితి; ఉచ్యతే—

అర్థము.

యత్ =ఆబ్రహ్మము
సర్వదైవ=నిరంతరమూ
సత్ =ఉండునది
ఇతి=అని చెప్పితివే

తత్=ఆబ్రహ్మము
పునః=ఇదియా?
కిం=ఏది? అని అందువా
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. అవినాశి తు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతం।
వినాశ మవ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్ కర్తు మర్హతి॥ 17

భాష్యము.

అవినాశీతి. అవినాశి న వినష్టుం శీలం యస్యేతి. తు శబ్దోఽసతో విశేషణార్థః. తద్విద్ధి విజానీహి, కిమ్? యేన విష్ణ్వాఖ్యేన బ్రహ్మణా సర్వమిదం జగత్తతం వ్యాప్తం సాకాశం, ఆకాశేనేవ ఘటాదయః. వినాశమదర్శనం అభావం. అవ్యయస్య నవ్యేతిఉపచయాపచయా నయాతి ఇతి అవ్యయం తస్య అవ్యయస్య. నైతత్సదాఖ్యం బ్రహ్మస్వేనరూపేణ వ్యేతి వ్యభిచరతి. నిరవయవత్వాద్దేహాదివత్. నాప్యాత్మీయేన, ఆత్మీయాభావాత్. యథా దేవదత్తో ధనహాన్యా వ్యేతి, న త్వేవం పరం బ్రహ్మవ్యేతి. అతోఽవ్యయ స్యాస్య బ్రహ్మణో వినాశం న కశ్చిత్కర్తుమర్హతి, నహి కశ్చిదాత్మానం వినాశయితుం శక్నోతి. ఈశ్వరోఽపి. ఆత్మా హి బ్రహ్మ, స్వాత్మని చ క్రియావిరోధాత్.

అర్థము.

అవినాశి—న వినష్టుం శీలం యస్యేతి=మరణము దేనికి లేదో అది అవినాశి,

తు శబ్దః=తు అను శబ్దము
అసతః=లేకపోవుజగత్తను దేహముకన్న
విశేషణార్థః=గొప్పను తెలుపు అర్థము
తద్విద్ధి=ఆగొప్పను తెలియుము
కిం=ఏగొప్పను అనగా
యేనవిష్ణ్వాఖ్యేన=ఏ విశ్వవ్యాపకుడను నామముగల
బ్రహ్మణా=పరమాత్మచే

ఇదం జగత్ సర్వం=ఈ కనబడుచుండు జగత్తను దేహమంతయు నూ,

సాకాశం=దేహముకన్న అవకాశభాగమును బాహ్యమంతయునూ,

ఘటాదయః=కుండ,కాగు,ముంతలు, మొదలగునవి,
ఆకాశేన ఇవ=ఆకాశముచే నిండినట్లు
తతం=వ్యాప్తం=నిండినది.
వినాశం—అదర్శనం—అభావం=కనబడకనూ లేకపోవుటనూ

అవ్యయస్య=న వ్యేతి ఉపచయాపచయా నయాతి ఇతిఅవ్యయం తస్య=అవ్యయస్య,—ఉపచయాపచయా=పెరుగుట విరుగుటలు నూ, న వ్యేతి=నయాతి=బొందదు. ఇతి=గనుక అవ్యయం=నశింపు లేనిది, తస్య అవ్యయస్య=అ నశింపులేని,ఏతత్ సదాఖ్యం బ్రహ్మ =ఈ ఉండునది అను పేరుగల పరమాత్మ.
నిరవయవత్వాత్ =అవయవములు లేక యుండుటవలన
దేహాదివత్ =దేహాదులవలె
స్వేనరూపేణ=తనచే తానే పాలు చెడినట్లు
న వ్యేతి=నవ్యభిచరతి=చెడదు.
ఆత్మీయేనాపి=తానేయగు మాయవలనగూడా
ఆత్మీయాభావాత్ =మాయ అంటు తనకు లేనందువలన
న=చెడదు
యథా = యట్లు
దేవదత్తః=ధనహాన్యా వ్యేతి=దేవదత్తుడు విత్తక్షయముచే నశించునో

ఏవంపరంబ్రహ్మనతు వ్యేతి=అట్లు పరమాత్మ నశించదు.
అతః=కాబట్టి
అవ్యయస్య = నశింపులేని
అస్యబ్రహ్మణః = ఈపరమాత్మకు

వినాశం = లేకపోవుటను
కర్తుం = ఆచరించుటకు.
కశ్చిత్ నార్హతి = ఏ ఒక్కడునూ తగడు.
హి = వలననగా
కశ్చిత్ ఈశ్వరోఽపి=ఒక ఈశ్వరుడు కూడా
ఆత్మానంవినాశయితుం=తన్ను తా నశింపజేసుకొనుటకు
నశక్నోతి=సమర్థుడు కాడు
ఆత్మాహి బ్రహ్మ=తా నేగదా ఆత్మ
స్వాత్మనిచ=మరి తనయందు
క్రియావిరోధాత్=తనకర్మనడవదు.

18

భా. అవ. కిం పున స్తదసత్, యాత్మాస్వాత్మసత్తాం వ్యభిచర తీతి, ఉచ్యతే—

అర్థము.

యత్=ఏదో మెరుపువలె కనుపించిపోవు భోగవస్తు
స్వాత్మసత్తాం=తన ఆత్మస్థితిని
వ్యభిచరతి=చెడుపుచున్నది
ఇతి=అని అంటివే
తత్ అసత్=ఆభోగవస్తు అనునది
పునః=నిజముగా
కిం=ఏది? అని యందువా
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాశ్శరీరిణః।
అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత ॥ 18

భా. అంతవంత ఇతి. అంతవంతః అంతో నాశో విద్యతే యేషాం తే అంతవంతః యథా మృగతృష్ణికాదౌ సద్బుద్ధి రను వృత్తా ప్రమాణ నిరూపణాంతే విచ్ఛిద్యతే. స తస్యాంతః. తథే

మే దేహాః స్వప్నే మాయా దేహాదివచ్చాంతవంతః నిత్యస్య శరీరిణః శరీరవతోఽనాశినోఽ ప్రమేయస్యాత్మనః అంతవంత ఇత్యుక్తా వివేకిభి రిత్యర్థః 'నిత్యస్యానాశిన ఇతి, న పౌనరుక్త్యం నిత్యత్వస్య ద్వివిధత్వాల్లోకే, నాశస్యచ. యథా దేహో భస్మీభూతోఽదర్శనంగతో నష్ట ఇత్యుచ్యతే. విద్యమానోఽపి యథా వయసాపరిణతో వ్యాధ్యాది యుక్తో జాతో నష్ట ఇత్యుచ్యతే. తత్ర 'నిత్యస్య' 'అనాశినః' ఇతి ద్వివిధేనాపి నాశేన అసంబంధః అస్యేత్యర్థః అన్యథా పృథివ్యాదివదపి నిత్యత్వం స్యాదాత్మనః; తన్మాభూదితి 'నిత్యస్య' 'అనాశిన' ఇత్యాహ. అప్రమేయస్యనప్రమేయస్యప్రత్యక్షాదిప్రమాణైరచ్ఛేద్యస్యేత్యర్థః.

అర్థము.

అంతవంతః=అంతో నాశో విద్యతే యేషాం తే అంతవంతః=దేనికి నాశము ఉన్నదో అవి నాశవంతములు,

యథా=యెట్లుఅనగా

మృగతృష్ణికాదౌ=యెండమావులే మొదలగు వాటియందు

అనువృత్తా=అంతట నిండినదైన

సద్బుద్ధిః=ఉన్నదను నీటిజ్ఞానము

ప్రమాణనిరూపణాంతే=కంటితో చూచినప్పుడు

విచ్ఛిద్యతే=లేకపోవును.

సః=ఆ పోవుట

తస్య=ఉన్నదను నీటిబుద్ధికి

అంతః=అదేనాశము.

తథా=అట్లే

ఇమే దేహాః=ఈ గాత్రములు

స్వప్నే=గాఢనిద్ర యందు కలుగు మనోవ్యాపారమున తెలియు,

మాయా దేహాదివచ్చ=లేనిది ఉన్నట్లు కలిగి పిమ్మట మరణమునొంది దహనమయ్యెడి దేహాదులవలె మరియు స్వప్నము

నందు కనబడిన దేహములు ప్రబోధమువరకు నిజముగ నుండి ప్రబోధముకాగానే లేకపోవునట్లు

అంతవంతః=నాశములగునవి,
నిత్యస్య=త్రికాలాబాధితుడును,
శరీరిణః=శరీరవతః=శరీరము కలవాడును,
అనాశినః=నశించనివాడును,
అప్రమేయస్య=కంట్రికికనుపించు వస్తువు కానివాడును అగు,
ఆత్మనః=పరమాత్మకు కలిగిన
(ఇమే దేహాః=ఈ తనువులు)
అంతవంతః=మరణించునవి
ఇతి=అని
వివేకిభిః=జ్ఞానుల చేత
ఉక్తాః=ఉదహరింపబడినవి.
ఇతి,అర్థః=అని, అర్థము.
'నిత్యస్య అనాశినః'=నిత్యుడు, నశించడు
ఇతి పౌనరుక్త్యం న=అని పౌనరుక్త్యము లేదు.
నిత్యత్వస్య=బ్రహ్మయొక్క నియతత్వము
లోకే=లోకమునందు
ద్వివిధత్వాత్=రెండు భాగములు ఎట్లో
నాశస్యచ=దేహనాశముగూడా
ద్వివిధత్వాత్=రెండుభాగములు.
యథా=యట్లనగా
దేహాః=దేహము
భస్మీభూతః=కాలి బూడిదెఅయి
అదర్శనంగతః=కనబడక పోయినప్పుడు
నష్ట ఇతి=పోయెనని
ఉచ్యతే=అనబడుచున్నది.
విద్యమానోఽపి=ఉండిననూగూడా

యథా=యట్లనగా

వయసాపరిణతః=కాలపక్వముచే ముసలితనమును బొందిన దేహము,

జాతః=పుట్టిన

వ్యాధ్యాదియుక్తః=రోగములతో గూడినవాడును

నష్టఇతి=పనికిరాదు నశించిపోయినదని

ఉచ్యతే=అనబడుచున్నది.

తత్ర=అందు

'నిత్యస్యఅనాశినః' ఇతి=నిత్యుడు, నశించడు అని

ద్వివిధేనాపి నాశేన = రెండువిధములైన నాశముతో గూడను

అస్య=పరమాత్మకు

అసంబంధః=అంటియుండుట లేదు.

అన్యథా=అట్లుగాదా

ఆత్మనః=పరమాత్మకు

పృథివ్యాదివదపి=పృథివ్యాదిభూతములు ఉండునట్లు గూడా

నిత్యత్వంస్యాత్ = ఉంకుట కలుగును.

తత్ మాభూత్ ఇతి = అట్లు కాగూడదని

'నిత్యస్యఅనాశినః' = నిత్యుడు నశించడు

ఇతి = అని

ఆహ = పలుకుచున్నాడు

అప్రమేయస్య=నప్రమేయస్య=కంటికి కనబడు వస్తువు కానివాడు

ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైః=విషయములే మొదలగు ఇంద్రియముల చేత,

అపరిచ్ఛేద్యస్య=తెలియనివానికి

ఇతిఅర్థః=అని అర్థము.

భా॥ ఆక్షేపణ. నన్వాగమేనాత్మాపరిచ్ఛిద్యతే, ప్రత్యక్షాదినా చ

అర్థము.

నను=అయితే
ఆత్మా=పరమాత్మ
ఆగమేన=వేదము చేతనూ
ప్రత్యక్షాదినాచ=విషయేంద్రియముల చేతనూ కూడా
పరిచ్ఛిద్యతే=తెలియబడుచున్నాడు.

సమాధానము.

భా. న; పూర్వం ఆత్మనః స్వతస్సిద్ధత్వాత్. సిద్ధే హ్యాత్మని ప్రమాతరి ప్రమిత్సోః ప్రమాణాన్వేషణా భవతి. న హి ప్రమాతు మిచ్ఛపూర్వ మిత్థమహ మిత్యాత్మాన మప్రమాయ పశ్చాత్ప్ర మేయ పరిచ్ఛేదాయ ప్రవర్తతే. నహ్యాత్మా నామ కస్యచిద ప్రసిద్ధో భవతి. శాస్త్రంత్వంత్యం ప్రమాణ మతద్ధర్మాధ్యారోపణ మాత్ర నివర్తకత్వేన ప్రమాణత్వ మాత్మనః ప్రతిపద్యతే. న త్వజ్ఞాతార్థ జ్ఞాపకత్వేన. తథా చ శ్రుతిః— 'య త్సాక్షాదపరో క్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాంతరః' ఇతి. యస్మాదేవం నిత్యో వి క్రియ శ్చాత్మా తస్మాద్యుధ్యస్వ, యుద్ధాదుపరమం మాకార్షి రిత్యర్థః.

అర్థము.

న=అట్లుకాదు.
పూర్వం= మొదలే
ఆత్మనః=పరమాత్మ
స్వతస్సిద్ధత్వాత్=తనంతటతానే ఉండువాడగుటవలన
ప్రమాతరి=జీవుడు
ఆత్మని=దేహమునందు
సిద్ధేహి=ఉండుటచేగదా!
ప్రమిత్సోః=తెలియ గోరినవానికి
ప్రమాణాన్వేషణా=ఇంద్రియములచే వెదకుట
భవతి=ప్రాప్తించును.

హి=యందువలన అనగా
ప్రమాతుం=ఇంద్రియములచే విషయము తెలియుటకు
ఇచ్ఛ=కోరినవాడు.
పూర్వం=ఆదియందు
ఇత్థం=ఇట్లు నిత్యుఁడు, అవిక్రియుడు అగు ఆత్మ
అహం=నేను
ఇతి=అని
ఆత్మానం=తన్ను తాను
అప్రమాయ = తెలియక
పశ్చాత్=అనంతరం
ప్రమేయ పరిచ్ఛేదాయ=విషయమును తెలియుటకు,
ప్రవర్తతే=దిగుచున్నాడు.
ఆత్మానామ=నేను అనుకొను తాను
కస్యచిత్=ఏమనుష్యునికిని
అప్రసిద్ధః=తెలియనివాడు
నహి భవతి=కాదుగదా!
తు=అయితే
అంత్యంప్రమాణం=చివరప్రమాణమైన
శాస్త్రం=తత్వమసి — నీవు బ్రహ్మము అయితివి అని తెలుపు శాస్త్రము,
అతద్ధర్మాధ్యారోపణమాత్రనివర్తకత్వేన=బ్రహ్మ ధర్మము కాని, లేనిదానిని ఉండునట్లు నిజముగ చెప్పి జగద్ధర్మములను వదలించుటచే
ఆత్మనః=తనకు
ప్రమాణత్వం=నిశ్చయము
ప్రతిపద్యతే=కలుగుచున్నది.
అజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకత్వేన=బ్రహ్మము తెలియదు అని తెలుపు నతు=గాదు. [టచే

తథాచ=అట్లే
శ్రుతిః=వేదము
'ఏషః ఆత్మా=ఏ బ్రహ్మము
సర్వాంతరః=అంతటిలోపలనుండునదో
యత్=ఏది
సాక్షాత్=ప్రత్యక్షమో—తనకన్న వేరుగనున్నదో
అపరోక్షాత్=అపరోక్షమో—తానే అగునో
(తత్) బ్రహ్మ=అది బ్రహ్మము
ఇతి=అని
ఉచ్యతే=ఉపదేశింపబడుచున్నది.
యస్మాత్=దేనినిబట్టి
ఏవం=ఈవిధముగా
ఆత్మా=పరమాత్మ
నిత్యః=త్రికాలాబాధితుడు
అవిక్రియశ్చ=వికారములేనివాడో
తస్మాత్=దానినిబట్టి ఆత్మకు మరణములేదని తెలిసి
యుధ్యస్వ=కొట్లాడుము,
యుద్ధాత్=కొట్లాటనుండి
ఉపరమం=శాంతిని
మాకార్షీః=పొందకుము.
ఇతిఅర్థః=అనియర్థము

భా. న హ్యత్ర యుద్ధకర్తవ్యతా విధీయతే. యుద్ధే ప్రవృత్త ఏవ హ్యసౌ శోకమోహ ప్రతిబద్ధ స్తూష్ణీమాస్తే. అత స్తస్య ప్రతిబంధాపనయన మాత్రం భగవతా క్రియతే. తస్మాద్యుధ్యస్వే త్యనువాదమాత్రం, న విధిః.

అత్ర=ఇందు ఒకరితో ఒకరు
యుద్ధ=కొట్లాట
కర్తవ్యతా=ఆచరింపవలసినదే అని

నహివిధీయ తే=విధింపబడదుగదా!
యుద్ధే=దేహేంద్రియమనోవృత్తులకొట్లాటయందు
ప్రవృత్తఏవహి=దిగెగదా
అసౌ=ఈజీవుడు
శోకమోహప్రతిబద్ధః=దేహముపుట్టుటకు కారణమైన విషబీజములచే చక్కగా పట్టుబడినవాడై,
తూష్ణీం=మొద్దుబారి ఊరికే
ఆస్తే=ఉన్నాడు
అతః=అందువలన
తస్య=అర్జునుడను స్వచ్ఛజీవునికి—
ప్రతిబంధాపనయనమాత్రం=కలిగిన అడ్డపట్టునుపోగొట్టుట మాత్రమే
భగవతాక్రియ తే=పరమాత్మచే చేయబడుచున్నది
తస్మాత్=దానినిబట్టి
యుధ్యస్వ=కొట్లాడుము
ఇతి=అనునది
అనువాదమాత్రం=ధర్మము తెలుపుట మాత్రమేగాని
నవిధిః=విధించుటగాదు.

19

భా. అవ. శోకమోహాది సంసారకారణ నివృత్త్యర్థం గీతాశాస్త్రం, న ప్రవర్తక మిత్యేతస్యార్థస్య సాక్షీభూతే ఋచా వానినాయ భగవాన్. యత్తు మన్యసే యుద్ధే భీష్మాదయో మయా హన్యంతే, 'అహమేతేషాం హంతే' త్యేషా బుద్ధి ర్మృషైవ తే. కథం?—

అర్థము.

సంసారకారణ=దేహము పుట్టుటకు కారణమైన
శోకమోహాది=విషబీజాదుల

నివృత్తి=విడుదల
గీతాశాస్త్రం=గీతాశాస్త్రమునకు
అర్థం=ప్రయోజనము,
ప్రవర్తకంన=కొట్లాడి చావుటగాదు.
ఇతి=అను
ఏతస్య=ఈ జాతిక్షత్రియధర్మమును కాపాడుకొను
అర్థస్య=ప్రయోజనమునకు
సాక్షిభూతే=ఎదురుగా
రుచౌ=రెండుమంత్రములను
భగవాన్=పరమాత్మ
ఆనినాయ=లాగి
ఉదాహరిష్యతి=చెప్పుచున్నాడు.
“యుద్ధే=కొట్లాటయందు.
భీష్మాదయః=అభిమానాచార్యులే మొదలగువారు.
మయా=అహంకారవిశిష్టుడగు నాచే
హన్యంతే=చంపబడెదరు.”
“అహం=అహంకారవిశిష్టుడగు నేను
ఏతేషాం=ఆ ఆశాభిమానజీవులను
హంతే=చంపువాడను”
ఇతి=అని
త్వం=అభిమానశీలుడవు నీవు
యత్తుమన్యసే=ఏది చింతించుచున్నావో
ఏషా=ఈ
తే=నీయొక్క
బుద్ధిః=తెలివి
మృషైవ=వ్యర్థమే.
కథం=యెట్లనగా ?

శ్లో. య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతం |

ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే ॥ 19

భా. య. ఇతి. య ఏనం ప్రకృతం దేహినం వేత్తి విజానాతి హంతారం హననక్రియాయాః కర్తారం యశ్చైన మన్యోమన్యతే హతం దేహహననేన హతః అహం ఇతి హననక్రియాయాః కర్మభూతం, తా ఉభావపి న విజానీతః న జ్ఞాతవంతౌ అవివేకేనాత్మానం. 'హంతాహం' 'హతోఽహ'మితి దేహహననేన ఆత్మానమహం ప్రత్యయవిషయం విజానీతః తావాత్మ స్వరూపానభిజ్ఞావిత్యర్థః. యస్మా న్నాయ మాత్మా హంతి న హననక్రియాయాః కర్తాభవతి, న చహన్యతే న చ కర్మభవతీత్యర్థః, అవిక్రియత్వాత్.

అర్థము.

యః=ఏపురుషుడు
ప్రకృతం=దేహమునందుండగల
ఏనం దేహినం=ఈజీవుని
హంతారం=హననక్రియాయాః, కర్తారం=చంపు కర్మమును చేయువానిగా
వేత్తి-విజానాతి=ఎరుంగుచున్నాడో
యశ్చఅన్యః=ఏ వేరు ఉపాసకుడు
ఏనం=ఈ జీవుని
హతం=చచ్చినవానిగా అనగా
దేహహననేన=దేహమరణముచే
"హతఃఅహం"=చచ్చినవాడను నేను
ఇతి=అని
హననక్రియాయాః=ఆ చంపుక్రియకు
కర్మభూతం=పనిచేయువాడుగా
మన్యతే=తెలియుచున్నాడో
తౌఉభౌఅపి=ఈ ఉభయులూగూడా
అవివేకేన=అజ్ఞానమాంద్యముచే
ఆత్మానం=పరమాత్మను
నవిజానీతః=నజ్ఞాతవంతౌ=తెలిసినవారు గారు.

దేహహననేన=దేహమును చంపినప్పుడు
అహంప్రత్యయవిషయం=నేను అనుకొను
ఆత్మానం=తనను
"హంతాహం=నేను చంపువాడను
హతోహం=నేను చచ్చినవాడను"
ఇతి=అని
(యౌ=యెవ్వరు)
విజానీతః=తెలుసుకొనుచున్నారో
తౌ=వారు
ఆత్మస్వరూపఅనభిజ్ఞౌ=బ్రహ్మస్వరూపమును ఎరుగనివారు
ఇతిఅర్థః=అనిఅర్థము.
యస్మాత్=యెందువలన
అయం=ఈ
ఆత్మా=బ్రహ్మము
నహంతి=చంపడు
హననక్రియాయాః=ఈ చంపుక్రియకు
కర్తానభవతి=పనిచేయువాడుకాడు
చ=మరిన్నీ
నచహన్యతే=చంపబడడు
కర్మచ=చేయుపనిగూడా
నచభవతీత్యర్థః=కాదని అర్థము.
అవిక్రియత్వాత్=వికారరహితుడగుటవలన.

20

భా. అవ. కథ మవిక్రియ ఆత్మేతి ద్వితీయో మంత్రః—

అర్థము:

ఆత్మా=బ్రహ్మము
కథం=యెట్లు
అవిక్రియః=వికారరహితుడు

ఇతి=అని అందువా దానికి

ద్వితీయోమంత్రః=రెండవవిచారము.

శ్లో. నజాయతే మ్రియతే వా కదాచి
న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః
అజోనిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే 20

భా. నేతి. న జాయతే నోత్పద్యతే, జనిలక్షణా వస్తువిక్రియా నాత్మనో విద్యత ఇత్యర్థః తథా అయమాత్మా న మ్రియతే వా. వా శబ్దశ్చార్థే న మ్రియతే చేత్యంత్య వినాశలక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే. కదాచిచ్ఛబ్ద స్సర్వవిక్రియా ప్రతిషేధై స్సంబధ్యతే—న కదాచి జ్జాయతే, న కదాచి న్మ్రియతే, ఇత్యేవం.

అర్థము.

న జాయతే=నోత్పద్యతే=జననముకాదు.
జనిలక్షణా=పుట్టుటయగు
వస్తువిక్రియా= నామరూపవికారము
ఆత్మనః=పరమాత్మకు
నవిద్యతే=కలుగదు
ఇత్యర్థః=అని యర్థము.
తథా=అల్లే
అయమాత్మా=ఈ పరమాత్మ
నమ్రియతేవా=మరణించదుగూడా
వాశబ్దః=వా అనుశబ్దము
చ అర్థే=చ అను శబ్దముయొక్క అర్థముగలది.
నమ్రియతేచ=మరణించదుగూడా
ఇతి=అను
అంత్యవినాశలక్షణా=చివరమరణమగు
విక్రియా=పరిణామమునుగూడా
ఆత్మనః=పరమాత్మకు

ప్రతిషిధ్యతే=తొలగింపబడుచున్నది.
కదాచిచ్ఛబ్దః=ఒకానొకప్పుడును అను శబ్దము.
న కదాచిజ్జాయతే=ఏ ఒకప్పుడును బుట్టడు.
న కదాచిత్ మ్రియతే=ఏ ఒకప్పుడునూ మరణించడు.
ఇతి ఏవం=అను ఇట్లు
సర్వవిక్రియాప్రతిషేధైః=అన్ని వికారముల విడుదలతోను
సంబధ్యతే=సంబంధించుచున్నది.

భా. యస్మాదయమాత్మాభూత్వా భవనక్రియా మనుభూయ పశ్చాదభవితా అభావంగంతా న భూయః పునః తస్మాన్నమ్రియతే, యో హి భూత్వా నభవతి, సమ్రియత ఇత్యుచ్యతే లోకే. వాశబ్దాన్నశబ్దాచ్చ అయమాత్మా అభూత్వా భవితా దేహవత్ భూయః తస్మాన్నజాయతే. యో హ్యభూత్వా భవితా న జాయత ఇత్యుచ్యతే నైవమాత్మా. అతో న జాయతే, యస్మాదేవం తస్మాదజః, యస్మాన్నమ్రియతే తస్మాన్నిత్యశ్చ. యద్యప్యాద్యంతయో ర్విక్రియయోః ప్రతిషేధే సర్వావిక్రియాః ప్రతిషిద్ధాభవంతి, తథాపి మధ్యభావినీనాం విక్రియాణాం స్వశబ్దైరేవ ప్రతిషేధః కర్తవ్యః అనుక్తానామపి యౌవనాది సమస్త విక్రియాణాం ప్రతిషేధో యథా స్యాత్ ఇత్యాహ — శాశ్వత ఇత్యాదినా.

అర్థ. యస్మాత్=యందువలన
అయమాత్మా=ఈబ్రహ్మ
భూత్వా=ఉండి, (పుట్టి)
భవనక్రియాం=సుఖదుఃఖములను
అనుభూయ=అనుభవించి
పశ్చాత్=అనంతరం
అభవితా = అభావంగంతా=లేకపోవుటను పొందువాడు
భూయః=పునః=నిజముగా

న=కాడో
తస్మాత్ =అందువలన
న మ్రియతే=మరణించడు.
హి=యందువలన అనగా
యః=యెవ్వడు
(దేహవానివ=దేహము కలవానివలె)
భూత్వా=వికారమునొంది
నభవతి=దేహముకలవాడుగాడో దాన్నిబట్టి
లోకే=లోకమునందు
న మ్రియతే=మరణించడు
ఇతిఉచ్యతే=అని చెప్పబడుచున్నది.
వాశబ్దాత్ =వా శబ్దమునుబట్టి
నశబ్దాచ్చ=న శబ్దము వలన గూడా
అయమాత్మా=ఈ బ్రహ్మము
అభూత్వా=దేహము లేనివాడై
భూయః=నిజముగా
దేహవత్ =దేహమువలె
భవితా(న)=అగువాడుకాడు.
తస్మాత్ =అందువలన
నజాయతే=పుట్టడు.
యోహి=యెవ్వడైతే
అభూత్వా=దేహములేనివాడై
భవితా=పిమ్మట కనుపించు దేహమువలె అగువానిం,
సః=వాడు
జాయతే=పుట్టుచున్నాడు
ఇతిఉచ్యతే=అని చెప్పబడుచున్నది.
ఆత్మా=పరమాత్మ
ఏవంన=ఇటుకాదు.

అతః=గనుక
నజాయతే=జన్మించడు.
యస్మాత్=యందువలన
ఏవం=ఇటు జన్మించడో
తస్మాత్=అందువలన
అజః=జననములేనివాడు
యస్మాత్=యందువలన
నమ్రియతే=మరణించడో
తస్మాత్=అందువలన
నిత్యః చ=నిత్యుడు
ఆద్యంతయోః=జననమరణముల
విక్రియయోః=వికారములను
యద్యపిప్రతిషేధే=యంతమాత్రము తొలగింపచేసినను కూడా
సర్వావిక్రియాః=అన్ని వికారములూ
ప్రతిషిద్ధాభవంతి=తొలగింపులు అగుచున్నవి.
తథాపి=అట్లయినను కూడా
మధ్యభావినీనాం=నడిగాలమునందు కలుగు
విక్రియాణాం=వికారముల
ప్రతిషేధః=తొలగింపు
అనుక్తానామపి=ఇట్లు చేయవలెనని చెప్పకపోయినను
స్వశబ్దైరేవ=వేదవిధులచేతనే
కర్తవ్యః=చేయవలెను.
యావ్వనాది సమస్తవిక్రియాణాం=యావ్వనమే మొదలగు అన్ని వికారముల
ప్రతిషేధః=తొలగింపు
యథాస్యాత్=యట్లు అగును
ఇతి=అని,

శాశ్వత ఇత్యాదినా=శాశ్వతుడు అనునదే ఆదిగా
ఆహ=చెప్పుచున్నాడు.

భా. శాశ్వత ఇతి అపక్షయ లక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే. శశ్వద్భవశ్శాశ్వతః నాపక్షీయతే స్వరూపేణ నిరవయవత్వాత్. నాపి గుణక్షయేణాపక్షయః, నిర్గుణత్వాత్. అపక్షయ విపరీతాపి వృద్ధిలక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే—పురాణ ఇతి. యో హ్యవయవాగమేనోపచీయతే స వర్ధతే అభినవ ఇతి చోచ్యతే. అయం త్వాత్మా నిరవయవత్వాత్ పురాపి నవ ఏవేతి పురాణః; న వర్ధత ఇత్యర్థః. తథా న హన్యతే. హంతి రత్ర విపరిణామార్థే ద్రష్టవ్యోఽపునరుక్తతాయై. న విపరిణమ్యత ఇత్యర్థః. హన్యమానే విపరిణమ్యమానేఽపి శరీరే. అస్మిన్ మంత్రే షడ్భావవికారా లౌకికవస్తు విక్రియా ఆత్మని ప్రతిషిధ్యంతే. సర్వప్రకారవిక్రియారహిత ఆత్మేతి వాక్యార్థః. యస్మాదేవం తస్మాత్ 'ఉభౌ తౌ న విజానీతః' ఇతి పూర్వేణ మంత్రేణాస్య సంబంధః.

అర్థము.

శాశ్వత ఇతి=స్థిరుడు అని
అపక్షయలక్షణా = కృశించు
విక్రియా=వికారమును
ప్రతిషిధ్యతే=తొలగింపు జేయుచున్నది.
శశ్వద్భవః-శాశ్వతః=అన్ని కాలములయందునూ ఉండు
నిరవయవత్వాత్=అవయవములు లేకుండుటవలన [వాడు
స్వరూపేణ = తనచే తానే
న అపక్షీయతే=కృశించుట లేదు.
నిర్గుణత్వాత్=సాత్త్విక రాజస తామసగుణములు లేనివా
గుణక్షయేనాపి=గుణములు నశించుటచేగూడా [డగుటవలన
నాపక్షయః = తగ్గదు.
అపక్షయవిపరీతాపి=కృశింపుకు ఎదురగు
వృద్ధిలక్షణా=పెరుగుటయును

విక్రియా=వికారమును
పురాణఇతి=పురాతనుడు అని
ప్రతిషిధ్యతే=తొలగింప బడుచున్నది.
యోపి=యువ్వాడైతే
అవయవాగమేన=కరచరణాద్యవయవముల చేరికచే
ఉపచీయతే=లావగునో
సః=వాడు
వర్ధతే=పెరుగుచున్నాడు
అభినవః=క్రొత్తవాడు
ఇతిచ=అనియూ
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నాడు.
అయంతుఆత్మా=ఈ బ్రహ్మము అయితేనో
నిరవయవత్వాత్=అవయవములు లేకుండుటవలన
'పురాపినవఏవ=మొదలుగూడా క్రొత్తవాడే
పురాణః=పురాతనుడు,
ఇతి(ఉచ్యతే)=అని చెప్పబడుచున్నది. గనుక,
నవర్ధతేఇత్యర్థః=పెరగడు అని అర్థము.
తథా=అట్లే
శరీరే=దేహము
హన్యమానే—విపరిణమ్యమానేపి=బదలాయించివ్పై
నహన్యతే=తాను బదలుగాడు [ననూగూడా
అత్ర=ఇందు
హంతి=హంతి అను ధాతువునకు
విపరిణామార్థే=బదలాయింపు అను అర్థమును
ద్రష్టవ్యః=చూచుకొనవలయును
అపునరుక్తత్వాయ=మళ్ళీ చెప్పుట లేకుండుటకు
నవిపరిణమ్యతే ఇత్యర్థః=బదలాయించుకొనువాడుకాడు అని
అస్మిన్మంత్రే=ఈ మంత్రవిచారమునందు

షడ్భావవికారాః=జాయతే,అస్తి,వర్ధతే,విపరిణమతే, అపక్షీయతే,నశ్యతి, అనెడి
లౌకికవస్తువిక్రియాః=నామరూపముల దేహాదిలౌకికవస్తువికారములు
ఆత్మని=పరమాత్మయందు
ప్రతిషిధ్యంతే=తొలగింపబడుచున్నవి.
అతః=కావున
సర్వప్రకారవిక్రియారహితః=సమస్తపరిణామాభావుడు,
ఆత్మా=పరమాత్మ
ఇతివాక్యార్థః=అని వాక్యార్థము.
యస్మాత్=యెందువలన
ఏవం=ఇట్లు చెప్పబడెనో
తస్మాత్=అందువలన
"ఉభౌతౌనవిజానీతః"=ఈ ఇద్దరునూ తెలిసినవారు గారు
ఇతి=అని
పూర్వేణమంత్రేణ=వెనుక మంత్రముతో
అస్య=ఈ శ్లోకమునకు
సంబంధః=సంబంధము.

21.

భా. అవ. 'య ఏనం వేత్తి హంతారం' ఇత్యనేన మంత్రేణ హననక్రియాయాః కర్తా కర్మ చ న భవతీతి ప్రతిజ్ఞాయ, 'న జాయతే' ఇత్యనేన అవిక్రియత్వే హేతుముక్త్వా, ప్రతిజ్ఞాతార్థముపసంహరతి.—

అర్థము.

యః=ఏ తెలియ గోరినవాడు,
ఏనం=ఈ సచ్చిదానందస్వరూప బ్రహ్మమును,
హంతారం=దేహేంద్రియముల సంబంధమును వదిలించి సత్తుగ చేయువానిగా

వేత్తి=తెలియుచున్నాడో
ఇతి=అను
అనేన మంత్రేణ=ఈ విచారము చేత పరమాత్మను
హననక్రియాయాః=ఇంద్రియములను ఉపసంహారించుపను
కర్తాచ=చేయువాడును [లకు
కర్మచ=చేయుపనియును
నభవతిఇతి=కాదు అని,
ప్రతిజ్ఞాయ=ఖండితముగ చెప్పి
నజాయతే=పుట్టడు
ఇతిఅనేన=అను ఈ విచారముచేత
అవిక్రియత్వే=వికారరహితమునకు
హేతుం=కారణమును
ఉక్త్వా=చెప్పి
ప్రతిజ్ఞాతార్థం=చెప్పిన అభిప్రాయమును
ఉపసంహరతి=ముగింపు చేయుచున్నాడు.

శ్లో. వేదావినాశినం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయం,
కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హంతికం. 21

భా. వేదేతి. వేద విజానాతి. అవినాశిన మంత్యభావవికార రహితం, నిత్యం విపరిణామరహితం యో వేదేతి సంబంధః. ఏవం పూర్వేణ మంత్రేణోక్త లక్షణ మజం జన్మరహితం అవ్యయ ముప జనాపక్షయ రహితం కథం కేనప్రకారేణ సవిద్వాన్ పురుషోఽధి కృతః కం హంతి హననక్రియాం కరోతి, కం వా కథం ఘాతయతి హం తారం ప్రయోజయతి. న కథంచిత్ కంచిద్ధంతి, న కంచిద్ఘాత యతీ త్యుభయ త్రాక్షేపార్థ ఏవ కిం శబ్దః, ప్రశ్నార్థాసంభవాత్, హేత్వర్థస్య చ అవిక్రియాత్వస్య తుల్యత్వా ద్విదుషః సర్వకర్మ ప్రతిషేధ ఏవ ప్రకరణార్థోఽభిప్రేతో భగవతా. హంతే స్త్వాక్షే ప ఉదాహరణార్థత్వేన కథితః.

అర్థము.

యః=ఏనిత్యమగు బ్రహ్మమును తెలియగోరినవాడు.
ఏనం=ఈ పరమాత్మను,
ఏవం=పూర్వేణమంత్రేణోక్తలక్షణం=ఈ వెనుకమంత్రముచే చెప్పబడిన గుర్తులుగల పరమాత్మను,
అవినాశనం=అంత్యభావవికారరహితం=చివరయగు మరణములేనివానిగనూ
నిత్యం=విపరిణామరహితం=మార్పులేక ఉండునట్టే ఉండువాడుగనూ,
అజం=జన్మరహితం = ఉద్భవించనివానిగనూ,
అవ్యయం=ఉపజనాపక్షయరహితం=వృద్ధిక్షయములు లేని
వేద=విజానాతి=తెలియుచున్నాడో, [వానిగనూ,
అధికృతః=బ్రహ్మానుసంధానమను సంస్కారియైన
పురుషః = జీవుడు
పార్థ=ఓఅర్జునా!
కథం=కేనప్రకారేణ=ఏవిధముగా
కం=యేజీవుని
హంతి=హననక్రియాంకరోతి=దేహేంద్రియములను ఉపవా=లేక [సంహరించును.
కం=ఏ జీవుని
కథం=ఎట్లు
ఘాతయతి=హంతారం ప్రయోజయతి=వానివాని దేహేంద్రియములపట్లును వదిలించుటకు ప్రేరేపించును.
కథంచిత్=ఏప్రకారముచేతను
నకంచిద్ధంతి=ఏజీవుని దేహేంద్రియములపట్లను వదలించడు
నకంచిద్ఘాతయతి=ఏజీవుని దేహేంద్రియములపట్లను వదలింపజేయడు [లింపజేయడు
ఇతి=అని చెప్పుటచే
కింశబ్దః=కిం అను సర్వనామశబ్దమునకు

ఉభయత్ర=చేయుట చేయించుట అను ఈ రెండు విషయ
ప్రశ్నార్థః=ఎదురు అడుగుట [ములయందును
అసంభవాత్ = లేనందువలన
ఆక్షేప ఏవ=ఉపాలంబమే
అర్థః=అర్థము.
హేత్వర్థస్య చ=కారణత్వము
అవిక్రియత్వస్య=వికారరహితము
తుల్యత్వాత్=సమానమగుటవలన
విదుషః=జ్ఞానికి
సర్వకర్మప్రతిషేధ ఏవ=విహితావిహితకర్మము లన్నియును తొలగించుటయే
ప్రకరణార్థః=ఇప్పుడు చెప్పువిషయమునకు అర్థము అని,
భగవతా=పరమాత్ముని
అభిప్రేతః=ఆశయము
హంతేః తు ఆక్షేపః=దేహేంద్రియములపట్లను తప్పించి ఉపసంహరించుటయును నిందో
ఉదాహరణార్థత్వేన=ప్రకృతవిషయము చక్కగా తెలియుటకు ఎత్తి చెప్పడము అని అనగా ఇందుకు
కథితః=చెప్పబడినది.

ఆక్షేపణ.

భా. విదుషః కం కర్మాసంభవ హేతువిశేషం పశ్యన్ కర్మాణ్యాక్షిపతి భగవాన్ 'కథం స పురుషః' ఇతి. నను ఉక్త ఏవాత్మనోఽవిక్రియత్వం సర్వకర్మాసంభవకారణవిశేషః సత్యముక్తః న తు స కారణవిశేషః అన్యత్వాద్విదుషోఽవిక్రియా దాత్మనః. న హ్యవిక్రియం స్థాణుం విదితవతః కర్మ న సంభవతీతి చేత్

అర్థము

విదుషః=జ్ఞానికి [దనుటకు
కర్మాసంభవః=విహితావిహితకర్మములు ఏవియు కలుగ

కం హేతువిశేషం = ఏమి గొప్పను
పశ్యన్ = ఈక్షించి
కథంసపురుషః = యెట్లు అజ్ఞానియగు అధికారియైనపురుషుడు
ఇతి = అని
భగవాన్ = పరమాత్మ
కర్మాణి = దేహేంద్రియాచరణములను
ఆక్షిపతి = నిందించుచున్నాడు.
నను = మరియు
సర్వకర్మాసంభవకారణవిశేషః = విహితావిహితకర్మములు ఏవియు కలుగదను గొప్పనూ,
అవిక్రియత్వం = వికారముల లేమియునూ
ఆత్మనః = పరమాత్మకు
ఉక్తఏవ = వచింపబడియేయున్నది.
సత్యం = నిజమే
ఉక్తః = వచించియున్నది,
తు = అయితే
విదుషః = ఆ జ్ఞానియనువాడు
అవిక్రియాదాత్మనః = వికారములు లేని పరమాత్మకన్న
అన్యత్వాత్ = వేరువాడు అగుటవలన
సః కారణవిశేషః న = ఆ చెప్పుట ఒకగొప్పకాదు.
హి = ఏలననగా
అవిక్రియం = వికారరహితమైన
స్థాణుం = రాతి స్తంభమును
విదితవతః = ఎరిగినవానికిన్నీ
కర్మనసంభవతి = విహితాచరణముకలుగదు
ఇతిచేత్ = అని అందువా

సమాధానము.

భా. న; విదుషఆత్మత్వాత్. నదేహాదిసంఘాతస్య విద్వత్తా,

అతః పారిశేష్యా దసంహత ఆత్మా విద్వానవిక్రియ ఇతి. తస్య విదుషః కర్మాసంభవా దాక్షేపో యుక్తః కథం స పురుష ఇతి. యథా బుధ్యాద్యాహృత శబ్దార్థస్య అవిక్రియ ఏవసన్ బుద్ధివృత్త్యవివేకవిజ్ఞానేనా విద్యయో పలబ్ధాత్మా కల్ప్యతే, ఏవ మేవాత్మానాత్మవివేకజ్ఞానేన బుద్ధివృత్త్యా విద్యయా అసత్య రూపయైవ పరమార్థతోఽవిక్రియఏవాత్మా విద్వానుచ్యతే. విదుషః కర్మాసంభవ వచనాత్ యాని కర్మాణి శాస్త్రేణ విధీయంతే తాన్యవిదుషో విహితానీతి భగవతో నిశ్చయోఽవగమ్యతే.

అర్థము.

న;=అట్లు చెప్పుటసరికాదు.

విదుషః=జ్ఞాని

ఆత్మత్వాత్=బ్రహ్మమేయగుటవలన

దేహాదిసంఘాతస్య=దేహేంద్రియములతో గూడినవానికి

విద్వత్తాన=జ్ఞానము లేదు.

అతః=కావున

విద్వాన్=జ్ఞాని

అసంహతః=దేహేంద్రియాదుల కూటమిలేని

పారిశేష్యాత్=వేరువాడగుటవలన

అవిక్రియః=వికారము లేనివాడు

ఇతి=అని

(ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.)

తస్యవిదుషః=ఆజ్ఞానికి

కర్మాసంభవాత్=కర్మము కలుగనందువలన

'కథంసపురుషః'=ఆపురుషుడెట్లు

ఇతిఆక్షేపః = అని నిందించుట

యుక్తః = న్యాయమే (వినుము)

యథా=యట్లనిన

బుధ్యాద్యాహృత = బుధ్యాదిఇంద్రియములచే లాగబడిన

శబ్దాద్యర్థస్య=విషయానుభవమునకు
అవిక్రియఏవసన్ = వికారము లేనివాడే అయిఉండు,
ఆత్మా=బ్రహ్మము
బుద్ధివృత్తిః=బుద్ధివృత్తియొక్క
అవివేకవిజ్ఞానేన=దేహమే నేను ఇంద్రియవ్యాపారములే
అవిద్యయా=అజ్ఞానముచే [నావి యనుకొనిన,
ఉపలబ్ధః=దేహమును బొందినవాడని
కల్ప్యతే=చెప్పబడుచున్నదో
ఏవమేవ = అట్లే
ఆత్మా=ఇది బ్రహ్మము
అనాత్మా=ఇది ప్రపంచము అను
బుద్ధివృత్త్యా=పరిజ్ఞావృత్తిచే బొందిన
వివేకవిజ్ఞానేన=వివేకానుభవమువలన కలుగు
విద్యయా=జ్ఞానముచే
పరమార్థతః=నిశ్చయముగా
అసతిఅరూపయా ఇవ=రూపము లేనిదానివలెయుండు
అవిక్రియఏవఆత్మా=వికారము లేనిబ్రహ్మమే
విద్వాన్=జ్ఞాని అని
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నాడు.
విదుషః=జ్ఞానికి
కర్మాసంభవవచనాత్ =కర్మములు లేవని చెప్పుటవలన,
యానికర్మాణి=ఏ విహితకర్మములు
శాస్త్రేణ=శాస్త్రముచే
విధీయంతే=నిరుకుచేయబడుచున్నవో
తాని=ఆకర్మములన్నియు
అవిదుషః=అజ్ఞానికే
విహితాని=నిర్ణయము చేయబడినవి
ఇతి=అని

భగవతః=పరమాత్మయొక్క
నిశ్చయః=నియతము
అవగమ్యతే=గోచరింపబడుచున్నది.

ఆక్షేపణ.

భా. నను విద్యా ప్యవిదుష ఏవ విధీయతే, విదితవిద్యస్య పిష్టపేషణవత్ విద్యావిధానానర్థక్యాత్. తత్రావిదుషః కర్మాణి యానిశాస్త్రేణ విధీయంతే న విదుష ఇతి విశేషో నోపపద్యతే ఇతి చేత్,

అర్థము.

నను=అయ్యా సరి, బాగానే ఉన్నదిగాని
విదిత విద్యస్య=బ్రహ్మవేత్తకు
విద్యా=జ్ఞానము
విధానం=నిరుకుచేయుట
పిష్టపేషణవత్=విసిరినపిండి విసురువలె
ఆనర్థక్యాత్=వ్యర్థమగుటవలన
విద్యాఽపి=జ్ఞానముగూడా
అవిదుషఏవ=అజ్ఞానికే
విధీయతే=నిరుకుచేయబడుచున్నది
తత్ర=ఈఘట్టమునందు
యానికర్మాణి=యేయే విహితాచరణములు
శాస్త్రేణ=శాస్త్రముచే
విధీయంతే=నిష్కర్షింపబడుచున్నవో
(తాని=ఆ కర్మములన్నియూ)
అవిదుషః=అజ్ఞానికేగాని
విదుషః న=జ్ఞానికిగాదు.
ఇతి=అని చెప్పుటచే జ్ఞానికి
విశేషః=ఒకగొప్ప

న ఉపపద్యతే=కలుగదు
ఇతిచేత్=అని అందువా

సమాధానము.

భా. న; అనుష్ఠేయస్య భావాభావవిశేషోపపత్తేః. అగ్నిహోత్రాది విధ్యర్థవిజ్ఞానోత్తరకాల మగ్నిహోత్రాది కర్మానేక సాధనోపసంహారపూర్వక మనుష్ఠేయం, కర్తాహం, మమ కర్తవ్య మిత్యేవం ప్రకారవిజ్ఞానవతో విదుషో యథా నుష్ఠేయం భవతి న తు తథా 'నజాయత' ఇత్యాద్యాత్మస్వరూప విధ్యర్థజ్ఞానోత్తరకాలభావి కించిదనుష్ఠేయం భవతి. 'నాహంకర్తా, నాహంభోక్తే' త్యాద్యాత్మైకత్వాకర్తృత్వజ్ఞానా న్నాన్యదుత్పద్యత ఇత్యేషవిశేష ఉపపద్యతే. యః పునః, 'కర్తాహ' మితి వేత్త్యాత్మానం తస్య 'మమేదం కర్తవ్య' మిత్యవశ్యంభావినీబుద్ధిస్స్యాత్; తదపేక్షయా సోఽధికృత ఇతి, తం ప్రతి కర్మాణి సంభవంతి. స చా విద్వాన్, 'ఉభౌ తౌ న విజానీత' ఇతి వచనాత్, విశేషితస్య చ విదుషః కర్మాక్షేపవచనాచ్చ 'కథం స పురుష' ఇతి. తస్మాద్విదుషో ముముక్షోశ్చ సర్వకర్మసన్న్యాసఏవాధికారః. అత ఏవ భగవాన్నారాయణ స్సాంఖ్యాన్ విదుషః అవిదుషశ్చ కర్మిణః ప్రవిభజ్య ద్వే నిష్ఠే గ్రాహయతి—'జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినా' మితి. తథా చ పుత్రాయాహ భగవాన్వ్యాసః—'ద్వావిమా వథ పంథానా' విత్యాది. తథా చ క్రియాపథశ్చైవ పురస్తాత్ పశ్చాత్సన్న్యాసశ్చేతి. ఏతమేవ విభాగం పునఃపునః ప్రదర్శయిష్యతి భగవాన్—అతత్త్వవిత్ 'అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితిమన్యతే' తత్త్వవిత్తు నాహం కరోమీతి. తథా చ 'సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖ' మిత్యాది.

అర్థము.

న=అది గాదు.
అనుష్ఠేయస్య=అనుష్ఠించువాని ఆచరణము,
భావః=కర్మాచరణముచే శుద్ధి,

అభావః=అనాచరణముచే అశుద్ధియును, అగు
విశేషః=ధర్మము
ఉపపత్తేః=కలుగుటవలన
అగ్నిహోత్రాది=అగ్నిహోత్రాదులను
విధ్యర్థ=చేయుపద్ధతులయొక్క అర్థము
విజ్ఞాన=అనుభవమునకు వచ్చిన
ఉత్తరకాలం=ముందుకాలమునందు
"అహంకర్తా = నేను చేయువాడను
మమకర్తవ్యం=నేను చేయవలసినది"
ఇతి ఏవం ప్రకార=అను ఈవిధముగా
విజ్ఞానవతః=తెలుసుకొనిన
అవిదుషః=అజ్ఞానికి
అగ్నిహోత్రాది=అగ్నిహోత్రమే ఆదిగాగల
కర్మ=కర్మము
అనేకసాధనోపసంహారపూర్వకం=అనేకసాధనములను చేర్చుకొనుమూలకముగా
యథా=యట్లు,
అనుష్ఠేయం=ఆచరణము,
భవతి=అగుచున్నదో,
తథా=అట్లే,
నజాయతే=పుట్టదు.
ఇత్యాది=అనునదే ఆదిగాగల
ఆత్మస్వరూపవిధిః=బ్రహ్మలింగములయొక్క
అర్థజ్ఞాన=అర్థము గోచరమైన
ఉత్తరకాలభావి=ముందుకాలమునందు
కించిత్=స్వల్పమైననూ
అనుష్ఠేయం=ఆచరణము —జ్ఞానికి
నతుభవతి=కలుగదు.

"నాహంకర్తా,నాహంభోక్తా"=నేనుకర్తనుగాను భోక్తను గాను,

ఇత్యాది=అనునదే మొదలుగా
ఆత్మ=బ్రహ్మముయొక్క
ఏకత్వ,అకర్తృత్వజ్ఞానాత్=ఒకడే, సృష్టికి కర్తగాడు అను
అన్యత్=వేరుజ్ఞానము [తెలివికన్న,
నోత్పద్యతే=పుట్టదు,
ఇతి=అని చెప్పుటయగు,
ఏషవిశేషః=ఈ గొప్పతనము,
ఉపపద్యతే=కలుగును.
యః=ఏపురుషుడు
పునః=నిజముగా
'కర్తాహం'=నేనుకర్తను,
ఇతి=అని
ఆత్మానం=తనను తాను,
వేత్తి=తెలియుచున్నాడో,
తస్య=అతనికి
మమఇదంకర్తవ్యం=నేను ఈపనిచేయవలెను,
ఇతిబుద్ధిః=అను తెలివి,
అవశ్యం=ముఖ్యముగా,
భావినీస్యాత్=పుట్టునది అగును.
తదపేక్షయా=దానినిబట్టి
సః=వాడు
అధికృతః=కర్తయగుచున్నాడు
ఇతి=అనుటచే
తంప్రతి=వానినిగురించి
కర్మాణి=కర్మములు
సంభవంతి = పుట్టుచున్నవి.

"ఉభౌతౌనవిజానీతః"=ఆ ఇద్దరునూ తెలిసినవారుగారు.
ఇతివచనాత్=అని చెప్పటవలననూ
విశేషితస్య=ఈగొప్పయగు
విదుషఃచ=జ్ఞానికిని
'కథంసపురుష 'ఇతి=ఆపురుషుడు ఎట్లు అని,
కర్మాక్షేపవచనాత్ చ=కర్మనింద చెప్పటవలననూ
సచఅవిద్వాన్=వాడు అజ్ఞాని
తస్మాత్ =అందువలన
విదుషః=జ్ఞానికినీ
ముముక్షోశ్చ=మోక్షము కోరువానికినీ
సర్వకర్మసన్యాసఏవ=అన్ని కర్మములను వదలుటయుందే
అధికారః=అర్హత
అతఏవ=అందువలననే
భగవాన్ నారాయణః=పరమాత్మయగు నారాయణుడు,
విదుషః సాంఖ్యాన్=జ్ఞానులగు బ్రహ్మవిచార పరులకునూ,
అవిదుషశ్చకర్మిణః=అజ్ఞానులగు కర్మతులకునూ,
జ్ఞానయోగేనసాంఖ్యానాం=జ్ఞానయోగముచే సాంఖ్యుల
కూ,
కర్మయోగేనయోగినాం=కర్మయోగముచే కర్మతులకునూ,
ఇతి=అని,
ద్వేనిష్ఠే=రెండునియతస్థితులను
ప్రవిభజ్య=చక్క గా పంచి,
గ్రాహయతి=గ్రహింపజేయుచున్నాడు,
తథాచ=అట్లే,
భగవాన్వ్యాసః=సర్వజ్ఞుడగు వ్యాసుడు,
"అథ=గురుకులవాస సాంగవేదాధ్యయనానంతరము,
ఇమౌద్వౌ=ఈరెండు,
పంథానౌ=జ్ఞానకర్మమార్గములు,"

ఇత్యాది=అనునదే మొదలుగా,
పుత్రాయ=తన పుత్రుడగు శుకునకు,
ఆహ=ఉపదేశించెను.
తథాచ=అందునూకూడా
పురస్తాత్ =మొదటిది
క్రియాపథశ్చ ఏవ=కర్మపద్ధతే,
పశ్చాత్ =అనంతరము రెండవది,
సన్న్యాసశ్చ=కర్మత్యాగమే.
ఇతి=అని,
ఏతం విభాగమేవ=ఈపంపకము నే,
అతత్త్వవిత్ =తత్త్వవేత్తగానివాడు'
"అహంకారవిమూఢాత్మా = అహంకారముతో మొద్దు
కర్తాహం=నేను కర్తను [బారినవాడు,
ఇతిమన్యతే=అని తెలియుచున్నాడు"
తత్త్వవిత్ =బ్రహ్మవేత్త,
నాహంకరోమి=నేను పనిచేయువాడను గాను,
ఇతి=అనియూ
తథాచ=అట్లే
సర్వకర్మాణి=అన్ని కర్మములనూ
మనసా=మనస్సుచే
సన్న్యస్య=వదిలి
సుఖం=ఆయాసము లేనివానిగా
ఆస్తే=ఉంటున్నాడు,
ఇత్యాది=అనునదే మొదలుగా
భగవాన్ =భగవంతుడు
పునఃపునః=మరిమరి
ప్రదర్శయిష్యతి=తెలుపుచున్నాడు.

ఆక్షేపణ.

భా. తత్ర కేచిత్ పండితమ్మన్యా వదంతి—'జన్మాదిషడ్భావ వికారరహితః అవిక్రియో కర్తైకోఽహ మాత్మే'తి న కస్యచిత్ జ్ఞానముత్పద్యతే, యస్మిన్ సతి సర్వకర్మసన్యాస ఉపదిశ్యత ఇతి.

అర్థ. తత్ర=పరమాత్మ ఇట్లు విశదముగా వివరించి చెప్పినను తెలుసుకొనుశక్తి లేకయుండు అవివేకావస్థయందు; పండితంమన్యాః=మేమే పండితులము, మాకన్న పండితులు వేరులేరు అని ఈ అంధపరంపరాప్రాప్తమైన దేహమే మేమనుకొను ఆత్మఘాతకులు,

కేచిత్=కొందరు

వదంతి=చెప్పుచున్నారు.

'జన్మాదిషడ్భావవికారరహితః=జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, పరిణమతే, అపక్షీయతే, నశ్యతి అను ఆరు వికారములు లేనివాడు,

అవిక్రియః=వికారము లేనివాడు

అకర్తా=పనిచేయనివాడు

ఏకః=ఒక్కడే అగు

ఆత్మా=పరమాత్మ

అహం=నేను'

ఇతిజ్ఞానం=అను తెలివి

కస్యచిత్=యేయొకనికిని

న ఉత్పద్యతే=పుట్టదు.

యస్మిన్‌సతి=అట్టి జ్ఞానము బ్రహ్మమునందు పుట్టినప్పుడు

సర్వకర్మసన్యాసః=అన్నికర్మముల త్యాగము [గదా

ఉపదిశ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

ఇతి (వదంతి)=అని చెప్పుచున్నారు. అనిన—

సమాధానము.

భా. తన్న; 'నజాయతే' ఇత్యాది శాస్త్రోపదేశానర్థక్యాత్, యథా చ శాస్త్రోపదేశ సామర్థ్యాద్ధర్మాధర్మాస్తిత్వ విజ్ఞానం కర్తుశ్చ దేహాంతరసంబంధ విజ్ఞాన ముత్పద్యతే, తథా శాస్త్రా

తస్యైవాత్మనః అవిక్రియత్వాకర్తృత్వైకత్వాదివిజ్ఞానం కస్మాన్నోత్పద్యత ఇతి ప్రష్టవ్యాస్తే. కరణాగోచరత్వాదితిచేత్, న; 'మనసైవానుద్రష్టవ్య' మితి శ్రుతేః శాస్త్రాచార్యోపదేశ శమదమాది సంస్కృతం మన ఆత్మదర్శనే కరణం.

అర్థము.

తన్న=అది గాదు.
నజాయతే=పుట్టదు
ఇత్యాది=అనునదే మొదలుగాగల
శాస్త్రోపదేశః=శాస్త్రముచెప్పుట
ఆనర్థక్యాత్=వ్యర్థమగుటవలన
కర్తుశ్చ=కర్మచేయువానికి
శాస్త్రోపదేశసామర్థ్యాత్=బోధించుశాస్త్రబలమువలన
ధర్మాః=సదాచరణములు
అధర్మాః=అనాచరణములు
అస్తిత్వవిజ్ఞానం=ఉన్నవి అను తెలివియును,
దేహాంతరసంబంధవిజ్ఞానం=మరియొక దేహసంబంధము [ఉన్నదను తెలివియును
యథా=యట్లు
ఉత్పద్యతే=పుట్టుచున్నదో
తథా=అట్లే
తస్యైవ ఆత్మనః=ఆవానికే
శాస్త్రాత్=ఆబోధించు శాస్త్రము వలన
అవిక్రియత్వ=వికారరహితుడు
అకర్తృత్వ=పనిచేయనివాడు
ఏకత్వ=ఒకడు
ఆది=ఇవే మొదలుగాగల
విజ్ఞానం=తెలివి
కస్మాత్=యెందువలన
నఉత్పద్యతే=పుట్టదు

ఇతి=అని
ప్రష్టవ్యాస్తే=అడగవలయును.
కరణ=ఇంద్రియములకు
అగోచరత్వాత్=తెలియనిదగుటవలన
ఇతిచేత్=అని అందువా
"మనసైవానుద్రష్టవ్యం"=మనస్సుచేతనే చూడదగినది
ఇతిశ్రుతేః=అని శ్రుతి దెలుపుటవలన
న;=అది సరికాదు.
శాస్త్ర=శాస్త్రము
ఆచార్యోపదేశ=గురూపదేశము
శమదమాది=అంతరింద్రియబహిరింద్రియనిగ్రహములచే
సంస్కృతం=సంస్కరించిన
మనః=చిత్తము
ఆత్మదర్శనే=బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు
కరణం=సాధనము.

భా. తథా చ తదధిగమాయానుమానే ఆగమే చ సతి జ్ఞానం నోత్పద్యత ఇతి సాహసమేతత్. జ్ఞానం చ ఉత్పద్యమానం తద్విపరీత మజ్ఞానమవశ్యం బాధత ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం. తచ్చా జ్ఞానం దర్శితం హంతాహం హతోఽస్మీత్యుభౌ తౌ న విజానీత ఇతి. అత్ర చాత్మనా హననక్రియాయాః కర్తృత్వం కర్మత్వం హేతుకర్తృత్వం చా జ్ఞానకృతం దర్శితం.

అర్థము.

తథాచ=అట్లే
తత్=ఆ తెలివి
అధిగమాయ=కలుగుటకొరకు
అనుమానే చ=శాస్త్రమునూ
ఆగమే చ=వేదమునూ
సతి=ఉండగా

జ్ఞానం=తెలివి
నోత్పద్యతే=పుట్టదు
ఇతిఏతత్=అను ఈచెప్పుట
సాహసం=అందుబుట్టినదే.
జ్ఞానంచ=తెలివో
ఉత్పద్యమానం=కలుగుచునే
తద్విపరీతం=ఆ జ్ఞానశత్రువైన
అజ్ఞానం=అవివేకమాంద్యము
అవశ్యం=ముఖ్యముగా
బాధత ఇతి=తొందరచేయును అని
అభ్యుపగంతవ్యం=ఒప్పుకొనవలయును.
"హంతాహం=నేను హంతను
హతోస్మి=హతుడను"
ఇతి=అనియూ,
"ఉభౌ తౌ న విజానీతః=ఈ ఇద్దరూ తెలియనివారు"
ఇతి=అనియూ
తచ్చ అజ్ఞానం=ఆ భ్రాంతిమాంద్యమును
దర్శితం=తెలుపబడినది.
అత్రచ=ఇందునూ
ఆత్మనా=ఆత్మ
హననక్రియాయాః=చంపుక్రియకు
కర్తృత్వం=చేయువాడనుటయు
కర్మత్వం=చేయుపనియనుటయు
హేతుకర్తృత్వం=ప్రేరకుడనుటయు
అజ్ఞానకృతం=భ్రాంతిమాంద్యముచే ఏర్పడునదని
దర్శితం=చూపబడినది.

భా. తచ్చ సర్వక్రియాస్వపి సమానం కర్తృత్వాదేర విద్యాకృతత్వం, అవిక్రియత్వాదాత్మనః విక్రియావాన్ హి కర్తా ఆత్మనః

కర్మభూతమన్యం ప్రయోజయతి 'కురు' ఇతి. తదేతదవిశేషేణ విదుష స్సర్వక్రియాసు కర్తృత్వం హేతుకర్తృత్వం చ ప్రతిషేధతి భగవాన్ వాసుదేవః విదుషః కర్మాధికారాభావప్రదర్శనార్థం 'వేదావినాశినం నిత్యం య ఏన మజమవ్యయం' కథం స పురుషః ఇత్యాదినా. క్వ పునర్విదుషోఽధికార ఇతి. ఏతదుక్తం పూర్వమేవ 'జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానా మితి. తథా చ సర్వకర్మసన్న్యాసం వక్ష్యతి' సర్వకర్మాణి మనసేత్యాదినా.

అర్థము.

తచ్చ=ఆ భ్రాంతితో గూడిన
కర్తృత్వాదేః=కర్తృత్వము మొదలైనది
అవిద్యాకృతత్వం=మోహపైత్యముచే ఏర్పడునది.
ఆత్మనః=పరమాత్మ
అవిక్రియత్వాత్=ఏవికారమూ లేనివాడగుటవలన,
సర్వక్రియాస్వపి=ఆభోగ, అభోగకర్మలయందు.
సమానం=సదృశము,
వికిృయవాన్హి=వికారముగలవాడుగదా
కర్తా (భవతి)=పనిచేయువాడు అగును.
అత్మనః=తనకన్న
కర్మభూతం=పనిచేయు
అన్యం=వేరువానిని
'కురు'=చేయుము.
ఇతి=అని
ప్రయోజయతి=ప్రేరేపించును.
తదేతత్=ఆ ఈ
అవిశేషేణ=నిబంధనలేనిదానిచే
విదుషః=జ్ఞానికి
సర్వక్రియాసు=అన్ని భోగమోక్షకర్మలయందు
కర్తృత్వం=పనిచేయుటయును

హేతు కర్తృత్వంచ=ప్రేరించుటయును
భగవాన్ వాసుదేవః=భగవంతుడగు వాసుదేవుడు,
విదుషః=జ్ఞానికి
కర్మాధికారః= సదాచరణములను ఆచరించుటయందు [స్వామ్యము
అభావః=సున్నదని
ప్రదర్శనార్థం=చూపుటకొరకు
'వేదావినాశనం నిత్యం య ఏనమజమవ్యయం కథం స పురుష'
యః=ఏ ఉపాసకుడు,
ఏనం=ఈపరమాత్మను,
నిత్యం=త్రికాలాబాధితునిగను,
అవినాశినం=నశింపులేనివానిగను
అజం=జన్మలేనివానిగను
అవ్యయం=క్షయించనివానిగను,
వేద=తెలియుచున్నాడో,
సః పురుషః=ఆఉపాసకుడు,
కథం=ఎట్లు'',
ఇత్యాదినా=అను మొదలగువానిచేత,
ప్రతిషేధతి=త్రోసివేయుచున్నాడు.
పునః=అయితే
విదుషః=జ్ఞానికి
అధికారః=స్వామ్యము
క్వ=యెందుల?
ఇతి=అని అడుగగా
ఏతత్=ఈ అడుగుటను
పూర్వమేవ=ఆదియందే
"జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం = జ్ఞానయోగముచే సాం
ఉక్తం=వచించియుంపబడియున్నది. [ఖ్యులకు"
ఇతి=అని ఉదహరించితిమి.

తథాచ=అట్లే
"మనసా=మనస్సుచేత
సర్వకర్మాణి=అన్నికర్మములను"
ఇత్యాదినా=అనునదే మొదలగువానిచేత
సర్వకర్మసన్యాసం=అన్ని కర్మల త్యాగమును,
వక్ష్యతి=పలుకబోవుచున్నాడు.

ఆక్షేపణ.

భా. నను మనసేతి వచనా న్న వాచికానాం కాయికానాం చ సన్న్యాస ఇతిచేత్,

అర్థము.

నను=సరి, అయితే
మనసా=హృదయముచేత
ఇతి వచనాత్=అని పలుకుటవలన
వాచికానాం=మాటలకును
కాయికానాం=దేహములకును
సన్యాసః=త్యాగము
న=కలుగదు
ఇతిచేత్=అని అందువా—

సమాధానము.

భా. న; సర్వకర్మాణీతి విశేషితత్వాత్,—

అర్థ. న=కాదు
సర్వకర్మాణి=అన్నిక్రియలును
ఇతివిశేషితత్వాత్=అని గొప్ప పలుకుటవలన

ఆక్షేపణ.

భా. మానసానామేవ సర్వకర్మణాం ప్రతిషేధ ఇతిచేత్—

అర్థ. మానసానాం=స్వాంతములైన
సర్వకర్మణామేవ=అన్నిక్రియలనే

ప్రతిషేధః=త్రోసివేయుడము
ఇతిచేత్=అందువేని

సమాధానము.

భా. న; మనోవ్యాపారపూర్వకత్వాత్ వాక్కాయవ్యాపారాణాం మనోవ్యాపారాభావే తదనుపపత్తేః.

అర్థ. న;=కాదు
మనోవ్యాపారపూర్వకత్వాత్=విషయచింత మనస్సున బుట్టి పొడగినమీాదట
వాక్కాయవ్యాపారాణాం=దేహేంద్రియములచేష్టలు
మనోవ్యాపారాభావే=విషయచింత మానసమున లేని
తదనుపపత్తేః=ఆచేష్ట కలుగదు. [యెడల

ఆక్షేపణ.

భా. శాస్త్రీయాణాం వాక్కాయకర్మణాం కారణాని మానసాని కర్మాణి, వర్జయిత్వా అన్యాని, సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యేత్ ఇతిచేత్ —

అర్థ. శాస్త్రీయాణాం=శాస్త్రములయందు చెప్పిన
వాక్కాయకర్మణాం=దేహేంద్రియములచేష్టలకు
కారణాని=బీజములైన
మానసాని=హృదయసంబంధములగు
కర్మాణి=చింతాచేష్టలను
వర్జయిత్వా=వదిలి
అన్యాని=వేరగు
సర్వకర్మాణి=అన్నిక్రియలను
మనసా=చిత్తముచేత
సన్న్యస్యేత్=వదిలియున్నాడు.
ఇతిచేత్=అని అందువేని

సమాధానము.

భా. న; 'నైవకుర్వ న్నకారయ'న్నితి విశేషణాత్

అర్థ. న=అటుచెప్పుటగాదు.
"నైవకుర్వన్=చేయనివాడై
నకారయన్=చేయింపనివాడై"
ఇతివిశేషణాత్=అను గొప్పయుండుటవలన,

ఆక్షేపణ.

భా. సర్వకర్మసన్న్యాసోఽయం భగవతోక్తః మరిష్యతో నజీవత ఇతిచేత్,

అర్థ. అయం = ఈ
సర్వకర్మసన్న్యాసః = అన్ని క్రియలత్యాగము
భగవతా = పరమాత్మునిచే
మరిష్యతః = మరణించువానికే
ఉక్తః = వచింపబడినది.
జీవతఃన = జీవించియుండువానికిగాదు
ఇతిచేత్ = అని అందువా

సమాధానము.

భా. న; 'నవద్వారే పురే దేహీ ఆస్తే' ఇతి విశేషణానుపపత్తేః న హి సర్వకర్మసన్న్యాసేన మృతస్య దేహే ఆసనం సంభవతి.

అర్థ. న = అదిగాదు.
నవద్వారే = తొమ్మిదివాకిండ్లుగల
పురే = ఈ దేహమునందు
దేహీ = జీవుడు
ఆస్తే = ఉన్నాడు
ఇతి = అను
విశేషణానుపపత్తేః = గొప్పకలగనిదానివలన
సర్వకర్మసన్న్యాసేన = అన్ని కర్మములను వదలుటచే
మృతస్య = చచ్చినవానికి
దేహే = తన మరణదేహమునందు
ఆసనం = తానుండుట

నహిసంభవతి = కలుగదుగదా

ఆక్షేపణ.

భా. అకుర్వతోఽకారయతశ్చ దేహే సన్న్యస్యేతి సంబంధో న దేహే ఆస్త ఇతిచేత్

అర్థ. అకుర్వతః = పనిచేయకయు
అకారయతః = చేయించకయు
దేహే = శరీరమునందు
సన్న్యస్య = అన్నియును వదిలి
ఆస్తే = ఉన్నాడు.
ఇతి = అని
సంబంధః = చెప్పడము
దేహే = శరీరమునందు
ఆస్తేన = ఉన్నాడనిగాదు
ఇతిచేత్ = అని అందువా

సమాధానము.

భా. న; సర్వత్రాత్మనః అవిక్రియత్వావధారణాత్, ఆసనక్రియాయా శ్చాధికరణాపేక్షత్వాత్, తదనపేక్షత్వాచ్చ సన్న్యసస్య. సంపూర్వస్తు న్యాసశబ్దస్త్యాగార్థో న నిక్షేపార్థః. తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఆత్మజ్ఞానవతః సన్న్యాసఏవాధికారో న కర్మణీతి తత్ర తత్రోపరిష్టాదాత్మజ్ఞానప్రకరణే ప్రదర్శయిష్యామః.

అర్థ. న = అటు చెప్పుట బాగలేదు.
సర్వత్ర = అంతటను
ఆత్మనః = పరమాత్మకు
అవిక్రియత్వ = వికారము లేదని
అవధారణాత్ = తెలియుటవలననూ,
చ = మరిన్నీ
ఆసనక్రియాయాః = నివాసమునకు
అధికరణాపేక్షత్వాత్ = ఆశ్రయము కావలననుటవలనను,

సన్న్యాసస్య చ = త్యాగమునకు
తత్ = ఆ ఆశ్రయము
అనపేతత్వాత్ = కాబడనందువలననూ
ఇహ = ఇందు
సంపూర్వస్తు = సం అను ఆదియైన
న్యాసశబ్దః = న్యాసశబ్దము
త్యాగార్థః = వదలుట అను అర్థము.
ననిక్షేపార్థః = ఉంచుకొనుట అను అర్థముకాదు.
తస్మాత్ = దానినిబట్టి చెప్పడమేమనగా
గీతాశాస్త్రే = ఈ గీతాశాస్త్రమునందు
ఆత్మజ్ఞానవతః = బ్రహ్మవేత్తకు
సన్న్యాసేఏవ = అన్నియునూవదలుటయందే
అధికారః = స్వామ్యము
నకర్మణి = కర్మాచరణమునందు గాదు
ఇతి = అని
ఉపరిష్టాత్ = ముందర
తత్రతత్ర = అందందు
ఆత్మజ్ఞానప్రకరణే = బ్రహ్మజ్ఞానఘట్టమునందు,
ప్రదర్శయిష్యామః = తెలుపగలము.

22.

భా. అవ. ప్రకృతం తు వక్ష్యామః, తత్రాత్మనః అవినాశిత్వం ప్రతిజ్ఞాతం. తత్కిమివేతి, ఉచ్యతే.

అర్థ. ప్రకృతం=(ఇట్లు ఆత్మానాత్మవిచారపూర్వకముగా జీవకల్పిత దేహాదులు అనిత్యములు, బ్రహ్మ సత్యము అని తెలిపిన పిమ్మట అనిత్యమైన దేహాదులు జీవునికి ఎట్లు కలిగెను, యెట్లు ధరియించియున్నాడు అని శంకించుచుండగా శంకానిరాసార్థమై)= ఇప్పుడు జీవుని దేహధారణలక్షణమును,

వక్ష్యామః=వచియించుచున్నాము.
తత్ర=ఈ దేహధారణమునందు
ఆత్మనః=పరమాత్మయగు జీవునికి
అవినాశిత్వం=నాశరహితము
ప్రతిజ్ఞాతం=మొదలే చెప్పబడినది.
తు=అయితే
తత్=ఆనశించు మాంసపిండదేహము
కిమివ=ఎట్లు జీవునికి ప్రాప్తించినది
ఇతి=అని అందువా
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. వాసాంసి జీర్ణానియథావిహాయనవానిగృహ్ణాతి నరోఽపరాణి।
తథాశరీరాణివిహాయ జీర్ణాన్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥

భా. వాసాంసీతి. వాసాంసి వస్త్రాణి జీర్ణాని దుర్బలతాంగతాని యథా లోకే విహాయ పరిత్యజ్య నవాన్య భినవాని గృహ్ణాతి ఉపాదత్తే నరః పురుషః అపరాణ్యన్యాని తథా తద్వదేవ శరీరాణి విహాయ జీర్ణాన్యన్యాని సంయాతి సంగచ్ఛతి నవాని దేహీ ఆత్మాపురుషవదవిక్రియ ఏవేత్యర్థః.

అర్థ. లోకే = ప్రపంచమునందు
యథా = యెట్లు
నరః-పురుషః = మానవుడు
జీర్ణాని-దుర్బలతాంగతాని = తంతువుల నష్టముచే భిన్న [ములయిన
వాసాంసి-వస్త్రాణి=గుడ్డలను
విహాయ-పరిత్యజ్య=వదిలి
నవాని-అభినవాని=నవీనములైన
అపరాణి-అన్యాని=వేరుగుడ్డలను
గృహ్ణాతి-ఉపాదత్తే=తీసుకొనుచున్నాడో
తథా-తద్వదేవ=అట్లే
దేహీ-ఆత్మ=దేహమునందుండగల పరమాత్మయగుజీవుడు,

జీర్ణాని - దుర్బలతాంగతాని = విషయానుభవములచే బల
శరీరాణి=శిథిలమగు ఈ కలిగిన తనువులను [ము లేని,
విహాయ-పరిత్యజ్య=వదిలి
నవాని-అభినవాని=కోమలమైన, లేతయగు, క్రొత్తవైన
అన్యాని-అపరాణి=వేరు కళ్యాణ దేహములను
పురుషవత్=పరమాత్మునివలె
అవిక్రియ ఏవ=వికారము లేనివాడు అయ్యె
సంయాతి-సంగచ్ఛతి=కలిగించుకొనుచున్నాడు
ఇత్యర్థః=అని అర్థము——

23

అనేక పర్యాయములు ఆత్మవికారరహితుడు అని చెప్పి
నను తెలియక మళ్ళీ

భా. అవ. కస్మాదవిక్రియ ఇతి, ఆహ——

అర్థ. కస్మాత్=యందువలన
అవిక్రియః=మనోవికారములు లేనివాడు.
ఇతి = అని యడుగగా
ఆహ=ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్లో. నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి, నైనం దహతి పావకః ।
న చైనం క్లేదయంత్యాపో న శోషయతి మారుతః ॥ 23

భా. నేతి. నైనం ప్రకృతం దేహినం ఛిందంతి శస్త్రాణి, నిర వయవత్వా న్నా వయవవిభాగంకుర్వంతి. శస్త్రాణ్యస్యాదీని. తథా నైనం దహతి పావకః అగ్నిరపి న భస్మీకరోతి. తథా న చైనం క్లేదయంత్యాపః. ఆపాం హి సావయవస్య వస్తున ఆర్ద్రీభావకరణే నా వయవ విశ్లేషాపాదనే సామర్థ్యం. తన్నిరవయవే ఆత్మని న సంభవతి. తథా స్నేహవద్ద్రవ్యం స్నేహశోషణేన శోషయతి వాయుః ఏనం త్వాత్మానం న శోషయతి మారుతోఽపి.

అర్థ. ఏనం=ప్రకృత దేహినం=ఈచెప్పబడు దేహగతమనస్సున ప్రతిబింబితమైన పరమాత్మయొక్క కాంతి. దీనిని భాసమందురు. ఈభాసము,— మనస్సు దేహమునకు అంటియుండువరకు అద్దమును సూర్యాభిముఖముగ వాల్చి యుంచినప్పుడు అద్దమునకు పూయబడిన పాదరసముతో సూర్యకాంతి మిశ్రముకాగానే వెంబడే సూర్యకాంతికన్నను రసకాంతికన్నను వేరుగమారిన అమిత తేజోలాంఛనము వెల్లవూసిన గోడమీద ఎట్లు భాసమగునో,అట్లే చిత్తమునిర్మలము, మనస్సున ఒకభాగము, చేతనమగు బ్రహ్మము భాసుడు, చిత్తమునందు భాసించి మనస్సుతో మిశ్రమై మరణ పర్యంతము భాసించుచుండువాడుగనుక, ఆసమంతాత్ భాసయతి ఇతి ఆభాసః=ఆభాసుడు—జీవుడు. ఈజీవుడు పరమాత్మయొక్క కాంతిరూపము అవయవములుగల స్థూలవస్తువుగాడు. వస్తువైన పక్షమున మార్పుగలిగి నశించును. గోడమీదిభాసము ఏచతురో పాయముచేతను (సామ,దాన,భేద,దండ,ఉపాయములు) మారక నశించక ఉండునో, లేక ఒకప్పుడు గోడపోయినను ఉన్నది ఉన్నట్లే యుండునో, అట్లే మారక నశించక ఉపాధి పోయినను ఉండగల లాంఛనము. ఇట్టి లాంఛనము దేహి తం దేహినం ఈజీవుని,

శస్త్రాణి=హింసించి ముక్కలుచేయు అయోవికారములు,

నఛిందంతి=ముక్కలుగా జేయవు.

శస్త్రాణి - అస్యాదీని=ఆ అయోవికారములు అను కత్తి మొదలగునవి.

నిరవయవత్వాత్=కరచరణములు లేనివాడగుటవలన

అవయవవిభాగం=కరచరణాదుల వంపకమును

నకుర్వంతి=చేయవు.

తథా=అట్లే

పావకః=అగ్నిరపి=పవిత్రము జేయు వంకరగా ఊర్ధ్వముగా జ్వలించు అగ్ని గూడా

ఏనం=ఈ కాంతి చుక్కయగు జీవుని

నదహతి=నభస్మీకరోతి=కాల్చి బూడిద చేయదు.
తథా=అట్లే
ఏనం=ఈజీవుని
ఆపః=ఉదకములు
నక్లేదయంతి=నానపవు.
అపాం=ఉదకములు
సావయవస్య=అంగాంగములతోగూడిన
వస్తునః = స్థూలవస్తువును
ఆర్ద్రీభావకరణేన=నానిపి ఊరబెట్టుటచే
అవయవ=ఒకటిగచేరియుండు అవయవములను
విశ్లేషాపాదనే వేరువేరుగ చేయుటయందు
సామర్థ్యం హి=బలముగదా!
తత్ =ఆబలము
నిరవయవే = అంగాంగములులేని
ఆత్మని=తేజోలాంఛనమగు ఈజీవునియందు
నసంభవతి=కలుగదు.
వాయుః=గాలి
స్నేహవత్ =తడిగల
ద్రవ్యం=వస్తువును
స్నేహశోషణేన=ఎండించుటచే
శోషయతి=యెండించును,
తథా=అట్లు,
ఏనంతు=ఆత్మానంతు= ఈ కాంతిచిహ్నమగు జీవునినైతేనో
మారుతోఽపి=ఆ గాలికూడా
నశోషయతి=ఎండించదు.

24.

శ్లో.అవ. యతశ్చైవం తస్మాత్ .—

అర్థ. ఏవం=ఇట్లు,
యతః=యందువలన అనగా,
తస్మాత్=నిత్యుడగుటవలన,

శ్లో. అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ।
నిత్యస్సర్వగతః స్థాణురచలోఽయం సనాతనః॥ 24

భా. అచ్ఛేద్య ఇతి. యస్మాదన్యోన్యనాశహేతుభూతాన్యాత్మానం నాశయితుం నోత్సహంతే అస్యగ్న్యాదీని, తస్మాన్నిత్యః. నిత్యత్వాత్సర్వగతః సర్వగతత్వాత్ స్థాణుః స్థాణురివ స్థిర ఇత్యేతత్. స్థిరత్వాదచలోఽయమాత్మా. అతస్సనాతనః చిరంతనః. న కారణాత్ కుతశ్చిత్ నిష్పన్నః, అభినవ ఇత్యర్థః.

అర్థ. అన్యోన్యనాశహేతుభూతాని=ఒకటినొకటి నశింపజేయుటకు కారణములైన,
అసి, అగ్న్యాదీని=అసి, అగ్ని, వారి, వాయువులు,
ఆత్మానం=ఈ చుక్కవంటి జీవుని,
నాశయితుం=చంపుటకు
నోత్సహంతే = చాలవు.
యస్మాత్=యందువలన అనగా,
అయం=ఈ కాంతి చుక్కయను జీవుడు,
అచ్ఛేద్యః=కత్తిచే కత్తిరింపబడడు.
అయం= ఈ కాంతిచుక్కయను జీవుడు,
అదాహ్యః=అగ్నిచే కాలడు.
అక్లేద్యః=నీటియందు నాని ఊరడు.
అశోష్య ఏవ=గాలిచే ఎండనే ఎండడు,
తస్మాత్=అందువలన,
నిత్యః=ఎల్లప్పుడునూ ఉండునట్లే ఉండువాడు,
నిత్యత్వాత్=ఉండునట్లే వుండువాడగుటవలన,
సర్వగతః = బాహ్యాభ్యంతరములయందు అంతట వ్యాపించినవాడు,

సర్వగతత్వాత్ = సర్వవ్యాపకుడగుటవలన
స్థాణుః = చలనములేనివాడు
ఇతి = అనగా,
ఏతత్ = ఈ తేజోలాంఛనము,
స్థాణురివ = రాతిస్తంభమువలె
స్థిరః = ధృవము
స్థిరత్వాత్ = ధృవమగుటవలన
అయమాత్మా = ఈ తేజోలాంఛనమను ఆజీవుడే,
అచలః = చలనము లేనివాడు.
అతః = చలనము లేనందువలన
సనాతనః = చిరంతనః = పాతవాడు.
కుతశ్చిత్ = ఏమొక్క
కారణాత్ = నిమిత్తమువలననూ
ననిష్పన్నః = ముగిసినవాడు కాదు
అభినవః = నూతనుడు.
ఇత్యర్థః = అని అర్థము.

భాష్యము.

నైతేషాం శ్లోకానాం పౌనరుక్త్యం చోదనీయం, యత ఏకేనైవ శ్లోకే నాత్మనో నిత్యత్వమవిక్రియత్వం చోక్తం 'నజాయతే మ్రియతే వా' ఇత్యాదినా. తత్ర యదేవాత్మవిషయం కించిదుచ్యతే తదేతస్మాచ్ఛ్లోకార్థాన్నాతిరిచ్యతే; కించిచ్ఛబ్దతః పునరుక్తం కించిదర్థత ఇతి దుర్బోధత్వాదాత్మవస్తునః పునఃపునః ప్రసంగమాపాద్య శబ్దాంతరేణ తదేవవస్తు నిరూపయతి భగవాన్ వాసుదేవః కథన్ను నామ సంసారిణాం అసంసారిత్వబుద్ధిగోచరతామాపన్నం సత్ అవ్యక్తం తత్త్వం సంసారనివృత్తయే స్యాదితి.

అర్థ. ఏతేషాం శ్లోకానాం = ఈ శ్లోకములు
పౌనరుక్త్యం = చెప్పినదానినే మరిమరి చెప్పుచున్నదని
న చోదనీయం = చెప్పగూడదు.

యతః=ఏయందువలన అనగా
'నజాయతే=పుట్టడు
వా—చ=గాక
నమ్రియతే=చావడు'
ఇత్యాదినా=అనునదే మొదలుగాగల
ఏకేనశ్లోకేనైవ=ఒకేశ్లోకము నందే
ఆత్మనః=జీవుడగు పరమాత్మకు.
నిత్యత్వం=ఉండునట్టే ఉండుటయును
అవిక్రియత్వం=మనోవికారముల లేమియును
ఉక్తం=ఉదాహరింపబడినది,
తత్ర=ఆ బ్రహ్మవిచారఘట్టమునందు
ఆత్మవిషయమేవ=బ్రహ్మయొక్క గొప్పనే
యత్ కించిత్=ఏకొంచెము
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నదో
తత్=ఆగొప్ప
ఏతస్మాత్ శ్లోకార్థాత్=ఈశ్లోకార్థముకన్న
నాతిరిచ్యతే=వేరుగాదు
కించిత్=కొలది
శబ్దతః=పదప్రమాణముచేతను
కించిత్=కొలది
అర్థతః=పదములఅర్థప్రమాణముచేతను
పునరుక్తం=మరిన్ని చెప్పడము
ఇతి = అని చెప్పబడినది.
భగవాన్ వాసుదేవః=భగవంతుడగు ప్రాణినివాసుడు
ఆత్మవస్తునః=బ్రహ్మతత్వము
దుర్బోధత్వాత్=బోధకు రావడము కష్టమగుటవలన
పునఃపునః=మరిమరి
ప్రసంగం=చెప్పుటను.

ఆపాద్య=ఏర్పరచుకొని
శబ్దాంతరేణ=వేరు వేరుశబ్దములచే
తదేవవస్తు=ఆబ్రహ్మతత్వమునే
నిరూపయతి=తెలుపుచున్నాడు.
కథన్నునామ=యవ్విధమునన్నైనను
సంసారిణాంసత్=ఎడతెగని మాంసపిండమగు దేహపరంపరలయందు పడియుండు భ్రాంతిమాంద్యజీవులకు
అవ్యక్తం తత్వం=ఈ బ్రహ్మము
అసంసారిత్వ=దేహాసంబంధము లేనివాడు అను
బుద్ధిగోచరతాం=తెలివిని
ఆపన్నం=పొందినవానికి
సంసారనివృత్తయే = ఎడతెగని రోత దేహ సంబంధమును
స్యాత్=అగును [వదలుకొనుటకే
ఇతి=అని చెప్పబడినది.

25.

భా. అవ. కించ—

అర్థ. కించ=ఇంకనూ,

శ్లో. అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే।
తస్మాదేవం విదిత్వైనం నానుశోచితు మర్హసి॥ 25

భా. అవ్యక్త ఇతి. అవ్యక్తః సర్వకరణావిషయత్వాన్నవ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తోఽయమాత్మా,అతఏవాఽచింత్యోఽయం, యద్ధీంద్రియగోచరః తచ్చింతావిషయతా మాపద్యతే. అయంత్వాత్మా అనింద్రియ గోచరత్వా దచింత్యః. అతఏవ అవికార్యః. యథా క్షీరం దధ్యాతంచనాదినా వికారి భవతి న తథా అయమాత్మా, నిరవయవత్వాచ్చా వికిృయః. న హి నిరవయవం కించిద్వికిృయాత్మకం దృష్టం. అవికిృయత్వా దవికార్యోఽయ మాత్మేత్యుచ్యతే. తస్మాదేవం యథోక్తప్రకారేణైవ మాత్మానం విది

త్వా త్వం నానుశోచితు మర్హసి హంతాహమేతేషాం, మయైతే హన్యంతే ఇతి.—

అర్థ. అయం=ఆత్మా=ఈ జీవుడగు బ్రహ్మము
అవ్యక్తః = వ్యక్తము కానివాడు అనగా
సర్వకరణ=అన్ని ఇంద్రియములకును
అవిషయత్వాత్ =అగోచరమగుటవలన
నవ్యజ్యతే=కనబడడు.
ఇతి=అనుటచే
అవ్యక్తః=కనబడనివాడు
అతఏవ=దానినిబట్టి
అయం = ఈ జీవుడను ఆత్మ
అచింత్యః=చిత్తమున యోచించుటకు గానివాడు
యత్ =ఏది
ఇంద్రియగోచరః=చక్షురాదిఇంద్రియములకు తెలియునో
తత్ =అది
చింతావిషయతాం=యోచించుటకు ఉపవర్తనమును
ఆపద్యతే=పొందుచున్నది.
అయం ఆత్మాతు=ఈ బ్రహ్మమైతేనో
అనింద్రియగోచరత్వాత్ =ఏ ఇంద్రియమునకును తెలియని వాడగుటవలన
అచింత్యః=యోచనకు దొరకనివాడు.
అతఏవ=దీనినిబట్టి
అవికార్యః=వికృియలేనివాడు
క్షీరం=పాలు
దధ్యాతంచనాదినా=పెరుగును తోడుచేయుట మొదలగు వానిచే
యథావికారిభవతి=ఎట్లు చెడినది అగునో
[illegible] ఆత్మా=ఈ బ్రహ్మము.

నతథా=అట్లు చెడదు.
నిరవయవత్వాత్ చ=కరచరణాది అవయవములు లేనివాడ [గుటవలనను
అవిక్రియః=వికారము లేనివాడు
నిరవయవః=కరచరణాదులు లేనిది
కించిత్=కొంచెమైనను
విక్రియాత్మకం=చెడుట
నహిదృష్టం=కనబడదుగదా!
అవిక్రియాత్వాత్=చెడని వాడగుటవలన
అయంఆత్మా=ఈ పరమాత్మ
అవికార్యః=వికారము లేనివాడు
ఇతిఉచ్యతే=అని ఉదహరింపబడుచున్నాడు.
తస్మాత్=అందువలన
ఏవం=యథోక్తప్రకారేణ=ఈ శ్లోకమునందు చెప్పినట్లుగా
ఏనం=ఆత్మానం=ఈ పరమాత్మను
విదిత్వా=తెలిసి
త్వం = నీవు
"అహమేతేషాంహంతా=నేను వీరిని చంపువాడను
ఏతేమయాహన్యంతే=వీరు నాచే చంపబడుదురు."
ఇతి=అని
అనుశోచితుం=ఏడ్చుటకు
నార్హసి=అర్హుడవు గావు.

26

భా. అవ. ఆత్మనోఽనిత్యత్వ మభ్యుపగమ్యేద ముచ్యతే.—
అర్థ. ఆత్మనః=జీవునికి కలిగిన దేహము
అనిత్యత్వం=ఉండునట్టే ఉండునది గాదు అనుటను
అభ్యుపగమ్య=ఒప్పుకొని
ఇదం=ఈశ్లోకము

ఉచ్యతే=ఉదహరింపబడుచున్నది

శ్లో. అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతం
తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితుమర్హసి ॥

భా. అథేతి. అథ చేత్యభ్యుపగమార్థః. ఏనం ప్రకృత మాత్మానం నిత్యజాతం లోకప్రసిద్ధ్యా ప్రత్యనేకశరీరోత్పత్తి జాతోజాత ఇతి మన్యసే తథా ప్రతి తత్తద్వినాశం నిత్యం వా మన్యసే మృతం మృతోమృతఇతి; తథాపితథాభావేఽపి ఆత్మని త్వం మహాబాహో నైవం శోచితుమర్హసి జన్మవతో జన్మ నాశవతో నాశశ్చే త్యేతా వవశ్యం భావినావితి.

అర్థ. మహాబాహో=అర్జునా!
అథచఇతిఅభ్యుపగమార్థః=అథ చ అనునది ఒప్పుకోను అర్థము.

ఏనం=ప్రకృతం ఆత్మానం=ఇప్పుడు చెప్పబడు జీవుని,
నిత్యజాతం=సర్వదా మరిమరీ పుట్టువానిగా అనగా
లోకప్రసిద్ధ్యా=అందరికిని తెలిసినట్లు
అనేకశరీరోత్పత్తిః=అనేక దేహములుపుట్టుచుండగా
ప్రతి=ఒక్కొక్క దేహము
జాతః=జన్మించి నప్పుడు
జాతఇతి=జీవుడు పుట్టెను అని
మన్యసే=తెలియుచున్నావా?
తథా=అట్లే
తత్ తత్=ఆయా దేహములు
వినాశం=మరణమగుచుండగా
ప్రతి=ఒక్కొక్క దేహమును
మృతః=మరణించినదానిగా
మన్యసే=తెలియుచున్నావా?
హా=లేక

మృతః=దేహము మరణించగా
నిత్యం=నిత్యుడగు జీవుని
మృతం=మరణించెను
ఇతి=అని తెలియుచున్నావా? జీవుడు మరణించడు, దేహములు మరణించును.
తథాపి=అట్లయిననూ
తథా=ఆవిధముగా మరణించు దేహము
అభావేఽపి=లేకయుండిననూ కూడా
ఆత్మని=పరమాత్మయగు జీవునిగురించి
త్వం=నీవు—
జన్మవతః=పుట్టువానికి
నాశః=మరణమునూ
నాశవతః=మరణించినవానికి
జన్మచ=పుట్టుటయునూ
ఇతి=అను
ఏతౌ=ఈ రెండునూ
అవశ్యం=ముఖ్యముగా
భావినౌ=కలుగునవి
ఇతి=అని తెలియుము. తెలిసి,
ఏవం="అహం ఏ తేషాంహంతా,ఏ తే మయా హాన్యంతే" అని ఈప్రకారముగా
శోచితుం=ఏడ్చుటకు
నార్హసి=అర్హుడుగావు.

27

భా. అవ. తథా చ సతి.—

అర్థ. తథా చ సతి=ఈ జీవుని దేహజన్మనాశములు ఈ ప్రకారముండగా మరియు,

శ్లో. జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యు ర్ధ్రువం జన్మమృతస్య చ।
తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి॥ 27.

భా. జాతస్యేతి. జాతస్య హి లబ్ధజన్మనః ధ్రువః అవ్యభిచారీ మృత్యుర్మరణం ధ్రువం జన్మమృతస్యచ. తస్మాదపరిహార్యోఽయం జన్మమరణలక్షణోర్థః. తస్మిన్నపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి.

అర్థ. జాతస్య-లబ్ధజన్మనః=దేహము బడసినవానికి

మృత్యుః-మరణం=మరణము, అనగా దేహేంద్రియప్రాణములతో జీవునికి అంటువదలుట. వదలినవెంబడే నిశ్చేష్టుడగుట. చేష్టకు ప్రాణాదివాయువుల చేరిక, వాయువునకును మనస్సునకును, మనస్సునకును జీవునికిని అంటు ఉండును. ఈ అంటువిడుగుటను చావు—మరణము అని చెప్పుదురు. ఇట్టి మరణము,

ధ్రువః హి—అవ్యభిచారీ (హి)=నిజమైనదిగదా!

మృతస్యచ=చచ్చినవానికి అనగా దేహేంద్రియప్రాణముల అంటు వదలిన జీవుడు ఆ దేహేంద్రియప్రాణముల గుంపునందు ఉండగా ఆ దేహసంఘాతముతో ఆచరించిన విషయానుభవముల దురాచార సదాచార కర్మబీజముల నన్నిటినీ — వటబీజమున మహా గొప్పదియగు వటవృక్షమంతయును ఇమిడియుండునట్లు— ఇముడ్చుకొని బ్రహ్మజ్ఞానము ఇంచుకంతయు లేక పుణ్యకర్మముల ఫలానుభవస్థానమగు సురలోకమున పుణ్యముకొలది సుఖముల అనుభవించి సామవేదమునందు జెప్పిన పంచాగ్నివిద్యోపాసన ప్రకారము భూలోకమునందు బుట్టును అని చెప్పుప్రకారము— ఆచచ్చినవానికి,

జన్మ=స్త్రీగర్భమునందు పిండవికారముగ ఏర్పడిన ఈ దేహముతో ఉద్భవించుట

ధ్రువం=స్థిరము.

తస్మాత్=ఈ దేహ జననమరణములు ఇట్లుండుటవలన

అపరిహార్యేర్థే=అపరిహార్యోఽయం జన్మమరణ లక్షణోఽర్థః తస్మిన్ అపరిహార్యేఽర్థే=పరిహరించుటకు వీలులేని ఈ జనన మరణ సంసరణమును గురించి,

త్వం=తెలియగోరిన నీవు.

శోచితుం=గడ్డిపోసలు పుట్టి చచ్చినట్లు, పుట్టి పుట్టి చావగల జరాజీర్ణాదుల దేహములను గురించి అజ్ఞానివలె ఏడ్చుటకు,

నార్హసి=అర్హుడవుగావు.

28

భా. అవ. కార్యకరణ సంఘాతాత్మకాన్యపి భూతాన్యుద్దిశ్య శోకోనయుక్తః కర్తుం, యతః—

అర్థ. కార్యకరణ సంఘాతాత్మకాన్యపి = దేహేంద్రియముల గుంపులతో గూడిన

భూతాని=ప్రాణులను

ఉద్దిశ్య=గురించి

శోకః=దుఃఖము

కర్తుం=చేయుట

నయుక్తః=న్యాయము గాదు.

యతః=ఏందువలన అనగా—

శ్లో. అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత ।
అవ్యక్తనిధనా న్యేవ తత్రకా పరిదేవనా ॥ 28

భా. అవ్యక్తాదీనీతి. అవ్యక్తాదీని అవ్యక్తమదర్శనం అనుపలబ్ధిరాది ర్యేషాం భూతానాం పుత్రమిత్రాది కార్యకరణ సంఘాతాత్మకానాం తాన్యవ్యక్తాదీని భూతాని ప్రాగుత్పత్తేః, ఉత్పన్నానిచ ప్రాఙ్మరణా ద్వ్యక్తమధ్యాని అవ్యక్తనిధనా న్యేవ పునరప్యవ్యక్తమదర్శనం నిధనం మరణం యేషాం తాన్యవ్యక్తనిధనాని మరణాదూర్ధ్వ మవ్యక్తతా మేవ ప్రతిపద్యంత ఇత్యర్థః తథాచోక్తం—
'అదర్శనా దాపతితః పునశ్చా దర్శనంగతః, నా సౌ తవ న తస్య

త్వం వృథా కా పరివేదనా' ఇతి. తత్రికా పరిదేవనా కోవాప్రలాపః అదృష్టదృష్టనష్టభ్రాంతిభూతేషు భూతేష్విత్యర్థః.

అర్థ. అవ్యక్తాదీని—ఆదిః=మొదలు, అవ్యక్తం—అదర్శనం=కంటికి తెలియక, అనుపలబ్ధిః=దేహరూపము కాకయుండుట,

ఏషాం భూతానాం=ఈ ప్రాణులకు

పుత్రమిత్రాదికార్యకరణసంఘాతాత్మకానాం=పుత్రులు మిత్రులే మొదలగు దేహేంద్రియముల గుంపులు.

ఉత్పత్తేః ప్రాక్=దేహము పుట్టక మునుపు

తానిభూతాని=ఆప్రాణులు ఏవియూ

అవ్యక్తాదీని=మొదలు కనిపించనివి (లేనివి)

ఉత్పన్నానిచ=పుట్టిన దేహములు

మరణాత్ ప్రాక్=మరణముకన్నలోపల

వ్యక్తమధ్యాని=మధ్యకాలమునందు తెలియునవి,

అవ్యక్తనిధనాన్యేవ=మరణానంతరం తెలియనివే-అనగా-

పునరపి=మళ్ళిన్ని

అవ్యక్తం—అదర్శనం=కనబడక

నిధనం—మరణం=చావు

యేషాంతాని=దేనికో అవి.

అవ్యక్తనిధనాని=మరణానంతరం తెలియనివి.

మరణాత్ ఊర్ధ్వం=మరణానంతరం

అవ్యక్తతామేవ=కనబడక పోవడమే

ప్రతిపద్యంతే=అగుచున్నవి.

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

తథాచ=అట్లే

"అదర్శనాత్=తెలియని శుక్లశోణితములనుండి

ఆపతితః=దేహమైపడెను. (పడిన దేహము)

పునశ్చ=ఉన్నంతకాలము ఉండగా మళ్ళిన్ని

అదర్శనంగతః=మరణించి కనబడక పోయెను. వాడెవడు? నీవాడా?

అసౌ తవ న=వాడు నీవాడుకాడు.

త్వం తస్య న=నీవు వానివాడు గావు.

వృథా=నిరర్థకముగా

పరిదేవనా=ఏడ్పుట

కా=ఏమి? ఇందు జీవునికిని దేహముకును సంబంధము లేదనియూ, సంబంధము లేని దేహమును గురించి ఏడ్చుట వ్యర్థము.

ఇతి=అని

ఉక్తం=వచింపబడినది.

తత్ర=ఇట్లుండగా

అదృష్ట=కనబడని దేహములు (కనబడినవి.)

దృష్ట=కనబడిన దేహములు (అనేకములు)

నష్ట=నశించినవి. కట్టి,

భ్రాంతిభూతేషు=మోహ దేహములైన

భూతేషు=ప్రాణులు అను దేహములయందు అనగా దేహములను గురించి

కాపరిదేవనా—కో వాప్రలాపః—ఏడ్చుటఏమి? ఏడ్చుట ఉపయోగము లేదు.

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

29.

భా. అవ. దుర్విజ్ఞేయోఽయం పురుషః ప్రకృత ఆత్మా, కిం త్వామేవైక ముపాలభే సాధారణే భ్రాంతి నిమిత్తే. కథం? దుర్విజ్ఞేయోఽయ మాత్మా ఇత్యత ఆహ.

అర్థ. అయం ప్రకృత ఆత్మాపురుషః=ఇప్పుడు చెప్పు ఆత్మ దుర్విజ్ఞేయః=తెలియుటకు కష్టసాధ్యుడు. [యాను జీవుడు,

సాధారణే=సాధారణముగా అన్ని జీవులకునూ సంభవించిన
భ్రాంతినిమిత్తే=ఈ అవివేకస్వభావము నాకును సాధారణ
త్వాం=నిన్ను [ముగా కలిగియుండునప్పుడు
ఏకఏవ=ఒకనినే
ఉపాలభే=ఆక్షేపించుటకు
కిం=ఏమికారణము?
అయంఆత్మా=ఈ బ్రహ్మము
కథం=యెట్లు?
దుర్విజ్ఞేయః=తెలియనివాడు
ఇతి=అని అందువా
అతః=దానినిబట్టి
ఆహ=బోధించుచున్నాడు.

శ్లో. ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేన మాశ్చర్యవద్వదతి తథైవ చాన్యః
ఆశ్చర్యవచ్చైన మన్యః శృణోతి శ్రుత్వాఽప్యేనం వేద న
చైవ కశ్చిత్ ॥ 29.

భా. ఆశ్చర్యవదితి.ఆశ్చర్యవత్ ఆశ్చర్యమదృష్టపూర్వమద్భుత మకస్మాద్దృశ్యమానం తేన తుల్య మాశ్చర్యవత్, ఆశ్చర్యమివైన మాత్మా పశ్యతి కశ్చిత్. ఆశ్చర్యవదేవ వదతి తథైవచాన్యః ఆశ్చర్యవచ్చైనమన్యః శృణోతి. శ్రుత్వా దృష్ట్వోక్త్వాప్యేనం ఆత్మానం వేద నచైవ కశ్చిత్. అథవా యః ఆత్మానం పశ్యతి స ఆశ్చర్యతుల్యః యో వా వదతి యశ్చ శృణోతి స అనేక సహస్రేషు కశ్చిదేవ భవతి అతో దుర్బోధ ఆత్మేత్యభిప్రాయః.

అర్థ. కశ్చిత్=ఒకడు
ఏనం-ఆత్మానం=ఈ పరమాత్మను
ఆశ్చర్యవత్=అనగా ఆశ్చర్యం=అదృష్టపూర్వం=
అద్భుతం=విస్మయమైనది. [మొదలు చూడనిది
అద్భుతం=అకస్మాత్ దృశ్యమానం=హటాత్తుగా తెలి
యునది. [illegible]

తేన=ఆకనుబడుదానితో
తుల్యం = సమానముగా
ఆశ్చర్యవత్ —ఆశ్చర్యమివ=అద్భుతముగా
పశ్యతి=దర్శనము చేయుచున్నాడు
తథైవచ=అట్లే
అన్యః=మరియొకడు
ఆశ్చర్యవత్ =అద్భుతముగానే
వదతి=పలుకుచున్నాడు
చ = మరియును
అన్యః = మరియొకడు
ఏనం=ఈఆత్మను— ఈ ఆత్మవిచారమును
ఆశ్చర్యవత్ =విస్మయముగా
శృణోతి=శ్రవణము చేయుచున్నాడు
ఏనం=ఆత్మానం=ఈ పరమాత్మను
శృత్వా,దృష్ట్వా,ఉక్త్వా,అపి=శ్రవణముచేసిననూ, దర్శనము చేసిననూ, వచించినను,
కశ్చిత్ =ఏ ఒకడునూ
వేదఏవనచ=తెలియనే తెలియడు.
అథవా=లేక
యః = ఏ ఉపాసకుడు
ఆత్మానం=పరమాత్మను
పశ్యతి=సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడో వాడు లోకులు ఎందరిలోనో ఒక్కడు గనుక
సః=అట్టివాడు
ఆశ్చర్యతుల్యః=లోకులకు, అద్భుతమగు బ్రహ్మసముడు
వా=లేక
యః=ఎవ్వడు
వదతి=బ్రహ్మవిచారమును బోధించుచున్నాడో

యశ్చశ్శృణోతి=యువడైతే బ్రహ్మవిచారమును శ్రవణము చేయునో

సః=ఆ వచించువాడు, శ్రవణముచేయువాడు
అనేకసహస్రేషు=యెన్నియో వేలు ప్రజలయందు,
కశ్చిదేవభవతి=ఒకడే ఉండును.
అతః=దీనినిబట్టి
ఆత్మా=బ్రహ్మము
దుర్బోధః=సులభముగా తెలియుటకు గానివాడు.
ఇతిఅభిప్రాయః=అని మనోగతార్థము.

30

భా. అవ. అథేదానీం ప్రకరణార్థ ఉపసంహ్రియతే.—
అర్థ. అథ, ఇదానీం = తర్వాత—అధునా
ప్రకరణార్థః = ఈ చెప్పుచుండు విచారమును,
ఉపసంహ్రియతే=ముగింపు చేయుచున్నాడు.

శ్లో. దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత।
తస్మాత్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి॥ 30

భా. దేహీతి. దేహీ శరీరీ నిత్యం సర్వదా సర్వావస్థాసు అవధ్యః నిరవయవత్వా న్నిత్యత్వాచ్చ తత్ర అవధ్యోఽయం దేహే శరీరే సర్వస్య సర్వగతత్వాత్ స్థావరాదిషు స్థితోఽపి సర్వస్య ప్రాణి జాతస్య దేహే వధ్యమానేఽపి అయం దేహీ న వధ్యో యస్మాత్, తస్మాత్ భీష్మాదీని సర్వాణి భూతాన్యుద్దిశ్య న త్వం శోచితు మర్హసి.

అర్థ. దేహీ-శరీరి=అనగా—దిహ ఉపచయే అను ధాతు అర్థమును బట్టి దిహ్యతే అన్నరసేనేతి దేహః=అన్నరసాదులచేతవృద్ధి బొందింపబడినది గనుక దేహము తస్మిన్ దేహే అస్తీతి దేహీ= అట్టిదేహమునందు ఉండువాడు గనుక దేహీ - జీవుడు. అని అర్థము. మరియు శరీరీ అనగా — శౄ హింసాయాం అను ధా

త్వర్థమును బట్టి శీర్యత ఇతి శరీరం=నశించునది గనుక శరీరము తస్మిన్ శరీరే అస్తీతి శరీరీ=అట్టిశరీరమునందు ఉండువాడుగనుక శరీరీ—జీవుడు అని అర్థము.

=ఈ జీవుడు,

నిత్యం - సర్వదా- సర్వావస్థాసు=మలినసత్వప్రధానమైన దేహమునకు కలుగు బాల్య, యౌవ్వన, కౌమార, వార్ధిక్యాది స్థూలావస్థలయందును, జాగ్రిత, స్వప్న, సుషుప్తి, తురీయములను సూక్ష్మావస్థలయందును, సదా

నిరవయవత్వాత్=కరచరణాద్యవయవములు లేనిదానివలనను,

నిత్యత్వాచ్ఛ=మార్పులేక ఉండునట్టిఉండువాడగుటవలనను,

అవధ్యః=చంపుటకు సాధ్యుడు గాడు, ఎటుల అనగా వెనుక చెప్పబడినది అయినను వినుము. గోడమీదబడిన సూర్యకాంతిచే ఏర్పడిన అద్దముయొక్క రసచుక్కను ఎన్ని ఆయుధములచేత ఎన్ని దెబ్బలు గొట్టినను నశించక ఉన్నది ఉండునట్లే ఉండునో అట్లే ఈజీవుడు=ఆభాసుడు ఉండునట్లే ఉండును గనుక

తత్ర=ఆ దేహములను కొట్టి చంపుటయందు

అయం = ఈ జీవుడు

అవద్యః=చంపుటకు గానివాడు చావడు.

సర్వస్య=అన్ని ప్రాణులయొక్క

దేహే—శరీరే=శరీరమునందు

సర్వగతత్వాత్ = అంతటవ్యాపించి యుండుటవలననూ,

స్థావరాదిషు=మరియు స్థావరాదులయందు

స్థితోఽపి=ఉండిననూ కూడా

సర్వస్య=సమస్తమైన

ప్రాణిజాతస్య=పుట్టిన ప్రాణులయొక్క

దేహే=శరీరము

వధ్యమానేఽపి=చంపబడుచుండిననూ కూడా

అయం దేహీ= ఈ జీవుడు

నవధ్యః = చంపుటకు గానివాడు చావడు.
యస్మాత్ = జీవునికి చావులేదు అనునది యెందువలననో
తస్మాత్ = అందువలన భీష్మాదులకునూ చావులేదని తెలిసి
భీష్మాదీని = భీష్ముడే మొదలుగాగల
సర్వాణి = సమస్తములైన
భూతాని = ప్రాణులను
ఉద్దిశ్య = గురించి
త్వం = నీవు
శోచితుం = ఏడ్చుటకు
నఅర్హసి = అర్హుడుగావు.

31.

భా. అవ. ఇహ పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయాం శోకో మోహో వా న సంభవతీత్యుక్తం న కేవలం పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయామేవ. కిన్తు.

అర. ఇహ = ఇచ్చట చెప్పదగినది ఏమనగా
పరమార్థతత్త్వం = బ్రహ్మతత్త్వముయొక్క
అపేక్షాయాం = చింతయందు
శోకో మోహో వా = దుఃఖముగాని భ్రాంతిమాంద్యము [గాని
నసంభవతీతి = కలుగదు అని
ఉక్తం = వచింపబడినది.
కేవలం = ముఖ్యముగా
పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయాంఏవ = బ్రహ్మచింతనయందు
న = కాదు [యుండదనే
కింతు = అయితే — లోకమర్యాదనూ గూడ చూడవలసినది ముఖ్యము. బ్రహ్మజ్ఞానికి లోకముతో సంబంధమేమి? అని. అందునా — బ్రహ్మజ్ఞానికి లోకులతో సంబంధము లేదు గాని, లోకుల అన్నముతో సంబంధము ఉన్నది గనుక అన్న సంబంధము

ఉన్నంతవరకు లోకమర్యాదను యాంతజ్ఞానియైనను అనుసరించ వలసినదేగాని,- అతిక్రమించుటకు వీలులేదు. తనజ్ఞానదృష్టితో బ్రహ్మమును చూచుచున్ననూ అన్నదృష్టిచే లోకమర్యాదను చూచుచుండవలెను.|| ఏ ఉపాసకునికి "బ్రహ్మము ఆనందరసము, ఆ ఆనందరసము అన్నరసమై ఆ అన్నరసము అమృతరసమై ఆ అమృతరసము అను ఆనందరసమునందు మగ్నుడై లోలలాడుచు తనదేహమును తాను మరచినవానికి లోకము లేదనవచ్చును గాని, అర్జునా! శ్వసూకర వనమాహిష భల్లూకాదులవలె విషయ లంపటులై రసవర్గ శాల్యాన్నాదులను భక్షించుచూ లోకులతో పాటిమనుష్యుడై తనధర్మమును తాను ఆచరించనివాడు వ్యర్థుడు గదా—తానెవడు? తనధర్మము లేవి? అని అందువా—తానెవడో తెలియగలందులకు వర్ణ=జాతులనూ, తనధర్మము లేవో తెలియ గలందులకు జాతి ధర్మములనూ, వేద శాస్త్రములు తెలుపు చున్నవిగదా, అవియట్లు అనిన వినుము. నామరూపములు లేని స్వయంప్రకాశము ప్రకాశించుచూ చలించగా "ఛాయ" ఏర్పడెను, తాను సగుణుడుగా (ఛాయ=మాయ) ఆమాయయందు జేరి పదు నాలుగులోకముల జగత్తును సృష్టించి, సృష్టించిన ఆలోకములు అనే జగత్తును తన ఆకారముగా ఏర్పరచుకొని ఆవిర్భవించిన సగుణమూర్తియగు విరాట్పురుషుని ఆవిర్భావమునందు "బ్రాహ్మ ణోఽస్యముఖమాసీత్, బాహూ రాజన్యః కృతః, ఊరూతదస్య యద్వైశ్యః, పద్భ్యాగుం శూద్రో అజాయత"—

1. అస్య=సృష్టినిమిత్తమేర్పడిన ఆవిరాట్పురుషునియొక్క—

ముఖం=ద్వారమున అనగా లోపలుండువ్యాపకమగు చేతనము, ఆవిరాట్ దేహమంతనూ వ్యాపించగా ఆ దేహముయొక్క ఉత్తమాంగమగు శిరస్సను బ్రహ్మస్థానద్వారముగా ఆ స్వయం ప్రకాశము పూరితమౌత దేహముగా ఏర్పడి

బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మతలమునందు బుట్టిన ఆసీత్=ఆయెను. ఇతే బ్రాహ్మణుల జాతి పరంపర. [వాడు

2. రాజన్యః=రాజృ-దీప్తౌ అను ధాతువును బట్టి ప్రకాశించువాడు రాజా, తస్య రాజ్ఞః క్షత్రియస్య అపత్యంపుమాన్ రాజన్యః అట్టి స్వయంప్రకాశ తేజోంశము విషయ భోగ సామ్రాజ్యాధిపత్యమునకు బహుప్రయత్నముతో ప్రభువై, నిగ్రహానుగ్రహములు గలవాడై దుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలన చేయుచు ప్రకాశించు తేజోంశమును, క్షత్రియుడను

బాహూ = భుజములుగా

కృతః=చేయబడెను. ఇదే క్షత్రియ జాతిపరంపర.

3. అస్య=ఈ విరాట్ పురుషునకు,

ఊరూ=(బలము ఆధారము అగు తొడలు) ఆ స్వయంప్రకాశ తేజోవ్యాపకబ్రహ్మము—దేహమునకు తొడలు యట్లు బలాధారములో, అట్లే బ్రతికినంతకాలము కృషి వాణిజ్యాదులచే అన్నరసములను బొంది జీవించుటకు ఆధారముగా విరాట్ దేహముయొక్క క్రింది ఆధారములు అనుతొడలు, (విశప్రవేశనే అను అర్థమును బట్టి ఆధారముగా ఏర్పడినవాడు వైశ్యుడు.)

యత్ =ఏవియో,

తత్ =ఆ ఆధారములు

వైశ్యః=విశ, ప్రవేశనే అను అర్థమునుబట్టి అన్నరసములకు ఆధారముగా ఏర్పడినవాడు విశఏవవైశ్యః=వైశ్యుడు. ఇదే వైశ్యపరంపర.

4. పద్భ్యాం=ఆ స్వయంప్రకాశ తేజోమయబ్రహ్మము అగు విరాట్ పురుషుని పాదములనుండి,

శూద్రః=పరిచర్యయే కర్మగల శూద్రుడై,

అజాయత=పుట్టెను. ఇదే శూద్రపరంపర. ఇట్లు జనులను సృష్టించి ఈ జనులయందు బ్రాహ్మణులకు

1. శ్లో. శమో దమ స్తప శ్శౌచం క్షాంతి రార్జవ మేవ చ।
జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మ స్వభావజం॥

శమః=మనో, బుద్ధి, చిత్త, అహంకారముల నిగ్రహము,

దమః=జ్ఞాన, కర్మేంద్రియముల నిగ్రహము,
తపస్సు=కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులచే శరీరనిగ్రహము,
శౌచం=నిర్మలత్వము,
క్షాంతిః=క్షమాగుణము
ఆర్జవం=సరళత—పరహృదయమును అనుసరించి మేలు చేయు కుటిలములేని చక్కనిమనస్సు,
జ్ఞానం=తెలివి,
విజ్ఞానం=మనోప్రత్యక్షము,
ఆస్తిక్యం=దేవునియందును, వేదశాస్త్రములయందును నమ్మిక గలవి,
స్వభావజం=శుద్ధప్రకృతియందు బుట్టిన బ్రహ్మలింగములు,
బ్రాహ్మం=బ్రాహ్మణజాతియొక్క
కర్మ=కర్మములు—ఆచరణములు,

2. క్షత్రియులకు.

శ్లో. శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనం।
దాన మీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజం॥

శౌర్యం=విషయముఖమున, ఆవిషయమును తాను బొంద వలయునను పొంగు=ఆవిర్భావము.
తేజః=ప్రభావము,
ధృతిః=ధైర్యము,
దాక్ష్యం=సామర్థ్యము,
యుద్ధే=కొట్లాటయందు,
అపలాయనం=పారిపోక ఎదురించి నిలుచుట,
దానం=యాచకులకు ఇచ్చుట,
ఈశ్వరభావశ్చ=నేను ప్రభువను ప్రభుశక్తిని బయుట తెలుపుము జనుల నేలుట,
స్వభావజం=రాజసప్రకృతియందు బుట్టిన భోగలింగములు
క్షాత్రం=క్షత్రియజాతికివిధించిన

కర్మ=కర్మములు—ఆచరణములు.

3. వైశ్యులకు.

శ్లో. "కృషి గోరక్ష వాణిజ్యం వైశ్యం కర్మస్వభావజం"

కృషి=భూగతసస్యాహారగంధములు పైకి వచ్చునట్లు భూమిని గీచుట,

గోరక్ష=గోవుల—ఆవుల రక్షించుట,

వాణిజ్యం=కొనుట, అమ్ముటయగువర్తకము,

స్వభావజం=మిక్కిలి తామస మిశ్రిమైన రాజస ప్రకృతియందుబుట్టిన ఆహారానుగుణలింగములు,

వైశ్యం=కోమటి జాతియొక్క,

కర్మ=కర్మములు—ఆచరణములు.

4 శూద్రులకు.

శ్లో. "పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజం"

పరిచర్యాత్మకం=సేవారూపమైన పనులుచేయుట,

స్వభావజం=తామసప్రకృతియందు బుట్టినతమోలింగములు

శూద్రస్య,అపి=శూద్రునికి, అపిశబ్దమువలన జాతికి గూడా విధింపబడిన,

కర్మ=కర్మములు—ఆచరణములు.

ఇట్లు తెలిపిన జాతులు, ధర్మములు ఇట్లుండగా —

శ్లో. స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి।

ధర్మాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే॥ 31

భా. స్వధర్మ మపి స్వోధర్మః స్వధర్మః క్షత్రియస్య యుద్ధం తమప్యవేక్ష్య త్వం న వికంపితుం ప్రచలితుం న అర్హసి క్షత్రియస్య స్వాభావికా ద్ధర్మా దాత్మస్వాభావ్యా దిత్యభిప్రాయః తచ్చ యుద్ధం పృథివీజయద్వారేణ ధర్మార్థం ప్రజారక్షణార్థం చేతి ధర్మాదనపేతం పరం ధర్మ్యం. తస్మాద్ధర్మ్యా ద్యుద్ధా చ్ఛ్రేయోన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే హి యస్మాత్.

అర్థ. స్వధర్మం అపి=స్వో ధర్మః స్వధర్మః=తన ధర్మము

అనగా నీజాతిధర్మమును, నీజాతి క్షత్రియజాతి, నీవు క్షత్రియుడవు. శౌర్యతేజధృతిదాక్ష్యాదులే నీధర్మములు. ఈ ధర్మములతో గూడిన

క్షత్రియస్య=జాతిక్షత్రియుడైన నీకు ఆచరణము,
యుద్ధం=పోట్లాట,
త్వం=శౌర్యాదిగుణసంపన్నుడవైన నీవు,
తమపి=ఆ పెనుగులాటను గూడా
అవేక్ష్య=లెస్సగా చూచి, చేయుము.
క్షత్రియస్య=క్షత్రియుడు
స్వాభావికాత్=ఆత్మస్వాభావ్యాత్=తనస్వభావములగు
ధర్మాత్=ఆచరణమునుండి [శౌర్యాదుల
వికంపితుం-ప్రచలితుం=ఇట్లు స్థిరములేని అందోళనమును
నార్హసి=అర్హుడుగావు. [బొందుటకు,
ఇతిఅభిప్రాయః=అని అర్థము
తచ్ఛయుద్ధం=ఆ పెనుగులాటనుగూడా
హి=యస్మాత్=యందువలన అనగా
పృథివీజయద్వారేణ=అస్యాక్రాంతమైన పృథివిని జయించడమను మార్గముగా
ధర్మార్థం=ప్రజారక్షణార్థం=ప్రజలను రక్షించడమే ముఖ్య
ఇతి=అను [ధర్మము,
ధర్మాదనపేతం=ఆచరణమును వదలని
పరంధర్మ్యం=ఉత్కృష్టాచరణము.
తస్మాత్ ధర్మ్యాత్ యుద్ధాత్=ఆ ఆచరణముకన్న
అన్యత్ శ్రేయః=వేరుమంచి
క్షత్రియస్య=క్షత్రియునికి
నవిద్యతే=లేదు. ఈ జాతినిర్ణయరహస్యము విస్తారముగా భగ. 4 అ. 13 శ్లోకభాష్యాంతరార్థమునందు వివరించియున్నాము.

32

భా. అవ. కుతశ్చ తద్యుద్ధం కర్తవ్యమితి, ఉచ్యతే.

అర్థ. కుతశ్చ=అయితే దేనికి
తత్ యుద్ధం=ఆ కొట్లాటను
కర్తవ్యం=ఆచరించవలెను.
ఇతి అని అందువా
ఉచ్యతే=ఉదహరింపబడుచున్నది.

శ్లో. యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతం।
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధ మీదృశం॥ 32

భా. యదృచ్ఛయేతి. యదృచ్ఛయా చ అప్రార్థితయా ఉపపన్న మాగతం స్వర్గద్వారమపావృతం ఉద్ఘాటితం ఏతదీదృశం యుద్ధం లభంతే క్షత్రియాః హే పార్థ, కిం న సుఖిన స్తే?

అర్థ. యదృచ్ఛయా = అప్రార్థితయా = విచ్చలవిడిగ అపేక్షించక
ఉపపన్నం — ఆగతం=ప్రాప్తమైన
స్వర్గద్వారం=లెస్సగా సుఖమును అనుభవించు స్థానమును స్వర్గముయొక్క వాకిలిని
అపావృతం=ఉద్ఘాటితం=అడ్డులేక తెరువబడినది.
పార్థ=అర్జునా!
ఈదృశం—ఏతత్ యుద్ధం=ఈప్రకారమైన ఆకొట్లాటను
యే క్షత్రియాః=ఏ రాజన్యులు
లభంతే=బొందుచున్నారో
తే=ఆక్షత్రియులు
సుఖినః=సౌఖ్యముగలవారు.
న=కారా?
కిం=ఏమి? అవును వారే సుఖవంతులు. అయితే ఈపై శ్లోకమునందు అన్యాక్రాంతమైన పృథివిని జయించి ప్రజలను రక్షించడమే ముఖ్యమైన ధర్మము అనియు, ఈశ్లోకమునందు అట్టి

ధర్మయుద్ధము చేసిన క్షత్రియుల సుఖానుభవము కొరకు స్వర్గకవాటము తెరిచియుండును. విచ్చలు విడిగ సుఖములను, అనుభవించవచ్చును అని చెప్పినది ఇంతియేగాదు. అర్జునా నిరతిశయమగు బ్రహ్మసుఖమునుగూడా అనుభవించవచ్చునుగదా — యెట్లనిన విషయలంపటములగు ఇంద్రియమనోవృత్తులచే హరింపబడిన బ్రహ్మరాజ్యానుభవమునకు ఆధారమైన ఈదేహము విద్వచ్ఛరీరమై ఇంద్రియోపసంహారపూర్వకముగా వృత్తులనన్నిటిని ఆత్మాగ్నియందు వేల్చి జయశీలుడై ఆనంద బ్రహ్మరాజ్యసుఖానుభవములకు అంతర్ముఖచక్రవర్తియై యుండవచ్చునను బ్రహ్మశాసనమునకు విరుద్ధముగా ఆశాభిమానవృత్తులచే విషయలంపటులై కామక్రోధాదులతో గూడియుండు అన్యులనే ఇంద్రియమనోవృత్తులచే హరింపబడిన ఈదేహమును జయించి భూమిని, ప్రజలను ఏలినట్లు నిగ్రహించిన ఈదేహేంద్రియమనోవృత్తులతో బ్రహ్మసుఖమును అనుభవించుటకు.

33.

భా. అవ. ఏవం కర్తవ్యతా ప్రాప్తమపి.—

అర్థ. ఏవం=ఈప్రకారము
కర్తవ్యతా=చేయవలసినదిగా
ప్రాప్తమపి=ఏర్పడిననుగూడా

శ్లో. అథచేత్త్వమిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి।
తత స్స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి॥ 33.

భా. అథేతి. అథచేత్త్వమిమం ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం విహితం సంగ్రామం యుద్ధం న కరిష్యసిచేత్, తత స్తదకరణా త్స్వధర్మం కీర్తించ మహాదేవాది సమాగమ నిమిత్తాంహిత్వా త్యక్త్వా కేవలం పాపమవాప్స్యసి.

అర్థ. అథ=ఇక ముందు
త్వం=భ్రాంతిమాంద్యములతో గూడిన నీవు

ఇమం=ఈ

ధర్మ్యం=ధర్మాదనపేతం—విహితం= ఆచరణమునుండి వద
లక విధింపబడిన

సంగ్రామం=యుద్ధం=పరస్పరము ఒకరితో నొకరు పోరుట [యను కొట్లాటను

నకరిష్యసిచేత్=ఆచరించవేని

తతః—తదకరణాత్=ఆచరించక పోవుటవలన

స్వధర్మం=నీఆచరణములు—బ్రహ్మలింగములు.బ్రహ్మలింగ
ములు అను నీఆచరణములనూ,

కీర్తించ—మహాదేవాదిసమాగమనిమిత్తాం = ఈశ్వరుడే
మొదలగువారలవలన నీకు ప్రాప్తించిన జయకీర్తినిగూడా

హిత్వా—త్యక్త్వా=పోగొట్టుకొని

పాపం—కేవలంపాపం=మిక్కిలి దోషమును

అవాప్స్యసి=గైకొనగలవు.

34.

శ్లో. అవ. న కేవలం స్వధర్మకీర్తిపరిత్యాగః—

అర్థ. స్వధర్మః=నీ బ్రహ్మలింగముల సదాచరణములు

కీర్తిః=నీవు చేసిన మంచిపనులయందు నీవు సంపాదించిన [యశస్సు

కేవలం=ముఖ్యముగా ఇవిమాత్రము

పరిత్యాగః=పోవుటయే

న=గాదు. అపకీర్తికూడా సంభవించును. అపకీర్తియనగా
నీయందులేని దోషములనుగూడా కల్పించి చెప్పుకొనుదురు. నిన్ను
జయించనిచ్ఛించిన నీ శత్రువులైన దుర్యోధనాదులకు నీయందు
దయ ఏమి ? అందరూ శత్రువులు గానక్కరలేదు. తనకన్న ప్రి
యులు ఒక్కడు శత్రుపైన పక్షమున ఆడుకాత్మని కల్పిత దుర్వా
క్యములను వినుటయందునూ, చెప్పుకొని ప్రసరణము చేయుట
యందును, తమకు ఇంచుకంత ప్రయోజనము లేకయుండిననూ
జనులు ఉత్సాహపరవశులై చెప్పుకొనుదురు. ఇది సాధారణప్రజ్ఞ

ప్రతిమనుష్యునియొక్క మనస్సు కామక్రోధాదులతో ఇష్టే రాగః అనిష్టే ద్వేషః అను రాగద్వేషములతో నిండియుండునుగదా— ఆనిండిన మనస్సున ఉండు జీవుడు మనోధర్మములగు కామ, సంకల్ప, శ్రద్ధా, అశ్రద్ధా, ధృతి, అధృతి, ఇత్యాదిధర్మములతో చేరిన ఆజీవునికి-నిరంతరమూ స్వాతిశయ, దంభ, దర్ప, ఆశా, అభిమాన, అసహన, పరనింద, పరద్వేషాది ఆసురికధర్మములు రుచించును గాని సాత్వికధర్మములు రుచించవు. మంచిచెప్పకొనరు. ఇట్లు నిందించి దూరని పక్షమున ఆదుర్మార్గుల మనోగత విషయ విషజ్వాలల మంటలు శాంతించవు. ఇట్టి తుచ్ఛబుద్ధిగల నీచులు చెప్పకొను దుర్విషయములు నిందితునియందు లేకయుండినను ఎడతెగక చెప్పకొనుటచే క్రమక్రమముగా లేని ఆదుర్విషయములన్నియూ నిశ్చయములై నిందితుడు శుద్ధుడైననూ పాడుగాడా? "పదిగురాడుమాట పాటియైయుండుధరలో" అను సామితె ప్రకారము చెడిపోవును. గాకను అల్పులు చెప్పకొనునదే సాత్వికులగు తపోనిష్ఠులు, గౌరవనీయులగు లోకపూజ్యులు గొప్పవారులు, చారచక్షువులగు రాజులు, గొప్పగొప్పరాజ్యాధికారులు, సర్వులు, సమస్తులు, అందరునూ నిజమే, నిజమే, సరి,సరి, అవును అవును, ఉండవచ్చును, ఉండవచ్చును, అని ఆక్షుద్ర వాక్యమును నమ్మకముగను, నిశ్చయముగను, చెప్పకొనుదురు. చూడని తెలియని ఇట్టి మహామహులు విని కేమీాద ఇట్లు చెప్పకొనుట ప్రారంభమైనప్పుడు పందిరిలేని తీగెలు పొదగట్టి పాడైనట్లు పాడగును. గనుక నీవు యెంత గొప్పవాడైననూ, అర్జునుడు గొప్పవాడని "గొప్ప"ఉంచరు. మరియు లోకమునవిద్యాధనములచే ప్రసిద్ధికెక్కినగొప్పవారినినిందించుటయందునిపుణులు. ఉత్సాహకర్తలు. నిందించుటకు ప్రతిఫలమును గోరరు. నిందించుటయందు మిక్కిలి ఉదారసాహసులై పరుడు చెడుటయే తమ స్వంతధనముగ యెంచి, అత్యంతమైన శ్రద్ధాభక్తులతో ఆగొప్పవారిని చెడిపి, పాడుచేసి, ఆగొప్పవారి "గొప్ప"ను సహించక అసహనముచే వారి సంగ

తులు తమకు తెలియకయున్నను, అన్నియు తెలిసినట్లుగా చెప్పు కొనుచును, నగుచును, హేళనము చేయుచును, తిరస్కరించుచును యుండుట స్వాభావికముగ యుండుటచే నేను అర్జునుడు, నేను గొప్పవాడు, నన్ను నిందించరని అనకు. పైకివచ్చిన గొప్పవారిని నిందించుటయే జనుల లీలావినోదము. గనుక

శ్లో. అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం|
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే॥ 34

భా. అకీర్తిమితి. అకీర్తిం చాపి యుద్ధే భూతాని కథయిష్యంతి తే తవ అవ్యయాం దీర్ఘకాలాం, ధర్మాత్మా శూర ఇత్యేవ మాదిభి ర్గుణైః, సంభావితస్య చా కీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే, సంభావితస్య చాకీర్తేః వరం మరణ మిత్యర్థః.

అర్థ. తే=తవ=నీయొక్క బాహ్యాభ్యంతరశత్రువులైన ఈ దుర్యోధనాదులతో జేయు,

యుద్ధే=కొట్లాటయందు అపజయమును బొంది వ్యర్థులైతి వా యుద్ధదౌర్బల్యము యొకటిగాక నీకు తెలియని, చూడని, వినని, చేయని, దుర్విషయముల లోకనిందలు అన్నిటియును, నీవు భరించలేనంత నీమీద మోపి,

అవ్యయాం - దీర్ఘకాలాం=నశించక బహుకాల ముండునట్లుగా అనగా నీ మరణానంతరము బహుకాలము చెప్పుకొనునట్లుగా,

భూతాని అపి చ = శత్రువులే గాక మరియు వినిన సంబంధములేని దారిపోకలు గూడా,

అకీర్తిం = అపయశస్సును వింతవింతలుగా

కథయిష్యంతి = వచించుకొనుదురు.—అయితే యిదివరకే గొప్పదిగా

ధర్మాత్మా = నీతివంతుడు

శూరః = విక్రాంతుడు

ఇత్యేవమాదిభిః = అనునదే మొదలగు

గుణైః = గుణములచేత

సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే = సంభావితస్య చ అకీర్తేః వరం మరణ మిత్యర్థః

సంభావితస్య = ఇదివరకే శౌర్యధైర్యాది మంచిగుణముల చే స్తుతింపబడి గొప్పగా గౌరవింపబడినవానికి,

అకీర్తిః = నీచవిషయముల దుర్వాదములు,

మరణాత్ చ = మరణముకన్నను,

అతిరిచ్యతే=ఎక్కువ అగుచున్నది.

సంభావితస్యచ=అట్లు పూజింపబడినవానికి

అకీర్తేః=అపకీర్తికన్ననూ

మరణం = మరణము

వరం=మంచిది

ఇత్యర్థః = అని అర్థము.

35

భా. అవ. కించ.—

అర్థ. కించ=ఇంతియే గాక

శ్లో. భయాద్రణా దుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః ।
యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవం॥ 35

భా. భయాదితి. భయాత్కర్ణాదిభ్యః రణాద్యుద్ధాదుపరతం నివృత్తం మంస్యంతే చింతయిష్యంతి న కృపయేతి త్వాం మహారథాః దుర్యోధనప్రభృతయః యేషాం చ త్వం దుర్యోధనాదీనాం బహుమతః బహుభిర్గుణైర్యుక్తః ఇత్యేవం మతో బహుమతో భూత్వా పునర్యాస్యసి లాఘవం లఘుభావం.

అర్థ. మహారథాః = దుర్యోధనప్రభృతయః = నీ బాహ్యశత్రు వులగు దుర్యోధనుడే మొదలగువారు,

త్వాం=జయకీర్తులనుబొందిన నిన్ను

కర్ణాదిభ్యః = కర్ణాదుల

భయాత్ = వెరపువలన
రణాత్-యుద్ధాత్=ఈ కొట్లాటనుండి చేతగాక
ఉపరతం-నివృత్తం=ఉపశాంతినిబొంది వదలుకొనినవానిగా
మంస్యంతే-చింతయిష్యంతి=యోచించుదురు గాని
కృపయా=మనములను గొట్టిచంపరాదను దయతో యుద్ధమును మానుకొన్నాడని
న(చింతయిష్యంతి) = యోచించరు. అర్జునా శత్రువులు మంచిని యెంచనే యెంచరు. చెడ్డచేయువారు మంచిచెప్పుదురా? ఉన్నది ఒకవిధము, వారు చెప్పుకొనునది వేరువిధములు. యుద్ధమునందు నిలచినప్పుడు నావారు పరులు అని యోచించక యుద్ధము చేయవలసినదనియూ, క్షత్రియునికి ఇదే ధర్మము అనియూ చెప్పియుండిననూ, నీకు తెలిసియుండిననూ, యుద్ధమైననూ సరే, ఈబంధుజనులను చంపను గోత్రహత్యాదోషము కలుగును. యింతపాపమును చేయుటకు మనము ముందు బడితిమి అయ్యో నాకు యుద్ధమువలదు. అని నీవు విరమించితే అహితులు మంచియెంచక వేరువిధముగా చేతగానివాడని విపరీతములగు వింతలు చెప్పుకొని హేళనము చేయుదురు. ఇది నీకేగాదు. లోకమునందుయెవరికైననూ ఇంతే అని తెలియవలెను.
త్వం=నీవు
యేషాం—దుర్యోధనాదీనాం=ఏ దుర్యోధనాదులకు
బహుమతః— బహుభిర్గుణైర్యుక్తః=అనేకసద్గుణములతో గూడినవాడవు, పూజార్హుడు,
ఇతివివంమతో=అను ఈ ప్రకారమైన అభిప్రాయముతో,
బహుమతః=శ్లాఘింపబడినవాడవు,
భూత్వా=అయ్యి,
పునః=మళ్ళి,
లాఘవం—లఘుభావం=తేలికతనమును
యాస్యసి=గైకొనగలవు.

36

భా. అవ. కించ.—

అర్థ. కించ=మరియును అర్జునా !

శ్లో. అవాచ్య వాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యంతి తవాహితాః
నిందంత స్తవసామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిం॥ 36.

భా. అవాచ్యేతి. అవాచ్యవాదాన్ అవక్తవ్యవాదాంశ్చ బహూననేకప్రకారాన్ వదిష్యంతి తవ అహితాః శత్రవః నిందంతః కుత్సయంతః తవ త్వదీయం సామర్థ్యం నివాతకవచాదియుద్ధనిమిత్తం తత స్తస్మాన్నిందాప్రాప్తిదుఃఖాత్ దుఃఖతరం ను కిం, తతః కష్టతరం దుఃఖం నాస్తీత్యర్థః.

అర్థ. తవ=దయతో యుద్ధము చేయుసని ధర్మములు చెప్పి విరమించిన నీయొక్క—

అహితాః—శత్రవః=శత్రువులు—అనగా నిన్ను చూచి సహించనివిషయు విషజ్వాలలచే మండిబోవుచు నిన్ను చంపగోరి వచ్చిన దుర్యోధనాదులు,

అవాచ్యవాదాన్— అవ్యక్తవాదాంశ్చ=ఉచ్చరించరాని తిట్లుచే తిట్టుచు, అనగా మరియూ హేళనము చేయుచు, నిందించు చూ, నిందలయందు మునిగి చెప్పుకొనుకాలమున నీచావు "మరణము"ను వినిననూ హా! మంచిది! చచ్చాడా! దేవుడు బాగామంచిచేశాడు, అని చెప్పుకొనుచు వానివాని విషయు విష జ్వాలలచే మండిబోవుచు ఇంచుకంతయూ శాంతిలేక ప్రసంగము కలిగినప్పుడంతయు 'మహాదురాత్ముడు'ఉండెను, చచ్చాడు మహా పాపి అని మరణానంతరముగూడా తాము సద్గుణసంపన్నులైనట్లు నీవు దుర్మార్గుడవైనట్లు

బహూన్—అనేకప్రకారాన్ = అనేక విధములుగా
తవ—త్వదీయం=నీయొక్క—
నివాతకవచాదియుద్ధనిమిత్తం = నివాతకవచాదులతో
యుద్ధమునందు జయించిన జయకారణముగా

సామర్థ్యం = బలపరాక్రమమును
నిందంతః-కుత్సయంతః = దూషించుచు
వదిష్యంతి = నిందలాడుకొనుచుందురు.
తతః-తస్మాన్నిందాప్రాప్తిదుఃఖాత్ = ఇట్లు కలిగిన దూషణ
దుఃఖతరంనుకిం? = గొప్పదుఃఖముఏది? [దుఃఖముకన్న
తతః = ఈ దుఃఖముకన్న
కష్టతరం = గొప్పహింసారూపమైన
దుఃఖం = మనోపీడ
నాస్తి = వేరులేదు
ఇతిఅర్థః = అని అర్థము.

37

భా. అవ. యుద్ధే పునః క్రియమాణే కర్ణాదిభిః.
అర్థ. పునః = మళ్ళీ
యుద్ధే = పెనుగులాటను
క్రియమాణే = చేయుచుండగా
కర్ణాదిభిః = కర్ణాదులచేత,

శ్లో. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీం।
తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృత నిశ్చయః॥ 37

భా. హతఇతి. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం హతస్సన్ స్వర్గం ప్రాప్స్యసి జిత్వా వా కర్ణాదీన్ శూరాన్ భోక్ష్యసే మహీం ఉభయథాపి తవ లాభ ఏవేత్యభిప్రాయః యత ఏవం తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయకృతనిశ్చయః జేష్యామి శత్రూన్ మరిష్యామి వా ఇతి నిశ్చయం కృత్వేత్యర్థః.

అర్థ. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం — హతస్సన్ స్వర్గం ప్రాప్స్యసి = చచ్చినవాడవైతివా వీరస్వర్గమును బొందగలవు.
వా = లేక,

కర్ణాదీన్-శూరాన్=శత్రువులైన వీరులగు కర్ణాదులను,
జిత్వా=గెలిచితివా,
మహీం = సామ్రాజ్యభోగధాత్రిని,
భోక్ష్యసే = పాలించగలవు.
ఉభయథాపి=ఉభయమార్గములచేగూడా,
తవ=క్షత్రియుడైన నీకు,
లాభఏవ=అధికమే.
ఇతి = అని
అభిప్రాయః = మనోగతార్థము.
యతః=ఏమంచిని బొందమని
ఏవం=ఈప్రకారము చెప్పబడెనో
తస్మాత్ =ఆమంచిని బొందుటవలన
కౌంతేయ=అర్జునా!
యుద్ధాయ=కొట్లాటకొరకు
"మరిష్యామి=చస్తునాను,
వా=లేక
శత్రూన్ = శత్రువులను
జేష్యామి = జయించుచున్నాను"
ఇతి=అని
కృతనిశ్చయః=నిశ్చయం కృత్వా=నిర్ణయముచేసి
ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము అనగా యుద్ధమునకు లెమ్ము
ఇతిఅర్థః = అని అర్థము.

38

భా. అవ. తత్ర యుద్ధం స్వధర్మ ఇత్యేవం యుధ్యమాన స్య ఉపదేశ మిమం శృణు.—

అర్థ. తత్ర=ఉభయథా కలిగెడి లాభమునందు,
యుద్ధ=స్థూలభోగసామ్రాజ్యముయొక్క కొట్లాట

స్వధర్మ ఇతి=జాతిక్షత్రియుడగు నీకు కర్తవ్యము అని
ఏవం= ఈశ్లోకమునందు చెప్పు ప్రకారము
యుధ్యమానస్య=శత్రువులతో కొట్లాడువానికి
ఇమం= ఈ చెప్పదగిన
ఉపదేశం=మరియొక అంశమును
శృణు=శ్రవణముచేయుము.

శ్లో. సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ ।
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి ॥ 38.

భా. సుఖదుఃఖే ఇతి. సుఖదుఃఖే సమే తుల్యే కృత్వా రాగద్వేషా వప్యకృత్వేత్యేతత్. తథా లాభాలాభౌ జయాజయౌ చ సమౌ కృత్వా తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ ఘటస్వ నైవం యుద్ధం కుర్వన్ పాపమవాప్స్యసి. ఇత్యేష ఉపదేశః ప్రాసంగికః.

అర్థ. ఏతత్=ఈ యుద్ధమునకు కారణమైన
రాగద్వేషౌ=రాగద్వేషములను
అకృత్వా=బొందక
సుఖదుఃఖే అపి=హర్షతాపములను
సమే—తుల్యే=సమముగా
కృత్వా=ఏర్పరచుకొని
తథా=అట్లే
లాభాలాభౌ=అధికఫలఅఫలములను
జయాజయౌచ=గెలుపును, గెలుపులేములను కూడా
సమౌకృత్వా=సమముగా చేసుకొని
తతః=పిమ్మట
యుద్ధాయ=పెనుగులాటకు,
యుజ్యస్వ=ఘటస్వ=సన్నద్ధుడవు అగుము.
ఏవం—ఏవం యుద్ధంకుర్వన్=ఇట్లు పెనగులాటచేసితివా
పాపంన అవాప్స్యసి-పాపం న అవాప్స్యసి =దోషమును
బొందవు.

ఇతిఏష ఉపదేశః ప్రాసంగికః=అని, ఈచెప్పుట, మాటసందర్భము. అర్జునా! ఇది లోకవ్యవహార ధర్మము. కంతియే గాదు ఈ ధర్మము లోకమునకు ఎట్లు ముఖ్యమో అట్లే పరమార్థమునకు ముఖ్యము. పరమార్థమును గురించి చెప్పినదేగాని, లోకభోగములే మంచివి. అందునుగురించి కొట్లాడవలెనని గాదు. బ్రహ్మవిచారమునందు ఆసక్తిలేనిపామరులకు లోకభోగానుభవముల యందును గూడా ధర్మప్రవర్తన శౌర్యసాహసములు గలిగి లోకభోగములను అనుభవించవలసినదే. ఆలోకభోగములు అక్కరలేని విరాగులగు బ్రహ్మమును తెలియగోరిన వారికొరకు "స్వధర్మమపి చావేక్ష్య" అను ఈ భగవద్గీత 2వయధ్యాయము 31వ శ్లోకము మొదలు 38వ శ్లోకమువరకు జీవునికి దేహేంద్రియ విషయానుభవవృత్తులవలన కలుగు అనర్థములను తెలుపు బ్రహ్మవాక్యములను అర్జునా! అని మరల.

---

(39) 37

భా. అవ. ఇహ పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయాం శోకో మోహో వా న సంభవతీత్యుక్తం న కేవలం పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయామేవ కిన్తు.—

[యందు

అర్థ. ఇహ పరమార్థతత్త్వాపేక్షాయాం=ఈ బ్రహ్మ చింతన
శోకః మోహః వా=మనస్సునకు తాపముగాని లేక భ్రాంతి
నసంభవతి = కలుగదు, [మాంద్యముగాని,
ఇతిఉక్తం=అని చెప్పబడినది,
న కేవలంపరమార్థతత్త్వాపేక్షాయాంఏవ=మిక్కిలి బ్రహ్మ
చింతనమునందు ఉండడమే గాదు,

కిన్తు=అయితే బ్రహ్మచింతనకు ముఖ్యాధారమైన దేహేంద్రియముల శుద్ధి ఉన్నంగదా బ్రహ్మమును బొందుట, చింతించుట, ఆ బ్రహ్మానందమును అనుభవించుట ఇందుకు అనుపయోగమైన దేహేంద్రియములు, వ్రాత్యసంస్కారములు అను విష

యానుభవములచేగోడలకు మెత్తడు అంటినట్లు విషయానుభవముల పాపములు అంటి లావయ్యి మొద్దుబారి తేజోహీనములైన ఇంద్రియములను, జటిలమైన దేహమును, ఈ దేహగతమైన స్వచ్ఛుడగు అర్జునుడను జీవుని అనర్థలక్షణములను చూచి, అన్నియూ తెలిసిన ఉపదేశకర్తయగు పరమాత్మ అర్జునుని మాంద్యపైత్యమును బోగొట్టి బాగుచేయ తలచిన వాడు గనుక దేహభ్రాంతిని వదలించుటకుగాను,

శ్లో. స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి।
ధర్మాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే॥ 31

భా. స్వధర్మమితి. స్వధర్మమపి స్వోధర్మః స్వధర్మః క్షత్రియస్య యుద్ధం తమప్యవేక్ష్య త్వం న వికంపితుం ప్రచలితుం న అర్హసి క్షత్రియస్య స్వాభావికా ద్ధర్మా దాత్మస్వాభావ్యా దిత్యభిప్రాయః. తచ్చ యుద్ధం పృథివీజయద్వారేణ ధర్మార్థం ప్రజారక్షణార్థం చేతి ధర్మాదనపేతం పరం ధర్మ్యం తస్మాద్ధర్మ్యా ద్యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే హి యస్మాత్.

అర్థ. స్వధర్మమపి=స్వోధర్మః స్వధర్మః=తనధర్మములు అనగా చెప్పడము నీకు గనుక నీవు నాధర్మమని తెలియగలందులకు నీధర్మము అని అనుచున్నాడు. వేదాంతమునందు నేను అనగా బ్రహ్మము. నీవు అనగా దేహము అని మొదలే చెప్పబడియున్నను ఇప్పుడునా ధర్మములు అనునది బ్రహ్మధర్మములు అని తెలియవలెను. ఆ బ్రహ్మధర్మములకు లోటుకలిగి నది గనుక క్షత్రియుడని అనుచున్నాడు. క్షత్రియత్వము ఇట్టిదని లోకమర్యాదను అనుసరించి యెంత దృఢముగా చెప్పియున్నదో ఆధర్మములనన్నిటిని లోకము యొక్క విషయభోగములకు ఉపయోగించక పరమార్థమునకు అనగా బ్రహ్మమును బొందుటకుగాను చెప్పబడుచున్నది. బాహ్యశత్రువులు కనబడుదురు. దేహేంద్రియమనోవృత్తులు అను నీలోపలి శత్రువులు భ్రాంతిమాంద్యముచే గప్పబడిన నీకు ఎట్లు కనబడుదురు? కనబడరు గనుక ఈ దేహమును విద్యచ్ఛరీరము జేసుకొని ఇంద్రియ

ములను ఉపసంహరించి, మనోవృత్తులగు ఆశాభిమాన అహంకార ములే ఆదిగాగల అన్నిటినీ ఉపసంహరించి మంచిచెడ్డలు అను యే విషయములను మనస్సునకు అంటించుకొనక "ఆత్మ"ను సాక్షాత్కరించుకొని ఆ నిరతిశయబ్రహ్మానందమును అనుభవించుట గొప్ప సుఖమని, ఆసుఖమును బొందుటకు క్షాత్రధర్మములను చెప్పితిని గాని విషయప్రపంచమునకు గాదు గనుక,

క్షత్రియస్య=సంస్కారియగు జీవుని నిరతిశయబ్రహ్మానందమునకు పరమశత్రువులైన దేహేంద్రియమనోవృత్తులను ఉపసంహరించుట అను పరమధర్మము.

యుద్ధం=జీవుని భ్రాంతిమాంద్యము బోత్తిగ నివృత్తియగు
త్వం=సాత్వికవిశిష్టుడగు నీవు　　[కొట్లాట,
తమపి=ఆ పెనుగులాటనుగూడా

అవేక్ష్య=ఏ ఏ ఇంద్రియములను ఎటు, ఎటు ఉపసంహరించవలెనో అటు లెస్సగచూచి,

క్షత్రియస్య=దేహేంద్రియములను నిరసించదగిన జీవునకు,
స్వాభావికాత్=ఆత్మస్వాభావ్యాత్=తన స్వభావములు
ధర్మాత్=ఆచరణమునుండి　　[అను శౌర్యాదుల,
వికంపితుం=ప్రచలితుం=ఇట్లు భ్రాంతుడై కదలుటకు
నార్హసి=తగవు.
ఇతిఅభిప్రాయః=అని అర్థము.
తచ్ఛయుద్ధం=ఆ దేహేంద్రియముల పెనుగులాట
హి=యస్మాత్=యందువలన అనగా,

పృథివీజయద్వారేణ=ఇంద్రియముల విషయానుభవములకు లొంగిన దేహమును విద్వచ్ఛరీరముగ జేయువిధముగా

ధర్మార్థం=ప్రజారక్షణార్థం చ=వృత్తిశూన్యమై ఆత్మాభిముఖమైన ఇంద్రియములను రక్షించడము,

ఇతిధర్మాదనపేతం=అను నీతినివదలని,
పరంధర్మ్యం=గొప్పదియగు ఈపుణ్యము,

క్షత్రియస్య=బ్రహ్మమును అనుసంధించు బ్రహ్మలింగములను బొందుకోరుడగు జీవునికి,
తస్మాత్ ధర్మ్యాత్ యుద్ధాత్=అవిషయానుభవములను బోగొట్టునట్టియుమైన ఈ పెనుగులాటకన్న,
అన్యత్ శ్రేయః = వేరుమంచి,
నవిద్యతే=లేదు.

32

భా. అథ కుతశ్చ తద్యుద్ధం కర్తవ్యమితి, ఉచ్యతే—
అర్థ. కుతశ్చ=యుందువలన మరి,
తత్ యుద్ధం=అనీతికరమగు దేహేంద్రియముల పెనుగులాటను,
కర్తవ్యం=ఆచరించవలను
ఇతి=అని అందువా,
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతం
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధమీదృశం. 32

భా. యదృచ్ఛయేతి. యదృచ్ఛయా చ అప్రార్థితయా ఉపపన్న మాగతం స్వర్గద్వారమపావృతం ఉద్ఘాటితం ఏతదీదృశం యుద్ధం లభంతే క్షత్రియాః హేపార్థ, కిం న సుఖినస్తే. ?
అర్థ. యదృచ్ఛయా—అప్రార్థితయా=కోరిక తనంతట
ఉపపన్నం—ఆగతం=కలిగిన,
స్వర్గద్వారం=నిరతిశయసుఖమును, "స సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి=వాడు అన్నిలోకసుఖములను యథేచ్ఛముగా అనుభవించుచున్నాడు. అను శృతిప్రకారము అనుభవించు అబ్రహ్మస్థానపాకలిని,
అపావృతం=ఉద్ఘాటితం= తెరవబడినది,
పార్థ=గొప్పకార్యనిర్వాహకర్తయైన జీవుడా!
ఈదృశం—ఏతత్ యుద్ధం=కుదరితరములైన ఇంద్రియ

మనోవృత్తులను నశింపజేయు పెనుగులాటను,

యే క్షత్రియాః=సుఖభోగములనువదిలి బ్రహ్మమును బొందు పొంగుగలిగిన ఏజీవులు.

లభంతే=బొందుచున్నారో,

తే=ఆ ఆవిర్భావ శిరోమణులగు జీవులు,

సుఖినః=నిరంకుశ సుఖానుభవులు,

న=కారా?

కిం=ఏమి? —— వారే సుఖవంతులు అని అర్థము.

33.

భా. అవ. ఏవం కర్తవ్యతా ప్రాప్తమపి.—

అర్థ. ఏవం=ఈవిధముగా విషయ ఇంద్రియ మనోవృత్తుల నశింపు,

కర్తవ్యతా=బ్రహ్మానందమునుబొందుటకుచేయవలసినదిగా,

ప్రాప్తమపి=కలిగిననూగూడ.

శ్లో. అథ చేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి।
తత స్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి॥ 33

భా. అథేతి. అథచేత్త్వమిమం ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం విహితం సంగ్రామం యుద్ధం నకరిష్యసి చేత్, తత స్తదకరణాత్స్వధర్మం కీర్తిం చ మహాదేవాది సమాగమనిమిత్తాం హిత్వా త్యక్త్వా కేవలం పాపమవాప్స్యసి.

అర్థ. అథ=ఇప్పుడు,

త్వం=భ్రాంతిమాంద్యములతో గూడిన నీవు విషయభోగములకు ఆశపడి,

ఇమం ధర్మ్యం=ధర్మాదనపేతం=విహితం=ఈ నీతి తప్పని విధింపబడిన,

సంగ్రామం - యుద్ధం=నీ మనోగత బ్రహ్మలింగములచే నీ మనోగత రాజస తామస వృత్తుల నశింపు కొట్లాటను,

నకరిష్యసి చేత్=ఆచరించలేని,

తతః — తదకరణాత్=ఆ తుచ్ఛభోగవృత్తులను నశింప జేయనియెడల,

స్వధర్మం=న్యాయమగు నీ ఆత్మానుసంధానమును,

కీర్తించ=మహాదేవాదిసమాగమనిమిత్తాం=ఇదివరకే నీవు పొందిన స్వయంప్రకాశ తేజోమయబ్రహ్మానుసంధాన జయధ్వనిని చెప్పుకొనుచున్నారుగదా, ఆచెప్పుకొనుటను,

హిత్వా - త్యక్త్వా=పోగొట్టుకొని

పాపం - కేవలం పాపం=లోకనిర్ణయమగు మాంసకర్దమ అసహ్యదేహ సంతానమునే

అవాప్స్యసి=గైకొనగలవు.

34

భా. అవ. న కేవలం స్వధర్మకీర్తిపరిత్యాగః—

అర్థ. స్వధర్మః=న్యాయమైన నీబ్రహ్మానుసంధానమును,

కీర్తిం=నిరతిశయబ్రహ్మానందపరుడని చెప్పుకొనుటయును,

కేవలం=ముఖ్యము

పరిత్యాగః=వదిలిపోవుటయే

న=గాదు.

శ్లో. అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం।
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే॥ 34

భా. అకీర్తిమితి. అకీర్తిం చాపి యుద్ధే భూతాని కథయిష్యంతి తే తవ అవ్యయాం దీర్ఘకాలాం ధర్మాత్మా శూర ఇత్యేవమాదిభిర్గుణైః, సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణాదతిరిచ్యతే, సంభావితస్య చాకీర్తేః వరం మరణమిత్యర్థః.

అర్థ. తే=తవ=నీ మనస్సులోపలియుండలి పరమశత్రువులైన కామక్రోధాదులతో జేయు,

యుద్ధే=కొట్లాటయందు వాటిని జయించక వ్యర్థుడైవో

నీభ్రాంతిమాంద్యసోమరితనము ఒక్కటిగాక నీవఇంద్రియము లకును గోచరములేని అనేకరుచుల రంగులయందు బడద్రోసి పైకి లేవనట్లుగా

అవ్యయాం-దీర్ఘకాలాం=సగుణబ్రహ్మప్రళయపర్యంతమూ నశించని చరిత్రగా

భూతానిఅపి=పుట్టినవృత్తులే గాక ఇంద్రియములు గూడా,

అకీర్తించ=బ్రహ్మమును బొందని విషయానుభవముల చేరికనే

కథయిష్యంతి=రచియించుకొని మరిమరి అనుభవించవలె నని పుట్టుటనే ఈక్షించుచుండును. (అయితే ఇదివరకే)

ధర్మాత్మా=ఈజీవుడు నీతిమంతుడు మనస్సుద్రిములతో

శూరః=బ్రహ్మముఖుడు, [చేరువాడు కాడు,

ఇత్యేవమాదిభిః=అనునదే మొదలగు

గుణైః=లక్షణములచేత

సంభావితస్యచ=సంభావితస్యచ=మనస్సుద్రిములతో చేరువాడు కాడు అని పూజింపబడినవాడు నీవు,

అకీర్తిః = నీకున మానములుగాని నిన్ను జూచి సిగ్గుచేవాడిన ఇంద్రియముల దుర్వాసనల లాగడములు,

మరణాత్=చచ్చుటకన్నను

అతిరిచ్యతే=ఎక్కువ అగుచున్నది.

సంభావితస్య=అట్లు పూజింపబడినవానికి

అకీర్తేః=ఈలాగడములకన్నను

మరణం=చావుట

వరం=మంచిది

ఇతి అర్థః=అని అర్థము.

35.

భా. అవ. కించ.—

అర్థ. కించ=గాకను

శ్లో. భయాద్రణా దుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః ।
యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవం॥35.

భా. భయాదితి. భయాత్కర్ణాదిభ్యః రణాద్యుద్ధాదుపరతం నివృత్తం మంస్యంతే చింతయిష్యంతి న కృపయేతి త్వాం మహారథాః దుర్యోధనప్రభృతయః. యేషాం చ త్వం దుర్యోధనాదీనాం బహుమతః బహుభిర్గుణైర్యుక్తః ఇత్యేవం మతో బహుమతో భూత్వా పునర్యాస్యసి లాఘవం లఘుభావం.

అర్థ. మహారథాః=దుర్యోధన ప్రభృతయః=దేహాభావై దేవ రథః=దేవరథమను దేహమే గొప్పరథమని దేహమందుండు కామాదివృత్తులు,

త్వాం=సాత్వికదయావిశిష్టుడగు నిన్ను
కర్ణాదిభ్యః=ఇంద్రియములచే లాగబడు
భయాత్=భీతివలన
రణాత్ యుద్ధాత్ = విషయములరుచులను అనుభవించు పెనుగులాటనుండి చేతగాక
ఉపరతం—నివృత్తం=చల్లతనమును బొంది కరగిపోయినట్లు
మంస్యంతే—చింతయిష్యంతి= యోచించుచున్నవి గాని,
కృపయా ఇతి=ఒకప్పుడు మనము అను ఇంద్రియమనోవృత్తులతో చేరి రుచులను అనుభవించితిమి అవి అనుభవించిన జ్ఞాపకముచే ఇంద్రియమనోవృత్తులను ఉపసంహరించరాదను మనమీాది దయచే ఈ పెనుగులాటను మానుకొన్నాడని
న=యోచించవు, గాకను
త్వం=అనేక సద్గుణములతో గూడిన బ్రహ్మవేత్తవైన నీవు
యేషాం—దుర్యోధనాదీనాం=ఏ ఆశాభిమానాహంకార జీవులకు,
బహుమతః— బహుభిర్గుణైర్యుక్తః=పూజార్హుడు. అనేక గుణ సంపన్నుడు,
ఇత్యేవంమతో=అను ఈవిధముగా

బహుమతః=శ్లాఘింప బడినవాడవు
భూత్వా=అయ్యి
పునః=మళ్ళీ—నిజముగా
లాఘవం—లఘుభావం=తేలికతనమును:
యాస్యసి=గైకొనగలవు.—

36

భా. అవ. కించ —

అర్థ. కించ=మరియును. అర్జునా! ఓస్వచ్ఛజీవుడా!

శ్లో. అవాచ్య వాదాంశ్చ బహూన్వదిష్యంతితవాహితాః।
నిందంత స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిం॥ 36

భా. అవాచ్యేతి. అవాచ్యవాదాన్ అవక్తవ్యవాదాంశ్చ బహూననేకప్రకారాన్ వదిష్యంతి తవ అహితాః శత్రవః నిందంతః కుత్సయంతః తవ—త్వదీయం సామర్థ్యం నివాతకవచాది యుద్ధనిమిత్తం తత స్తస్మా న్నిందాప్రాప్తిదుఃఖాత్ దుఃఖతరం ను కిం, తతః కష్టతరం దుఃఖం నాస్తీత్యర్థః.

అర్థ. తవ=ఇంద్రియోపసంహారము జేయుననికనికరముతో నీతులుచెప్పు నీయొక్క,

అహితాః=శత్రవః=శాంతిలక్షణములను సహించక హింసించుటకు ప్రయత్నించిన ఆశాభిమాన అహంకారవృత్తులు,

అవాచ్యవాదాన్—అవక్తవ్యవాదాంశ్చ=ఆయాయా ఇంద్రియ విషయముల మలములను తినిపించుచూ అవి రుచులని నిన్ను హేళనముచేయుచు,

బహూన్—అనేకప్రకారాన్=అనేకవిధములుగా,

తవ—త్వదీయాం=నీయొక్క

నివాతకవచాదియుద్ధనిమిత్తం=వాయునిగ్రహ ఆత్మసాక్షాత్కార జయకారణమగు,

సామర్థ్యం=పరాక్రమమును,

నిందంతః—అహితాః=దూషించుచు,
వదిష్యంతి=చెడ్డ చెప్పుకొనుచుందురు.
తతః = తస్మాన్నిందాప్రాప్తిదుఃఖాత్ = ఈ తిరస్కారణ దుఃఖమునకన్న
దుఃఖతరం ను కిం=గొప్పదుఃఖము ఏది?
తతః=ఈ దుఃఖమునకన్న
కష్టతరం=గొప్పహింసారూపమైన
దుఃఖం=మనోపీడ
నాస్తి=వేరులేదు.
ఇతిఅర్థః=అని అర్థము.

37

భా. అవ. యుద్ధే పునః క్రియమాణే కర్ణాదిభిః—
అర్థ. పునః = మళ్ళీ ఇప్పుడు,
యుద్ధే=దేహేంద్రియ మనోవృత్తుల పెనుగులాట
క్రియమాణే=బ్రహ్మముఖుడై చేయుచుండగా,
కర్ణాదిభిః=బాహ్యేంద్రియములచేత,

శ్లో. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీం।
తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృత నిశ్చయః॥ 37

భా. హత ఇతి. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం, హతస్సన్ స్వర్గం ప్రాప్స్యసి జిత్వా వా కర్ణాదీన్ శూరాన్ భోక్ష్యసే మహీం. ఉభయథాపి తవ లాభ ఏవేత్యభిప్రాయః యుతఏవం తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః 'జేష్యామి శత్రూన్, మరిష్యామి వా' ఇతి నిశ్చయం కృత్వేత్యర్థః.

అర్థ. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం=హతస్సన్ స్వర్గం ప్రాప్స్యసి = పట్లు వదలినవాడ వైతివా తూష్ణీం భావమును పొందగలవు.

వా=లేక,

శత్రూన్ - శూరాన్ = విషయాభిముఖసమర్థములగు బాహ్యేంద్రియములను,

జిత్వా=గెలిచితివా

మహీం=భోగానుభవ పృథివీవికార దేహమును నిష్కంటకముగా,

భోక్ష్యసే=పోషించుకొనగలవు.

ఉభయథా=ఉభయగతులయందును

తవ=క్షత్రధర్మముతోఁగూడిన నీకు

లాభ ఏవ=అధికఫలమే.

ఇతి అభిప్రాయః=అని మనోగతార్థము,

యతః=ఏ ఆత్మసాక్షాత్కారమును బొందమని,

ఏవం=ఈవిధముగ చెప్పబడెనో

తస్మాత్=ఆబ్రహ్మమును బొందుటవలననూ

కౌంతేయ=పృథివీవికారమగు దేహమునందు భాసించు [ఆభానుడా!

యుద్ధాయ=ఈకొట్లాటకొరకు

"మరిష్యామి=చస్తున్నాను

వా=లేక

శత్రూన్ = శత్రువులను

జేష్యామి=జయించుచున్నాను"

ఇతి=అని

కృతనిశ్చయః=నిశ్చయంకృత్వా=నిర్ణయించుకొని

ఉత్తిష్ఠ=ఊర్ధ్వముఖుడు అగుము

ఇతి అర్థః=అని అర్థము.

38

భా. అవ. తత్ర యుద్ధం స్వధర్మ ఇత్యేవం యుధ్యమానస్య ఉపదేశమిమం శృణు.—

అర్థ. తత్ర=ఇట్లు ఉభయథా కలిగెడు లాభమునందు,

యుద్ధం=నిరతిశయ బ్రహ్మానందప్రాప్తికొట్లాట
స్వధర్మ ఇతి=శూరపురుషుడగు నాకు చేయదగినపని అని,
ఏవం=ఈశ్లోకమునందు చెప్పుప్రకారము
యుధ్యమానస్య=పెనుగులాడువానికి
ఇమం=ఈచెప్పదగిన
ఉపదేశం=మరియొక అంశమును
శృణు=శ్రవణముచేయుము.

శ్లో. సుఖదుఃఖే సమేకృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ ।
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి॥ 38

భా. సుఖదుఃఖేఇతి. సుఖదుఃఖే సమే తుల్యే కృత్వా రాగద్వేషా వకృత్వేత్యేతత్. తథాలాభాలాభౌ జయాజయౌ చ సమౌకృత్వా తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ ఘటస్వ నైవం యుద్ధం కుర్వన్ పాపమవాప్స్యసి ఇత్యేష ఉపదేశః ప్రాసంగికః,

అర్థ. ఏతత్=ఈ కొట్లాటకు కారణమైన
రాగద్వేషౌ=రాగద్వేషములను
అకృత్వా=పొందక
సుఖదుఃఖేఅపి=హర్షతాపములను
సమే—తుల్యే=సమముగా
కృత్వా=జేసి, ఏర్పరచుకొని
తథా=అట్లే
లాభాలాభౌ=ఫలఅఫలములను
జయాజయౌచ=గెలుపును గెలుపులేములను
సమౌకృత్వా=సమముగా జేసుకొని
తతః=పిమ్మట బ్రహ్మముఖుడై
యుద్ధాయ=ఈపెనుగులాటకు
యుజ్యస్వ ఘటస్వ=చేరుకొనుము.
ఏవం—ఏవం యుద్ధంకుర్వన్=ఇట్లు ఉపసంహారము చేసి
~~పాపం—~~పాపం=దోషమును

న అవాప్స్యసి=పొందవు
ఇతి=అని
ఏష ఉపదేశః=ఈ చెప్పాట
ప్రాసంగికః=మాటసందర్భము.—అని స్థూల సూక్ష్మవిచారములు రెండును జీవునికర్మబంధమనియూ, ఈకర్మబంధమే దేహబంధమనియు, ఆదేహబంధము నివృత్తియగువరకు బ్రహ్మమగుటకు వీలులేదనియు, జెప్పి కర్మబంధము పోవుటకు గాను జ్ఞానోపదేశముచేయుటకు ఉపక్రమించుచున్నాడు.

39

భా. అవ. శోక మోహాపనయనాయ లౌకికో న్యాయః 'స్వధర్మమపి చా వేక్ష్య' ఇత్యేవమాదిభిః శ్లోకైరుక్తః, న తు తాత్పర్యేణ పరమార్థదర్శన మిహ ప్రకృతం తచ్చోక్త ముపసంహ్రియ తే. 'ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే' ఇతి శాస్త్రవిషయ విభాగప్రదర్శనాయ. ఇహ హి ప్రదర్శితే పున శ్శాస్త్రవిషయ విభాగే ఉపరిష్టాత్ 'జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినా' మితి నిష్ఠాద్వయ విషయం శాస్త్రం సుఖం ప్రవర్తిష్య తే, శ్రోతారశ్చ విషయ విభాగేన సుఖం గ్రహీష్యంతీ త్యత ఆహ.—

అర్థ. "స్వధర్మమపి=తనదైన బ్రహ్మధర్మములను గూడా,
అవేక్ష్య=లెస్సగా చూచి"
ఇత్యేవమాదిభిశ్శ్లోకైః=అనునదే ఆదిగాగల శ్లోకములచే
శోక=మనోతాపమును
మోహ=భ్రాంతిమాంద్యమును
అపనయనాయ = వదలించుటకొరకు
లౌకికో న్యాయః=దేహసంబంధమైననీతిని
ఉక్తః=ఉదహరింపబడినది
తాత్పర్యేణ=దానియందుండు అభిప్రాయమును చెప్పవలయునను పట్టుదలతో

నతు=గాదు.

ఇహ=ఈ జ్ఞానయోగప్రకరణమునందు,

ప్రకృతం=ఇప్పుడు చెప్పదగినది,

పరమార్థదర్శనం=బ్రహ్మసాక్షాత్కారము

శాస్త్రవిషయవిభాగప్రదర్శనాయ = శాస్త్ర విషయము లను పంచిచూపుట కొరకు

"ఏషా సాంఖ్యే(బుద్ధిః)=బ్రహ్మమును తెలియు తెలివి,

తే = మంచిని తెలియగోరిన నీకు

అభిహితా=చెప్పబడినది."

ఇతి=అని,

తచ్చోక్తం=అవచించినదానిని,

ఉపసంహ్రియతే=ముగింపుచేయుచున్నాడు.

ఇహ=ఇందు

పునః=నిశ్చయము గా

శాస్త్రవిషయవిభాగే=శాస్త్రముచే తెలియు జ్ఞానకర్మముల

ప్రదర్శితేహి=తెలిపి తేకదా [పంపకము

ఉపరిష్టాత్=ఆపైన

'సాంఖ్యానాం=బ్రహ్మమును తెలియువారలకు

జ్ఞానయోగేన=జ్ఞానయోగము చేతను

యోగినాం=బ్రహ్మమును బొందువారలకు

కర్మయోగేన=సాత్వికనిష్కామకర్మములచేతనూ

ఇతి=అని

నిష్ఠాద్వయవిషయం=ఈ నియతస్థితుల రెండుధర్మముల

శాస్త్రం=హితబోధ

సుఖం=అనాయాసముగా

ప్రవర్తిష్యతే=తెలుపగలదు.

శ్రోతారశ్చ=విను వారలును

విషయం=ఆధర్మముల

విభాగేన=పంపకముచే

సుఖం=అనాయాసముగా

గ్రహిష్యంతి=తెలియగలరు.

ఇతిఅతఆహ=అని తెలియుటకుగాను ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్లో. ఏషా తే భిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు।
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబంధం ప్రహాస్యసి ॥ 39

భా. ఏషేతి. ఏషా తే తుభ్య మభిహితా ఉక్తా సాంఖ్యే పరమార్థ వస్తువివేక విషయే బుద్ధిః జ్ఞానం సాక్షా చ్ఛోకమోహాదిసంసారహేతు దోషనివృత్తికారణం. యోగేతు తత్ప్రాప్త్యుపాయె నిస్సంగతయా ద్వంద్వప్రహాణపూర్వక మీశ్వరారాధనార్థే కర్మయోగే కర్మానుష్ఠానే సమాధియోగే చ ఇమా మనంతర మేవో చ్యమానాం బుద్ధిం శృణు. తాం చ బుద్ధిం స్తౌతి ప్రరోచనార్థం- బుద్ధ్యా యయా యోగవిషయయా యుక్తః హేపార్థ, కర్మబంధం కర్మైవ ధర్మాధర్మాఖ్యో బంధః కర్మబంధః తం ప్రహాస్యసి ఈశ్వరప్రసాదనిమిత్త జ్ఞానప్రాప్త్యై వేత్యర్థః—

అర. సాంఖ్యే=పరమార్థవస్తువివేకవిషయె=బ్రహ్మమును తెలియు తెలివియందు

సాక్షాత్=ఎదుట కనబడుచుండు

శోకమోహాది=దుఃఖమాంద్యములే మొదలుగాగల

సంసార=ఎడతెగని సంసరణమునకు

హేతుః=కారణమైన

దోషనివృత్తిః=పాపములు పోవుటయే

కారణం=మార్గముగాగల

ఏషా=ఈ

బుద్ధిః=జ్ఞానం=తెలివి

తే=తుభ్యం=నీకు

అభిహితా=ఉక్తా=ఉపదేశింపబడినది.

యోగేతు—తత్ప్రాప్తిఉపాయేతు=ఆజ్ఞానమును బొందు

కర్మమార్గమునందైతేనో
నిస్సంగతయా—ఆశలేనివాడై
ద్వంద్వప్రహాణపూర్వకం=జంటలను వదలుటయేమార్గముగు
ఈశ్వరారాధనార్థే=లోపల ఈశ్వరపూజకొరకు
కర్మయోగే కర్మానుష్ఠానే=కర్మాచరణమార్గమునందును
సమాధియోగేచ=ఆత్మైకాగ్రతయందును
ఇమాం—అనంతరమేవ ఉచ్యమానాం=ముందు చెప్పబోవుచున్న
బుద్ధిం=ఆ తెలివిని
శృణు=శ్రవణముచేయుము.
తాం చ బుద్ధిం=తాం బుద్ధిం చ=ఆ తెలివినిగూడా
ప్రరోచనార్థం=రుచికలుగుటకొఱకై
స్తౌతి=స్తోత్రము చేయుచున్నాడు.
యయా—యోగవిషయయా=ఏకర్మమార్గమైన
బుద్ధ్యాయుక్తః=తెలివితో చేరిన
హే పార్థ=ఓ అర్జునా!
కర్మబంధం=ధర్మాధర్మాఖ్యో కర్మఏవబంధః— కర్మబంధః తం కర్మబంధం=సదసదాచరణముల దేహబంధమును,
ఈశ్వరప్రసాదనిమిత్తజ్ఞానప్రాప్త్యైవ=ఈశ్వరానుగ్రహము వలన గలిగిన తెలివి వలననే
ప్రహాస్యసి=వదలగలవు
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

40

భా. అవ. కిం చాన్యత్.—
కించ=గాకను
అన్యత్=వేరు యొకటి
శ్లో. నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే।

స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥ 40.

భా. నేతి. నేహ మోక్షమార్గే కర్మయోగే అభిక్రమనాశః అభిక్రమణమభిక్రమః ప్రారంభ స్తస్య నాశో నాస్తి యథా కృష్యాదేః యోగవిషయే ప్రారంభస్య నానైకాంతికఫలత్వ మిత్యర్థః. కించ,—నాపి చికిత్సావత్ ప్రత్యవాయో విద్యతే, భవతి కింతు స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య యోగధర్మస్యానుష్ఠితం త్రాయతే రక్షతి మహతః భయాత్, సంసారభయాత్ జన్మమరణాది లక్షణాత్.

అర్థ. ఇహ మోక్షమార్గే కర్మయోగే = కైవల్యపదము అను సదాచరణమునందు

అభిక్రమనాశః—అభిక్రమణం—అభిక్రమః—ప్రారంభః—తస్యనాశః=వ్యర్థప్రారంభము

నాస్తి=కలుగదు.

కృష్యాదేః యథా=భూవ్యవసాయముతే మొదలగువాటివలె

యోగవిషయే=ఈకర్మాచరణమునందు

ప్రారంభస్య=ఆరంభమునకు।

అనైకాంతికఫలత్వం=ఫలము చెడుట

న ఇత్యర్థః=కలుగదు అని అర్థము.

కించ=గాకను

చికిత్సావత్=వైద్యుని రోగప్రతిక్రియయందలివలె

ప్రత్యవాయో ఽపి=పాపముకూడా

నవిద్యతే—నభవతి=సంభవింపదు.

కింతు=అయితే

అస్య ధర్మస్య—యోగధర్మస్య=ఈ సత్కర్మాచరణమార్గముయొక్క—

అనుష్ఠితం = ఆచరణము

స్వల్పమపి=యింతకొలదియైనను

మహతః=అధికమైన

జన్మమరణాదిలక్షణాత్=ఎడతెగని చావుపుట్టుకలాదియైన

భయాత్ — సంసారభయాత్ = సంసరణభీతినుండి
త్రాయతే — రక్షతి = కాపాడుచున్నది.

41

భా. అవ. యే యం సాంఖ్యే బుద్ధిరుక్తా యోగే చ వక్ష్యమాణలక్షణా సా

అర్థ. యే యం బుద్ధిః = ఏ ఈ తెలివి
సాంఖ్యే = బ్రహ్మజ్ఞానమునందు
ఉక్తా = ఉపదేశింపబడినదో
యోగేచ = బ్రహ్మమునుబొందుసత్కర్మాచరణమునందును
వక్ష్యమాణలక్షణా = వచింపబోవుచున్నాడో
సా = ఆ

శ్లో. వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునందన ।
బహుశాఖాహ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినాం ॥ 41.

భా. వ్యవసాయాత్మికేతి. వ్యవసాయాత్మికా నిశ్చయస్వభావా వైకైవ బుద్ధిః ఇతరవిపరీతబుద్ధిశాఖాభేదస్య బాధికా, సమ్యక్ప్రమాణజనితత్వాత్, ఇహ శ్రేయోమార్గే హే కురునందన. యాః పునరితరాః విపరీతబుద్ధయః యాసాం శాఖాభేదప్రచారవశాదనంతోఽపారః అనుపరతః సంసారో నిత్యప్రతతో విస్తీర్ణో భవతి, ప్రమాణ జనిత వివేకబుద్ధినిమిత్తవశాచ్చ ఉపరతాస్వనంత భేద బుద్ధిషుసంసారోఽప్యుపరమతే, తాబుద్ధయః బహుశాఖాః బహ్వ్యః శాఖాః యాసాంతాః బహుశాఖాః బహుభేదా ఇత్యేతత్. ప్రతి శాఖాభేదేన హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయః కేషాం? అవ్యవసాయినాం ప్రమాణజనిత వివేకబుద్ధి రహితానామిత్యర్థః.

అర్థ. హే కురునందన = ఏకాగ్రచిత్తుడగు జీవుడా !
వ్యవసాయాత్మికా - నిశ్చయస్వభావా = సంస్కరించిన పోలుగాని,
ఇతర విపరీతబుద్ధిశాఖాభేదస్య బాధికా = వేరగు అనేక

చీలికలు భేదబుద్ధిని బాధించు

బుద్ధిః=తెలివి

సమ్యక్ప్రమాణజనితత్వాత్=వేదశాస్త్ర ప్రమాణములచే సంస్కారణమై పుట్టినదగుటవలన

ఇహ-శ్రేయోమార్గే= ఈకైవల్యపథమునందు

ఏకైవ=ఒక్కటియే.

పునః=మరల

యాః ఇతరాః విపరీతబుద్ధయః= యే వేరు చెడుబుద్ధులు,

యాసాం శాఖాభేదప్రచారవశాత్=దేనియొక్క వేరువేరు చీలికల అల్లికములవలన

అనంతః = నాశము లేనిదియు

అపారః=తీరము లేనిదియు

అనుపరతః=చల్లదనము లేనిదియు అగు

సంసారః=సంసరణము

నిత్యప్రతతః=నిత్యవిస్తీర్ణః=నిరంతరము అల్లుకొనునది

భవతి=కాగలదు

చ=మఱియును

ప్రమాణజనిత వివేకబుద్ధి నిమిత్తవశాత్=వేదకర్మల సంస్కారముచే బుట్టిన మంచిబుద్ధివలన

అనంతభేదబుద్ధిషు=బహుచీలికలబుద్ధులు

ఉపరతాసు=నశించిపోగా

సంసారోఽపి=జననమరణ సంసరణముకూడా

ఉపరమతే=నశించిపోవును.

తాః బుద్ధయః=ఆ చెడుప్రజ్ఞలు

కేషాం=యెవరికి?

ఇతి=అనగా

అవ్యవసాయినాం=ప్రమాణజనితవివేకబుద్ధి రహితానాం= వేదకర్మలచే బుట్టిన మంచి తెలివిలేనివారలకు

బహుశాఖాః=బహ్వ్యః శాఖాః యాసాంతాః బహుశాఖాః
బహుభేదాః=బహుచీలికలుగలవి
ఏతత్ = ఈ
బుద్ధయః=ప్రజ్ఞలు
ప్రతిశాఖాభేదేన=ఒక్కొక్క చీలికచేతను
అనంతాశ్చహి=లెక్కలేనివిగదా.—
ఇత్యర్థః = అని అర్థము.

42.

భా. అవ. యేషాం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిర్నాస్తి తే.—
అర్థ. యేషాం=ఏమూర్ఖులకు
వ్యవసాయాత్మికా=నిష్కామ వేదకర్మములచేసంస్కరించిన నిశ్చయమైన
బుద్ధిః=జ్ఞానము
నాస్తి = లేదో
తే=ఆమూఢులు

శ్లో. యా మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్య విపశ్చితః ।
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ 42.

భా. యామితి. యా మిమాం వక్ష్యమాణాం పుష్పితాం పుష్పితవృక్షవచ్ఛోభమానాం శ్రూయమాణరమణీయాం వాచం వాక్యలక్షణాం ప్రవదంతి. కే? అవిపశ్చితః అమేధసః అవివేకిన ఇత్యర్థః. వేదవాదరతాః బహ్వర్థవాదఫలసాధనప్రకాశకేషు వేదవాక్యేషు రతాః హే పార్థ, నాస్యత్స్వర్గపశుపుత్రాదిఫలసాధనేభ్యః కర్మభ్యః అస్తీత్యేవం వాదినః వదనశీలాః.

అర్థ. యాం=ఈ
ఇమాం-వక్ష్యమాణాం=బోధింపబడు
పుష్పితాం-పుష్పితవృక్షవత్ శోభమానాం = వికసితమహీరుహమువలె ప్రకాశించుచున్నట్టి,

శ్రూయమాణరమణీయాం=శ్రవణమునకు మనోహరమైనట్టి ఇంద్రాహ్వానము లే మొదలగు

వాచం=వాక్యలక్షణాం=వాక్యరూపమైన

అర్థవాద వాక్యమును ప్రత్యక్షముగ అప్పుడే ఆ స్వర్గసుఖములను అన్నిటిని అనుభవించుచు ఉన్నట్లు

ప్రవదంతి=వదరుచున్నారో

కే?=వారెవ్వరు?

అవిపశ్చితః=అమేధసః-అవివేకినః=అప్పటికప్పుడు దొరకిన రుచులన్న, రుచిపక్వములను బాగ భుజించి దీర్ఘాయుష్యమస్తు, మహదైశ్వర్యాభివృద్ధిరస్తు అని చెప్పు కొద్ది బుద్ధికలవారలు

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

వేదవాదరతాః=వేదవాద-బహ్వర్థవాద-ఫలసాధనప్రకాశకేషు వేదవాక్యేషు = ఇట్లు స్వర్గఫలములను చాల అనుభవించు మార్గములను తెలుపునట్టికర్మకాండయొక్క వేదవాక్యములయందు రతాః=ప్రీతిగలవారు

పార్థ=హేపార్థ=ఓ అర్జునా!

స్వర్గపశుపుత్రాదిఫలసాధనేభ్యః = స్వర్గము, పశువులు, పుత్రులు మొదలగు ఫలములకు సాధనములైన

కర్మభ్యః=కర్మములకన్న

అన్యత్=వేరు

నాస్తి=లేదు.

ఇతి ఏవం వాదినః-వదనశీలాః=అని ఇట్లు చెప్పుట పద్ధతి గలవారు.

43.

భా. అవ. తే చ కే?

అర్థ. చ=మఱియును

తే కే?=వారెవ్వరు?

శ్లో. కామాత్మానః స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదాం।
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి ॥ 43.

భా. కామాత్మాన ఇతి. కామాత్మానః కామస్వభావాః కామపరా ఇత్యర్థః. స్వర్గపరాః స్వర్గః పరపురుషార్థో యేషాం తే స్వర్గపరాః స్వర్గప్రధానాః. జన్మకర్మఫలప్రదాం కర్మణః ఫలం కర్మఫలం జన్మైవకర్మఫలం జన్మకర్మఫలం తత్ప్రదదాతీతి జన్మకర్మఫలప్రదా, తాం వాచం ప్రవదంతీ త్యనుషజ్యతే. క్రియావిశేషబహుళాం క్రియాణాం విశేషాః క్రియావిశేషాః తే బహుళా యస్యాం వాచి తాం స్వర్గపశుపుత్రాద్యర్థాః యయా వాచా బాహుళ్యేన ప్రకాశ్యంతే. భోగైశ్వర్య గతింప్రతి. భోగశ్చ ఐశ్వర్యం చ భోగైశ్వర్యే, తయోః ప్రాప్తిః భోగైశ్వర్యగతిః, తాం ప్రతి సాధనభూతాః యే క్రియావిశేషా స్తద్బహుళాం తాం వాచం ప్రవదంతో మూఢాః సంసారేపరివర్తంత ఇత్యభిప్రాయః.

అర్థ. కామాత్మానః - కామస్వభావాః - కామపరాః=సుఖములను బొందు ఆశలే తమభావములుగా గలవారు అగు ఆశాపాతకులు.

ఇతి అర్థః = అని అర్థము.

స్వర్గపరాః-స్వర్గః పరపురుషార్థో యేషాం తే స్వర్గపరాః స్వర్గప్రధానాః=స్వర్గమే మోక్షము అను ముఖ్యులు,

జన్మకర్మఫలప్రదాం = కర్మణః ఫలం కర్మఫలం జన్మైవ కర్మఫలం జన్మకర్మఫలం తత్ప్రదదాతీతి జన్మకర్మఫలప్రదా తాం జన్మకర్మఫలప్రదాం=మళ్ళీ జన్మమెత్తుటకే కారణమైన కర్మఫలమును ఇచ్చు,

వాచం=వాక్యమును

ప్రవదంతి=వదరుచున్నారు

ఇతిఅనుషజ్యతే=అని అనుషంగము

క్రియావిశేషబహుళాం = క్రియాణాంవిశేషాః క్రియావిశే

షాః తే బహులా యస్యాం వాచి తాం=క్రియావిశేషబహులాం=యయా వాచా బాహుల్యేన ప్రకాశ్యం తే=అనేకములైన కర్మల గొప్పలు ఏవాక్కులచే ఎక్కువగా తెలియబడుచున్నవో అవి,

స్వర్గపశుపుత్రాద్యర్థాః = సుఖభోగపశుపుత్రాది ప్రయోజనములు,

భోగైశ్వర్యగతింప్రతి-భోగశ్చ ఐశ్వర్యంచ భోగైశ్వర్యే=అనగాభోగ = సుఖములు స్త్రీలపోషణ ఐశ్వర్యంచ=మహిమలు

తయోః ప్రాప్తిః=వాటినిపొందుట

భోగైశ్వర్యగతిః=సుఖములు స్త్రీలుమొదలగువారిపోషణ అణిమాదిమహిమలును పొందుట

భోగైశ్వర్యగతిః తాంప్రతి=భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి=ఆసుఖభోగమహిమల పొందుటనుగురించి,

సాధనభూతాః=సాధించుటకు తగిన

యేక్రియావిశేషాః=యేకర్మల గొప్పమహిమలో

తత్ =దానిని-అనగా

తాంబహుళాంవాచం=ఆ ఎక్కువగొప్పను చెప్పువాక్యమును,

మూఢాః=ఆ వేదవాదరతులను అల్పబుద్ధులు

ప్రవదంతః=వదరుకొనుచు,

సంసారే=ఈజననమరణ చక్రమునందే

పరివర్తంతే=చుట్టుచుందురు

ఇతి=అని

అభిప్రాయః=అభిప్రాయము.

44.

భా. అవ. తేషాం చ—

అర్థ. చ=మరియును

తేషాం=ఆ

శ్లో. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం తయాఽపహృత చేతసాం।

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ న విధీయతే ॥ 44

భా. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానామితి. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం భోగః ఐశ్వర్యం చేతి భోగైశ్వర్యయో రేవ ప్రణయవతాం తదాత్మభూతానాం తయా క్రియావిశేష బహుళయా వాచా అపహృత చేతసాం ఆచ్ఛాదిత వివేకప్రజ్ఞానాం వ్యవసాయాత్మికా సాంఖ్యే యోగే వా బుద్ధిః సమాధౌ సమాధీయతేఽస్మిన్ పురుషోపభోగాయ సర్వమితి సమాధిరంతఃకరణం బుద్ధి స్తస్మిన్ సమాధౌ, నవిధీయతే నభవతీత్యర్థః.

అర్థ. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం=భోగశ్చ ఐశ్వర్యం చ ఇతి భోగైశ్వర్యే తయోః భోగైశ్వర్యయోః ఏవప్రసక్తిః భోగైశ్వర్య ప్రసక్తిః తేషాం భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం—ప్రణయవతాం=మిక్కిలి స్త్రీసుఖభోగ అణిమాదిసిద్ధులయందు ప్రేమగలవారలకు

తదాత్మభూతానాం=ఆ భోగములే తామని ఏకీభవించిన వారలై

తయా=క్రియావిశేష బహుళయావాచా= కర్మయొక్క గొప్పను ఎక్కువగ చెప్పుకొనువాక్యముచేత

అపహృతచేతసాం=హరింపబడిన మనస్సుగలవారలకు అనగా

ఆచ్ఛాదితవివేకప్రజ్ఞానాం=భ్రాంతిమాంద్యముచే కప్పబడిన తెలివిగలవారలకు

సాంఖ్యే=బ్రహ్మమునందుగాని

వా=లేక

యోగే=బ్రహ్మమునుబొందు కర్మమార్గమునందు గాని

వ్యవసాయాత్మికా=వేదప్రమాణములచేసంస్కరించిననిశ్చయమైన

బుద్ధిః=బ్రహ్మమునందు చేరు తెలివి (జ్ఞానము)

సమాధౌ=సమాధీయతేఽస్మిన్ పురుషోపభోగాయ సర్వం ఇతిసమాధిః = ఈఅంతర్ముఖనిష్ఠయందు జీవుని సుఖానుభవము కొ

రకు అన్నియు ఇమిడ్చి ఉంచబడియున్నది గనుక సమాధి అని చెప్పుటవలన

అంతః కరణం=బుద్ధిః=తెలివి
తస్మిన్ సమాధౌ=ఆబుద్ధియందు
నవిధీయతే=నభవతి=సంభవించదు.
ఇత్యర్థః=అనిఅర్థము.

45

భా. అవ. యఏవం వివేకబుద్ధిరహితా స్తేషాం కామాత్మనాం యత్ఫలం తదాహ.—

అర్థ. యః-యే=ఏఅవివేకులు
ఏవం=ఈప్రకారముగా
వివేక బుద్ధి రహితాః=సంస్కరించిన జ్ఞానము లేనివారలో
తేషాంకామాత్మనాం=ఆ ఆశపాతకులకు
యత్ఫలం=ఏమిఫలమో
తత్ =ఆఫలమును
ఆహ=పలుకుచున్నాడు.

శ్లో. త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున।
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్॥ 45

భా. త్రైగుణ్యేతి. త్రైగుణ్యవిషయాః త్రైగుణ్యం సంసారో విషయః ప్రకాశయితవ్యః యేషాం తే వేదాః త్రైగుణ్యవిషయాః త్వంతునిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున, నిష్కామోభవేత్యర్థః నిర్ద్వంద్వః సుఖదుఃఖహేతుభూతౌ సప్రతిపక్షౌ పదార్థౌ ద్వంద్వశబ్దవాచ్యౌ తతో నిర్గతః నిర్ద్వంద్వోభవ. నిత్యసత్వస్థః సదాసత్వగుణాశ్రయో భవ. తథా నిర్యోగక్షేమః అనుపాత్తస్యోపాదానంయోగః ఉపాత్తస్య రక్షణం క్షేమః యోగక్షేమ ప్రధానస్య శ్రేయసి ప్రవృత్తిర్దుష్కరేత్యతః నిర్యోగక్షేమో భవ. ఆత్మవాన్ అప్రమత్తశ్చ భవ. ఏషతవోపదేశః స్వధర్మమనుతిష్ఠతః—

అర్థ. త్రైగుణ్య విషయాః—త్రైగుణ్యం సంసారోవిషయః=త్రిగుణముల మాయచే పుట్టిన సంసారధర్మమును,

యేషాం=యెవరికి

ప్రకాశయితవ్యః=తెలుపవలసినదిగా ఉన్నదో

తేవేదాః=ఆఆమ్నాయములు

త్రైగుణ్యవిషయాః=సాత్విక రాజస తామస సంబంధ సంసార ధర్మములు.

అర్జునా = ఓస్వచ్ఛుడా !

త్వంతు=నీవైతేనో

నిస్త్రైగుణ్యోభవ— నిష్కామోభవ=త్రిగుణసంబంధమైన సంసారధర్మముల యందలి ఆశలేనివాడవు కావయ్యా

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

నిర్ద్వంద్వః=జంటలు లేనివాడవు అనగా

సుఖదుఃఖహేతుభూతౌ=సుఖదుఃఖములకు కారణములైన శీతఉష్ణములు

సప్రతిపక్షౌ=ఒకటికొకటి శతృవులైన

ద్వంద్వశబ్దవాచ్యౌ=జంటశబ్దములని చెప్పు

పదార్థౌ=వస్తువులు

తతః=దానివలన

నిర్గతః = విడువబడి

నిర్ద్వందో=జంటల అంటులేనివాడవు

భవ=కా.

నిత్య సత్వస్థః = సదా సత్వగుణాశ్రయో భవ = సదా సత్వగుణముతో కూడినవాడవు కా

తథా = అట్లే

నిర్యోగక్షేమః = యోగక్షేమము లేనివాడవు, అనగా,

అనుపాత్తస్య=పొందుటకుగాని బ్రహ్మమును

ఉపాదానం=తన ఉపాసనానుకూలముగ తీసుకొనుట

యోగః=ఆత్మానుసంధానము
ఉపాత్తస్య = పొందిన బ్రహ్మమును
రక్షణం = చిత్తమున నిలిపి రక్షించుకొనుట
క్షేమం = క్షేమము.
యోగక్షేమప్రధానస్య = ఇట్టి ఆత్మానుసంధానరక్షణమే ముఖ్యమైనవానికి,
శ్రేయసి = కైవల్యమునందు,
ప్రవృత్తిః = ప్రవేశము
దుష్కర ఇతి=కష్టము అని
అతః=దానినుండి
నిర్యోగక్షేమః = ఆత్మానుసంధానరక్షణము లేనివాడవు
భవ=కా.అనగా
ఆత్మవాన్-అప్రమత్తశ్చ=అజాగ్రతలేని ఆత్మజ్ఞానివి
భవ = కా
స్వధర్మం=నీదైన క్షత్రియధర్మమును
అనుతిష్ఠతః=ఆచరించుచుండు
తవ=నీకు
ఏష ఉపదేశః=ఇదే చెప్పడము.

46.

భా. అవ. సర్వేషు వేదోక్తేషు కర్మసు యాన్యుక్తాన్యనంతాని ఫలాని తాని నాపేక్ష్యంతే చేత్, కిమర్థం తానీశ్వరాయేత్యనుష్ఠీయంతే ఇతి ఉచ్యతే; తచ్ఛృణు—

అర్థ. వేదోక్తేషు=శ్రుతులయందు చెప్పిన
సర్వేషు=అన్ని
కర్మసు = సదాచరణములయందు
అనంతాని=నశింపులేని
యానిఫలాని=ఏఫలములు

ఉక్తాని=చెప్పబడినవో
తాని=ఆ ఫలములను
నాపేక్ష్యంతేచేత్=కోరనియెడల
తాని=ఆకర్మలను
కిమర్థం=దేనిని గురించి
ఈశ్వరాయ ఇతి=ఈశ్వరునికి అని
అనుష్ఠీయంతే=ఆచరింపబడుచున్నది
ఇతి=అని అందువా
ఉచ్యతే=ఉదహరింపబడుచున్నది.
తచ్ఛృణు=దానిని శ్రవణముచేయుము.

శ్లో. యావానర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే।
తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥ 46

భా. యావానితి. యథా లోకే కూపతడాగాద్యనేకస్మిన్నుదపానే పరిచ్ఛిన్నోదకే యావాన్యావత్పరిమాణః స్నానపానాదిరర్థః ఫలం ప్రయోజనం ససర్వోఽర్థః సర్వతస్సంప్లుతోదకేఽపి యోఽర్థ స్తావానేవ సంపద్యతే. తత్రాంతర్భవతీత్యర్థః. ఏవం తావాన్ తావత్పరిమాణఏవ సంపద్యతే సర్వేషు వేదేషువేదోక్తేషు కర్మసు యఃఅర్థః యత్కర్మఫలం సోఽర్థో బ్రాహ్మణస్య సన్న్యాసినః పరమార్థతత్త్వం విజానతః యః అర్థః యత్ విజ్ఞానఫలం సర్వత స్సంప్లుతోదక స్థానీయం తస్మిన్ తావానేవ సంపద్యతే. తత్త్రైవాంతర్భవతీత్యర్థః. 'యథా కృతాయ విజితాయాధరేయాః సంయంత్యే వమేవం సర్వం తదభిసమేతి యత్కించిత్ ప్రజాస్సాధు కుర్వంతి యస్తద్వేదయత్సవేద' ఇతిశ్రుతేః. సర్వంకర్మాఖిలం ఇతి చ వక్ష్యతి తస్మాత్ ప్రాక్ జ్ఞాననిష్ఠాధికారప్రాప్తేఃకర్మణి అధికృతేన కూపతడాగాద్యర్థస్థానీయ మపి కర్మకర్తవ్యం.

అర్థ. యథా=ఏప్రకారముగా
లోకే=జగత్తునందు
కూపతడాగాది=నూతులు, చెరువులు మొదలుగాగల

అనేకస్మిన్=అనేకవిధములైన
ఉదపానే-పరిచ్ఛిన్నోదకే=కొద్దినీళ్ళుగల దానియందు
స్నానపానాదిరర్థః= ఫలప్రయోజనం=స్నానపానములే మొదలుగా గల ఫలప్రయోజనము
యావాన్ — యావత్పరిమాణః = యంతవరకుఉపయోగము కలుగునో,
సః సర్వో అర్థః = ఆప్రయోజనము అంతయునూ,
సర్వతస్సంప్లుతోదకేఽపి = పూర్తిగ నీరుగల మడుగుయందునూ గూడా,
యోఽర్థః = స్నానపానాది ప్రయోజనము,
తావానేవ = అంతనే
సంపద్యతే = పొందబడుచున్నది అనగా—
తత్రఅంతర్భవతి = అందే ఇమిడియున్నది.
ఇత్యర్థః = అని అర్థము
ఏవం=ఈప్రకారముగనే
సర్వేషు=సమస్తములైన
వేదేషు — వేదోక్తేషు కర్మసు=కృతులయందు చెప్పినసదాచరణములయందు,
యః అర్థః=ఏప్రయోజనమో,
యత్ కర్మఫలం=ఏకర్మఫలమో
తావాన్ — తావత్పరిమాణఏవ=అంతనే
సంపద్యతే = కలుగుచున్నది.
సర్వతః సంప్లుతోదకస్థానీయం=పూర్తిగనిండిన మడుగునందు.
యత్ విజ్ఞానఫలం=అనుభవమునకు వచ్చిన ఏఫలమో,
యఃఅర్థః = ఏప్రయోజనమో
సోఽర్థః=ఆప్రయోజనము,
బ్రాహ్మణస్య=పరమార్థతత్వం విజానతఃసన్యాసినః=అన్ని

యను వదలి బ్రహ్మమును తెలిసి బ్రహ్మమునందుండు బ్రహ్మనిష్ఠునికి

తస్మిన్ = ఆబ్రహ్మమునందు,

తావానేవసంపద్యతే=అంతయు నే కలుగుచున్నది. అనగా

తత్రైవ అంతర్భవతి = అందే ఇమిడియున్నది.

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

"యథా=యెట్లనగా

కృతాయ=ద్యూతసమయమునందు ముఖ్యమైనగుర్తులుగా ఏర్పడిన నాలిగిటిలో కృతమను పేరుగలిగిన (దాళం) పాచిక (సొగటాలు)

విజతాయ=జయము కొరకు విడిచినప్పుడు 4 టలో 3. 2. 1అనే,

అధరేయాః = క్రిందు సంఖ్యలు,

సంయంతి(యథా)=ఏప్రకారముగా అంతర్భవించినవో

ఏవం=ఈప్రకారముగా

ఏనం=జ్ఞానియగు రైక్వునియందు

తత్ సర్వం = ఆధర్మములన్నియు,

అభిసమేతి=అంతర్భవించినవి.

సర్వాఃప్రజాః=లోకులు అందరు,

యత్కించిత్ = ఏకొంచమైన,

సాధు—శోభనం=మంచిధర్మములు,

కుర్వంతి=చేయుచున్నారో, (అవి అన్నియూ రైక్వుని ధర్మము కెడి బ్రహ్మనిష్ఠయందు అన్నిప్రాణుల ధర్మములు అంతర్భవించినవి. మరియు

యః=యేయొకజ్ఞాని

వేద్యం=తెలియదగిన

తత్=బ్రహ్మమును,

వేద=తెలియుచున్నాడో,

సః=అరైక్వుడు

యత్ = ఏబ్రహ్మమును
వేద్యం= తెలియదగినవాడో
తత్ = ఆబ్రహ్మమును
వేద= తెలిసినవాడు. " అనగా అన్నిధర్మములు బ్రహ్మనిష్ఠ యందు అంతర్గతము. బ్రహ్మనిష్ఠ అంతటికన్న గొప్పది అని అర్థము.
ఇతిశ్రుతేః= అనుశ్రుతివలననూ,
చ= మరియునూ,
"సర్వం= సమస్తమైన
అఖిలం = నశించని
కర్మ= కర్మము"
ఇతివక్ష్యతి= అని వచింపబోవుచున్నాడు.
తస్మాత్ = దానినిబట్టి
జ్ఞాననిష్ఠాధికారప్రాప్తేః ప్రాక్ = బ్రహ్మనిష్ఠయందు అర్హత కలుగుటకు మొదలు,
కర్మణి= వేదవిహితసదాచరణమునందు
అధికృతేన= స్వామ్యముగలవాడు
కూపతడాగాది= కూపతటాకాదులయందు, ఆనిండు మడుగులనూతులు చెరువులు యందువలె
అర్థస్థానీయమపి= ప్రయోజనప్రదేశమైననూ కూడా అనగా బ్రహ్మమును తెలిసి బ్రహ్మనిష్ఠుడైనను గూడా
కర్మకర్తవ్యం= కర్మమును ఆచరించవలసినది అనగా అర్జునా! కూపతడాగాది అల్ప సరస్సులయందు స్నానసంధ్యావందనములు చేసినవానికి యెంతఫలమో గొప్పమడుగులు సరోవరములయందు స్నానసంధ్యావందనములు చేసినవానికినీ ఫలము అంతే అగును. అటువలెనే బ్రహ్మమును తెలిసిన బ్రాహ్మణుడు వేదవిహితవర్ణాశ్రమ ధర్మములు అనుకర్మాచరణములు ఏవి తప్పక చేసిననూ అవి బ్రహ్మకర్మములు అగును గనుక నీవు బ్రహ్మమును తెలిసి నీవర్ణాశ్రమ విహితధర్మకర్మములను ఆచరించవలెను. ఆచరించుటకుగాను రైవ్య

ని తెలియును. మహాత్ముడగు రైక్వుడు అంత గొప్ప బ్రహ్మిష్ఠుడైనను కర్మలరుచి బాగ తెలిసినవాడు గనుక కర్మాచరణ నిమిత్తమై వివాహముచేసుకొని వర్ణాశ్రమవిహితమైన అగ్నిహోత్రాది కర్మమును చేసినాడు గదా కావున యెంతజ్ఞానియైనను విహితకర్మాచరణమును తప్పక చేయువలసినది. అని యుండగా—

47

భా. అవ. తవ చ.

అర్థ. చ=మఱియును

తవ=అజ్ఞానియైన నీకు

శ్లో. కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన ।
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి ॥ 47.

భా. కర్మణీతి. కర్మణ్యేవాధికారః న జ్ఞాననిష్ఠాయాం తే తవ. తత్ర చ కర్మకుర్వతః మా ఫలేష్వధికారోఽస్తు కర్మఫలతృష్ణా మా భూత్ కదాచన కస్యాంచిదవస్థాయామిత్యర్థః. యదా కర్మఫలే తృష్ణా తే స్యాత్ తదా కర్మఫలప్రాప్తేర్హేతుః స్యాః, ఏవం మా కర్మఫలహేతుర్భూః. యదా హి కర్మఫలతృష్ణాప్రయుక్తః కర్మణి ప్రవర్తతే తదా కర్మఫలస్యైవ జన్మనో హేతుర్భవేత్. యది కర్మఫలం నేష్యతే, కిం కర్మణా దుఃఖరూపేణ? ఇతి మా తే తవ సంగోఽస్త్వకర్మణి అకరణే ప్రీతిర్మాభూత్.

అర్థ. కర్మణి ఏవ=వేదవిహితదేహేంద్రియముల చేష్టావ్యాపారమునందే

అధికారః=ప్రక్రియా

జ్ఞాననిష్ఠాయాం న=బ్రహ్మభావమునందు లేదు.

తత్ర చ=ఆ దేహేంద్రియచేష్టావ్యాపారమగు విహితకర్మాచరణమునందును,

కర్మకుర్వతః=విహితాచరణములను ఆచరించుచున్నట్టి

తే=తవ=అభిమానాహంకారయుక్తుడైన నీకు

[illegible]

ఫలేషు=స్వర్గభోగానుభవములయందు
అధికారః=ప్రక్రియా
మాస్తు=వలదు.
కర్మఫలతృష్ణా=సర్వభోగమునందలి ఆశ
మాభూత్=లేకుండుగాక
కదాచన=కస్యాంచిదవస్థాయాం=ఏఒకప్పుడు ఏదేహవికారముయొక్క మార్పుకాలమునందును
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.
యదా=ఏకాలమునందు
తే=మలినసత్వుడైన నీకు
కర్మఫలే=ఆచరించిన కర్మయొక్క ఫలమునందు
తృష్ణా=ఆశ
స్యాత్=ప్రాప్తముగునో
తదా=ఆసమయమున
కర్మఫలప్రాప్తేః=నీవు ఆచరించిన కర్మయొక్క ఫలమును పొందుటకు
హేతుః=కారణము
స్యాః=కాగలవు.
ఏవం=ఈప్రకారముగా
కర్మఫలహేతుః=నీవు చేసినకర్మయొక్క ఫలమునకుబీజము
మాభూః=కావలదు.
యదాహి=ఏకాలమునందైతే
కర్మఫలతృష్ణాప్రయుక్తః=స్వర్గభోగములకు ఆశపడి
కర్మణి ప్రవర్తతే=ఆచమనాదికర్మము చేయుటకు దిగుచున్నాడో
తదా=ఆకాలమున
కర్మఫలస్యైవ=ఆ అనుభవబీజములే
జన్మనః=పుట్టుటకు

హేతుః భవేత్ = కారణముగా ఏర్పడును
యది కర్మఫలం = యెప్పుడు సుఖమును
నేష్యతే = అపేక్షించవో
దుఃఖరూపేణ కర్మణా కిం? = పీడారూపమైన భోగకర్మముచే ఏమి ప్రయోజనము
ఇతి = అని
అకర్మణి = అకరణే = కామ్యకర్మ ఆచరించక పోవుటయందు
తే-తవ = నీకు
సంగః = ప్రీతిః = ప్రేమ
మాస్తు-మాభూత్ = కలుగవలదు.

48.

భా. అవ. యది కర్మఫలప్రయుక్తేన న కర్తవ్యం కర్మ, కథం తర్హి కర్తవ్యమితి; ఉచ్యతే—

అర్థ. కర్మఫలప్రయుక్తేన = స్వర్గభోగములకు ఆశపడి
కర్మ = విహిత దేహేంద్రియచేష్టారూపమగు సదాచరణమును
నకర్తవ్యం యది = ఆచరించకూడదందు వేని
తర్హి = అయితే
కథం = ఏరీతిగా
కర్తవ్యం = ఆచరించవలెను,
ఇతి = అని అందువా,
ఉచ్యతే = వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥ 48

భా. యోగస్థ ఇతి. యోగస్థస్సన్ కురు కర్మాణి కేవలమీశ్వరార్థం; తత్రాపి 'ఈశ్వరో మే తుష్యతు' ఇతి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ ఫలతృష్ణాశూన్యేన క్రియమాణే కర్మణి సత్త్వశుద్ధిజా జ్ఞానప్రాప్తిలక్షణా సిద్ధిః తద్విపర్యయజా అసిద్ధిః, తయోః సిద్ధ్య

సిద్ధ్యోరపి సమ స్తుల్యో భూత్వా కురు కర్మాణి. కోఽసౌ యోగః యత్రస్థిత్వా కర్మకుర్విత్యుక్తం? ఇదమేవతత్ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమత్వం యోగ ఉచ్యతే.

అర్థ. యోగస్థస్సన్=బ్రహ్మానుసంధానమునందున్నవాడవై,
కేవలం=ముఖ్యముగా
ఈశ్వరార్థం=ఈశ్వరప్రీతికొరకు,
కర్మాణి=విహితసదాచరణములను
కురు=ఆచరించుము.
తత్రాపి=ఆకర్మచేయుటయందును గూడా,
'ఈశ్వరః=ఈశ్వరుడు,
మే=నన్ను గురించి,
తుష్యతు = సంతోషించుగాక,'
ఇతి=అను
సంగంత్యక్త్వా=ప్రేమనువదిలి ఆచరించుము.
ధనంజయ=అర్జునా!
ఫలతృష్ణాశూన్యేన=చేయుకర్మయొక్క ఫలమునందుఆశలేక,
క్రియమాణేకర్మణి=ఆచరించువిహితకర్మమునందు
సత్వశుద్ధిజా=చిత్తశుద్ధివలన బుట్టిన,
జ్ఞానప్రాప్తిలక్షణా=తెలివి కలుగుటయావము,
సిద్ధిః=అమృతఫలము.
తద్విపర్యయజా=దీనికి విరుద్ధముగా బుట్టినది
అసిద్ధిః=విఫలము
తయోః సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః అపి=ఆఅమృతఫల విఫలములయందును గూడా
సమః-తుల్యః=సముడు
భూత్వా=అయ్యి
కర్మాణి=వేదవిహితసదాచరణములను
కురు=ఆచరించుము

యత్రస్థిత్వా=ఏ యోగమునందుండి
కర్మకురు ఇతి=విహితకర్మమును ఆచరించుము అని
ఉక్తం=ఉపదేశింపబడెనో
అసౌ యోగః=ఆ యోగము
కః=యేది?
తత్ ఇదమేవ=ఆ యోగము ఇదే.
సిద్ధి అసిద్ధ్యోః=అల్పాల్పత ఫలవిఫలములయందు
సమత్వం=చలించని మనోనిలుకడను
యోగః=చిత్తవృత్తినిరోధము అని
ఉచ్యతే=ఉపదేశింపబడుచున్నది.

49.

భా. అవ. యత్పునస్సమత్వబుద్ధియుక్త మీశ్వరారాధనార్థం కర్మఉక్తం, ఏతస్మాత్కర్మణః—

అర్థ. ఈశ్వరారాధనార్థం=శివపూజాసంబంధమగు
సమత్వబుద్ధి యుక్తం=చలించనిజ్ఞానముతో గూడిన
కర్మ=అంతర్ముఖనిష్ఠ
యత్ పునః=ఏది నిజముగా
ఉక్తం=ఉపదేశింపబడినదో
ఏతస్మాత్కర్మణః=ఆకర్మమునకన్న

శ్లో. దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ ।
బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః ॥ 49.

భా. దూరేణేతి. దూరేణా తివిప్రకర్షేణ అత్యంతమేవహి అవరం అధమం నికృష్టం కర్మ ఫలార్థినా క్రియమాణం బుద్ధియో గాత్ సమత్వబుద్ధియుక్తాత్ కర్మణః, జన్మమరణాదిహేతుత్వాత్ హేధనంజయ. యత ఏవం తతో యోగవిషయాయాం బుద్ధౌ తత్పరిపాకజాయాం వా సాంఖ్యబుద్ధౌ శరణ మాశ్రయ మభయ ప్రాప్తికారణ మన్విచ్ఛ ప్రార్థయస్వ, పరమార్థజ్ఞాన శరణోభవ

త్యర్థః యతః అవరం కర్మ కుర్వాణాః కృపణాః దీనాః ఫలహేతవః ఫలతృష్ణాప్రయుక్తాస్సంతః, “యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్య విదిత్వాఽస్మాల్లోకాత్ ప్రైతి స కృపణ” ఇతి శ్రుతేః.—

అర్థ. ధనంజయ=అర్జునా!

బుద్ధియోగాత్-సమత్వ బుద్ధియుక్తాత్=బ్రహ్మమునందు ఉంచిన తెలివితో గూడిన,

కర్మణః=అంతర్ముఖనిష్ఠకన్నను

ఫలార్థినా=భోగఫలమును అపేక్షించినవానిచే

క్రియమాణం=ఆచరింపబడు

కర్మ=దేహేంద్రియముల విహితాచరణమగు భోగకర్మము,

దూరేణ - అతివిప్రకర్షేణ=అత్యంతమేవ=మిక్కిలి దూరమగుటచే

జన్మమరణాది హేతుత్వాత్ = ఉత్పత్తినాశాదులకు కారణమగుటవలన,

అవరం-అధమం-నికృష్టంహి=నిందితమైనది గదా

యతఏవంతతః=యందువలన ఇట్లు చెప్పబడినదో అందువలన,

బుద్ధౌ=తెలివియందు

యోగవిషయాయాం = యోగవిషయమైనగాని,

వా=లేక

తత్పరిపాకజాయాం=ఆయోగసిద్ధియందు బుట్టిన,

సాంఖ్యబుద్ధౌ=బ్రహ్మజ్ఞానమునందుగాని

శరణం-ఆశ్రయం-అభయప్రాప్తికారణం = బ్రహ్మమును బొందుటకు కారణమైన నియతిస్థానమును.

అన్విచ్ఛ=ప్రార్థయస్వ=అడుగుకొనుము అనగా—

పరమార్థజ్ఞానశరణో భవేత్యర్థః = బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఆశ్రయుడు అగుము అని అర్థము.

యతః= దేనివలన

ఫలహేతవః=ఫలతృష్ణాప్రయుక్తాస్సంతః=భోగముల ఆశను గోరినవారై

అవరంకర్మ=గర్భనరకమే మొదలుగా మహారౌరవాది నరకములను అనుభవించినసూసరే, స్థూలభోగములను దేహేంద్రియములతో అనుభవించడమే బాగు అని, క్షుద్రభోగకర్మబీజము త్తననూ ఆనీచమైన క్షుద్రభోగకర్మమును,

కుర్వాణాః=ఆచరించుచుండువారలు.

కృపణాః=దీనాః=దరిద్రులు.

"గార్గీ=ఓ గార్గి !

యః=యెవ్వడు

ఏతత్ అక్షరం=ఈ నాశరహితమైన బ్రహ్మమును

అవిదిత్వా=తెలియక

అస్మాత్ లోకాత్=ఈ లోకమునుండి

ప్రైతి=పరలోకమునకు బోవుచున్నాడో

సః=వాడు

కృపణః=దీనుడు—దరిద్రుడు

ఇతిశ్రుతేః=అని శ్రుతి చెప్పుటవలన

50

శ్లో. అవ. సమత్వే బుద్ధియుక్తస్సన్ స్వధర్మమనుతిష్ఠన్ యత్ఫలం ప్రాప్నోతి తచ్ఛృణు.—

అర్థ. సమత్వబుద్ధియుక్తస్సన్=బ్రహ్మజ్ఞానముకలిగినవాడై

స్వధర్మమనుతిష్ఠన్=తనజాతిధర్మమును ఆచరించువాడు.

యత్ ఫలం=ఏలాభమును

ప్రాప్నోతి=పైకొనుచున్నాడో

తత్=ఆలాభమును

శృణు=శ్రవణముచేయుము.

శ్లో. బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే

తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలం 50

వ్యా. బుద్ధియుక్త ఇతి. బుద్ధియుక్తః కర్మణి సమత్వవిషయయా బుద్ధ్యాయుక్తో బుద్ధియుక్తః సః జహాతి పరిత్యజతి ఇహాస్మిన్లోకే ఉభే సుకృతదుష్కృతే పుణ్యపాపే సత్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తి ద్వారేణ యతః, తస్మాత్సబుద్ధియోగాయ యుజ్యస్వ ఘటస్వ, యోగోహి కర్మసు కౌశలం, స్వధర్మాఖ్యేషు కర్మసు వర్తమానస్య యా సిద్ధ్య సిద్ధ్యోస్సమత్వబుద్ధిః ఈశ్వరార్పిత చేతస్తయా తత్కౌశలం కుశల భావః. తద్ధి కౌశలం యత్ బంధనస్వభావాన్యపి కర్మాణిసమత్వ బుద్ధ్యా స్వభావాన్నివర్తంతే తస్మాత్సమత్వబుద్ధియుక్తో భవత్వం.

అర్థ. బుద్ధియుక్తః=కర్మణి సమత్వ విషయయా బుద్ధ్యాయుక్తో

బుద్ధియుక్తః=కర్మయందు బ్రహ్మబుద్ధి కలిగిన

సః=ఆఉపాసకుడు

ఇహ=అస్మిన్-లోకే=ఈ దేహమునందు

సత్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తిద్వారేణ = చిత్తశుద్ధిజ్ఞానమును పొందుట మూలముగా

ఉభే=రెండైన

సుకృతదుష్కృతే-పుణ్యపాపే = మంచిచెడ్డలు అనుపుణ్య పాపములను

జహాతి=పరిత్యజతి=వదలుచున్నాడు.

యతః=ఏయోగము నీఆచరణమునకు కారణమైనదో

తస్మాత్=దానినిబట్టి

సః=ఆ

యోగాయ=బుద్ధియోగాయ=జ్ఞానయోగముకొరకు

యుజ్యస్వ-ఘటస్వ=ఆరంభించుము.

యోగోహి=చిత్తవృత్తినిరోధముగదా

కర్మసు=కర్మలయందు

కౌశలం=మహాగొప్పది [యందు

స్వధర్మాఖ్యేషుకర్మసు = స్వధర్మములు అను జాతికర్మముల

వర్తమానస్య=ఉండువానికి
ఈశ్వరార్పణచేతస్తయా=ఈశ్వరునకు సమర్పించిన మనస్సుగలవాడగుటచే
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః=ప్రాప్తఅప్రాప్తములయందు
సమత్వబుద్ధిః=చలించనిబుద్ధి
యా=ఏదో
తత్ కౌశలం - కుశలభావః=అది నేర్పరితనము.
యాత్=ఏ
కర్మాణి=విహితకర్మములు
బంధనస్వభావాన్యపి=ఆశలయందు బంధించు స్వభావములైనను గూడా,
సమత్వబుద్ధ్యా=నిశ్చలజ్ఞానముచే
స్వభావాత్=ఆత్మయు ఇంద్రియు కర్మములవలన
నివర్తంతే=మళ్ళుకొనుచున్నవో,
తత్ + హి=తద్ధి=అదిగదా—
కౌశలం=నేర్పరితనము
తస్మాత్=దానినిబట్టి
త్వం=నీవు
సమత్వబుద్ధియుక్తః=నిశ్చలమైన తెలివితోగూడినవాడవు
భవ=కా.

51

భా. అవ. యస్మాత్—

అర్థ. యస్మాత్=దేనినిబట్టి అనగా—

శ్లో. కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః।
జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయం॥ 51

భా. కర్మజమితి. కర్మజం ఫలం త్యక్త్వేతి వ్యవహితేన సంబంధః ఇష్టానిష్టదేహప్రాప్తిః కర్మజం ఫలం కర్మభ్యోజాతం బుద్ధియుక్తాః

సమత్వబుద్ధియుక్తాస్సంతః హి యస్మాత్ ఫలం త్యక్త్వా పరిత్యజ్య మనీషిణః జ్ఞానినో భూత్వా, జన్మ బంధ వినిర్ముక్తాః జన్మైవ బంధో జన్మబంధః తేన వినిర్ముక్తాః జీవంత ఏవ జన్మబంధాత్ వినిర్ముక్తాస్సంతః, పదం పరమం విష్ణోర్మోక్షాఖ్యం గచ్ఛంతి అనామయం సర్వోపద్రవరహిత మిత్యర్థః. అథవా "బుద్ధియోగాద్ధనంజయ" ఇత్యారభ్య పరమార్థదర్శనలక్షణైవ సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయా కర్మయోగజ సత్త్వశుద్ధిజనితా బుద్ధిః దర్శితా, సాక్షాత్సుకృతదుష్కృతప్రహాణాది హేతుత్వ శ్రవణాత్.

అర్థ. కర్మజం ఫలం త్యక్త్వేతి=విహితసదాచరణవలన బుట్టిన సుఖమును వదిలి అని,

వ్యవహితేన సంబంధః=వ్యవహితము చే సంబంధము

ఇష్టానిష్ట దేహప్రాప్తిః=మంచిచెడ్డ శరీరములు కలుగుట

కర్మజం—కర్మభ్యోజాతం = వేదవిహిత సదాచరణముల వలన ఉద్భవించిన

ఫలం=ప్రయోజనము

బుద్ధియుక్తాః=సమత్వబుద్ధియుక్తా స్సంతః=చలింపని ప్రజ్ఞతో గూడినవారలై

హి—యస్మాత్=ఏలయనగా

మనీషిణః—జ్ఞానినః భూత్వా=బ్రహ్మజ్ఞానులై

ఫలం=కర్మ ఫలము అను సుఖభోగములను

త్యక్త్వా—పరిత్యజ్య=వదిలి

జన్మబంధవినిర్ముక్తాః=జన్మైవ బంధో జన్మబంధః తేనవినిర్ముక్తాః జీవంతఏవ జన్మబంధాత్ వినిర్ముక్తాస్సంతః=పుట్టుక యే కట్టుగా గలదానిచేత బ్రతికి యుండగనే ఆపుటుక యను కట్టునుండి వదలబడిన వారలై

అనామయం-సర్వోపద్రవరహితం = తాపదుఃఖములు లేని

పదం— పరమం—విష్ణోః మోక్షాఖ్యం=ఉత్కృష్టమైన విశ్వవ్యాపకునియొక్క అమృతాఖ్య స్థానమును

గచ్ఛంతి=చేరుచున్నారు.
ఇతిఅర్థః=అని అర్థము.
అథవా=గాక
"బుద్ధియోగాత్ ధనంజయ"=అర్జునా! జ్ఞానయోగమువలన
ఇత్యారభ్య=అనునదే ఆదిగా
పరమార్థదర్శనలక్షణఏవ=బ్రహ్మ జ్ఞానమే లాంఛనమైన
సర్వతస్సంప్లుతోదకస్థానీయాం=నిండు నీటి స్థాన సంబంధ
కర్మయోగజ=నిష్కామ కర్మయోగముచే కలిగిన [మగు
సత్వశుద్ధిజనితా=నిర్మలమైన మనస్సునందు బుట్టిన
బుద్ధిః=తెలివి
సాక్షాత్ = ఎదురుగా
సుకృతదుష్కృతప్రహాణాది=మంచిచెడ్డలు పోవుటయే ఆ
దిగాగల
హేతుత్వశ్రవణాత్=కారణమును వినుటవలన
దర్శితా=ఉపదేశింపబడినది.

52.

భా. అవ. యోగానుష్ఠాన జనితసత్వశుద్ధిజా బుద్ధిః కదా ప్రాప్స్యతే ఇత్యుచ్యతే—

అర్థ. యోగానుష్ఠానజనిత=నిష్కామకర్మాచరణముచే బుట్టిన
సత్వశుద్ధిజా=మనశ్శుద్ధివలన ఉత్పత్తియగు
బుద్ధిః=జ్ఞానము
కదా=ఏసమయమున
ప్రాప్స్యతే=కలుగును
ఇతిచేత్=అందువేని
ఉచ్యతే = వచింపబడును.

శ్లో. యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి।
తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ ॥ 52.

భా. యదేతి. యదా యస్మిన్కాలే తే తవ మోహకలిలం మోహాత్మక మవివేకరూపం కాలుష్యం యేనాత్మానాత్మవివేకబోధం కలుషీకృత్య విషయం ప్రత్యంతఃకరణం ప్రవర్తతే, తత్తవ బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి వ్యతిక్రమిష్యతి, అతిశుద్ధభావ మాపత్స్యతే ఇత్యర్థః. తదా తస్మిన్కాలే గంతాసి ప్రాప్తాసి నిర్వేదం వైరాగ్యం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ, తదా శ్రోతవ్యం శ్రుతం చ తే నిష్ఫలం ప్రతిభాతీ త్యభిప్రాయః.

అర్థ. యదా-యస్మిన్కాలే=ఏవేళ యందు

తే-తవ=నీయొక్క

మోహకలిలం—

మోహాత్మకం=భ్రాంతిమాంద్యమైన

అవివేకరూపం=తెలివి లేని

కాలుష్యం=మనోపీడ

యేన=ఏవిషయసంబంధముచేతనో

ఆత్మా=ఇది బ్రహ్మము

అనాత్మా=ఇది దేహాదిఅవ్యక్తమువరకు ఏర్పడినజగత్తుఅని

వివేక=వేరువేరుగా విడదీసి తెలియు

బోధం=తెలివిని

కలుషీకృత్య=చెడిపి

విషయంప్రతి=ఇంద్రియానుభవముల రుచియందు

అంతఃకరణం=మనస్సును

ప్రవర్తతే=దింపుచున్నదో

తత్ =ఆ కశ్మలము అను మనోపీడను

తవ=నీయొక్క

బుద్ధిః=తెలివి

వ్యతితరిష్యతి— వ్యతిక్రమిష్యతి=అంటక పోవుచున్నదో

(తదా=అప్పుడు)

అతిశుద్ధభావం = ఎక్కువ తేట తనమును

ఆపత్స్యతే, ఇత్యర్థః=గైకొనుచున్నది, అని అర్థము.
తదా—తస్మిన్కాలే=ఆసమయమునందు,
శ్రోతవ్యస్య=శ్రవణము చేయు దానియందునూ
శ్రుతస్యచ=శ్రవణముచేసిన దానియందునూ
నిర్వేదం=వైరాగ్యం = ప్రీతి లేకపోవుటను
గంతాసి—ప్రాప్తాసి = గైకొనగలవు.
తదా=ఆ పొందినప్పుడు
శ్రోతవ్యం=శ్రవణము చేయవలసినదియూ
శ్రుతంచ=శ్రవణముచేసినదియూ
తే=అతీతుడవైననీకు
నిష్ఫలం = వ్యర్థముగా
ప్రతిభాతి=స్ఫురించును
ఇతి = అని
అభిప్రాయః=ఆశయము.

53

భా. అవ. మోహకలిలాత్యయ ద్వారేణ లబ్ధాత్మవివేక ప్రజ్ఞః కదా కర్మయోగజం ఫలం పరమార్థయోగ మవాప్స్యామీతి చేత్, తచ్ఛృణు,—

అర్థ. మోహకలిల = దేహాభిమాన రూపమైన మనోపీడ
అత్యయద్వారేణ=నశించుమార్గమున
లబ్ధాత్మవివేకప్రజ్ఞః=బ్రహ్మజ్ఞానముగల నేను
కదా = ఏకాలమున
కర్మయోగజంఫలం=నిష్కామ కర్మాచరణమువలన బుట్టిన సుఖము అనూ,
పరమార్థయోగం=బ్రహ్మనిష్టను
అవాప్స్యామి=పొందగలను
ఇతిచేత్ =అనిఅందువా

తత్ శృణు=దానిని శ్రవణముచేయుము.

శ్లో. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా।
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥　　53

భా. శ్రుతీతి. శ్రుతి విప్రతిపన్నా అనేకసాధ్యసాధనసంబంధ ప్రకాశనశ్రుతిభిః శ్రవణైః ప్రవృత్తి నివృత్తిలక్షణైః విప్రతిపన్నా నానాప్రతిపన్నా విక్షిప్తాసతీ తే తవ బుద్ధి ర్యదా యస్మిన్కాలే స్థాస్యతి స్థిరీభూతా భవిష్యతి నిశ్చలా విక్షేపచలనవర్జితా సతీ సమాధౌ, సమాధీయతే చిత్తమస్మిన్నితి సమాధి రాత్మా, తస్మిన్నాత్మనీ త్యేతత్. అచలా తత్రాపి వికల్పవర్జితా ఇత్యేతత్, బుద్ధి రంతః కరణం. తదా తస్మిన్కాలే యోగమవాప్స్యసి వివేకప్రజ్ఞాం సమాధిం ప్రాప్స్యసి.

అర్థ. శ్రుతివిప్రతిపన్నా-అనేక సాధ్యసాధన సంబంధ ప్రకాశన శ్రుతిభిః శ్రవణైః ప్రవృత్తినివృత్తిలక్షణైః

అనేక=బహువిధములైన

సాధ్య=శ్రవణముల

సాధన=పఠనముల

సంబంధ=సంబంధమును

ప్రకాశన=చూపునట్టి

శ్రుతిభిః=వేదాంతవాక్యముల చేత

ప్రవృత్తి=ఇవి విషయప్రవేశములు

నివృత్తి=ఇవి విషయప్రవేశముల మళ్ళింపు అను

లక్షణైః=రూపముల

శ్రవణైః=వినడముల చేత

విప్రతిపన్నా-నానాప్రతిపన్నా=అనేక విధములుగ తెలిసి.

విక్షిప్తాసతి=చలించి యుండగల

తే-తవ=నీయొక్క

బుద్ధిః=జ్ఞానము

యదా=యస్మిన్కాలే=ఏసమయమునందు,

స్థాస్యతి - స్థిరీభూతా భవిష్యతి=కదలిక లేక నుండగలదో
నిశ్చలా - విక్షేపచలనవర్జితా సతి=అట్లుకదలిక లేకనిశ్చలమై
సమాధౌ=సమాధీయతే చిత్తమస్మిన్నితి సమాధి రాత్మా
తస్మిన్ ఆత్మని
సమాధీయతే=లెస్సగా చేర్చబడును
చిత్తం=మనస్సును
అస్మిన్=ఈ ఆత్మయందు
ఇతి=కావున
ఏతత్=దీనిని
సమాధిః = ఆత్మా=బ్రహ్మము అని అందురు.
సమాధౌ=తస్మిన్నాత్మని=ఆ బ్రహ్మమునందు
ఇతి ఏతత్ = అనునది ఏదో
తత్రాపి=ముఖ్యముగా
బుద్ధిః=అంతఃకరణం = ఆ జ్ఞానము
అచలా - వికల్పవర్జితా=చలనము లేనిదియై యుండవలెను.
తదా - తస్మిన్కాలే=ఆ వేళయందు
ఇతి ఏతత్ = అను ఈ
యోగం - వివేక ప్రజ్ఞాం - సమాధిం = బ్రహ్మమునందు
ఉండగల మంచి తేట తెలివిని
అవాప్స్యసి - ప్రాప్స్యసి=గైకొనగలవు.

54.

భా. అవ. ప్రశ్న బీజం ప్రతిలభ్యార్జునఉవాచ లబ్ధసమాధిప్ర
జ్ఞస్య లక్షణబుభుత్సయా—

అర్థ. అర్జునః=పండితుడైనను అన్నియును మరచుకొని భ్రాం
తుడై తెలియగోరినజీవుడు అను అర్జునుడు
ప్రశ్నబీజం=తెలియగోరి అడుగుటకు కారణమును
ప్రతిలభ్య = కలుగజేసుకొని

లబ్ధ=పొందబడిన
సమాధి ప్రజ్ఞస్య = బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క
లక్షణ = చిహ్నములను
బుభుత్సయా = తెలియఁగోరినవాడై
ఉవాచ = ప్రశ్నించెను.
అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు.

శ్లో. స్థితప్రజ్ఞస్య కాభాషా సమాధి స్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిం ॥ 54.

భా. స్థితప్రజ్ఞస్యేతి. స్థితా ప్రతిష్ఠితా 'అహమస్మి పరంబ్రహ్మ' ఇతి ప్రజ్ఞా యస్య సః స్థితప్రజ్ఞః తస్య స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా కిం భాషణం వచనం కథ మసౌ పరై ర్భాష్యతే సమాధిస్థస్య సమాధౌ స్థితస్య హే కేశవ. స్థితధీః స్థితప్రజ్ఞః స్వయం వా కిం ప్రభాషేత. కిమాసీత వ్రజేత కిం ఆసనం వ్రజనం వా తస్య కథ మిత్యర్థః స్థితప్రజ్ఞస్య లక్షణ మనేన శ్లోకేన పృచ్ఛ్యతే.

అర్థ. స్థితప్రజ్ఞస్య=స్థితా-ప్రతిష్ఠితా-'అహమస్మి పరం బ్రహ్మ' ఇతి ప్రజ్ఞా యస్య సః స్థిత ప్రజ్ఞః తస్య స్థితప్రజ్ఞస్య = అహం అస్మి పరం బ్రహ్మ=నేను బ్రహ్మము అగుచున్నాను.

ఇతి=అని
స్థితా-ప్రతిష్ఠితా = బ్రహ్మమందు ఉంచబడిన
ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము
యస్య = ఏఉపాసకునికో
సః=వాడు
స్థితప్రజ్ఞః=బ్రహ్మజ్ఞాని
తస్యస్థితప్రజ్ఞస్య = అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క
భాషా కా?=భాషణం వచనం కిం? = వచనము ఏమి?
అసౌ=ఈ బ్రహ్మజ్ఞాని
పరైః = ఇతరులచేత
కథం=యెటు

భాష్యతే=స్తుతింపబడుచున్నాడు
సమాధిస్థస్య-సమాధౌస్థితస్య=బ్రహ్మమునందుఉన్నవాని
కేశవ=దుఃఖములను హరించు ఓకృష్ణా!
స్థితధీః=స్థితప్రజ్ఞః = బ్రహ్మజ్ఞాని
స్వయంవా=తానుగానే
కింప్రభాషేత=ఏమిచెప్పుకొనును.
తస్య = వానికి
కిమాసీతవ్రజేతకిం?=ఆసనం వ్రజనం వా కథం?=ఉండుట తిరుగుట ఎట్లు?
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.
స్థితప్రజ్ఞస్య = బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క
లక్షణం=గుర్తును
అనేనశ్లోకేన = ఈ శ్లోకముచేత
పృచ్ఛ్యతే = ప్రశ్నించుచున్నాడు.

55

భా. అవ. యోహ్యాదిత ఏవ సన్న్యస్య కర్మాణి జ్ఞానయోగనిష్ఠాయాం ప్రవృత్తః యశ్చకర్మయోగేన, తయోః "ప్రజహాతి" ఇత్యారభ్య అధ్యాయపరిసమాప్తేః స్థితప్రజ్ఞస్య లక్షణం సాధనం చ ఉపదిశ్యతే. సర్వత్రైవహ్యధ్యాత్మశాస్త్రే కృతార్థలక్షణాని యాని తాన్యేవసాధనాన్యుపదిశ్యంతే యత్నసాధ్యత్వాత్ యాని యత్నసాధ్యాని సాధనాని లక్షణాని చ భవంతి తాని.—

అర్థ. యోహి=ఏఉపాసకుడైతే
ఆదిత ఏవ=పూర్వమే
కర్మాణి=అన్నిసదాచరణములను
సన్న్యస్య = వదిలి
జ్ఞానయోగనిష్ఠాయాం=బ్రహ్మనిష్ఠయందు,
ప్రవృత్తః=దిగెనో

యుక్తః=యుక్తుడై తే

కర్మయోగేన = బ్రహ్మమును బొందు మార్గమునందు ఉండునో

తయోః=వారికి

"ప్రజహాతి" ఇత్యారభ్య = ప్రజహాతి అను శ్లోకమును ప్రారంభించి,

అధ్యాయపరిసమాప్తేః= ఈ అధ్యాయముయొక్క ముగింపు

స్థితప్రజ్ఞలక్షణం=బ్రహ్మజ్ఞాని చిహ్నములనూ [వరకు

సాధనంచ=వాని ఆచరణములనూ

ఉపదిశ్యతే=చెప్పబడుచున్నది,

హి=ఏలననగా

అధ్యాత్మశాస్త్రే=వేదాంతశాస్త్రమువందు,

సర్వత్రైవ=అంతటనూ,

యాని=ఏవి,

కృతార్థలక్షణాని సాధనాని = చేయుకర్మములచే పొందు ప్రయోజనములే లక్షణములగు ఆచరణములో,

యత్న సాధ్యత్వాత్ =ఆచరించుటకగుటవలన

తాన్యేవ=ఆ ఆచరణములనే

ఉపదిశ్యంతే=చెప్పబడుచున్నవి.

యాని=ఏవి,

యత్న=ఆచరించుటకు

సాధ్యాని=పూజార్హములు

సాధనాని=ఉపకరణములు

భవంతి=కాగలవో

తాని=ఆ ఆచరణములను

శ్రీభగవాన్=మోక్షలక్ష్మిసామ్రాజ్యము నొసంగు భగవంతుడు

ఉవాచ=ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్లో. ప్రజహాతి యదా కామా న్సర్వా న్పార్థ మనోగతాన్।
ఆత్మన్యేవాత్మనాతుష్టః స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే॥

భా. ప్రజహాతీతి. ప్రజహాతి ప్రకర్షేణ జహాతి పరిత్యజతి యదా యస్మిన్కాలే సర్వాన్ సమస్తాన్ కామాన్ ఇచ్ఛాభేదాన్ హే పార్థ, మనోగతాన్ మనసి ప్రవిష్టాన్ హృదిప్రవిష్టాన్ సర్వ కామపరిత్యాగే తుష్టికారణా భావాత్ శరీరధారణ నిమిత్తశేషేచ సతి ఉన్మత్తప్రమత్తస్యేవ ప్రవృత్తిః ప్రాప్తా, ఇత్యత ఉచ్యతే ఆత్మ న్యేవ ప్రత్యగాత్మ స్వరూపఏవ ఆత్మనా స్వేనైవ బాహ్యలాభ నిరపేక్షః తుష్టః పరమార్థదర్శనామృత రసలాభేనాన్యస్మాదలం ప్రత్యయవాన్ స్థితప్రజ్ఞః స్థితాప్రతిష్ఠితా ఆత్మానాత్మ వివేకజా ప్రజ్ఞాయస్యసః స్థితప్రజ్ఞః విద్వాం స్తదోచ్యతే. త్యక్త పుత్రవిత్త లోకైషణః సన్న్యాసీ ఆత్మారామ ఆత్మక్రీడః స్థితప్రజ్ఞ ఇత్యర్థః.

అర్థ. ప్రజహాతి—ప్రకర్షేణ జహాతి పరిత్యజతి=బొత్తిగ వదులుచున్నాడు.

యదా—యస్మిన్ కాలే=ఏ సమయమునందు

హే పార్థ=ఓ అర్జునా!

సర్వాన్—సమస్తాన్=అన్నియునైన

మనోగతాన్ — మనసిప్రవిష్టాన్ = హృదిప్రవిష్టాన్ = హృదయమునందుఉండగల

కామాన్—ఇచ్ఛాభేదాన్=ఆశా భేదములను,

సర్వకామపరిత్యాగే=అన్ని ఆశలనూ వదిలినయడల

తుష్టికారణా=ప్రీతిబీజములు

అభావాత్ =లేకపోవుటవలన

శరీరధారణనిమిత్తశేషేచసతి=బ్రతికి యుండుట మాత్రము మిగిలియుండునప్పుడు,

ఉన్మత్తప్రమత్తస్య ఇవ=పిచ్చివానివలె

ప్రవృత్తిః=మాంద్యభ్రమణము

ప్రాప్తా=కలుగును.

ఇతి=అనగా

అతః=దానికి

ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

ఆత్మన్యేవ—ప్రత్యగాత్మస్వరూపమేవ=బ్రహ్మమునందే

బాహ్యలాభనిరపేక్షః = శబ్దాదివిషయములనుకోరని,

ఆత్మనా—స్వేనైవ=ఆత్మీయముచే

తుష్టః=పరమార్థ దర్శనామృతరసలాభేన అన్యస్మాదలం ప్రత్యయవాన్=ఆనందబ్రహ్మదర్శనామృతరసలాభముచేత వేరగు ప్రపంచమునందు చాలునను తెలివిగలవాడు

తదా=ఆకాలమునందు

స్థితప్రజ్ఞః = స్థితా ప్రతిష్ఠితా=బ్రహ్మమునందు ఉంచబడిన

ఆత్మానాత్మవివేకజాప్రజ్ఞా=సత్తు అసత్తుల వివేకమువలన [బుట్టిన జ్ఞానము

యస్య = ఏపురుషునికో

సః = వాడు

స్థితప్రజ్ఞుడు=బ్రహ్మమునందు ఉండువాడు

విద్వాన్=జ్ఞాని

ఇతి=అని

ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నాడు.

త్యక్తపుత్రవిత్తలోకైషణః సన్న్యాసీ=వదిలిన పుత్రవిత్త లోకవాంఛలుగల జ్ఞాని

ఆత్మారామః=బ్రహ్మమునందు ప్రేమకలవాడు

ఆత్మక్రీడః = ఆత్మక్రీడుడు

స్థితప్రజ్ఞః=బ్రహ్మజ్ఞాని

ఇత్యర్థః=అని అర్థము—

56.

భా. అవ. కించ—

అర్థ. కించ=గాకను

శ్లో. దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః ।
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే ॥ 56.

భా. దుఃఖేష్వితి. దుఃఖేష్వాధ్యాత్మికాదిషు ప్రాప్తేషు నఉద్విగ్నం న ప్రక్షుభితం దుఃఖప్రాప్తౌ మనో యస్య సోఽయం అనుద్విగ్నమనాః తథా సుఖేషు ప్రాప్తేషు విగతాస్పృహా తృష్ణా యస్య నాగ్నిరివ ఇంధనాద్యాధానే సుఖాన్యను వివర్ధతేసవిగతస్పృహః వీతరాగభయక్రోధః రాగశ్చ భయంచ క్రోధశ్చ వీతా విగతా యస్మాత్ స వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీః స్థితప్రజ్ఞః మునిస్సన్యాసీ తదా ఉచ్యతే?—

అర్థ. దుఃఖేషు-ఆధ్యాత్మికాదిషు ప్రాప్తేషు—
అధ్యాత్మిక=జ్వరాదులు,
అధిదైవిక=పిడుగులు మొదలగునవి,
అధిభౌతిక=సింహ, వ్యాఘ్ర, వరాహ, భల్లూక, సర్పాదులవలన కలుగునవి, అను తాపత్రయములు కలిగినప్పుడు,
అనుద్విగ్నమనాః=నఉద్విగ్నం ప్రక్షుభితం దుఃఖప్రాప్తౌ మనోయస్యసోఽయం అనుద్విగ్నమనాః=
దుఃఖప్రాప్తౌ=వ్యధకలిగినప్పుడు
న ఉద్విగ్నం - నప్రక్షుభితం=భయపడని,
మనః=మనస్సు
యస్య=యెవనికో
సోఽయం=ఆవాడు
అనుద్విగ్నమనాః=భయపడని మనస్సుగలవాడు.
తథా=అట్లే,
సుఖేషు ప్రాప్తేషు = ఇంద్రియములకు ఆప్యాయత కలిగినప్పుడు
యస్య = యేఉపాసకునికో అనగా
ఇంధనాది=సమిదాజ్య చరు పురోడాశాదులు,
ఆధానే= అగ్నియందు వేసినప్పుడు వికారము నొందక

క్రమక్రమముగా తనభావమునే కలిగించు
అగ్నిరివ=అగ్నివలె
న=నశించక,
అనువివర్తతే=అభివృద్ధియగునో
తథా=అట్లే
సుఖాని=సుఖములను ఇంద్రియముల ఆప్యాయతలు
యస్య=ఏఉపాసకునికో
సః=వాడు
విగతస్పృహః=గతించిన కాంతు గలవాడు
వీతరాగభయక్రోధః=రాగశ్చ భయంచ క్రోధశ్చ వీతా
విగతా యస్మాత్ స వీతరాగభయక్రోధః=రాగము
భయము క్రోధము యెవనినుండి విడవబడినవో వాడు పోయిన
రాగాదులుగలవాడు.
మునిః-సన్యాసీ=జగత్తును వదలినవాడు
స్థితధీః=స్థితప్రజ్ఞః=బ్రహ్మజ్ఞాని
ఇతి=అని
తదా=ఆకాలమునందు
ఉచ్యతే=భాషింపబడుచున్నాడు.

57

భా. అవ. కించ.—

అర్థ. కించ = గాక నూ,

శ్లో. యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ ప్రాప్య శుభాశుభం।
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్యప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ 57

భా. య ఇతి. యో మునిః సర్వత్ర దేహజీవితాదిష్వపి అనభి స్నేహః అభిస్నేహవర్జితః తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం తత్తచ్ఛుభం అశుభం వా లబ్ధ్వా నాభినందతి న ద్వేష్టి శుభం ప్రాప్య న తుష్యతి న హృష్యతి, అశుభం చ ప్రాప్య న ద్వేష్టీత్యర్థః

తస్యైవం హర్షవిషాదవర్జితస్య వివేకజా ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా భవతి.

అ. యః మునిః=ఏ తపఃశీలుఁడు

సర్వత్ర-దేహజీవితాదిష్వపి=శరీరము బ్రతుకుట మొదలగు వాటియందు అంతటనూ కూడా

అనభిస్నేహః=అభిస్నేహవర్జితః=ప్రీతిలేనివాఁడై

తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం=

తత్-శుభం=ఆ కల్యాణమునూ

తత్-అశుభం=ఆ అమంగళమునూ

ప్రాప్య-లబ్ధ్వా=కలిగి

నాభినందతి న ద్వేష్టి=హర్షించఁడో, ద్వేషించఁడో

శుభం ప్రాప్య న తుష్యతి న హృష్యతి=కల్యాణము నొంది ఆనందింపఁడో

అశుభంచప్రాప్య=అమంగళమును బొంది,

న ద్వేష్టి=అప్రీతిబొందఁడో

ఇతి అర్థః = అని అర్థము.

ఏవం = ఈవిధముగా

హర్షవిషాదవర్జితస్య = సంతోషదుఃఖములను వదలిన

తస్య=ఆ ఆత్మనిష్ఠుని

వివేకజా=తెలివివలన బుట్టిన

ప్రజ్ఞా=బుద్ధి

ప్రతిష్ఠితా=బ్రహ్మయందుండునది

భవతి=కాగలదు.

58

భా. అవ. కించ—

అర్థ. కించ = మఱియును

శ్లో. యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ 58.

భా. యదేతి. యదా సంహరతే సమ్యగుపసంహరతే చాయం జ్ఞాననిష్ఠాయాం ప్రవృత్తో యతిః కూర్మోంగానీవ యథా కూర్మో భయాత్ స్వాన్యంగాని ఉపసంహరతే సర్వశః సర్వతః, ఏవం జ్ఞాననిష్ఠః ఇంద్రియాణి ఇంద్రియార్థేభ్య స్సర్వవిషయేభ్యః ఉపసంహరతే తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితేత్యుక్తార్థం వాక్యం.

అర్థ. యదా=ఏకాలమునందు

కూర్మోఽంగానీవ-యథా కూర్మః భయాత్ స్వాంగాని= యట్లు తాబేలు భయమువలన తనదైన అవయవములను

సర్వశః=సర్వతః=అంతటనూ

ఉపసహ్మరతే=ఇముడ్చుకొనుచున్నదో

ఏవం=ఆప్రకారముగా

అయం=జ్ఞాననిష్ఠాయాంప్రవృత్తో యతిః=బ్రహ్మానుసంధానమునందు దిగిన ఈయుపాసకుడు

సంహరతే సమ్యగుపసంహరతే చ = ఇంద్రియములను లెస్సగా ఇముడ్చుకొనుచున్నాడో

తథా=అట్టి

జ్ఞాననిష్ఠః=బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠుడు

ఇంద్రియాణి=చక్షురాది ఇంద్రియములను

ఇంద్రియార్థేభ్యః= సర్వవిషయేభ్యః = అన్నివిషయములనుండి

ఉపసంహరతే=లెస్సగా ఇముడ్చుకొనుచున్నాడో

తస్య = వానియొక్క

ప్రజ్ఞా=జ్ఞానము

ప్రతిష్ఠితా=బ్రహ్మమునందు ఉండునది.

ఇతి = అని

వాక్యం= ఈవాక్యమునకు

ఉక్తార్థం=చెప్పిన అర్థము.

59.

భా. అవ. తత్ర విషయాననాహరతః ఆతురస్యాపీంద్రియాణి కూర్మాంగానీవ సంహ్రియంతే న తు తద్విషయో రాగః స కథం సంహ్రియత ఇత్యుచ్యతే.

అర్థం. తత్ర=ఈ ఇంద్రియోపసంహారమునందు,
విషయాన్=శబ్దాదివిషయములను,
అనాహరతః=గ్రహించని,
ఆతురస్యాపి=శీఘ్రబుద్ధునకుకూడా
కూర్మః=తాబేలు
అంగానీవ=అవయవములవలె
ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియములు
ఉపసంహ్రియంతే=ఇముడికలు అగుచున్నవి.
తద్విషయో రాగః తు=లోపలుండు ఆ విషయసంబంధమైన ప్రీతియైతేనో
న=పోదు.
సః=ఆలోపలుండు రాగము.
కథం=యెట్లు
సంహ్రియతే=నశించును
ఇతిచేత్=అందువేని
ఉచ్యతే=ఉపదేశింపబడుచున్నది.

శ్లో. విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః।
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥ 59

భా. విషయేతి. యద్యపి విషయాః విషయోపలక్షితాని విషయశబ్దవాచ్యానీంద్రియాణి నిరాహారస్యానాహ్రియమాణవిషయస్య కష్టే తపసి స్థితస్య మూర్ఖస్యాపి వినివర్తంతే, దేహినో దేహవతః, రసవర్జం రసో రాగః విషయేషు యస్తం వర్జయిత్వా రసశబ్దో రాగే ప్రసిద్ధః, స్వరసేన ప్రవృత్తో రసికో రసజ్ఞః ఇత్యాది దర్శనాత్. సోఽపి రసః రంజనారూపః సూక్ష్మః, అస్య యతేః,

పరం పరమార్థతత్త్వం బ్రహ్మదృష్ట్వా ఉపలభ్య 'అహమేవతత్', ఇతి వర్తమానస్య నివర్తతే, నిర్బీజం విషయ విజ్ఞానం సంపద్యతే ఇత్యర్థః. నాసతి సమ్యగ్దర్శనే రసస్యోచ్ఛేదః. తస్మాత్సమ్యగ్దర్శనాత్మికాయాః ప్రజ్ఞాయాః స్థైర్యం కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః.

అర్థ. యద్యపి=అయిననూ,

విషయాః = విషయోపలక్షితాని=శబ్దాది విషయములు తెలియునవి.

విషయశబ్దవాచ్యాని=విషయ శబ్దవాచ్యములు

ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియములు,

నిరాహారస్య = అనాహ్రియమాణస్య=ఆయా ఆహారములను గ్రహించని

దేహినః=దేహవతః=దేహముగల వానికి

కష్టే=గహనమైన

తపసి=ఆలోచనయందు

స్థితస్య=ఉన్న

మూర్ఖస్యాపి=మూఢునికి కూడా

వినివర్తంతే=మళ్ళుకొనుచున్నవి.

రసవర్జం-రసోరాగఃవిషయేషు యః తం వర్జయిత్వా=రసమనగా విషయములయందలి ప్రీతి, యావత్తు ఆ ప్రీతిని వదిలి అనగా—

రసశబ్దః రాగే ప్రసిద్ధః=రసశబ్దము తరుచుగా ప్రీతియందు చెప్పుదురు.

స్వరసేన=తనప్రీతిచే

ప్రవృత్తః=ప్రవర్తించువాడు

రసికః-రసజ్ఞః=రసజ్ఞుడు.

ఇత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్ = అనునదే మొదలుగాగల ప్రయోగములు తెలుపుటవలన,

సోఽపిరసః=ఆరసముకూడా,
రంజనారూపః=ప్రీతిలక్షణము
సూక్ష్మః=సూచింపబడునది.
అస్య=యతేః=ఈ ఉపాసకునికి
పరం = పరమార్థతత్వం బ్రహ్మ = కైవల్యానందస్వరూప బ్రహ్మము.
దృష్ట్వా=ఉపలభ్య=తెలిసి
"అహమేవతత్"=ఆబ్రహ్మము నేనే
ఇతి=అని
వర్తమానస్య=ఉండువానికి
నివర్తతే=మళ్ళుకొనుచున్నవి.
విషయవిజ్ఞానం=విషయానుభవము
నిర్బీజం=బొత్తిగ పోయినది
సంపద్యతే = అగుచున్నది.
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.
సమ్యగ్దర్శనే=బ్రహ్మదర్శనము
అసతి=లేదా
రసస్య=లోపలిప్రీతియొక్క
ఉచ్ఛేదః=నాశము
న=కలుగదు
తస్మాత్=దానినిబట్టి
సమ్యగ్దర్శనాత్మికాయాః=బ్రహ్మదర్శనమైన
ప్రజ్ఞాయాః=జ్ఞానమునకు
స్థైర్యం=నిలుకడ
కర్తవ్యం=చేసుకొనవలయును,
ఇతి=అని
అభిప్రాయః=ఆశయము.

60

భా. అవ. సమ్యగ్దర్శనలక్షణ ప్రజ్ఞాస్థైర్యం చికీర్షతా ఆదావింద్రియాణి స్వవశే స్థాపయితవ్యాని యస్మాత్తదనవస్థాపనే దోషమాహ.

అర్థ. సమ్యగ్దర్శనలక్షణ=బ్రహ్మదర్శనలాంఛనమగు,
ప్రజ్ఞాస్థైర్యం=జ్ఞానముయొక్క నిలుకడను
చికీర్షతా=చేయనిచ్ఛించినవాడు
ఆదౌ=ప్రారంభకాలమునందు
ఇంద్రియాణి=చక్షురాది ఇంద్రియములను
స్వవశే=తనవశమునందు
స్థాపయితవ్యాని=ఉంచుకొనవలయును
యస్మాత్=యందువలన అనగా ఈ ఇంద్రియములు మలినముచే విషయములయందునూ శుద్ధముచే బ్రహ్మమునందునూ తిరుగునవి గనుక
తత్=ఆ ఇంద్రియములను విషయములందు చేర్చకమళ్ళించి
• అనవస్థాపనే=బ్రహ్మమునందు ఉంచనియెడల
దోషం ఆహ=పాపమును పలుకుచున్నాడు

శ్లో. యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః।
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః॥ 60

భా. యతత ఇతి. యతతః ప్రయత్నం కుర్వంతః హి యస్మాత్, హే కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితో మేధావినో మనోఽపీతి వ్యవహితేన సంబంధః. ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని ప్రమథన శీలాని విషయాభిముఖం హి పురుషం విక్షోభయంతి ఆకులీకుర్వంతి, ఆకులీకృత్య చ హరంతి ప్రసభం ప్రసహ్య. ప్రకాశమేవ పశ్యతో వివేకవిజ్ఞానయుక్తం మనః.

అర్థ. యతతః=ప్రయత్నం కుర్వంతః=బ్రహ్మమును బొందు ప్రయత్నము చేయువాడు

హి యస్మాత్ =యందువలన అనగా
కౌంతేయ—హేకౌంతేయ= పృథివీ వికారదేహమునందు భాసించు అభాసుడా!
అపి=ఇందు అపి శబ్దము
వ్యవహితేన సంబంధః=వ్యవహిత సంబంధమైననూ
విపశ్చితః=మేధావినః=జ్ఞానియైన
పురుషస్య=పురుషునియొక్క
మనోఽపి = మనస్సునుగూడా హరించుచున్నది అనియు, మఱియు
ప్రమాథీని—ప్రమథనశీలాని=మథించి దుఃఖపరచు స్వభావముగల
ఇంద్రియాణి=చక్షురాదిఇంద్రియములు,
విషయాభిముఖం పురుషంహి = ఆశతో విషయానుభవములకు ఎదురుబడిన పురుషునిగదా
విక్షోభయంతి—ఆకులీకుర్వంతి=క్షోభపెట్టి చదరించును.
ఆకులీకృత్య చ=చదరించియూ
ప్రసభం—ప్రసహ్య=ప్రయత్నదార్ఢ్యముగా
ప్రకాశమేవ=ప్రసిద్ధముగనే
పశ్యతః=ఈక్షించుచున్నవానియొక్క
వివేకవిజ్ఞానయుక్తం=బ్రహ్మానుభవముతోగూడిన
మనః=మనస్సును
హరంతి=అపహరించుచున్నవి.

61

భా. అవ. యత స్తస్మాత్.—
అర్థ. యతః—యందువలననో,
తస్మాత్ =అందువలన,
శ్లో. తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీతమత్పరః।

వశేహి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ 61

భా. తానీతి. తాని సర్వాణి సంయమ్య సంయమనం వశీకరణం కృత్వా యుక్త స్సమాహిత స్సన్నాసీత మత్పరః అహం వాసుదేవః సర్వప్రత్యగాత్మాపరోఽయస్య సః మత్పరః 'నాన్యోఽహం తస్మా'దిత్యాసీతేత్యర్థః. ఏవమాసీనస్య యతే స్సతో వశే హి యస్యేంద్రియాణి వర్తంతే అభ్యాసబలాత్ తస్య ప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా.

అర్థ. తాని సర్వాణి=ఆ చక్షురాదిఅన్ని ఇంద్రియములను

సంయమ్య-సంయమనం—వశీకరణంకృత్వా=నిగ్రహించి తనఅధీనము చేసుకొని

యుక్తః=సమాహితస్సన్=బ్రహ్మమునందు మనస్సును ఉంచినవాడై

మత్పరః=అహం వాసుదేవః సర్వప్రత్యగాత్మా పరో యస్య సః మత్పరః'నాన్యోఽహం తస్మాత్' ఇతి—

అహం వాసుదేవః=నేను వాసుదేవుడు

పరః=ఉత్కృష్టుడు

సర్వప్రత్యగాత్మా=అన్ని ప్రాణుల లోపలుండు చేతనము

'తస్మాత్ =ఆ చేతనముకన్న

అహం=నేను

అన్యః న=వేరు వాడను కాను.'

ఇతి=అను తెలివి.

యస్య=యువనికో

సః=వాడు

మత్పరః=నావాడు, నావాడై

ఆసీత=ఆసీత=ఉండవలెను.

ఇత్యర్థః=అని అర్థము,

ఏవం=ఈ ప్రకారముగా

ఆసీనస్య=ఉండగల

యస్య=యతేస్సతః=ఏ ఉపాసకునికి
ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియములు
అభ్యాసబలాత్=ఆత్మానుసంధాన బలము వలన,
వశే=వానివశమునందు,
వర్తంతే=ఉన్నవో
తస్య=అట్టిఉపాసకునియొక్క
ప్రజ్ఞా=జ్ఞానము
ప్రతిష్ఠితాహి=బ్రహ్మమునందు స్థిరమైనదిగదా.—

62

భా. అవ. అథేదానీం పరాభవిష్యత స్సర్వానర్థస్య మూల మిదముచ్యతే.—

అర్థ. అథ = పైశ్లోకమునందు చెప్పినట్లు నిగ్రహశీలుడై బ్రహ్మమునందు ఉండువాడైననూ ముందు,

పరాభవిష్యతః=విషయములచే లాగబడినవానికి
ఇదానీం=అధునా
ఇదం=ఈ
సర్వానర్థస్య=అన్నిప్రయోజనముల నాశముయొక్క,
మూలం=ఆదిబీజమును
ఉచ్యతే=ఉదహరింపబడుచున్నది.

శ్లో. ధ్యాయతో విషయాన్ పుంస స్సంగ స్తేషూపజాయతే।
సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోభిజాయతే॥

భా. ధ్యాయత ఇతి. ధ్యాయతః చింతయతః విషయాన్ శబ్దాదీన్ విషయ విశేషా నాలోచయతః పుంసః పురుషస్య సంగః ఆసక్తిః ప్రీతిః తేషు విషయేషూపజాయతే ఉత్పద్యతే. సంగాత్ప్రీతే స్సంజాయతే సముత్పద్యతే, కామః తృష్ణా, కామాత్ కుతశ్చిత్ప్రతిహతాత్ క్రోధోఽభిజాయతే.

అర్థ. విషయాన్-శబ్దాదీన్ విషయవిశేషాన్=శబ్దాదివిష

యములఁ గొప్పను,

ధ్యాయతః-చింతయతః-ఆలోచయతః=యోచించుచున్న
పుంసః=పురుషస్య=మనుష్యునియొక్క-
సంగః - ఆసక్తిః - ప్రీతిః=ప్రేమ,
తేషు - విషయేషు=ఆ శబ్దాదివిషయములందు
ఉపజాయతే - ఉత్పద్యతే=ఉద్భవించుచున్నది.
సంగాత్-ప్రీతేః=ఆ ప్రేమవలన
కామః - తృష్ణా=ఆశ - కోరిక
సంజాయతే - సముత్పద్యతే=లెస్సగా జననమగుచున్నది.
కుతశ్చిత్=ఏదోఒక
ప్రతిహతాత్=చెడుయోచనచే కూడుకొనిన,
కామాత్=కోరికవలన
క్రోధః=కోపము
అభిజాయతే=కలుగుచున్నది.

63

శ్లో. క్రోధాద్భవతి సంమోహః స్సంమోహాత్ స్మృతి విభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి॥ 63

భా. క్రోధాదితి. క్రోధాద్భవతిసంమోహః అవివేకః కార్యాకార్యవిషయః, క్రుద్ధోహి సంమూఢస్సన్ గురుమప్యాక్రోశతి, సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః శాస్త్రాచార్యోపదేశాదాహిత సంస్కారజనితాయాః స్మృతేః స్యాద్విభ్రమః భ్రంశః స్మృత్యుత్పత్తినిమిత్త ప్రాప్తా వనుత్పత్తిః తతః స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశః బుద్ధేర్నాశః కార్యాకార్య విషయ వివేకాయోగ్యతా అంతః కరణస్య బుద్ధేర్నాశ ఇత్యుచ్యతే, బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి. తావదేవహి పురుషః యావదంతఃకరణం తదీయం కార్యాకార్య విషయ వివేకయోగ్యం తదయోగ్యత్వే నష్టఏవ పురుషోభవతి, అత స్తస్యాంతః కరణస్య బుద్ధేః నాశాత్ప్రణశ్యతి, పురుషార్థా

యోగ్యో భవతీత్యర్థః.

అర్థ. క్రోధాత్ = కోపమువలన
కార్య = చేయదగిన
అకార్య = చేయదగని
విషయః = పనుల
సంమోహః = అవివేకః = తెలివి లేకపోవుట
భవతి = ప్రాప్తమగుచున్నది.
క్రోధీహి = కోపముగలవాడుగదా
సంమూఢస్సన్ = బుద్ధి మొద్దుబారినవాడై
గురుమపి = గురువునుగూడా
ఆక్రోశతి = తిట్టుచున్నాడు,
సంమోహాత్ = మొద్దుబారిన బుద్ధివలన
స్మృతివిభ్రమః = శాస్త్రాచార్యోపదేశాత్ ఆహిత సంస్కార జనితాయాః స్మృతేః విభ్రమః భ్రంశః = శాస్త్ర, ఆచార్య, ఉపదేశాత్ = శాస్త్రము, గురూపదేశమువలన, ఆహిత = పొందబడిన, సంస్కారజనితాయాః = సంస్కారణముచే జన్మించిన, స్మృతేః = స్మరణమునకు, విభ్రమః = భ్రంశః = మరపునూ
స్మృతేః ఉత్పత్తి నిమిత్త ప్రాప్తౌ = జ్ఞాపకము ఉద్భవించుటకు కారణము ప్రాప్తమైననూ,
అనుత్పత్తిః = పుట్టక పోవుటయునూ
స్యాత్ = ఏర్పడుచున్నది.
తతః = పిమ్మట
స్మృతిభ్రంశాత్ = ఆ చింతమరచుటవలన
బుద్ధినాశః = బుద్ధేః నాశః = జ్ఞానహానియు అనగా
కార్యాకార్యవిషయవివేక = చేయదగిన, చేయదగని పనులను తెలియుటయందు,
అయోగ్యతా = వ్యర్థము
అంతఃకరణస్యబుద్ధేః = లోపలిఇంద్రియము అను బుద్ధికి,

నాశః=క్షీణము,
ఇతిఉచ్యతే=అని వచింపబడుచున్నది.
బుద్ధినాశాత్=బుద్ధినశింపువలన
ప్రణశ్యతి=చెడిపోవుచున్నాడు.
అంతఃకరణం=బుద్ధి
తదీయం=దానియొక్క
కార్యాకార్యవిషయవివేకయోగ్యం=చేయదగిన, చేయదగని పనుల తెలివి యందు సామర్థ్యమును
పురుషః=పురుషుడు,
యావత్=యంతవరకు పొందునో,
తావదేవహి=అంతవరకే గదా యోగ్యుడు,
తదయోగ్యత్వే=అది వ్యర్థమైనప్పుడు,
పురుషః=పురుషుడు
నష్టఏవ=వ్యర్థుడే
భవతి=కాగలడు.
అతః=అందువలన
తస్య=వానియొక్క
అంతఃకరణస్య=లోపలి ఇంద్రియమగు
బుద్ధేః=బుద్ధికి— తెలివికి
నాశాత్=క్షీణము కలుగుటవలన
ప్రణశ్యతి=పురుషార్థః అయోగ్యో భవతి=ధర్మార్థకామ మోక్షములకు అనర్హుడై భ్రష్టుడై పోవుచున్నాడు
ఇతిఅర్థః=అని అర్థము.

64

భా. అవ. సర్వానర్థస్య మూలముక్తం విషయాభిధ్యానం. అథేదానీం మోక్షకారణ మిదముచ్యతే—

అర్థ. విషయాభిధ్యానం=శబ్దాదివిషయములచింత

సర్వానర్థస్య=సమస్త అప్రయోజనమునకును
మూలం=వేరువంటిది అని
ఉక్తం=ఉదహరింపబడినది.
అథ=ముందు
ఇదానీం=సాంప్రతం
ఇదం=ఈ
మోక్షకారణం=బంధన మోచన హేతువును
ఉచ్యతే=వచింపబడుచున్నది.

శ్లో. రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నింద్రియై శ్చరన్ ।
ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధి గచ్ఛతి ॥ 64.

భా. రాగేతి. రాగద్వేషవియుక్తైః రాగశ్చ ద్వేషశ్చ రాగద్వేషౌ తత్పురస్సరా హీంద్రియాణాం ప్రవృత్తిః స్వాభావికీతత్ర యో ముముక్షు ర్భవతి స తాభ్యాం వియుక్తైః శ్రోత్రాదిభిరింద్రియైః విషయా నవర్జనీయాన్ చరన్నుపలభమాన ఆత్మవశ్యైః ఆత్మనః వశ్యాని వశీకృతాని ఇంద్రియాణి తైరాత్మవశ్యైః విధేయాత్మా ఇచ్ఛాతో విధేయ ఆత్మా అంతఃకరణం యస్యసోఽయం ప్రసాదమధిగచ్ఛతి. ప్రసాదః ప్రసన్నతా స్వాస్థ్యం.

అర్థ. రాగద్వేషవియుక్తైః= రాగశ్చ ద్వేషశ్చ=రాగద్వేషౌ= రాగద్వేషములు
తత్పురస్సరాహి=దానిని బట్టిగదా
ఇంద్రియాణాం=చక్షురాది ఇంద్రియములకు
స్వాభావికీ=తమతమ చేష్టలయందు
ప్రవృత్తిః=ప్రవేశము ఇట్లుండగా
తత్ర = ఆబ్రహ్మానుభవమునందు
యః=ఏ ఉపాసకుడు
ముముక్షుః=తానను జీవునికి కలిగియుండు దేహబంధమును వదలించుకొను కోరికగలవాడు.

భవతి=కాగలఁడో
సః=ఆ ఉపాసకుఁడు,
తాభ్యాం=ఆరాగద్వేషములవలన
వియుక్తైః=విడువబడిన
ఇంద్రియైః=శ్రోత్రాదిభిః=శ్రోత్రమే మొదలగు ఇంద్రియములచేత,
అవర్జనీయాన్=వదలుటకు వీలుగాని
విషయాన్=బ్రహ్మాలింగములను
చరన్=ఉపలభమానః=గ్రహించుచూ
ఆత్మవశ్యైః = ఆత్మనః వశ్యాని వశీకృతాని ఇంద్రియాణి తైః ఆత్మవశ్యైః=తనకు వశములైన ఇంద్రియములచేత
ఇచ్ఛాతః=కోరికగలవాఁడై
విధేయాత్మా=విధేయః=వివేక సంస్కారముతో ఉంచబడిన
ఆత్మా=అంతఃకరణం=మనస్సు,
యస్య=యావనికో
సః అయం=ఆవీఁడు
ప్రసాదః=ప్రసన్నతా=స్వాస్థ్యం=చింతలేనిఅవస్థను
అధిగచ్ఛతి=గైకొనుచున్నాఁడు.

65

భా. అవ. ప్రసాదే సతి కిం స్యాదిత్యుచ్యతే.—
అర్థ. ప్రసాదే సతి=భగవంతుని ప్రీతిలభించినప్పుడు,
కిం స్యాత్=ఏమిఅగును
ఇతి(చేత్)=అని అందువా
ఉచ్యతే=పలుకబడును—

శ్లో. ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే।
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశుబుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే॥ 65

భా. ప్రసాద ఇతి. ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం ఆధ్యాత్మికా

దీనాం హానిః వినాశః అస్య యతేః ఉపజాయతే. కించ—ప్రస
న్నచేతసః శుద్ధాంతఃకరణస్య హి యస్మాదాశు శీఘ్రం బుద్ధిః ప
ర్యవతిష్ఠతే ఆకాశమివ పరిసమంతాదవతిష్ఠతే. ఆత్మస్వరూపేణైవ
నిశ్చలాభవతీత్యర్థః.

ఏవం ప్రసన్నచేతసః అవస్థితబుద్ధేః కృతకృత్యతా యతేః
తస్మాత్ రాగద్వేషవిముక్తై రింద్రియైః శాస్త్రావిరుద్ధేషు అవర్జనీ
యేషు యుక్తః సమాచరేదితి వాక్యార్థః—

అర్థ. ప్రసాదే=భగవంతుని అనుగ్రహముచే హృదయ
శుద్ధి అగుచుండగనే

సర్వదుఃఖానాం=ఆధ్యాత్మికాదీనాం=అధ్యాత్మిక అధిదైవిక
అధిభౌతికములను తాపత్రయదుఃఖముల

హానిః—వినాశః=క్షయము

అస్య—యతేః=ఈ ఉపాసకునికి

ఉపజాయతే = ప్రాప్తమగుచున్నది.

కించ=అయితే

హి=యస్మాత్=యందువలన అనగా

ప్రసన్నచేతసః=శుద్ధాంతఃకరణస్య = నిర్మలమైన మనస్సు [గలవానికి,

ఆశు-శీఘ్రం=క్షిప్రముగా

బుద్ధిః=నిలకడకు వచ్చిన జ్ఞానము

ఆకాశమివ=విష్ణుపదమువలె

పర్యవతిష్ఠతే=పరి—సమంతాత్ =అంతటనూ

అవతిష్ఠతే=ఆత్మస్వరూపేణైవ నిశ్చలాభవతి=ఆత్మస్వరూ
పమునందే నిలుకడైయుండును

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

ఏవం=ఇట్లు ఈప్రకారముగ

ప్రసన్నచేతసః=నిర్మలమైన మనస్సుగల

అవస్థితబుద్ధేః=బ్రహ్మమునందు చేర్చిన బుద్ధిగలవానికి

కృతకృత్యతా=ధన్యత,

యతః=దేనినిగురించి చెప్పబడినదో
తస్మాత్=దానినిబట్టి
రాగద్వేషవిముక్తైః=ప్రీతిఅప్రీతులచే విడువబడిన
ఇంద్రియైః=చక్షురాదులచేత
శాస్త్రావిరుద్ధేషు=శాస్త్రమునకు విరోధములుగాని
అవర్జనీయేషు=వదలుటకు వీలులేని(బ్రహ్మలింగములయందు
యుక్తః=చేరినవాడై
సమాచరేత్=ఆచరించుచుండవలెను.
ఇతి వాక్యార్థః=అని వాక్యార్థము.

66.

భా. అవ. స్తూయతే సేయం ప్రసన్నతా—
అర్థ. సేయం=అదే
ప్రసన్నతా=స్వచ్ఛము
స్తూయతే=నుతింపబడుచున్నది.

శ్లో. నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా ।
న చాభావయత శ్శాంతి రశాంతస్య కుత స్సుఖం ॥ 66.

భా. నాస్తీతి. నాస్తి నవిద్యతే న భవతీత్యర్థః. బుద్ధిరాత్మస్వరూపవిషయా, అయుక్తస్యాసమాహితాంతఃకరణస్య న చాస్త్యయుక్తస్య భావనా ఆత్మజ్ఞానాభినివేశః. తథా నచాస్త్యభావయతః ఆత్మజ్ఞానాభినివేశమకుర్వతః శాంతిరుపశమః. అశాంతస్య కుతస్సుఖం? ఇంద్రియాణాం హి విషయసేవా తృష్ణాతః నివృత్తిర్యా తత్ సుఖం, న విషయ విషయా తృష్ణా. దుఃఖమేవ హి సా. న తృష్ణాయాం సత్యాంసుఖస్యగంధమాత్రమపి ఉపపద్యత ఇత్యర్థః.

అర్థ. అయుక్తస్య = అసమాహితాంతఃకరణస్య= బ్రహ్మమునందు మనస్సుచేరనివానికి
ఆత్మస్వరూపవిషయా=బ్రహ్మము తానైన
బుద్ధిః=జ్ఞానము

నాస్తి - నవిద్యతే - నభవతి=ప్రాప్తించదు.
ఇతి అర్థః=అని అర్థము.
అయుక్తస్య=బ్రహ్మమునందు మనస్సులేనివానికి
భావనాచ=ఆత్మాభినివేశః చ=పరమాత్మయందు మనస్సును ఉంచి భావించుటయును
న=లేదు.
తథా=అట్లే
అభావయతః=ఆత్మజ్ఞానాభినివేశం అకుర్వతః=బ్రహ్మమునందు మనస్సును ఉంచి ఏకాగ్రతను ఆచరించనివానికి
శాంతిః చ=ఉపశమః=చల్లతనము,
నాస్తి=లేదు.
అశాంతస్య=చల్లతనము లేనివానికి
సుఖం=బ్రహ్మానందసుఖము
కుతః = యెందున్నది?
ఇంద్రియాణాం=చక్షురాది ఇంద్రియములకు
విషయసేవా=శబ్దాదివిషయానుభవముల
తృష్ణాతః=ఆశలనుండి
నివృత్తిః=విడుదల
యా=ఏదో
తత్=ఆవిడుదల
సుఖంహి=సుఖముగదా—
విషయవిషయా=శబ్దాదివిషయముల అనుభవబీజమైన
తృష్ణా=ఆశ
న = సుఖముగాదు
సా=ఆ ఆశ
దుఃఖమేవహి=అఖిలమేగదా—
తృష్ణాయాం సత్యాం=విషయమునందు ఆశయుండగా
సుఖస్య=ఆ బ్రహ్మానందసుఖముయొక్క

గంధమాత్రమపి=లేశమైనను కూడా
న ఉపపద్యతే=పొందబడదు.
ఇత్యర్థః=అని, అర్థము.

67

భా. అవ. అయుక్తస్య కస్మాద్బుద్ధి ర్నాస్తీ త్యుచ్యతే.—
అర్థ. కస్మాత్=ఏల
అయుక్తస్య=బ్రహ్మమునందు చేరనివానికి
బుద్ధిః=నిలుకడ జ్ఞానము
నాస్తి=లేదు
ఇతి=అందు వేని
ఉచ్యతే=ఉదహరింపబడుచున్నది.

శ్లో. ఇంద్రియాణాం హిచరతాం యన్మనో నువిధీయతే।
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయు ర్నావమివాంభసి॥ 67

భా. ఇంద్రియాణామితి. ఇంద్రియాణాం హి యస్మా చ్చరతాం స్వవిషయేషు ప్రవర్తమానానాం యన్మనోఽను విధీయతే అను ప్రవర్తతే తదింద్రియవిషయ వికల్పనేన ప్రవృత్తం మనః అస్య యతేః హరతిప్రజ్ఞాం ఆత్మానాత్మవివేకజాం నాశయతి. కథం? వాయుర్నావమివాంభసి ఉదకే జగమిషతాం సాంయాంత్రికాణాం మార్గాదుద్ధృత్య ఉన్మార్గే నావం యథా వాయుః ప్రవర్తయతి, ఏవమాత్మవిషయాం ప్రజ్ఞాం హృత్వా మనో విషయ విషయాం కరోతి.—

అర్థ. హి=యస్మాత్=దేనివలన
ఇంద్రియాణాం=చక్షురాది ఇంద్రియములు
చరతాం=స్వవిషయేషు ప్రవర్తమానానాం=తమతమ విషయములయందు ప్రవేశించి పోవుచుండగా
యన్మనః=యత్ మనః=ఏ చిత్తము
అనువిధీయతే-అనుప్రవర్తతే=అనుసరించి పోవుచున్నదో

ఇంద్రియవిషయవికల్పనేన=నిబ్బరము లేని ఇంద్రియ విష[యములచే
ప్రవృత్తం=ప్రవేశించిన,
తత్=మనః=ఆ మనస్సు
అస్య-యతేః=ఉపాసకునియొక్క-
ప్రజ్ఞాం=ఆత్మానాత్మవివేకజాం= ఆత్మానాత్మవివేకమువలన పుట్టిన జ్ఞానమును,
హరతి - నాశయతి = హరించి పాడుచేయుచున్నది.
కథం=ఎట్లు?
వాయుర్నావమివాంభసి=అంభసి నావం వాయుః ఇవ = నీటియందలి నావను గాలివలె — అనగా —
అంభసి=ఉదకే జిగమిషతాం సాంయాంత్రికాణాం నావం మార్గాదుద్ధృత్య ఉన్మార్గే=అంభసి=ఉదకే=నీటియందు,
జిగమిషతాం=పోవుచున్న
సాంయాంత్రికాణాం=ద్వీపాంతరవ్యాపారస్థుల
నావం=తరిని
మార్గాత్ ఉద్ధృత్య=అయన భ్రంశమువలన
ఉన్మార్గే=వేరుమార్గమునందు,
వాయుః=గాలి,
యథా=యెట్లు,
ప్రవర్తయతి=ప్రవేశింపజేయునో,
ఏవం=ఆవిధముగ,
ఆత్మవిషయాం=బ్రహ్మవిషయమైన,
ప్రజ్ఞాం=బుద్ధిని,
హృత్వా=నశింపజేసి
విషయవిషయాం=శబ్దాదులను అనుభవించుదానిగా
కరోతి=చేయుచున్నది.

భా. అవ. 'యతతో హ్యపీ'త్యుపన్యస్తస్యార్థస్యానేకధోఽపపత్తి ముక్త్వా తం చార్థముపపాద్యోపసంహరతి.—

అర్థ. 'యతతో హ్యపి' ఇతి=యతతో హ్యపి అని,
ఉపన్యస్తస్య=చెప్పిన,
అర్థస్య=అర్థమునకు,
అనేకధా=బహువిధములగా,
ఉపపత్తిం=అర్థవివరణమును,
ఉక్త్వా=పలికి
తం చార్థం=ఆ అర్థమునుగూడా,
ఉపపాద్య=బాగ వివరించి
ఉపసంహరతి=ముగింపచేయుచున్నాడు.

శ్లో. తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ 68.

భా. తస్మాదితి ఇంద్రియాణాం ప్రవృత్తౌ దోష ఉపపాదితో యస్మాత్, తస్మాద్యస్య యతేః హే మహాబాహో, నిగృహీతాని సర్వశః ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య శ్శబ్దాదిభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా.

అర్థ. ఇంద్రియాణాం=చక్షురాది ఇంద్రియముల
ప్రవృత్తౌ=శబ్దాది విషయప్రవేశములయందు
దోష=పాపము
ఉపపాదితః=చెప్పబడినది
యస్మాత్=ఏ కారణమువలననో
తస్మాత్=ఆ కారణమువలన
సర్వశః=అంతట
మహాబాహో=హే మహాబాహో=ఓ అర్జునా !
యస్య - యతేః = ఏ ఉపాసకునియొక్క
ఇంద్రియాణి=చక్షురాది ఇంద్రియములు
ఇంద్రియార్థేభ్యః-శబ్దాదిభ్యః=శబ్ద,స్పర్శ,రూప,రస,గంధ

ములనుండి

నిగృహీతాని=అంతర్ముఖమునకు లాగుకొనబడినవో
తస్య=వానియొక్క
ప్రజ్ఞా=జ్ఞానము
ప్రతిష్ఠితా=బ్రహ్మమునందు ఉంచబడినది.

69.

భా. అవ. యోఽయం లౌకికో వైదికశ్చవ్యవహారస్సఉత్పన్న వివేకజ్ఞానస్య స్థితప్రజ్ఞస్యా విద్యాకార్యత్వాత్ అవిద్యానివృత్తౌ నివర్తతే, అవిద్యాయాశ్చ విద్యావిరోధాత్ నివృత్తిః, ఇత్యేత మర్థం స్ఫుటీకుర్వన్నాహ—

అర్థ. అయం=ఈ
లౌకికః=అనాత్మయగు జగత్తునూ
వైదికశ్చ=ఆత్మయగు బ్రహ్మమునూ అగు
యఃవ్యవహారః=ఏ నానావిధములుగా చెప్పుకొనుటయో
సః=అవ్యవహారము,
ఉత్పన్నవివేకజ్ఞానస్య=మంచిసంస్కారములచే పుట్టినజ్ఞాన

ముగల

స్థితప్రజ్ఞస్య=బ్రహ్మోపాసకునకు
అవిద్యాకార్యత్వాత్=మందకార్యమగుటవలన
అవిద్యానివృత్తౌ=మాంద్యము నశించగనే
నివర్తతే=నశించి పోవుచున్నది.
అవిద్యాయాశ్చ=ఆఅజ్ఞానమాంద్యమైతేనో
విద్యావిరోధాత్=జ్ఞానమునకు వైరియగుటవలన
నివృత్తిః=అవిద్య నశించిపోవును.
ఇతి=అను
ఏతం=ఈ
అర్థం=అర్థమును

స్ఫుటీకుర్వన్ = బాగ తెలుపుటకు
అహ=పలుకుచున్నాడు.

శ్లో. యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః ॥ 69.

వ్యా. యేతి. యా నిశా రాత్రిః సర్వపదార్థానామవివేకకరీతమస్స్వభావత్వాత్ సర్వభూతానాం సర్వేషాం భూతానాం, కింతత్ పరమార్థతత్త్వం స్థితప్రజ్ఞస్య విషయః యథా నక్తంచరాణాం అహరేవ సదన్యేషాం నిశా భవతి, తద్వన్నక్తంచర స్థానీయానాం అజ్ఞానినాం సర్వభూతానాం నిశేవ నిశా, పరమార్థతత్త్వం అగోచరత్వాదతద్బుద్ధీనాం. తస్యాం పరమార్థ తత్త్వలక్షణాయాం అజ్ఞాననిద్రాయాం ప్రబుద్ధః జాగర్తి సంయమీ సంయమవాన్. జితేంద్రియో యోగీత్యర్థః. యస్యాం గ్రాహ్యగ్రాహక భేదలక్షణాయామవిద్యానిశాయాం ప్రసుప్తాన్యేవ భూతాని జాగ్రతీత్యుచ్యంతే యస్యాం నిశాయాం ప్రసుప్తా ఇవ స్వప్నదృశః సా నిశా అవిద్యారూపత్వాత్ పరమార్థతత్త్వం పశ్యతో మునేః.

అర్థ. యా=ఏ
నిశా = రాత్రియామము
సర్వభూతానాం=అన్ని జీవజంతువులకును
తమస్స్వభావత్వాత్ =చీకటియగుటవలన
సర్వపదార్థానాం=అన్ని వస్తువులు
అవివేకకరీ=కనబడనివి అగుచున్నవో
తథా=అట్లే
యానిశా=ఏ రాత్రివంటిబ్రహ్మనిష్ఠా
(బుద్ధిరహితానాం= తెలివిలేని)
సర్వభూతానాం=సర్వేషాం భూతానాం=అన్ని ఇంద్రియములకును
తమస్స్వభావత్వాత్ =స్వరూపజ్ఞానము లేమియగుటవలన
సర్వపదార్థానాం=అన్ని నామరూపములూ

అవివేకకరీ=తెలియనిది అగుచున్నది.
కింతత్=అది ఏది?
స్థితప్రజ్ఞస్య=బ్రహ్మోపాసకునియొక్క-
విషయః=గోచరమైన
పరమార్థతత్త్వం=ఆనందపరబ్రహ్మము
అన్యేషాం=ఇతరప్రాణులకు
అహరేవసత్ = పగలే అయినది
నక్తంచరాణాం=నిశాచరులకు
యథా=యట్లు
నిశా-రాత్రి-చీకటి
భవతి=కాగలదో
తద్వత్=అట్లే
అతద్బుద్ధీనాం=బ్రహ్మబుద్ధిలేనివానికి
అగోచరత్వాత్=తెలియకపోవుటవలన
నక్తంచర స్థానీయానాం=చీకటియందుండు,
అజ్ఞానినాం=తెలివి లేని,
సర్వభూతానాం=అందరు మనుష్యులకును,
పరమార్థతత్త్వం=ఆనందపరబ్రహ్మము
నిశేవనిశా=చీకటివలె తెలియక ఉండును.
తస్యాం=పరమార్థలక్షణాయాం - అజ్ఞాననిద్రాయాం=
అబ్రహ్మస్వరూపమైన అజ్ఞాననిద్రనుంచి
ప్రబుద్ధః=తెలివిగని,
జాగర్తి=నిద్రలేనివాడు,
సంయమీ - సంయమవాన్=నిగ్రహి,
జితేంద్రియః=ఇంద్రియములను జయించినవాడు,
యోగీ=ఏకాగ్రచిత్తుడు, బ్రహ్మోపాసకుడు
ఇతి అర్థః=అని అర్థము.
గ్రాహ్యా=బ్రహ్మము

గ్రాహక=జీవుడు అను
భేదలక్షణాయాం=వేరు వేరు చేయు రూపముగు,
యస్యాం=ఏ
అవిద్యానిశాయాం=కనబడని చీకటియందు,
ప్రసుప్తాని=నిద్రబోవుచున్న
భూతాన్యేవ=ప్రాణులనే
జాగ్రతి=మేలుకొన్నవి.
ఇతి=అని
ఉచ్యంతే=వచింపబడుచున్నవి.
యస్యాం నిశాయాం=ఏ రాత్రియందు
ప్రసుప్తాః=శయనించువారలు
స్వప్నదృశ ఇవ=నిద్రయందు కలుగు మనోవ్యాపారమును చూచువలె
పరమార్థతత్త్వం=బ్రహ్మమును,
పశ్యతః=తనలో తాను ఆలోకించుచున్న
మునేః=మనన శీలునికి,
సా = ఆ బ్రహ్మనిష్ఠ
అవిద్యారూపత్వాత్=చీకటివలె అగుటవలన,
నిశా(భవతి) = రాత్రిఅగుచున్నది. తెలియనిది అగుచున్నది.

భా. అతః అవిద్యావస్థాయామేవ కర్మాణి చోద్యంతే, న విద్యావస్థాయాం. విద్యాయాం హి సత్యాం ఉదితే సవితరి శార్వరమివ తమః ప్రణాశముపగచ్ఛతి అవిద్యా. ప్రాగ్విద్యోత్పత్తే రవిద్యా ప్రమాణబుద్ధ్యా గృహ్యమాణా క్రియాకారకఫలభేదరూపా చ సతీ సర్వ కర్మ హేతుత్వం ప్రతిపద్యతే. నా ప్రమాణబుద్ధ్యా గృహ్యమాణాయాః కర్మ హేతుత్వోపపత్తిః, 'ప్రమాణభూతేన వేదేన మమ చోదితం కర్మ కర్తవ్య'మితి హి కర్మణి కర్తా ప్రవర్తతే, న 'అవిద్యామాత్రమిదం సర్వం నిశేవ' ఇతి

జానన్, యస్య పునః 'నిశేవ అవిద్యామాత్రమిదం సర్వం భేద జాత'మితి జ్ఞానం తస్యా త్మజ్ఞస్య సర్వకర్మసన్యాస ఏవాధికారః న ప్రవృత్తౌ. తథా చ దర్శయిష్యతి 'తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన' ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాయా మేవా ధికారః.—

అర్థ. అతః=అందువలన
అవిద్యావస్థాయా మేవ=అజ్ఞానావస్థయందే,
కర్మాణి = భోగకర్మములు,
చోద్యంతే = చెప్పబడుచున్నవి,
విద్యావస్థాయాం = జ్ఞానమునందు ఉండునప్పుడు,
న = కాదు
హి=యందువలన అనగా,
విద్యాయాంసత్యాం = జ్ఞానము పుట్టగానే
ఉదితేసవితరి=భాస్కరోదయముకాగా
శార్వరమివ=అంధకారమువలె,
అవిద్యాతమః=అజ్ఞానతిమిరము,
ప్రణాశం=లయము
ఉపగచ్ఛతి = అగుచున్నది.
విద్యోత్పత్తేః ప్రాక్=జ్ఞానము పుట్టుటకు మొదలు
ప్రమాణబుద్ధ్యా=సత్యము అను తెలివిచే
గహ్యమాణా=గ్రహించిన
అవిద్యా=అజ్ఞానము,
క్రియాకారకఫలభేదరూపాచసతి = కర్మము, కారకము, ఫలము, అను పంచకరూపమైన,
సర్వకర్మ = అన్ని సుకృత దుష్కృత కర్మములకును,
హేతుత్వం=కారణము
ప్రతిపద్యతే=పొందబడుచున్నది,
అప్రమాణబుద్ధ్యా=అసత్యమను తెలివిచే.
గృహ్యమాణాయాః=ఆచరింపబడిన, సత్కర్మమైనను

కర్మ హేతుత్వం = కర్మమునకు కారణము
నఉపపత్తిః = కాదు.
"ప్రమాణభూతేన=సత్యమైన
వేదేన=వేదముచే
కర్మ=విహిత దేహేంద్రియ చేష్టావ్యాపారము
మమ=అహంకారముతో గూడిననాకు
చోదితం=చెప్పబడినది
కర్తవ్యం=ఆచరించవలసినది."
ఇతిహి=అనిగదా
కర్తా = పనిచేయువాడు,
కర్మణి=వేదవిహితఆచరణమునందు
ప్రవర్తతే=దిగుచున్నాడు.
"ఇదంసర్వం = ఈకనబడు జగత్తంతయునూ,
నిశాఇవ=అంధకారమువలె
అవిద్యామాత్రం=మాయా లేశము,
ఇతి=అని,
జానన్=తెలిసినవానికి,
న=కర్మము లేదు.
పునః=మళ్ళీ
ఇదం=ఈ
భేదజాతం=భిన్న సృష్టి
సర్వం=అంతయునూ
అవిద్యామాత్రం=మాయా లేశము,
ఇతిజ్ఞానం==అను తెలివి
యస్య=యెవనికో
తస్య ఆత్మజ్ఞస్య=ఆ బ్రహ్మజ్ఞానికి
సర్వకర్మసన్న్యాస ఏవ=అన్ని కర్మములను వదలుటయుండే
అధికారః=సంపూర్ణమైన స్వాతంత్ర్యము.

ప్రవృత్తౌన=కర్మాచరణములయందుగాదు.
తథాచ=అట్లే మరిన్ని,
"తద్బుద్ధయః=బ్రహ్మమునందే బుద్ధిగలవారలగుచు
తదాత్మానః=అపరబ్రహ్మమేఆత్మస్వరూపముగా [గలవారలై"
ఇత్యాదిగా=అనునదే మొదలుగా
జ్ఞాననిష్ఠాయామేవ=బ్రహ్మనిష్ఠయందే
అధికారః=పూర్ణస్వతంత్రము
దర్శయిష్యతి=చూపబోవుచున్నాడు.

భా. తత్రాపి ప్రవర్తకప్రమాణాభావే ప్రవృత్త్యనుపపత్తిరితిచేత్, న; స్వాత్మవిషయత్వా దాత్మవిజ్ఞానస్య. న హ్యాత్మనః స్వాత్మని ప్రవర్తక ప్రమాణాపేక్షతా. ఆత్మత్వాదేవ. తదంతత్వాచ్చ సర్వప్రమాణానాం ప్రమాణత్వస్య, నహ్యాత్మస్వరూపాధిగమే సతి పునః ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారస్సంభవతి. ప్రమాతృత్వం హ్యాత్మనో నివర్తయతి అంత్యం ప్రమాణం; నివర్తయదేవ చాఽప్రమాణం భవతి. స్వప్నకాలప్రమాణమివ ప్రబోధే లోకే చ వస్త్వధిగమే ప్రవృత్తిహేతుత్వా దర్శనాత్ ప్రమాణస్య. తస్మా న్నాత్మవిదః కర్మణ్యధికార ఇతి సిద్ధం.

అర్థ. తత్రాపి=అందుగూడా
ప్రవర్తక=విషయమునందు ప్రవేశించు
ప్రమాణ=మనస్సు
అభావే=లేనియెడల
ప్రవృత్తిః=వ్యవహారము
అనుపపత్తిః=కలుగదు
ఇతిచేత్=అని అందువా
న=అదిగాదు
ఆత్మవిజ్ఞానస్య=బ్రహ్మానుభవము
స్వాత్మవిషయత్వాత్=తనమనో ధర్మమగుటవలన
ఆత్మనః = తనకు

స్వాత్మని=తనయందు
ప్రవర్తకప్రమాణాపేక్షతా=తన ఇంద్రియములప్రవేశము
ఆత్మత్వాదేవ=తానే అగుటవలన
నహి=చేరదుగదా
సర్వప్రమాణానాం=అన్ని ఇంద్రియములకును
ప్రమాణత్వస్య=కాలపరిమాణము
తదంతత్వాచ్చ=బ్రహ్మజ్ఞానమే చివరయగుటవలనగూడా
ఆత్మస్వరూపాధిగమేసతి=బ్రహ్మస్వరూపము తెలిసినమీదు
పునః=నిశ్చయముగా
ప్రమాణప్రమేయస్య=ఇంద్రియవిషయముయొక్క వ్యవహారము
నహీసంభవతి=పుట్టదుగదా
హి=యందువలన అనగా
ఆత్మనః=బ్రహ్మముయొక్క
ప్రమాతృత్వం=జీవత్వమును
అంత్యంప్రమాణం=శాస్త్రప్రమాణము
నివర్తయతి=పోగొట్టుచున్నది
నివర్తయదేవచ=ఆభ్రాంతిపోవుగానే
స్వప్నకాలప్రమాణమివ=నిద్రయందు రాగలమనోవ్యాపారమున చూచిన ధనసత్యమువలె
ప్రబోధే=జాగ్రతకాలమునందు
అప్రమాణం=జీవభ్రాంతి అను జగత్తు అసత్యము
భవతి=అగును.
లోకేచ=ప్రపంచమునందుకూడా
వస్త్వధిగమే=పదార్థము తెలియునప్పుడు
ప్రమాణస్య=ఇంద్రియమునకు
ప్రవృత్తిహేతుత్వం=ప్రవేశకారణము
అదర్శనాత్=సంభవించదు.

తస్మాత్=దానినిబట్టి
ఆత్మవిదః=బ్రహ్మజ్ఞానికి
కర్మణి=ఆచరణమునందు
అధికారః=స్వామ్యము
న,ఇతి=లేదు,అని
సిద్ధం=నిశ్చయము.

70

భా. అవ. విదుషస్త్యక్తైషణస్య స్థితప్రజ్ఞస్య యతేరేవ మోక్షప్రాప్తిః, న త్వసన్న్యాసినః కామకామిన ఇత్యేతమర్థం దృష్టాంతేనోపపాదయిష్యన్నాహ.—

అర్థ. త్యక్తైషణస్య=కోరికలు పోయిన,
విదుషః=జ్ఞానియగు,
స్థితప్రజ్ఞస్య=బ్రహ్మమునందు ఉండగల,
యతేరేవ=జగద్వ్యాపారవర్జితునకే
మోక్షప్రాప్తిః=కైవల్యము కలుగుట
అసన్న్యాసినః=త్యాగికాని
కామకామినః=ఆశాపరునకు
న=కలుగదు,
ఇతి=అను,
ఏతం అర్థం=ఈ అర్థమును,
దృష్టాంతేన=చూచి తెలియు నిశ్చయముచేత,
ఉపపాదయిష్యన్=వివరించి తెలుపువాడై,
ఆహ=ఉపదేశించుచున్నాడు.

శ్లో. ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వత్
తద్వత్కామాయం ప్రవిశంతి సర్వే సశాంతి మాప్నోతి న కామకామీ॥

భా. ఆపూర్యమాణమితి. ఆపూర్యమాణ మద్భిః అచల ప్రతిష్ఠ మచలతయా ప్రతిష్ఠా యస్య తమచలప్రతిష్ఠం సముద్ర మాప స్సర్వతో గతాః ప్రవిశంతి స్వాత్మస్థ మవిక్రియమేవ సంతం యద్వత్, తద్వత్కామాః విషయ సన్నిధావపి సర్వతః ఇచ్ఛా విశేషాః యం యతిం —సముద్రమివ ఆపః —అవికుర్వంతః ప్రవిశంతి, సర్వే ఆత్మన్యేవ ప్రలీయంత ఇత్యర్థః న స్వాత్మవశంకు ర్వంతి, స శాంతిం మోక్షమాప్నోతి, నేతరః కామకామీ, కా మ్యంత ఇతి కామాః విషయా స్తా న్కామయితుం శీలంయస్య స కామకామీ స న ప్రాప్నోతీ త్యర్థః.

అర్థ. అద్భిః=అనేక నదుల నీళ్ళచే

ఆపూర్యమాణం=పూరింప బడుచున్నదియును

అచలప్రతిష్ఠం=అచలతయా ప్రతిష్ఠాయస్యతం=చలించక యుండునదియు అగు,

స్వాత్మస్థం=తనయందుండు

అవిక్రియం ఏవ సంతం=వికారమే లేకయున్న

సముద్రం=మర్యాదను అతిక్రమించని సాగరమును

ఆపః= సర్వతోగతాః=అన్నిప్రక్కలనుండి వచ్చి చేరిన ఉదకములు,

యద్వత్=ఏ విధముగనూ వికారపరచక

ప్రవిశంతి=దిగబడుచున్నవో

తద్వత్=ఆవిధముగా

విషయసన్నిధౌ=స్రక్, చందన, వనితాది, విషయముల సమీపమునందు,

సర్వతః అపి=సమస్తమునందునూగూడా

కామాః=ఇచ్ఛావిశేషాః=ఆశలు

యం=యతిం=ఏ బ్రహ్మనిష్ఠుని

'సముద్రం=సముద్రమును,

ఆప ఇవ=ఉదకములువలె,'

అవికుర్వంతః=వికారమును కలిగించక
సర్వేప్రవిశంతి=ఆత్మన్యేవ ప్రలీయంతే=సమస్తమూ దిగబడి తనయందే లీనమగుచున్నవి.
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.
స్వాత్మవశం=తనవశమును,
నకుర్వంతి=చేసుకొనవు.
సః=ఆబ్రహ్మిష్ఠుడు
శాంతిం-మోక్షం=అమృతమును
ఆప్నోతి=గైకొనుచున్నాడు.
ఇతరః వేరువాడగు
కామకామీన=కామ్యంత ఇతి కామాః విషయాః తాన్ కామయితుం శీలం యస్య స కామకామీ
కామ్యంత ఇతి కామాః విషయాః=కోరెడు విషయములు,
తాన్ కామయితుం శీలం=ఆవిషయములను గోరుస్వభా
యస్య=యవనికో [వము,
సః=వాడు
కామకామీ=విషయములను గోరువాడు,
సః=అట్టి విషయములను గోరువాడు,
న=నప్రాప్నోతి=మోక్షమును గైకొనడు
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

71.

భా. అవ. యస్మాదేవం తస్మాత్ —
అర్థ. యస్మాత్ = దేనినిబట్టి
ఏవం = ఈవిధముగా చెప్పబడెనో
తస్మాత్ = ఆమోక్షమును బొందుటవలన
శ్లో. విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాంశ్చరతి నిస్పృహః।
నిర్మమోనిరహంకార స్స శాంతి మధిగచ్ఛతి ॥ 71.

భా. విహాయేతి. విహాయ పరిత్యజ్య కామాన్ యస్సన్యాసీ పుమాన్ సర్వానశేషతః చరతి కార్త్స్న్యేన జీవన మాత్రచేష్టా శేషః పర్యటతీత్యర్థః నిస్పృహః శరీరజీవన మాత్రేఽపి నిర్గతా స్పృహా యస్య స నిస్పృహః సన్, నిర్మమః శరీరజీవన మాత్రాక్షిప్తపరిగ్రహేఽపి 'మమేద' మిత్యభినివేశవర్జితః, నిరహంకారః విద్యావత్త్వాది నిమిత్తాత్మసంభావనా రహిత యిత్యేతత్. స ఏవం భూతః స్థితప్రజ్ఞో బ్రహ్మవిచ్ఛాంతిం సర్వసంసారదుఃఖోపరమలక్షణాం నిర్వాణాఖ్యాం అధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి బ్రహ్మభూతో భవతీత్యర్థః.

అర్థ. యః=సన్యాసీ = ఏ అన్నియు వదలినవాడైన
పుమాన్=బ్రహ్మోపాసకుడు
సర్వాన్ కామాన్ = సమస్తములైన ఆశలను
అశేషతః-కార్త్స్న్యేన = సంపూర్ణముగా
విహాయ-పరిత్యజ్య=వదిలి
జీవనమాత్రచేష్టా శేషః=బ్రతికియుండుటమాత్రమే మిగిలిన పనియందు
చరతి=పర్యటతి=తిరుగువాడు
ఇత్యర్థః=అని అర్థము.
నిస్పృహః=శరీరజీవనమాత్రేఽపి నిర్గతాస్పృహా యస్య సః నిస్పృహః = దేహము బ్రతికి యుండుటయందును గూడా పోయిన వాంఛ యెవనికో వాడు నిస్పృహుడు.

సన్=నిస్పృహస్సన్=ఆయాశ లేనివాడై,
నిర్మమః=శరీరజీవనమాత్రాక్షిప్తపరిగ్రహేఽపి మమేదమిత్యభినివేశవర్జితః=ప్రాణాధారము కొరకు దొరకిన ఆపూట ఆహారమునందునూగూడా ఇది నాది నాకు కావలయునను అభిమానము లేనివాడు,

నిరహంకారః = విద్యావత్త్వాది నిమిత్తాత్మ సంభావనా రహితః ఇత్యేతత్ =నేను విద్వాంసుడను అనునదే ఆదిగాగల తన

గారవము తనకు లేనివాడు (ఈవిచారము భగ 3 అ. 17 శ్లోకము నందు విస్తారముగ వివరించియున్నాము.)

సఃఏవంభూతః=ఈవిధమైనవాడు,

స్థితప్రజ్ఞః-బ్రహ్మవిత్ = ఆత్మజ్ఞానియగు బ్రహ్మిష్ఠుడు,

శాంతిం=సర్వసంసారదుఃఖోపరమలక్షణాం నిర్వాణాఖ్యాం =పొందబడు అన్ని జన్మల మనోతాపము శమించురూపమైన కైవల్యాభిధేయమగు చల్లతనమును

అధిగచ్ఛతి = ప్రాప్నోతి=గైకొనుచున్నాడు

బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మస్వరూపుడు

భవతి=కాగలడు

ఇత్యర్థః=అని అర్థము.

72

భా. అవ. సైషా జ్ఞాననిష్ఠా స్తూయతే.—

అర్థ. సా = ఆపైన చెప్పిన

ఏషా=ఈ

జ్ఞాననిష్ఠా=బ్రహ్మనియతస్థితి

స్తూయతే=నుతింపబడుచున్నది,

శ్లో. ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।
స్థిత్వాస్యామంతకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి॥ 72

భా. ఏషేతి. ఏషా యథోక్తా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మణి భవేయం స్థితిః సర్వం సన్న్యస్య బ్రహ్మస్వరూపే ణైవావస్థాన మిత్యేతత్. నైనాం స్థితిం ప్రాప్య లబ్ధ్వా విముహ్యతి న మోహం ప్రాప్నోతి. స్థిత్వాఽస్యాం స్థితౌ బ్రాహ్మ్యాం యథోక్తాయాం అంతకాలేఽపి అంత్యేఽపి వయసి బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మనిర్వృతిం మోక్ష మృచ్ఛతి గచ్ఛతి. కిముత వక్తవ్యం బ్రహ్మచర్యాదేవ సన్న్యస్య యావజ్జీవం యో బ్రహ్మణ్యేవావతిష్ఠతే స బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతీతి.

అర్థ. పార్థ=అర్జునా !

ఏషా-యథోక్తా=ఈవిధముగ పలికిన
సర్వం=విషయవ్యాపారము అంతయూ
సన్న్యస్య = వదిలి
బ్రహ్మస్వరూపేణైవ అవస్థానం=బ్రహ్మస్వరూపమునందే ఉండువాడు
ఇత్యేతత్ = అను ఈ
బ్రాహ్మీస్థితిః=బ్రహ్మణిభవేయంస్థితిః = బ్రహ్మమునందు ఉండునిష్ఠ
ఏనాం=స్థితిం=ఈ నిష్ఠను
ప్రాప్య=లబ్ధ్వా = పొంది
నవిముహ్యతి=న మోహం ప్రాప్నోతి = భ్రాంతిమాంద్యమును బొందడు
అస్యాంయథోక్తాయాం=బ్రాహ్మ్యాం-స్థితౌ=ఇట్లువచించిన ఆత్మసంబంధమైన నిష్ఠయందు
అంతకాలేఽపి= అంత్యేపివయసి = మరణ కాలమునందు
స్థితౌ=ఉండి [కూడా
బ్రహ్మనిర్వాణం=బ్రహ్మనిర్వృతిం-మోక్షం = అమృతత్వమును
ఋచ్ఛతి గచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు.
కిమువక్తవ్యం=వచింపవలసినది ఏమి?
బ్రహ్మచర్యాదేవ = బ్రహ్మచర్యమునందే
సన్న్యస్య=అన్నియూ వదిలి
యావజ్జీవం = బ్రతికినంతకాలము
యః=యెవ్వడు,
బ్రహ్మణ్యేవ=బ్రహ్మమునందే
అవతిష్ఠతే=స్థిరుడో
సః=వాడు,
బ్రహ్మనిర్వాణం=మోక్షమును,

ఋచ్ఛతి = గైకొనుచున్నాడు
ఇతి=అని అర్థము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసహస్ర్యాంసంహితాయాం వైయాసిక్యాం
భీష్మపర్వణి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మ
విద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదే సాంఖ్యయోగోనామ
ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస శంకరానందసరస్వతీవిరచిత శ్రీమద్భగవ
ద్గీతా శంకరభాష్య ప్రతిపద ఆంధ్రటీకాఅంతరార్థమునందు
సాంఖ్యయోగమనెడి ద్వితీయాధ్యాయము.

ఓంతత్సత్.

తప్పు ఒప్పులపట్టిక.

పేజి	పఙ్క్తి	తప్పు	ఒప్పు
4	12	దీర్ఘోణ	దీర్ఘేణ
4	23	మహిాయుందు	మహిామధ్యుంద్ను
6	20	అచరణము	ఆచరణము
8	28	స్వమాయా	స్వమ్యాయయా
10	4	బాధికుడు	బాధితుడు
13	20	సంక్షేపః	సంక్షేపతః
26	11	అపర్యాపం	అపర్యాప్తం
28	28	మాంత్రేన	మంత్రేణ
29	20	కాక్షేయ	కాక్షేయ
36	21	భాత్యాన్—పాత్రాన్	భ్రాత్యాన్ పుత్రాన్ పౌత్రాన్
48	8	కృతం	కృతం
52	3	అనుష్ఠానంతరం	అనుష్ఠానానంతరం
53	1	రాలని	రాలిని
60	28	అర్జుసః	అర్జునః
61	2	నెప్పినట్లు	చెప్పినట్లు
65	8	అవలంభించ	ఆవలంబించ
65	22	లేవము	లేవుము
78	16	నకార్యాం	నకార్యా
91	15	(స్యాత్ శ్రౌతకర్మ	(శ్రౌతకర్మజ్ఞానయోః
97	21	ప్రివృత్తస్య	ప్రివృత్తస్య

115	15	ద్రోణాదురు	ద్రోణాదులు
120	10	డచిన	కడచిన
121	23	శ్లోకః	శ్లోకః
160	28	కింశబ్దః	కింశబ్ధః
167	1	చంణ	చరణ
199	15	శృత్వ	శృత్వా
242	21	నాంఖ్యే	సాంఖ్యే
244	21	నిర్ద్వందో	నిర్ద్వంద్వో
251	4	పర్వ	స్వర్గ
254	7	అసిద్ధ్యో	అసిద్ధ్యోః
267	5	ఇత్యారభ్యః	ఇత్యారభ్య
278	15	ఆకుతీ	ఆకులీ